

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΓΑΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΟΚΚΙΝΟΣ
ΙΩΑΝΝΑ ΜΠΑΚΑΛΗ ΜΑΡΙΑ ΞΕΣΤΕΡΝΟΥ

εγχειρίδιο

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

ΛΥΚΕΙΟΥ
ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

βιβλίο μαθητή / μαθήτριας

Α΄, Β΄, Γ΄ ΛΥΚΕΙΟΥ

Εγχειρίδιο Νεοελληνικής Γλώσσας

(Γενικής Παιδείας Λυκείου)

Επιστημονική Επιτροπή Αξιολόγησης
Συντονιστής / Αξιολογητής

Αξιολογήτρια

Αξιολογήτρια

Τεχνικός Εμπειρογνώμονας

Επικουρική Εμπειρογνώμονας

**Υπεύθυνη του μαθήματος/γνωστικού
αντικειμένου στο πλαίσιο της Πράξης**

Διονύσιος Γούτσος
Εν ενεργεία μέλος Δ.Ε.Π.

Ελένη Καραστεργίου
Εν ενεργεία Εκπαιδευτικός

Ελένη Σουλτάτη
Εν ενεργεία Εκπαιδευτικός

Διονύσιος Μωράκης
Πτυχιούχος Πληροφορικής

Σταματία Καμβίσιου
Διπλωματούχος τεχνολογίας γραφικών
τεχνών

Ελένη Φράγκου
Σύμβουλος Β΄ ΙΕΠ

**Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή, Αξιολόγηση και Ένταξη διδακτικών βιβλίων στο Μητρώο
Διδακτικών Βιβλίων και στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Διδακτικών Βιβλίων» με κωδικό ΟΠΣ
6010165 στο Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή» 2021-2027**

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Σπυρίδων Δουκάκης

Πρόεδρος του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Υπεύθυνος Πράξης

Διονύσιος Μουρελάτος

Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Αναπληρωτής Υπεύθυνος Πράξης

Στυλιανός Μαυρατζάς

Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

**«Με τη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης»
και το Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή»**

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΓΑΚΗΣ
ΙΩΑΝΝΑ ΜΠΑΚΑΛΗ

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΟΚΚΙΝΟΣ
ΜΑΡΙΑ ΞΕΣΤΕΡΝΟΥ

Εγχειρίδιο

Νεοελληνικής Γλώσσας

(Γενικής Παιδείας Λυκείου)

Βιβλίο μαθητή/μαθήτριας

ΕΚΔΟΣΕΙΣ **24** γράμματα

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

Συντελεστές

Επιστημονική υπεύθυνη	Μαρία Ξέστερνου	Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Εφαρμογών Λογισμικού στα φιλολογικά μαθήματα, Τμ. Φιλολογίας, Παν/μιο Πελοποννήσου
Ειδήμονες γνωστικού αντικειμένου	Παναγιώτης Γάκης	Επίκουρος Καθηγητής επί θητεία Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας, Τμήμα Φιλολογίας, Παν/μιο Πελοποννήσου
	Ιωάννα Μπακάλη	Φιλόλογος στη δημόσια Β/βάθμια εκπ/ση, (Δρ Γλωσσολογίας)
Συγγραφική ομάδα	Παναγιώτης Γάκης	Επίκουρος Καθηγητής επί θητεία Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας, Τμήμα Φιλολογίας, Παν/μιο Πελοποννήσου
	Θεόδωρος Κόκκινος	Φιλόλογος στη δημόσια Β/βάθμια εκπ/ση, διδάσκων στην Γ/θμια εκπ/ση (Δρ Διδακτικής φιλολογικών μαθημάτων)
	Ιωάννα Μπακάλη	Φιλόλογος στη δημόσια Β/βάθμια εκπ/ση, (Δρ Γλωσσολογίας)
	Μαρία Ξέστερνου	Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Εφαρμογών Λογισμικού στα φιλολογικά μαθήματα, Τμ. Φιλολογίας, Παν/μιο Πελοποννήσου
Επιστημονική υπεύθυνη ψηφιακού εμπλουτισμού, παιδαγωγική τεκμηρίωση	Μαρία Ξέστερνου	
Σύμβουλος παρακολούθησης σε παιδαγωγικά θέματα	Θεόδωρος Κόκκινος	
Γλωσσική-φιλολογική επιμέλεια	Συμεών Νικολιδάκης Δήμητρα Ιωαννίδη	
Κριτικοί αναγνώστες	Θεόδωρος Κόκκινος Συμεών Νικολιδάκης	
Συντονισμός συγγραφικής ομάδας σχεδιασμού και ανάπτυξης	Παναγιώτης Γάκης	
Συντονισμός και επιμέλεια έκδοσης	Γεώργιος Μπίκος Μαρία Ξέστερνου	
Επικύρωση ψηφιακού αντικειμένου	Θεόδωρος Κόκκινος	
Επιστήμων Πληροφορικής	Μάριος Ραφαήλ Στίνης, Δημήτρης Ζαγοραίος	
Ψηφιακός εμπλουτισμός-τεχνική ανάπτυξη	Μάριος Ραφαήλ Στίνης, Δημήτρης Ζαγοραίος	
Εικονογράφηση	Helena Patsiamanis	εικαστικός
Σελιδοποίηση-γραφιστική επιμέλεια	Svitlana Gutsol	
Σχεδίαση εξωφύλλου	24γράμματα	

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ταυτότητα του Βιβλίου	9
Καλωσόρισμα	12

1ο Κεφάλαιο Ποικιλίες της ελληνικής

Περίοδοι της ιστορίας της ελληνικής	14
Αναζητώντας την αρχή των Ελληνικών	15
Η γραφή ως δείκτης αλλαγής	15
Ποικιλίες της Ελληνικής	19
Διαχρονικές ποικιλίες	19
Συγχρονικές ποικιλίες	20
Γεωγραφικές διάλεκτοι	21
Κοινωνικές ποικιλίες	21
Επίπεδα ύφους	22
Εξέλιξη συστημάτων γραφής & ψηφιακός γραμματισμός	22
Εικόνες	25
Σχήματα	27
Γράφημα	27
Πίνακες	29
Αναστοχασμός	30

2ο Κεφάλαιο Στοιχεία Επικοινωνίας

Λειτουργίες προτάσεων	35
Λεκτικά – Μη λεκτικά μηνύματα	36
Ρόλοι μη λεκτικής επικοινωνίας	36
Τύποι μη λεκτικής επικοινωνίας	37
Επιτονισμός	39
Επαφικά φαινόμενα	39
Αρχές της επικοινωνίας	40
Προθετικότητα	41
Λειτουργίες επικοινωνίας	42
Περικείμενο	44
Αναστοχασμός	45

3ο Κεφάλαιο Κειμενικά είδη - Κειμενικοί τύποι

Το κείμενο ως πράξη λόγου	49
Κειμενικοί τύποι: το «μακρο-εργαλείο»	49
Κειμενικοί Τύποι	50
Περιγραφή	50
Αφήγηση	50
Οδηγίες	52
Επιχειρηματολογία	52
Εξήγηση	53

Κειμενικά Είδη	53
Τα κειμενικά είδη: Μορφές λόγου στην	53
καθημερινή και δημόσια επικοινωνία	53
Μέσο και επίπεδο ύφους: όταν αλλάζει το «περιτύλιγμα»	54
Ομιλία	54
Επιστολή	55
Δοκίμιο	57
Κριτική	59
Ημερολόγιο	60
Βιογραφικό σημείωμα	61
Αυτοβιογραφία	62
Διαφοροποίηση επικοινωνιακού μηνύματος στα μέσα της επικοινωνίας	63
Άρθρο - Επιφυλλίδα	63
Ηλεκτρονική αλληλογραφία - e-mail	64
Ιστολόγιο	65
Ανάρτηση κειμένου σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης	66
Μετασχηματισμός	66
Δραστηριότητες - Αναστοχασμός	67

4ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Στάδια Συγγραφής - Πρόσληψης

Προσυγγραφικό στάδιο	70
Συγγραφικό στάδιο	71
Μετασυγγραφικό στάδιο	71
Στρατηγικές πραγμάτευσης εκτεταμένου κειμένου	72
Στάδια ανάγνωσης/ακρόασης ενός κειμένου	73
Προαναγνωστικό / Προακροαστικό στάδιο	74
Κυρίως αναγνωστικό / Ακροαστικό στάδιο	74
Μετααναγνωστικό / Μεταακροαστικό στάδιο	75
Υπόδειγμα αναγνωστικής προσέγγισης εκτενούς κειμένου: <i>Η Ζωή μου</i> του Ναπολέοντα Λαπαθιώτη	75
Προοργανωτές Μελέτης	77
Δραστηριότητες πριν από την ανάγνωση	77
του κειμένου [2 ώρες]	77
Θεματικοί άξονες	81
Συγγραφικές επιλογές	83
Δραστηριότητες κατά την ανάγνωση του κειμένου	83
Δραστηριότητες μετά την ανάγνωση του κειμένου	87

5ο Κεφάλαιο

Κειμενική οργάνωση

Μέρη κειμένου	90
Νοηματικές ενότητες κειμένου	91
Θέμα & λεπτομέρειες παραγράφου	91
Λογική διάρθρωση κειμένου - Διάγραμμα	92
Συνοχή	92
Συνεκτικότητα	93
Δείκτες λόγου	94
Κύριες και δευτερεύουσες πληροφορίες	95
Τρόποι ανάπτυξης παραγράφου	97
Κειμενικά σχήματα	101

6ο Κεφάλαιο

Επιχειρηματολογία

Επιστημονικός λόγος	104
Επισήμανση επιχειρημάτων-αντεπιχειρημάτων	105
Προκείμενες	105

Μέσα και τρόποι πειθούς	107
Ανάπτυξη επιχειρηματολογίας	109
Οργάνωση επιχειρηματολογίας	110
Αγώνες λόγου	111
Αξιολόγηση επιχειρημάτων	112
Λεξιλόγιο για επιχειρηματολογία	113
Εξήγηση	114

7ο Κεφάλαιο Λεξικογραμματικές Επιλογές

Ρηματικά πρόσωπα	116
Στίξη	118
Τροπικότητες	121
Χρόνοι	123
Μακροπερίοδος – βραχυπερίοδος λόγος	124
Παράταξη - Υπόταξη	125
Ρόλος επιθέτων	127
Ενεργητική - παθητική σύνταξη	128
Ερωτήσεις	129
Έμφαση στον προφορικό και γραπτό λόγο	130
Η σειρά των όρων στην πρόταση	131
Συμπερασματικά	131
Μορφολογικά χαρακτηριστικά	132
Αρχαιοκλίτοι και λόγιοι τύποι	132
Ανώμαλοι και ιδιόμορφοι σχηματισμοί	133
Σημασιολογικοί ρόλοι	135
Ρόλοι και επίδραση	135
Σημασιολογικοί ρόλοι του υποκειμένου	136
Σημασιολογικοί ρόλοι του αντικειμένου	137
Ονοματοποίηση	137
Γραμματικά/Συντακτικά χαρακτηριστικά	139
Ονοματικοί Προσδιορισμοί	144
Το ρήμα	146
Παρεπόμενα ρήματος	147
Φωνή	147
Συζυγία	148
Διάθεση	148
Χρόνος	149
Τρόπος	150
Ρηματικό Επίρρημα/Ρηματικό Επίθετο	151
Ρήματα και συμπληρώματα	152
Άρνηση	153
Αλλόμορφα των καταλήξεων	153
Επιρρηματικοί Προσδιορισμοί	154
Αναφορά	158
Προϋπόθεση	158
Εναντίωση	158
Βεβαίωση	158
Άρνηση	159
Προϋπόθεση	159
Λέξη	160
Μόρφημα	160
Πολύσημα μορφήματα	161
Παραγωγή	163
Μορφολογικές διαδικασίες	163
Σύνθεση	165
Κατηγορίες σύνθετων	166
Είδη λέξεων	166

Είδη δανείων	167
Ομώνυμα	168
Συνώνυμα	169
Αντίθετα	170
Το μήνυμα	171
Εκφώνημα	172
Είδη Εκφωνημάτων	173
Αποφαντικά εκφωνήματα	174
Είδη νοημάτων	174
Λεκτικές πράξεις	175
Είδη λεκτικών πράξεων	176
Προσλεκτική ισχύς	177
Δείξη	177
Αξιώματα επικοινωνίας	179

8ο Κεφάλαιο Πύκνωση Κειμένου

Πορεία σύνταξης περίληψης ή σύντομων σημειώσεων	184
Σημειώσεις	185
Απαλοιφή	185
Στοχευμένη περίληψη	186
Απλή πύκνωση	186
Πύκνωση (Στρατηγικές)	186
Αναδιατύπωση	187
Δομικά στοιχεία παραγράφου	191
Βιβλιογραφία	193
Παράρτημα: Συμπληρωματικό Υλικό διδακτικής προσέγγισης	196

Ταυτότητα του Βιβλίου

Το Εγχειρίδιο Νεοελληνικής Γλώσσας αφορά όλες τις τάξεις του Λυκείου και έρχεται να καλύψει την ανάγκη για μια έγκυρη και σύγχρονη επιστημονικά θεωρία, που απουσίαζε από τα σχολικά εγχειρίδια της βαθμίδας του Λυκείου.

Υπάρχει ουσιαστική σύνδεση ανάμεσα στο Εγχειρίδιο Νεοελληνικής Γλώσσας και το βιβλίο της τάξης, ώστε οι μαθητές και οι μαθήτριες να μπορούν, ανάλογα με τις ανάγκες τους, να επιστρέφουν σε αυτό για να θυμηθούν γνώσεις από προηγούμενες τάξεις ή για να κατανοήσουν και να ανταποκριθούν καλύτερα στις απαιτήσεις των δραστηριοτήτων του βιβλίου νεοελληνικής γλώσσας.

Το εγχειρίδιο ακολουθεί τους γενικούς σκοπούς του Προγράμματος Σπουδών παρέχοντας θεωρητικά στοιχεία και πληροφορίες και για τα τρία θεματικά πεδία (κειμενική ερμηνεία και δημιουργία, την ελληνική και τις ποικιλίες της και πραγμάτευση εκτεταμένων κειμένων). Σε ό, τι αφορά την κειμενική ερμηνεία και δημιουργία, επίκεντρο της προσέγγισης αποτελεί η κειμενική οργάνωση και τα λεξικογραφικά στοιχεία που αντιστοιχούν στη βαθμίδα του Λυκείου και η κάλυψη μαθησιακών κενών από προηγούμενες βαθμίδες που αφορούν τόσο στο γραμματικό σύστημα της ελληνικής όσο και στην κειμενική οργάνωση. Το βιβλίο υποστηρίζει τη διαφοροποιημένη διδασκαλία και παρέχει υλικό διαβαθμισμένης δυσκολίας με τη μορφή δραστηριοτήτων. Επίσης, παρέχει τη δυνατότητα επανάληψης-αφομοίωσης και διαπίστωσης του βαθμού κατάκτησης του γνωστικού αντικείμενου από τον/τη μαθητή/μαθήτρια.

Το Εγχειρίδιο Νεοελληνικής Γλώσσας χωρίζεται σε 8 ενότητες, οι οποίες περιλαμβάνουν υποενότητες όπως προκύπτουν από το οικείο πρόγραμμα σπουδών.

Το βιβλίο στο **1ο Κεφάλαιο** ξεκινά με μια σύντομη περιγραφή της ιστορίας της Γλώσσας που στόχο έχει την εξοικείωση με τη θεματική, αποτελώντας παράλληλα μια χρήσιμη εισαγωγή για τα κεφάλαια που θα ακολουθήσουν. Παράλληλα περιγράφει τους γλωσσικούς και σημειωτικούς τρόπους με τους οποίους ο συγγραφέας διαπλέκει τους σημειωτικούς πόρους με το γραπτό κείμενο για να διευρύνει την επικοινωνιακή αποτελεσματικότητά του. Το **2ο Κεφάλαιο** αναφέρεται στην επικοινωνία ως μέσο που αξιοποιεί διαχρονικά ο άνθρωπος για να παραγάγει και να μεταδώσει τον πολιτισμό και τα μηνύματά του, ενώ στο **3ο Κεφάλαιο** αναφέρονται τα **κειμενικά είδη** και οι **κειμενικοί τύποι**. Παρουσιάζονται: το κείμενο ως πράξη λόγου, οι βασικοί τύποι (περιγραφή, αφήγηση, οδηγίες, επιχειρηματολογία, εξήγηση) και διάφορα είδη, όπως η ομιλία, η επιστολή, το δοκίμιο, το άρθρο, το e-mail και η ανάρτηση σε κοινωνικά δίκτυα.

Ακολουθεί το **4ο κεφάλαιο, Στάδια Συγγραφής - Πρόσληψης**, όπου περιγράφονται τα τρία στάδια συγγραφής (προσυγγραφικό, συγγραφικό και μετασυγγραφικό) και τα αντί-

στοιχα στάδια πρόσληψης (προαναγνωστικό, αναγνωστικό και μετααναγνωστικό), μαζί με στρατηγικές για την κατανόηση και παραγωγή εκτεταμένων κειμένων. Συμπληρώνεται με ένα υπόδειγμα προσέγγισης εκτενούς αυτοβιογραφικού κειμένου στη σχολική τάξη, το έργο Του Ναπολέοντα Λαπαθιώτη, *Η Ζωή μου*.

Το **5ο κεφάλαιο** αναφέρεται στην **κειμενική οργάνωση**, καλύπτοντας τα μέρη της, τη συνοχή, τη συνεκτικότητα, την ιεράρχηση των πληροφοριών και τα κειμενικά σχήματα. Παρουσιάζεται η δομή του κειμένου, οι δείκτες λόγου, καθώς και οι τρόποι ανάπτυξης παραγράφων και νοηματικών ενοτήτων.

Το **6ο κεφάλαιο** αφορά την **επιχειρηματολογία**. Εξηγεί πώς να φτιάχνουμε και να οργανώνουμε επιχειρήματα, να χρησιμοποιούμε την πειθώ και να αξιολογούμε τα επιχειρήματα των άλλων.

Το **7ο κεφάλαιο** αναφέρεται στις βασικές **γραμματικές επιλογές** που καθορίζουν τη δομή και το νόημα της πρότασης. Συγκεκριμένα, ασχολείται με τη χρήση των ρηματικών προσώπων, τη στίξη, τους χρόνους και τις τροπικότητες που καθορίζουν τη στάση του ομιλητή. Εξετάζει, επίσης, τη χρήση της παράταξης και της υπόταξης για τη σύνδεση προτάσεων, την ενεργητική και παθητική φωνή, καθώς και τη σειρά των λέξεων στην πρόταση. Τέλος, τονίζει τη σημασία των επιθέτων, της έμφασης στον προφορικό και γραπτό λόγο και τη σύνθεση του λόγου για σαφήνεια και επικοινωνία.

Το **8ο κεφάλαιο** αναφέρεται στην **πύκνωση του κειμένου** και πιο συγκεκριμένα στις στρατηγικές που αξιοποιούνται για να επιτευχθεί η πύκνωση.

Κάθε ενότητα συμπληρώνεται με ψηφιακά μαθησιακά αντικείμενα (εικονίδια/QR) με δραστηριότητες που επεκτείνουν όσα αναφέρονται στο βιβλίο ενώ οι δραστηριότητες πρόσληψης αλλά και παραγωγής λόγου ακολουθούν το πρότυπο των τριών σταδίων (πριν, κατά, μετά).

Με βάση τα παραπάνω το βιβλίο, ως ευέλικτο πεδίο εφαρμογής θεωρητικών αρχών και προσανατολισμών:

- αποτελεί οργανική συνέχεια της γλωσσικής διδασκαλίας και λειτουργική μετάβαση μεταξύ βαθμίδων και μεταξύ τάξεων,
- διακρίνεται για την ολιστική προσέγγιση της γλώσσας: Η γλώσσα αντιμετωπίζεται ως ενιαίο σύνολο (λεξιλόγιο - γραμματική - κείμενο) και η διδασκαλία της στοχεύει στην απόκτηση τόσο επικοινωνιακής ευχέρειας όσο και γλωσσικής ακρίβειας,
- περιγράφει τα γλωσσικά μέσα με τα οποία οι ομιλητές/ομιλήτριες και οι συγγραφείς πραγματώνουν τους επικοινωνιακούς τους στόχους στα εκάστοτε περιεχόμενα, συνδέει τις λεξικογραμματικές επιλογές τους με κειμενικά σχήματα και προτάσσει την εστιασμένη διδασκαλία στο λεξιλόγιο, τη γραμματική και το κείμενο,
- επικεντρώνει στα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα και όχι στο περιεχόμενο του γλωσσικού μαθήματος ως ύλης,
- υιοθετεί την αυθεντική χρήση της γλώσσας μέσω πραγματικών και όχι κατασκευασμένων ή επινοημένων παραδειγμάτων σε κάθε δραστηριότητα γλωσσικής κατανόησης και παραγωγής,
- διακρίνει τις γλωσσικές ποικιλίες της ελληνικής στα κοινωνικά και κειμενικά τους περιεχόμενα και στο πλαίσιο των πολλαπλών γραμματισμών,

- ενισχύει την ενεργή συμμετοχή των μαθητών/μαθητριών με πιο ενδιαφέρουσες δραστηριότητες σχετικές με τα προσωπικά τους βιώματα.

Τελικός στόχος είναι η ενίσχυση όχι μόνο του λεγόμενου κριτικού γραμματισμού αλλά και της διάθεσης να συνεχίσουν οι μαθητές και οι μαθήτριές μας ένα ταξίδι στον κόσμο της ανακάλυψης και της γνώσης του σύγχρονου, πολύπλοκου κόσμου, γιατί η γλώσσα αποτελεί ένα εργαλείο όχι μόνο ερμηνείας αλλά και απόλαυσης της ομορφιάς του κόσμου που μας περιβάλλει...

Συντομογραφίες και συμβολισμοί

βλ. βλέπε

Μτφρ. Μετάφραση

ΨΜΑ Ψηφιακό Μαθησιακό Αντικείμενο

Καλωσόρισμα

Αγαπητή μαθήτρια, αγαπητέ μαθητή,

Στα χέρια σου κρατάς το νέο σχολικό βιβλίο, το Εγχειρίδιο Νεοελληνικής Γλώσσας. Πρόκειται για ένα νέο βιβλίο όχι μόνο για σένα αλλά για τη γλωσσική εκπαίδευση στο Λύκειο συνολικά, καθώς έρχεται να βοηθήσει σε μια βασική ανάγκη που έχουμε όλοι στην εκπαιδευτική κοινότητα, μαθητές/μαθήτριες και εκπαιδευτικοί: την ανάγκη να βρίσκουμε έγκυρες απαντήσεις στα ερωτήματα και στα θέματα που προκύπτουν κατά την ενασχόλησή μας με τα κείμενα.

Πρόκειται για ένα βιβλίο που θα σε συνοδεύσει και στις τρεις τάξεις του Λυκείου. Σε αυτό θα ανατρέχεις για να λύσεις κάποια απορία σου ή για να βρεις τη θεωρητική πλαισίωση για το φαινόμενο που θα έχεις συναντήσει στα κείμενα του βασικού βιβλίου σου που είναι το Βιβλίο των μαθητών. Στο βιβλίο αυτό θα βρεις πολλές δραστηριότητες κυρίως σε ψηφιακά μαθησιακά αντικείμενα (βλ. εικονίδια/QR) οι οποίες θα σε βοηθούν να εξασκηθείς σε όσα μαθαίνεις.

Το βιβλίο περιλαμβάνει οκτώ ενότητες με θεωρητικό υλικό, πίνακες, παραδείγματα και δραστηριότητες που πιστεύουμε ότι θα σου επιτρέψουν να αξιοποιείς τη γλώσσα με καλύτερο και πιο αποδοτικό τρόπο και να πετυχαίνεις τους στόχους που θέτεις μέσα στη γλωσσική επικοινωνία σου.

Σου το παραδίδουμε με πολλή αγάπη και με την ελπίδα να γίνει η αφετηρία για μια πιο δημιουργική και ουσιαστική σχέση με την ανθρώπινη γλωσσική επικοινωνία, γιατί όλη η θεωρία στόχο της δεν έχει να σε εγκλωβίσει σε τύπους αλλά να σε απελευθερώσει και να εκπαιδεύσει κριτικά την ικανότητα που ήδη έχεις να επικοινωνείς.

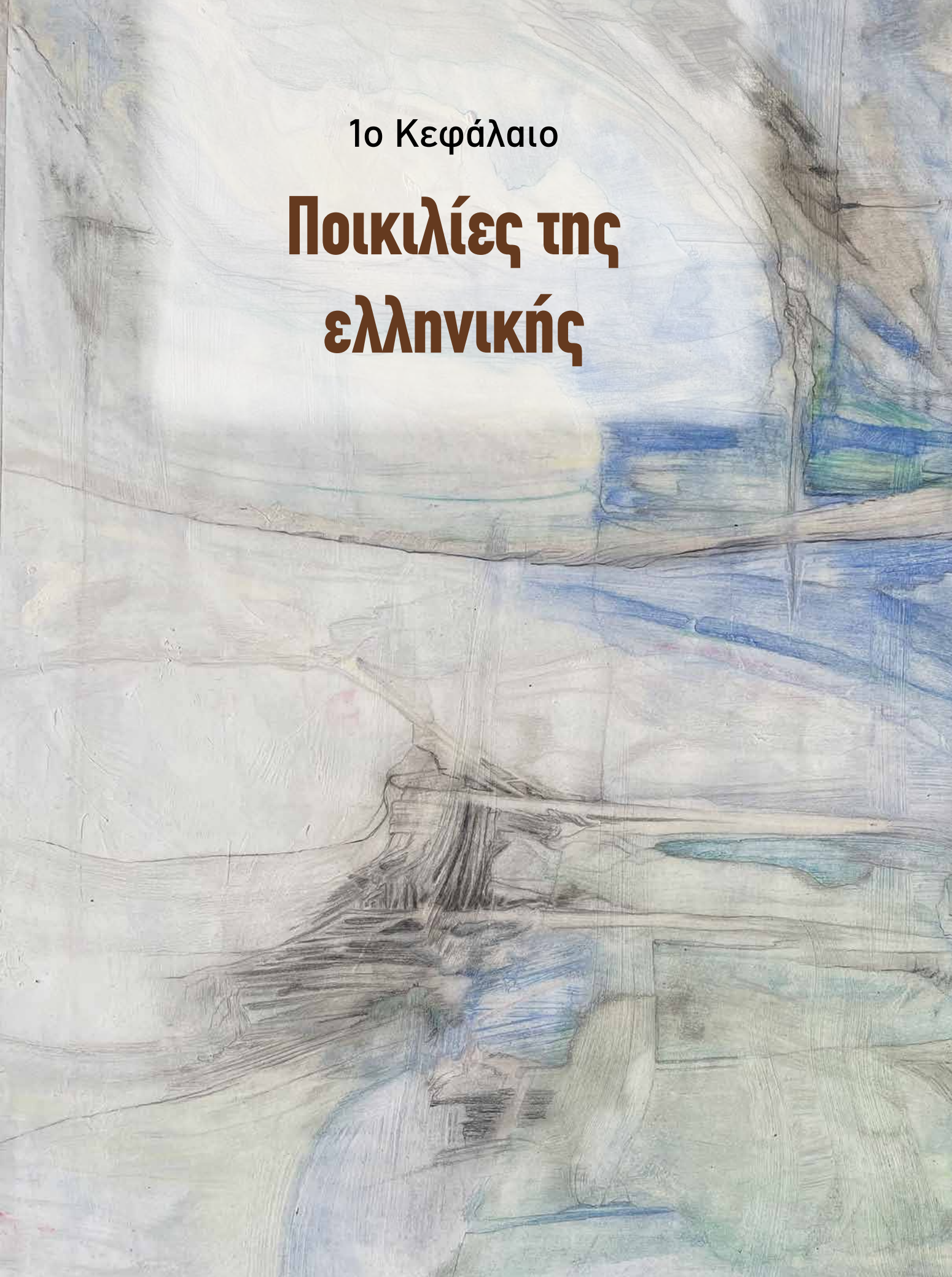

Άνω τελεία,
Κική Δημουλά

...Αφιερωμένο σε όσες/όσους σκύβουν πάνω στη Γλώσσα

Άνω Τελεία, Κική Δημουλά, Κέδρος

Η συγγραφική ομάδα

1ο Κεφάλαιο

Ποικιλίες της ελληνικής

Γραφή στο
σπήλαιο
BLOMBOS

Η αφετηρία της ανθρώπινης γλώσσας ανάγεται τουλάχιστον 40.000 χρόνια πίσω, με βάση την πολιτισμική έκρηξη της ανώτερης παλαιολιθικής εποχής. Αυτό αποτελεί μια πολύ συντηρητική εκτίμηση. Νεότερα ευρήματα στο σπήλαιο Blombos στη Νότια Αφρική πείθουν τους περισσότερους επιστήμονες ότι οι δημιουργοί τους, πριν από 80.000 περίπου χρόνια, διέθεταν γλώσσα με τα γενικά ποιοτικά χαρακτηριστικά των γλωσσών που γνωρίζουμε σήμερα. Όμως, η αρχική μορφή της γλώσσας θα μείνει για πάντα χαμένη στην ανεξιχνίαστη προφορικότητα της βαθιάς προϊστορίας.

Για πολλά χρόνια, οι επιστήμες δεν είχαν τη δυνατότητα να απαντήσουν στο ερώτημα πώς και πότε γεννήθηκε η ανθρώπινη γλώσσα. Μία απάντηση στον σχετικό προβληματισμό δίνεται από τη Βιολογία, κατά την οποία η δημιουργία της γλώσσας και η επικοινωνία των ανθρώπων εντάσσεται στο πλαίσιο της θεωρίας της βιολογικής εξέλιξης του ανθρώπινου είδους. Παλαιότερα υπήρχαν οι θεωρίες της δημιουργίας, σύμφωνα με τις οποίες η γλώσσα «δίνεται» στον άνθρωπο με κάποιο θεϊκό ή μαγικό τρόπο. Σημαντική ήταν και η θεωρία της ονοματοποιίας. Τέτοιου τύπου ήταν η θεωρία του Πλάτωνα, που θεωρούσε ότι οι λέξεις «νομοθετήθηκαν», με βάση τη σημασιολογική αξία των φθόγγων, που μπορεί να είναι *κινητικοί, λεπτοί, ψυχροί, θερμοί, δυνατοί, λιπαροί, γλυκοί*.

Πλέον οι απόψεις συγκλίνουν στις θεωρίες της εξέλιξης, σύμφωνα με τις οποίες η γλώσσα είναι αποτέλεσμα της πορείας του ανθρώπινου είδους και της προσπάθειας προσαρμογής στις συνθήκες διαβίωσής του.

Περίοδοι της ιστορίας της ελληνικής

Οι περίοδοι της γλωσσικής ιστορίας της Ελληνικής γλώσσας μπορούν να οριστούν χρονικά στα παρακάτω διαστήματα:

1400 π.Χ. – 323 π.Χ.	Αρχαία Ελληνική
323 π.Χ. – 395 μ.Χ.	Ελληνιστική ή Αλεξανδρινή Κοινή
395 μ.Χ. – 1453 μ.Χ.	Μεσαιωνική Ελληνική
1453 μ.Χ. – 1821 μ.Χ.	Εποχή της Τουρκοκρατίας και Βενετοκρατίας
1821 μ.Χ. – σήμερα	Νέα Ελληνική

Ιστορικό
χρονολόγιο

Περίοδοι της
ιστορίας της
Ελληνικής
γλώσσας

Αναζητώντας την αρχή των Ελληνικών

Στο ερώτημα ποια γλώσσα μιλούσαν οι πρόγονοί μας υπάρχουν πολλές απαντήσεις. Σίγουρα, η γλώσσα τους δεν ήταν ακόμα «ελληνική». Πιθανότατα μιλούσαν ινδοευρωπαϊκές διαλέκτους. Μετά από αρκετές γενιές, αυτές οι διάλεκτοι άλλαξαν και διαμόρφωσαν τη γλώσσα που έγινε η βάση των αρχαίων ελληνικών διαλέκτων.

Η ελληνική γλώσσα δεν έχει ημερομηνία γέννησης και οι ρίζες της χάνονται στην πρωτο-ινδοευρωπαϊκή οικογένεια, τη μητέρα των περισσότερων ευρωπαϊκών γλωσσών. Μπορούμε, ασφαλώς, να αναζητήσουμε τη σημασία των λίγων λέξεων που μας παραδίδονται στα αρχαιότερα γραπτά τεκμήρια της ελληνικής, όμως το να θεωρούμε αυτές τις λέξεις αρχικές μορφές και φορείς των αρχικών σημασιών είναι αβάσιμο. Οι πρώτοι πληθυσμοί που έφτασαν και εγκαταστάθηκαν στον ελλαδικό χώρο μιλούσαν διάφορες ινδοευρωπαϊκές διαλέκτους. Οι διάλεκτοι αυτές δεν ήταν ακόμα η ελληνική γλώσσα όπως τη γνωρίζουμε, αλλά αποτελούσαν ένα πρώιμο στάδιο. Καθώς περνούσαν τα χρόνια και οι γενιές, αυτές οι γλώσσες άλλαζαν σταδιακά, επηρεασμένες από τις ιδιαίτερες συνθήκες κάθε περιοχής, τις επαφές με άλλους πληθυσμούς, αλλά και από την ανάγκη των ανθρώπων να επικοινωνούν πιο αποτελεσματικά. Αυτή η σταδιακή εξέλιξη οδήγησε στη δημιουργία μιας κοινής γλωσσικής βάσης, δηλαδή μιας πρώιμης μορφής της ελληνικής γλώσσας. Από αυτή τη βάση, με την πάροδο του χρόνου, προέκυψαν οι διάφορες **ελληνικές διάλεκτοι** της αρχαιότητας, όπως η *αττική*, η *ιωνική*, η *δωρική* και η *αιολική*. Κάθε μία από αυτές εξελίχθηκε με τον δικό της τρόπο, ανάλογα με την περιοχή όπου μιλιόταν και τις ιστορικές επιρροές που δέχτηκε.

Γλώσσες της
ινδοευ-
ρωπαϊκής
οικογένειας

Ινδοευρωπαϊ-
κές διάλεκτοι

Δείγματα
γραφής

Η γραφή ως δείκτης αλλαγής

Η γραφή αποτελεί το πιο ορατό αποτύπωμα μιας γλωσσικής αλλαγής, επειδή μεταφέρει κατευθείαν στο χαρτί (ή στην οθόνη, στη σημερινή εποχή) τις νέες προφορικές συνήθειες, αλλά και τις κοινωνικές ισορροπίες που τις συνοδεύουν.

Πίνακας 1: Η εξέλιξη της γραφής

Γραφή	Εποχή / Στάδιο	Χαρακτηριστικά
Μυκηναϊκή Γραφή (Γραμμική Β')	14ος-12ος αι. π.Χ.	87 συλλαβικά σύμβολα
Αλφάβητο	Από 9ο αι. π.Χ.	24 γράμματα - Φοινικική επίδραση
Αρχαϊκές Διάλεκτοι	8ος-4ος αι. π.Χ.	Ιωνική, Αιολική, Δωρική, Αττική κ.ά.
Ενοποίηση στην Κοινή	Ελληνιστική περίοδος	Κοινή Ελληνιστική (διάδοση με Αλέξανδρο τον Μέγα)

Επανεμφάνιση Διαλέκτων	Ύστερη Αρχαιότητα	Τοπικές ιδιομορφίες επανεμφανίζονται
Μεσαιωνικές Διάλεκτοι	6ος-15ος αι. μ.Χ.	Παλαιολογική και δημώδης γλώσσα (π.χ. δημώδη ποιήματα)
Πρώιμη Νεοελληνική Κοινή	16ος-19ος αι.	Προσπάθειες ενοποίησης - πρώιμη διάκριση καθαρεύουσας / δημοτικής
Τυποποίηση Νεοελληνικής	20ός αι.	Νεοελληνική Κοινή - καθιέρωση στην εκπαίδευση
Ψηφιακή Εποχή	21ος αι.	Ψηφιακή επικοινωνία

Η ιστορική περίοδος της ελληνικής γλώσσας αρχίζει από τη στιγμή που εμφανίζονται γραπτά μνημεία. Από τα πιο παλιά γραπτά κείμενα είναι η επιγραφή του Διπύλου των Αθηνών (8ος αιώνας π.Χ.). Τα πρώτα γραπτά κείμενα της ελληνικής χρονολογούνται στον 14ο-13ο αιώνα π.Χ. Προέρχονται από τα αρχεία των μεγάλων κέντρων (παλατιών, διοικητικών κέντρων) του μυκηναϊκού πολιτισμού. Ο Άγγλος αρχιτέκτονας Ventris και ο συμπατριώτης του Chadwick διάβασαν τις επιγραφές που ήταν γραμμένες σε **Γραμμική Β'** (η παλαιότερη, Γραμμική Α', βλ. εικόνα 1, δεν έχει ακόμη αποκρυπτογραφηθεί). Η Γραμμική Β' είναι συλλαβική, διαθέτει δηλαδή σημεία για την παράσταση των συλλαβών και όχι των φθόγγων, π.χ. ku-ru-so = χρυσός. Εκτός από τα συλλαβογράμματα περιλαμβάνει και περίπου 160 ιδεογράμματα, σύμβολα δηλαδή που παριστάνουν αντικείμενα ή έννοιες, τα οποία διευκόλυναν τη γραφή (Εικόνα 2).

Οινοχόη
Διπύλου

Kober &
Ventris &
Chadwick

Εικόνα 1: Τμήμα πινακίδας με Γραμμική Α γραφή (πηλός με εγκλείσματα). Φορέας προστασίας: Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου.

Πινακίδα - Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού - Διεύθυνση Διαχείρισης Εθνικού Αρχείου Μνημείων, Greece - CC BY-NC.

Πηγή: europeana.eu

Η ανάγνωσή της σύμφωνα με την αποκρυπτογράφηση των Ventris και Chadwick είναι: to-sa pa-ka-na = τόσ(σ)α φάσγανα, που σημαίνει τόσα ξίφη.

Εικόνα 2: Τμήμα πινακίδας Γραμμικής Β (Ui 712) με δέμα παράδοση άγνωστου προϊόντος - Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού - Διεύθυνση Διαχείρισης Εθνικού Αρχείου Μνημείων, Greece - CC BY-NC. Πηγή: europeana.eu

Εικόνα 3: Πινακίδα Γραμμικής Γραφής Β (V-659) «Κατάλογος γυναικείων ονομάτων» - Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού - Διεύθυνση Διαχείρισης Εθνικού Αρχείου Μνημείων, Greece - CC BY-NC. Πηγή: europeana.eu

Μεγάλο τμήμα πήλινης πινακίδας Γραμμικής Β. Φέρει στίχο στη δεξιά στενή κάθετη πλευρά. Πολύ καλά διατηρημένη. V 659: Λίστα τουλάχιστον 24 ατόμων, μερικές γυναίκες αναφέρονται ξεκάθαρα. Με βάση το ιδεόγραμμα που προηγείται των μονάδων μέτρησης μάλλον δεν καταγράφονται τα ίδια τα άτομα αλλά κάτι το οποίο δέχονται ή

παραδίδουν. 1) wo-di-je-ja: όνομα γυναικείο, ίσως Wordieia => Ροδίεια, δηλυκό του Ροδεύς. de-mi-ni-ja: μάλλον η λέξη «δέμνια», που σημαίνει κρεβάτια. 2) ma-no: Μάλλον γυναικείο όνομα Mano- εις ω. a-re-ka-sa-da-ra-qe: Alexandra que. 3) risura - kotaqe: Δύο ονόματα εκ των οποίων το πρώτο δεν είναι ελληνικό. 4) e-ri-tu-pi-na: Μάλλον διορθωμένο όνομα / te-o-do-ra-qu: Theodora que: Γυναικείο όνομα, σπάνιο. 5) o-to-wo-wi-je: ανδρικό όνομα, όχι ελληνικό / tu-qa-te-qe: thugater que → and daughter = και η κόρη... 6) a-ne-a2: μάλλον γυναικείο όνομα / tu-qa-te-qe que = και η κόρη... 7) pi-ro-wo-na: μάλλον Philo-ωνος / ki-ra-qe: μάλλον gill a → νεογιλλός (ονόματα: Γίλλος, Γιλλός). 8) ke-ti-de-qe: γυναικείο όνομα. 9) -ri-mo-qe: 10) -ma-ra-qe: 11) -qa: → Στη δεξιά πλευρά: ke-ra-so: γυναικείο όνομα ή τοπωνύμιο: keraso → Κέρασος. Πηλός τεφρόχρωμος, ίχνη καύσης στις άνω γωνίες και στην οπίσθια όψη. Χρονολόγηση: ΥΕ ΙΙΒ1 περίοδος.

Η γραφή των **αρχαίων Ελλήνων** ήταν **μεγαλογράμματα** και δεν περιελάμβανε τόνους και πνεύματα. Αποτυπώνεται σε παπύρους και επιγραφές.

Ακολουθεί ένα πραγματικό παράδειγμα μεγαλογράμματης γραφής από την αρχαία ελληνική, όπως εμφανίζεται σε επιγραφές ή σε πρώιμα χειρόγραφα:

Απόσπασμα από το Σωκράτη Διάλογοι (Πλάτων):

ΓΝΩΘΙ ΣΑΥΤΟΝ.

(Γνώριζε τον εαυτόν σου)

Αυτή η φράση είναι μια από τις πιο διάσημες φράσεις που αποδίδεται στον Σωκράτη και είναι ένα παράδειγμα της γραφής της εποχής εκείνης.

Κατά την **ελληνιστική εποχή** (από τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου το 323 π.Χ. έως και την άνοδο της Ρώμης), η ελληνική γλώσσα διαδίδεται σε τεράστιες γεωγραφικές εκτάσεις — από την Αίγυπτο έως την Ινδία. Η ανάγκη για μια κοινή γλώσσα οδήγησε στη δημιουργία της Κοινής Ελληνικής, που χρησιμοποιούνταν για τη διοίκηση, το εμπόριο, τη φιλοσοφία και τις επιστολές. Πιο κάτω παρατίθεται ένα δείγμα αυτής της γραφής (ΠΟΛΥΒΙΟΣ: 208. – Ίστορία 1, 1, 1-6)

εἰ μὲν τοῖς πρὸ ἡμῶν ἀναγράφουσι τὰς πράξεις παραλελειφθαι συνέβαινε τὸν ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἱστορίας ἔπαινον, ἵσως ἀναγκαῖον ἦν τὸ προτρέπεσθαι πάντας πρὸς τὴν αἴρεσιν καὶ παραδοχὴν τῶν τοιούτων ὑπομνημάτων διὰ τὸ μηδεμίαν ἐτοιμοτέραν εἶναι τοῖς ἀνθρώποις διόρθωσιν τῆς τῶν προγεγενημένων πράξεων ἐπιστήμης.

Αν οι προηγούμενοι ιστοριογράφοι δεν είχαν επαινέσει την Ιστορία, θα ήταν ίσως αναγκαίο να παρακινώ κάθε άνθρωπο να διαλέγει για μελέτη και να επιδοκιμάζει πραγματείες όπως αυτή εδώ, αφού τίποτε δεν διορθώνει ευκολότερα τους ανθρώπους όσο η γνώση του παρελθόντος.

Η **Μεσαιωνική Ελληνική** χρησιμοποιούνταν κυρίως σε εκκλησιαστικά και διοικητικά κείμενα. Στη γραμματική, η σύνταξη και η κλίση των ρημάτων απλοποιήθηκαν, ενώ η χρήση της γενικής πτώσης αντικαταστάθηκε από περιφραστικές δομές, κυρίως με προθέσεις και αιτιατική. Το λεξιλόγιο εμπλουτίστηκε με δάνεια από τη λατινική, τη σλαβική και την τουρκική. Η χρήση των πνευμάτων και του τονισμού στα φωνήεντα παραμένει, με τη γραφή να διατηρεί πολλά στοιχεία από την παλαιότερη μορφή της, κυρίως σε επίσημα κείμενα. Παρατίθεται πιο κάτω ένα απόσπασμα αυτής της περιόδου από το έργο του Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογέννητου, *De cerimonis aulae Byzantinae*.

Αττική επι-
γραφή
(μέσα
6ου π.Χ.
αιώνα)-Τάφος
Φρασίκλειας

Ἴδε τὸ ἔαρ τὸ γλυκὺ πάλιν ἐπανατέλλει, χαράν, ὑγίειαν καὶ ζωὴν καὶ τὴν εὐημερίαν, ἀνδραγαδίαν ἐκ Θεοῦ τοῖς βασιλεῦσι Ρωμαίων, καὶ νίκην θεοδώρητον κατὰ τῶν πολεμίων.

Κωνσταντῖνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος, *Περὶ βασιλείου τάξεως*

Μετάφραση: «Δες, η γλυκιά άνοιξη ανατέλλει πάλι, φέρνοντας χαρά, υγεία, ζωή και ευημερία, αρετή από τον Θεό στους βασιλείς των Ρωμαίων, και νίκη δωρεά του Θεού εναντίον των εχθρών.»

Κατά την **Τουρκοκρατία** και τη **Βενετοκρατία**, η ελληνική γλώσσα υπήρξε αντικείμενο σημαντικών επιδράσεων από τις κατακτητικές δυνάμεις. Στην **Τουρκοκρατία**, η γλώσσα επηρεάστηκε από τουρκικά δάνεια, κυρίως στον τομέα του εμπορίου, της διοίκησης και της καθημερινής ζωής. Οι επίσημες επικοινωνίες γίνονταν στη γλώσσα της κρατικής εξουσίας, ενώ η Εκκλησία και οι αγωνιστές της επανάστασης διατήρησαν τη χρήση της ελληνικής γλώσσας μέσω εκκλησιαστικών και επαναστατικών κειμένων αντίστοιχα. Στη **Βενετοκρατία**, η ελληνική γλώσσα επηρεάστηκε από την ιταλική, με δάνεια σε τομείς όπως η διοίκηση και το εμπόριο. Οι λαϊκές τάξεις χρησιμοποιούσαν κυρίως τα ελληνικά, ενώ οι ανώτερες τάξεις επικοινωνούσαν με τη βενετική γλώσσα. Και στις δύο περιόδους, η ελληνική διατήρησε την ταυτότητά της, παρά τις εξωτερικές επιρροές. Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι από τον «*Θούριο*» του Ρήγα Φεραίου, στο οποίο ο Ρ. Φεραίος καλεί όλους να ενωθούν και να αγωνιστούν για την ελευθερία τους από την Οθωμανική κυριαρχία.

Ὡς πότε παλικάρια νὰ ζοῦμεν στὰ στενά,
Μονάχοι σὰ λιοντάρια, σταῖς ράχαις στὰ βουνά;
Σπηλαιῖς νὰ κατοικοῦμεν, νὰ βλέπωμεν κλαδιά,
Νὰ φεύγωμ' ἀπ' τὸν Κόσμον, γιὰ τὴν πικρὴ σκλαβιά.
Νὰ χάνωμεν ἀδελφία, Πατρίδα, καὶ Γονεῖς,
Τοὺς φίλους, τὰ παιδιὰ μας, κί' ὅλους τοὺς συγγενεῖς.
Καλλιῶναι μίας ὥρας ἐλεύθερη ζωή,
Παρὰ σαράντα χρόνοι σκλαβιά, καὶ φυλακή.

Ρήγας Φεραίος, *Θούριος* (απόσπασμα)

Η μικρογράμμη γραφή είναι το είδος γραφής που εμφανίζεται περίπου τον 9ο αιώνα μ.Χ. και κυριάρχησε στα Βυζαντινά χειρόγραφα. Αντίθετα με τη μεγαλογράμμη γραφή που χρησιμοποιούνταν στα αρχαία κείμενα, η μικρογράμμη έχει μικρότερα γράμματα και είναι πιο κοντά στη σύγχρονη γραφή που χρησιμοποιούμε σήμερα. Σε αυτό το απόσπασμα από το Ευαγγέλιο του Ιωάννη, βλέπουμε την κλασική βυζαντινή μικρογράμμη γραφή:

Δείγματα πραγματικών κειμένων της μικρογράμμης γραφής:

ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος.

Απόσπασμα από το: *κατὰ Ιωάννην Ευαγγέλιο*

(Βυζαντινό χειρόγραφο του 9ου αιώνα):

Μια σύγχρονη γραφή, που από πολλούς χαρακτηρίζεται ως περιθωριακή, είναι η χρήση των greeklish (γραφή ελληνικών με λατινικούς χαρακτήρες). Τα greeklish μπορεί να είναι **ορθογραφικά**, δηλαδή να ακολουθούν τους κανόνες της ελληνικής ορθογραφίας (π.χ. *kainourgios* αντί *καινούργιος*) ή να είναι **φωνητικά**, δηλαδή να σκοπεύουν στη φωνητική απόδοση των ελληνικών (π.χ. *kenurios* αντί *καινούργιος*). Αυτό το φαινόμενο δείχνει καθαρά

greeklish

Ορθογραφικά
greeklish

Φωνητικά
greeklish

ότι η γλώσσα δεν ταυτίζεται με τη γραφή. Οι περισσότεροι/περισσότερες που τα χρησιμοποιούν ακολουθούν ένα συνδυασμένο σύστημα, που συνδυάζει την ορθογραφία με τη φωνητική απόδοση, χωρίς να υπάρχει αυστηρός κανόνας στη γραφή.

Ένα από τα πρώτα όμως κείμενα με λατινικούς χαρακτήρες συναντάται στο παρακάτω κείμενο:

Mira cachi chie adidhichi, tiragnismeni mira/pia pathi apo ton Erota, pies prichies dhen epira? ... sti dohudepsi chie ci caimus micri perissa ebica/ agapis ola ta caca chie pedhomes m eurica.

Το παραπάνω απόσπασμα δεν είναι το sms ενός ή μιας εφήβου σε greeklish, αλλά το μεταγραμμένο απόσπασμα του κειμένου *Ερωφίλη* του συγγραφέα Γεωργίου Χορτάτση (Βλ. δημοσίευμα εφημ. *Τα Νέα*: Η «Ερωφίλη» μιλούσε σε... greeklish, Β. Χαρισσοπούλου, 02/06/2010).

Η «Ερωφίλη»
μιλούσε σε...
greeklish

Ποικιλίες της Ελληνικής

Η γλωσσική ποικιλότητα δεν είναι «παρέκκλιση» από μια υποθετική ουδέτερη βάση· είναι ο φυσικός τρόπος ύπαρξης κάθε γλώσσας. Η σημερινή ελληνική δεν είναι ένα μονολιθικό σύστημα· μοιάζει περισσότερο με χάρτη που αλλάζει χρώμα ανάλογα με το *πού* βρισκόμαστε και *ποιοι* μιλούν.

Η **βασική ιδέα** είναι ότι η γλώσσα δεν αλλάζει μόνο στον χρόνο· αλλάζει και στον χώρο – και κυρίως **μέσα** στην κοινωνία. Οι δύο άξονες (**γεωγραφικές και κοινωνικές ποικιλίες**) τέμνονται: ένας νέος Κρητικός YouTuber μιλά αλλιώς από τη γιαγιά του, κι ας μοιράζονται την ίδια διάλεκτο.

Διαχρονικές ποικιλίες

Οι **διαχρονικές ποικιλίες** μάς δείχνουν την «κάθετη» εξέλιξη της ελληνικής: πώς μεταμορφώθηκε μέσα στους αιώνες από τη Γραμμική Β΄ των μυκηναϊκών πινακίδων έως τη γλώσσα των σημερινών μηνυμάτων στο κινητό. Κάθε ιστορική φάση αφήνει ίχνη στη φωνητική, στη μορφολογία, στο λεξιλόγιο και –κυρίως– στο σύστημα γραφής. Μελετώντας τες, καταλαβαίνουμε ότι η γλώσσα λειτουργεί σαν ζωντανό οικοσύστημα όπου παλιές και νέες μορφές συνυπάρχουν, συγκρούονται ή αφομοιώνονται.

Παρακάτω παρουσιάζονται οι κυριότερες φάσεις της ιστορίας της ελληνικής, από τη Μυκηναϊκή έως τη σύγχρονη ψηφιακή εποχή.

Πίνακας 2: Διαχρονικές ποικιλίες

Φάση	Χρονικά όρια	Ενδεικτικό κείμενο	Βασικά χαρακτηριστικά	Κοινωνικό πλαίσιο
Μυκηναϊκή (Γραμμική Β')	1400–1200 π.Χ.	«qa-si-re-u» (= βασιλεύς)	Συλλαβογραφική γραφή	Ανακτορική διοίκηση
Αρχαίες διάλεκτοι	800–400 π.Χ.	Σαπφώ - «Έρος δηΐτε μ' ό λυσιμέλης»	Πλούσιο μωσαϊκό διαλέκτων & φωνολογίας	Πόλεις-κράτη, έπος/λύρα
Κλασική Αττική	5ος–4ος π.Χ.	Θουκυδίδης <i>ώς έπολέμησαν προς άλλήλους</i>	Κυριαρχία αττικής διαλέκτου	Ρητορική, δημόσιος λόγος
Ελληνιστική Κοινή	300 π.Χ. – 300 μ.Χ.	Καινή Διαθήκη <i>Έαν ταίς γλώσσαις τών ανθρώπων λαλῶ</i>	Εξομάλυνση φωνηέντων, απλοποίηση κλίσης	Οικουμένη, εμπόριο
Ύστερες Μεσαιωνικές Διάλεκτοι	11ος–15ος μ.Χ.	«Χρονικόν του Μορέως» <i>Θέλω νά σέ άφηγηθῶ άφήγησιν μεγάλην·</i>	Μικρογράμματα γραφή, διάσπαση σε ιδιώματα	Φραγκοκρατία, Βυζάντιο
Πρώιμη Νεοελληνική Κοινή	16ος–18ος μ.Χ.	Κορνάρος - «Ερωτόκριτος» <i>Νικούν τηνε τη γνώμη σου</i>	Κρητική διάλεκτος, μετρική ρίμα	Βενετοκρατία, έντυπο βιβλίο
Νέα Ελληνική Κοινή	19ος αι.–σήμερα	Σύγχρονο tweet (2024) <i>#fitnessjourney #ξεκίνησα</i>	Μονοτονικό, δάνεια, emojis	Κράτος-έθνος, ψηφιακή εποχή

Συγχρονικές ποικιλίες

Οι **συγχρονικές ποικιλίες** αφορούν τον «οριζόντιο» πλούτο της σημερινής γλώσσας: πώς διαφοροποιείται ανάμεσα σε: *περιοχές, ηλικίες, επαγγέλματα, φύλα και υποομάδες κοινωνικών ομάδων*. Καμία ποικιλία δεν είναι λιγότερο «σωστή»—η καθεμία εξυπηρετεί τις ταυτότητες και τις επικοινωνιακές ανάγκες των ομιλητών της. Ας μελετήσουμε τις **γεωγραφικές διαλέκτους**, τις **κοινωνιολέκτους** και τα **επίπεδα ύφους**.

Γεωγραφικές διάλεκτοι

Γεωγραφικές (τοπικές) ποικιλίες – διάλεκτοι και ιδιώματα που συνδέονται με συγκεκριμένους τόπους. Η **Κρήτη** διατηρεί το /k/ («καιδά»), ο **Πόντος** το /θ/→/t/ («χαψία»). Οι τόποι «μαρτυρούνται» στο στόμα των ομιλητών.

Πίνακας 3: Γεωγραφικές διάλεκτοι

Ζώνη	Παραδείγματα λέξεων	Φωνολογικό γνώρισμα	Κοινωνική λειτουργία
Βόρεια (Σέρρες, Φλώρινα)	«σπίτ'», «κορίτσ'»	-ς, ου → υ	Ταυτότητα αγροτικών κοινοτήτων
Νότια (Κρήτη, Δωδεκάνησα)	«καιδά», «όξου»	διατήρηση palatal /ki/	Μαντινάδες, λαϊκή ποίηση
Ποντιακή	«χαψία»	μερική αντικατάσταση /θ/→/t/, ερρινοποίηση	Φεστιβάλ διασποράς
Τσακωνική	«ούνε», «τζήνος»	δωρικά κατάλοιπα	Απειλούμενη – UNESCO Atlas 2010.

Κοινωνικές ποικιλίες

Κοινωνικές ποικιλίες είναι τρόποι ομιλίας που χαρτογραφούνται όχι στον χώρο, αλλά στις κοινωνικές ταυτότητες: ηλικία, επάγγελμα, φύλο, υποομάδα. Ένας έφηβος gamer γράφει «lagareí o srvr», ένας/μία γιατρός σημειώνει «ΑΠ = 120/80».

Πίνακας 4: Κοινωνικές ποικιλίες (ενδεικτικά)

Παράγοντας	Κειμενικό είδος-πηγή	Απόσπασμα	Ανάλυση
Νεανική αστική αργκό (Gen-Z)	Ιδιωτικό chat – GreekPod101	«Gt ohi. Stis epta ine kl?»	Greeklish, συντομεύσεις, εναλλαγή κώδικα
Ιατρική επαγγελματική ορολογία	Ιατρικό ιστορικό – ΑΠΘ	«ΑΠ = 120/80 mmHg»	Ακρωνύμια, αριθμητικές τιμές
Πολυεθνολεκτικό ραπ	«Kapos Allios» (τραγούδι rap) Negros Tou Moria + Bloody Hawk + Odydoze, 2024)	«Μένω Athens City, but I'm thinking worldwide, κρατάω το flow μου 100, δεν κάνω com-promise»	Εναλλαγή κωδίκων

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Συνεργαζόμενοι/συνεργαζόμενες σε ομάδες, μαγνητοφωνήστε έναν σύντομο διάλογο μεταξύ ατόμων που ανήκουν σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες· σχολιάστε τη **φωνολογία**, τη **μορφολογία** και τις **στρατηγικές λόγου (τεχνικές)** που χρησιμοποιεί η καθεμία.

Επίπεδα ύφους

Ο όρος *επίπεδα ύφους* εξηγεί πόσο «επίσημος» ή «ανεπίσημος» είναι ο λόγος μας σε κάθε περίπτωση.

- **ψηλά** → επίσημος, τυπικός, λόγιος
- **χαμηλά** → καθημερινός, διαλεκτικός, αργκό.

Πίνακας 5: Επίπεδα Ύφους

Επίπεδο ύφους	Τυπικό μέσο	Παράδειγμα χρήσης	Χαρακτηριστικά μορφής
Επίσημο γραπτό	Γραπτό	ΦΕΚ, δικαστική απόφαση	Μακροπερίοδος λόγος, παθητική φωνή, λατινικοί όροι
Επίσημο προφορικό	Προφορικό	Ομιλία στη Βουλή	Τελετουργικοί προσφωνητικοί τύποι, προσεκτική άρθρωση
Ημιεπίσημο	Γραπτό / Προφορικό	Σχολική παρουσίαση, email σε καθηγητή	Ήπια τυπικότητα, σαφείς μεταβάσεις, ευγενικές εκφράσεις
Ανεπίσημο	Προφορικό / Ψηφιακό	Συζήτηση με φίλους	Συντομεύσεις, ελιγμοί («ξέρεις;»), emoticons
Αργκό / διαλεκτικό	Ψηφιακό / Προφορικό	YouTube vlog, rap	Κώδικας εναλλαγής, τοπικό λεξιλόγιο, επιφωνήματα

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Μεταγράψτε ένα δελτίο καιρού ΕΜΥ σε τρεις διαφορετικές εκδοχές ύφους και αξιολογήστε τις αλλαγές.

Εξέλιξη συστημάτων γραφής & ψηφιακός γραμματισμός

Η **γραφή** δεν είναι απλώς φωτογραφία του προφορικού λόγου· λειτουργεί και ως καταλύτης αλλαγών. Καθώς εξελίσσονται τα υλικά, τα τεχνολογικά μέσα και οι κοινωνικές προτεραιό-

τητες, τα συστήματα γραφής προσαρμόζονται, επηρεάζοντας με τη σειρά τους τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε, χρησιμοποιούμε και διδάσκουμε τη γλώσσα. Έχει ενδιαφέρον να ιχνηλατήσουμε τα ορόσημα στη διαδρομή από τις πινακίδες της **Γραμμικής Β΄** έως τα **hashtags** και τα **emojis**, φωτίζοντας πώς κάθε τεχνολογία έφερνε και έναν νέο κοινωνικό ρόλο.

1. **Από τη Γραμμική Β΄ στο Αλφάβητο** (14ος → 8ος αι. π.Χ.). Η συλλαβογραφική Γραμμική Β΄ χρειαζόταν ~87 σύμβολα· το ελληνικό αλφάβητο περιορίστηκε σε 24 γράμματα, κάνοντας τη σχέση ήχου-γραφής πιο «διαφανή» και άρα το διάβασμα/γράψιμο ευκολότερο για ευρύτερες κοινωνικές ομάδες.
2. **Θέσπιση του Μονοτονικού** (1982). Η κατάργηση των πνευμάτων και της περισπωμένης έκανε την ορθογραφία πιο απλή και ευκολότερη στη διδασκαλία, αλλά δημιούργησε έντονες αντιπαραθέσεις ανάμεσα σε αυτούς που ήθελαν να διατηρηθεί η παραδοσιακή γραφή (παραδοσιακούς) και σε αυτούς που ήθελαν να εκσυγχρονιστεί (εκσυγχρονιστές)· επομένως το σύστημα τονισμού είναι ταυτόχρονα γλωσσικό και κοινωνικό ζήτημα.
3. **Ψηφιακοί χαρακτήρες** (1990-σήμερα). Με το πρότυπο Unicode μπορούμε να γράψουμε εύκολα στους υπολογιστές μονοτονικά και πολυτονικά ή και με το διεθνές φωνητικό αλφάβητο. Τα emojis και τα hashtags λειτουργούν ως «παραγλωσσικά» σημάδια: δηλώνουν **συναίσθημα και διαθέσεις** και αλλάζουν τον τρόπο που προφέρουμε ή νοηματοδοτούμε τα γραπτά μας.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1η Δραστηριότητα (Tweets & Γλωσσικές Ιδεολογίες)

Συλλέξτε 200 tweets που περιέχουν «γλώσσα» ή «ορθογραφία» με τουλάχιστον 3 σχετικά hashtags** (#greeklish, #dialect, #grammar). Κατηγοριοποιήστε τα, ως προς το περιεχόμενο, ως θετικά/αρνητικά/ουδέτερα και σχολιάστε κοινωνικές στάσεις. Αποτυπώστε τα αποτελέσματα σε πίτα ή ραβδόγραμμα. Πείτε τι αποκαλύπτει η κατανομή για τις κοινωνικές αντιλήψεις.

2η Δραστηριότητα

Βρείτε **5 memes, ανέκδοτα ή τηλεοπτικά κλιπ** που να διακωμωδούνται διάλεκτοι ή αργκό. Αναλύστε ποια γλωσσικά χαρακτηριστικά στοχοποιούνται (π.χ. *προφορά, λεξιλόγιο*) και γιατί αυτό αποτελεί ρατσιστική πρακτική. Στη συνέχεια, φτιάξτε ένα βίντεο 60 δευτερολέπτων (ή μια αφίσα) που να προωθεί τον σεβασμό στις διαφορετικές γλώσσες και διαλέκτους.

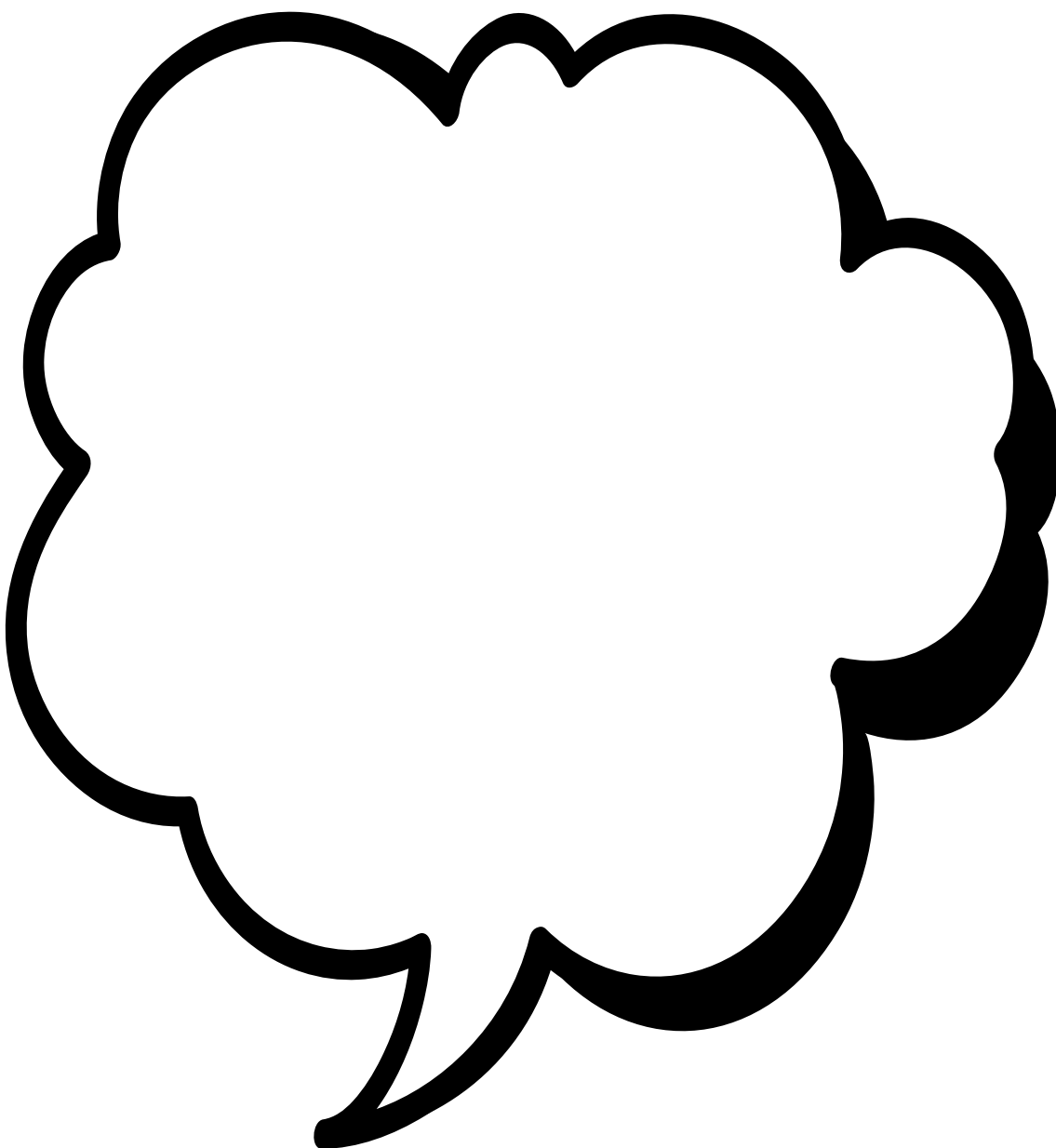
3η Δραστηριότητα

Επιλέξτε μια από τις παρακάτω δραστηριότητες, ετοιμάστε την με την ομάδα σας και παρουσιάστε την στην τάξη.

- Χωριστείτε σε ομάδες 3-4 μαθητών/μαθητριών και επιλέξτε ένα θεματικό πεδίο της σύγχρονης γλώσσας (π.χ. videogames, social media κ.λπ.). Στη συνέχεια καταγράψτε χαρακτηριστικές λέξεις ή φράσεις από αυτό το πεδίο και αναζητήστε αντίστοιχες λέξεις/εκφράσεις από δύο παλαιότερες περιόδους της ελληνικής (π.χ. καθαρεύουσα, αρχαία ελληνικά). Τέλος, παρουσιάστε τις λέξεις σε συγκριτικό πίνακα και συζητήστε τη γλωσσική εξέλιξη και τις αλλαγές στη χρήση.
- Παρουσιάστε τη δραστηριότητά σας με διαδραστικό διάγραμμα, ηχητικά δείγματα, ερμηνευτικό κείμενο 300 λέξεων
- Αξιολογήστε τη δραστηριότητά σας χρησιμοποιώντας κριτήρια όπως η τεκμηρίωση, η δημιουργικότητα, ο βαθμός συνεργασίας.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Διαλέξτε 3 μικρά κείμενα ή αποσπάσματα από λογοτεχνικά έργα ή τραγούδια που προέρχονται από διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας (π.χ. Κρήτη, Μακεδονία, νησιά). Εντοπίστε λέξεις ή φράσεις που δείχνουν τις ιδιαιτερότητες της καθημιάς διάλεκτου (λέξεις που προφέρονται διαφορετικά ή έχουν διαφορετική σημασία σε διαφορετικές περιοχές).
2. Να καταγράψετε στο σχέδιο (συννεφάκι) λέξεις της ελληνικής γλώσσας που ανήκουν σε διαλέκτους.

Γεωγραφικές
ποικιλίες

Εικόνα

Στη σύγχρονη εποχή, η εικόνα δεν είναι απλώς συνοδευτική του λόγου -είναι μια νέα μορφή γραφής. Μέσα από φωτογραφίες, σύμβολα και οπτικές αφηγήσεις, μεταδίδονται ιδέες, συναισθήματα και πληροφορίες με τρόπο άμεσο, πολυδιάστατο και παγκόσμια κατανοητό. Η εικόνα επικοινωνεί και ερμηνεύεται, όπως ακριβώς και ο γραπτός λόγος. Σε ένα πολυτροπικό κείμενο υπάρχει συνδυασμός εικόνας και λόγου. Προκειμένου να επιτευχθεί ο σχολιασμός της εικόνας και να παρουσιαστεί το μήνυμα του/της συγγραφέα μπορούμε να ακολουθήσουμε ενδεικτικά τα παρακάτω βήματα:

- **Βήμα 1ο:** Περιγραφικό στάδιο στο οποίο εντοπίζουμε τους οπτικούς δείκτες της εικόνας/ σκίτσου/ γελοιογραφίας και παρουσιάζουμε τον συμβολισμό της. Με προσοχή παρατηρούμε τις λεπτομέρειες της εικόνας, τα πρόσωπα, τα αντικείμενα, τα σχήματα, τα χρώματα, το μέγεθος, το ύψος, την έκφραση του προσώπου, τους μορφασμούς, την αμφίεση, προσπαθώντας να ανακαλύψουμε τις πληροφορίες της εικόνας και να διαβάσουμε το μήνυμά της.
- **Βήμα 2ο:** Παρουσίαση της γενικής ιδέας, του θεματικού κέντρου με βάση τα δεδομένα που παρουσιάζονται.
- **Βήμα 3ο:** Προβολή του στόχου, της πρόθεσης του πομπού (να παροτρύνει, να καταγγείλει, να σατιρίσει, να καυτηριάζει, να επιβραβεύσει, να ευαισθητοποιήσει, να αποτρέψει, να αναδείξει κ.ά.).
- **Βήμα 4ο:** Αποκαλύπτουμε τον απώτερο στόχο, τη βαθύτερη επιδίωξη του/της συγγραφέα.

Για τη μελέτη και κατανόηση των κειμένων, δεν εστιάζουμε μόνο στα γλωσσικά στοιχεία αλλά και στα μη γλωσσικά. Στο κείμενο με εικόνα, μεγάλο μέρος του γραπτού ή προφορικού λόγου έχει αντικατασταθεί από εικόνες, για να μεταδίδονται πιο εύκολα πολλά απλά μηνύματα, με λιγότερες πληροφορίες.

Κειμενικά είδη όπως οι γελοιογραφίες είναι υβρίδια λόγου και εικόνας. Στη γελοιογραφία η εικόνα μπορεί να είναι ζωγραφιά ή φωτογραφία και τα λόγια μπορεί να είναι ένας τίτλος ή τα λόγια κάποιου ομιλητή ή ο διάλογος κάποιων συνομιλητών. Όταν δεν υπάρχουν λόγια, για να καταλάβουμε το μήνυμα του κειμένου, χρειάζεται να ξέρουμε τον κόσμο γύρω μας, την κατάσταση και τα κρυφά νοήματα.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΙΚΟΝΑΣ

The Bewitched Mill (ο Μαγεμένος Μύλος), Franz Marc (1913). Arthur Jerome Eddy Memorial Collection Art Institute Chicago. Πηγή: artic.edu

Στην εικόνα παρουσιάζεται ένας μαγεμένος μύλος, ο οποίος υπάρχει μέσα στη φύση και στα ζώα. Ο ζωγράφος εστιάζει στη μαγεία έξω από τον μύλο: ο τροχός του νερού και το νερό που πέφτει, τα κτήρια, τα ζώα, τα δέντρα μοιά-

Σχολιασμός
γελοιογρα-
φίας

Δημιουργική
παραγωγή
κειμένου από
πίνακα

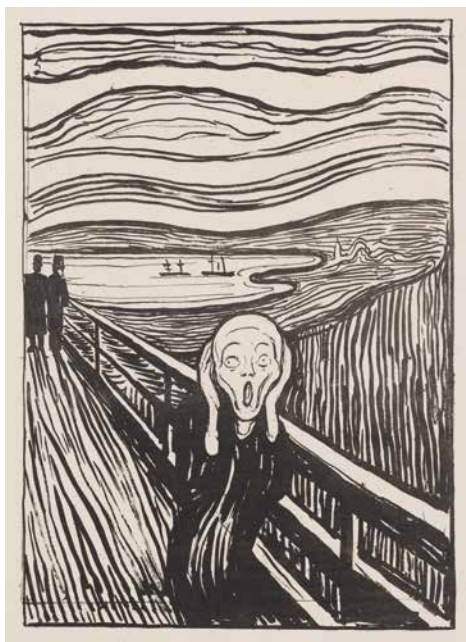
Νεκρή φύση

ζουν να είναι μέρος ενός τοπίου όπου η ανθρωπότητα και η φύση συνυπάρχουν σε αρμονία. Από μόνοι τους, οι μύλοι είναι μαγικά μέρη, που εκμεταλλεύονται τη δύναμη του αέρα ή του νερού για να διασπάσουν και να διαχωρίσουν την ύλη στα στοιχεία που επιθυμούμε.

Χρησιμοποιούνται έντονα χρώματα όπως το μπλε, το κίτρινο και το κόκκινο για να δημιουργηθεί μια αίσθηση έντασης και δράσης. Οι γραμμές φαίνονται να στριφογυρίζουν και να λυγίζουν, προσδίδοντας στην εικόνα την αίσθηση της κίνησης και της αναταραχής. Η σύνθεση του έργου δείχνει τη χρήση ακανόνιστων σχημάτων και κατασκευών, που δημιουργούν ένα αίσθημα αναστάτωσης και αταξίας. Τα διάφορα στοιχεία του έργου (όπως οι άνθρωποι, τα ζώα και τα αντικείμενα) μοιάζουν να συνυπάρχουν σε έναν κόσμο που είναι παραμορφωμένος και μεταφυσικός, ενισχύοντας την αίσθηση του «μαγικού». Η προοπτική στο έργο είναι επίσης παραμορφωμένη και στρεβλωμένη. Αυτό δημιουργεί την αίσθηση ενός αλλοιωμένου κόσμου, ο οποίος αντανάκλα τη συναισθηματική και ψυχολογική ένταση του καλλιτέχνη.

Η φύση μπορεί να μεταδώσει το μήνυμα της νομοτέλειας και της ισορροπίας όπως φαίνεται από τη ζωηρόχρωμη γεωμετρική ζωγραφική που κυριαρχεί ως μοτίβο σε όλη την εικόνα. Μεταδίδει επίσης και την αξία της καλαισθησίας όπως αποκαλύπτουν τα έντονα και αρμονικά χρώματα. Η παρουσία της ζωής είναι έντονη και αποτυπώνεται από την παρουσία της γάτας και του αγριογούρουνου. Τελικά το μήνυμα είναι ότι, ότι, όταν η τεχνολογία θαυμάζει τη φύση, την αντιμετωπίζει με σεβασμό για τα σύμβολά της και την προσφορά της στον άνθρωπο.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΕΙΚΟΝΑΣ

The Scream (η Κραυγή), Edvard Munch (1895). Λιθογραφία, Clarence Buckingham Collection, Art Institute Chicago, Πηγή: artic.edu

Η εικόνα είναι μια εξπρεσιονιστική δημιουργία που βασίζεται στην πραγματική εμπειρία του Munch από μια κραυγή που διαπερνά τη φύση, αφού οι δύο φίλοι του, που φαίνονται στο βάθος, τον εγκατέλειψαν. Η απόγνωση είναι εμφανής στο πρόσωπο της μορφής που βρίσκεται κεντρικά στην εικόνα και εμφανίζεται να μην μπορεί να εκφράσει ανθρώπινο λόγο παρά μόνο άναρθρους ήχους. Η φύση φαίνεται να συμπαρίσταται στον άνθρωπο με ένα ιδιαίτερα μουντό και ομιχλώδες τοπίο. Οι γεωμετρικές γραμμές στον περιβάλλοντα χώρο υπαινίσσονται την ταραγμένη ψυχική κατάσταση που βιώνει η ανθρώπινη φιγούρα

Ανάλυση
εικόνας

στο πρώτο πλάνο και τονίζουν ότι η φύση συνειδητοποιεί καλύτερα τη μοναξιά που βιώνει ο άνθρωπος και ότι ίσως η φύση είναι η μόνη που – τελικά – του συμπαρίσταται ουσιαστικά.

Σχήματα

Γενικότερα, το σχήμα, τόσο σε επίπεδο του οπτικού σχεδίου όσο και ως μέσο έκφρασης, παίζει κεντρικό ρόλο στη δημιουργία και την αντίληψη ενός έργου τέχνης. Τα σχήματα είναι τα δομικά στοιχεία για όλα όσα βλέπουμε. Οι περισσότεροι καλλιτέχνες μαθαίνουν πρώτα πώς να σχεδιάζουν μέσα από την κατασκευή ή να διασπούν εικόνες σε βασική γεωμετρία. Τα σχήματα είναι κάτι περισσότερο από πρακτικά εργαλεία κι αυτό γιατί οι έννοιές τους είναι αυτές που επιτρέπουν στον/στη σχεδιαστή/σχεδιάστρια να επικοινωνεί οπτικά, να μεταφέρει πολύ ουσιαστικά και σημαντικά μηνύματα με μη λεκτικό τρόπο. Υπάρχουν διάφοροι τύποι σχημάτων και κατά συνέπεια μηνυμάτων.

Τα **απλά** σχήματα διαμορφώνονται από βασικές γεωμετρικές μορφές (τρίγωνο, κύκλος, τετράγωνο) ή από τις αντίστοιχες τρισδιάστατες (κύβος, κύλινδρος, κώνος, σφαίρα). Ο συμβολισμός τους είναι καθοριστικός στην πρόσληψη του μηνύματος ενός κειμένου. Τα τετράγωνα συνεπάγονται τόσο αξιοπιστία όσο και αυστηρότητα. Οι κύκλοι υποδηλώνουν ότι είναι πάντα σε κίνηση και είναι δύσκολο να εντοπιστούν. Το γεγονός ότι δεν έχουν αρχή ή τέλος τούς οδηγεί να συνδέονται με υψηλές έννοιες όπως η αιωνιότητα. Το τρίγωνο κυρίως συνδέεται με τον κίνδυνο. Τα απλά σχήματα έχουν σκοπό να κάνουν την εικόνα πιο κατανοητή και ξεκάθαρη. Συγκεκριμένα, είναι πιο εύκολα στη δημιουργία, βοηθούν να περάσει το μήνυμα πιο εύκολα.

Σύνθετα είναι αυτά που είναι μεγαλύτερα και πιο πολύπλοκα σχήματα και έχουν στη σύνθεσή τους από λίγα, έως αρκετά απλά σχήματα.

Τα **οργανικά** σχήματα που εμφανίζονται συνήθως στη φύση (το άκρο ενός δέντρου, μια πλαγιά), αποτελούνται από πιο χαλαρές γραμμές και είναι λιγότερο συμμετρικά από τα απλά σχήματα. Καθώς συνήθως δεν είναι συμμετρικά, δίνουν έναν πιο ελεύθερο τόνο σε ό,τι αποτυπώνουν και δημιουργούν την εντύπωση ότι μπορούν εύκολα να ανατραπούν.

Τέλος, τα **αφηρημένα** σχήματα, ενώ συχνά είναι γεωμετρικά και σύνθετα, τείνουν να λειτουργούν ως συμβολική αναφορά. Βασίζονται συνήθως σε συμβολισμούς ή αναφορές σε εξωτερικές γνώσεις. Η σημασία τους μπορεί να ποικίλει σημαντικά ανάλογα με την ψυχολογία του/της δέκτη ή τις εμπειρίες που έχει ο/η αναγνώστης/-τρια.

Γράφημα

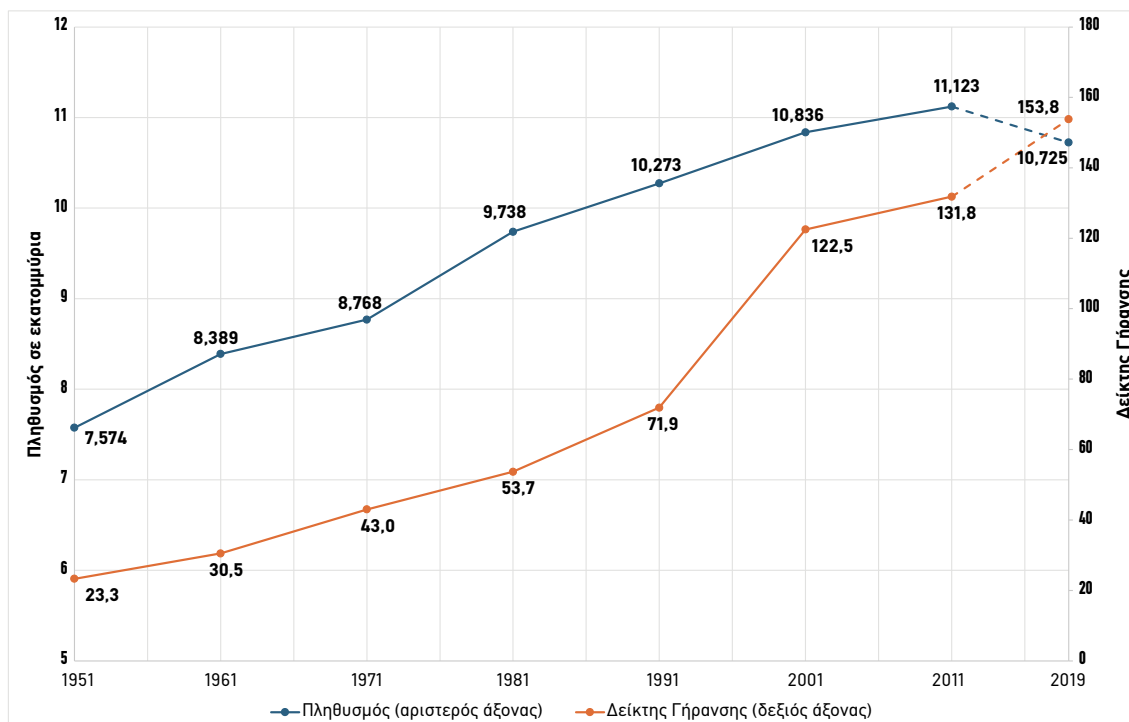
Το γράφημα –ως σημειωτικός πόρος– είναι μια οπτική αναπαράσταση δεδομένων που δείχνει πληροφορίες σε μορφή εικόνας. Χρησιμοποιεί συνήθως μπάρες, γραμμές και κομμάτια πίτας, ράβδους, δακτυλίους, για να συγκρίνει και να παρουσιάσει δεδομένα. Τα γραφήματα συνήθως αξιοποιούνται για να εμφανίσουν και να συγκρίνουν πληροφορίες που αφορούν

Συλλογή έργων τέχνης

τη συνολική αξία ή την ποσοστιαία αύξηση ή μείωση των δεδομένων. Τα γραφήματα είναι εύληπτα στην πρόσληψή τους και λειτουργούν υποστηρικτικά στο κείμενο, για να τεκμηριώσουν και να επιβεβαιώσουν τα στοιχεία του.

Πρόκειται για μια αντικειμενική και αξιόπιστη πηγή που με τον κατάλληλο χρωματισμό δίνει μια απλοποιημένη και δομημένη οπτική παρουσίαση των εννοιών, των κατασκευών, των σχέσεων, των στατιστικών δεδομένων, της ανατομίας κ.λπ. Τα γραφήματα πρέπει να χρησιμοποιούνται όταν είναι απαραίτητα για να αποφευχθεί η υπερφόρτωση του κειμένου με πολλές πληροφορίες. Τα διαγράμματα είναι χρήσιμα γιατί μπορούμε να διακρίνουμε στοιχεία με την πρώτη ματιά και για να κατανοούμε καταστάσεις που είναι ασαφείς. Παράλληλα, είναι αυτά που προσελκύουν τον/την αναγνώστη/-τρια και τον/την ωθούν να μελετήσει το κείμενο και να διατηρήσει το ενδιαφέρον της ανάγνωσης αμείωτο μέχρι τέλος.

Υπολογιζόμενος πληθυσμός και δείκτης γήρανσης της χώρας κατά τα έτη 1951 - 2021.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Απασχόληση πτυχιούχων, Πηγή: Eurostat

Ένας ερευνητής/Μία ερευνήτρια που μελετά το συγκεκριμένο διάγραμμα μπορεί να εξαγάγει σημαντικά συμπεράσματα για τις δημογραφικές τάσεις στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, αντιλαμβάνεται ότι:

1. ο πληθυσμός της χώρας μειώνεται.
2. οι θάνατοι σταδιακά ξεπερνούν κατά πολύ τις γεννήσεις.
3. διαφαίνεται μια τάση γήρανσης του πληθυσμού, καθώς η μείωση σχετίζεται άμεσα με τη χαμηλή γεννητικότητα και την αυξημένη θνησιμότητα.

Πίνακες

Οι πίνακες είναι συλλογές δεδομένων ή στατιστικών στοιχείων τοποθετημένων με εύληπτο τρόπο ώστε ο/η αναγνώστης/αναγνώστρια να συγκρίνει και να λάβει την πληροφορία. Ένας τυπικός πίνακας περιέχει τα παρακάτω στοιχεία:

- τον **τίτλο**, που γράφεται στο επάνω μέρος του πίνακα και δηλώνει το περιεχόμενο του πίνακα,
- την **κεφαλίδα** σε κάθε στήλη που περιγράφει συνοπτικά τα στοιχεία των μετρήσεων,
- το **κύριο σώμα** (κορμό), που περιέχει τα στατιστικά δεδομένα,
- την **πηγή**, που γράφεται στο κάτω μέρος του πίνακα και δείχνει την προέλευση των στατιστικών στοιχείων, έτσι ώστε ο/η αναγνώστης/αναγνώστρια να μπορεί να ανατρέξει σ' αυτήν και να επαληθεύσει τα δεδομένα ή να λάβει περισσότερα στοιχεία. Η πηγή είναι το στοιχείο που τεκμηριώνει την αξιοπιστία του πίνακα.

Οι πίνακες διακρίνονται σε:

1. **γενικούς** πίνακες, οι οποίοι περιέχουν όλες τις πληροφορίες που προκύπτουν από μία έρευνα (συνήθως με αναλυτικά και λεπτομερή στοιχεία)
2. **ειδικούς** πίνακες, οι οποίοι είναι συνοπτικοί και σαφείς. Τα στοιχεία τους συνήθως έχουν ληφθεί από τους γενικούς πίνακες.

Και ο πίνακας ως σημειωτικός πόρος μπορεί να λειτουργήσει είτε αυτόνομα είτε ως υποστηρικτικό μέσο του λόγου. Ο/Η αναγνώστης/αναγνώστρια πρέπει στη σύγχρονη εποχή να είναι ικανός/ικανή να αντιληφθεί τις νέες μορφές που ενδέχεται να έχουν οι σημειωτικοί τρόποι των κειμένων και των πληροφοριών που αυτοί εκπέμπουν για να μπορεί να επεξεργάζεται αποτελεσματικά και κριτικά τις συγκεκριμένες πληροφορίες.

Η συνοπτική ανάλυση του πίνακα στην επόμενη σελίδα μάς δείχνει ότι η Ελλάδα αντιμετωπίζει αρκετές προκλήσεις σε σχέση με την απασχόληση, τις αποδοχές και την ανεργία των πτυχιούχων ΑΕΙ, συγκριτικά με τον ΟΟΣΑ, την ΕΕ22 και την ΕΕ27. Πιο συγκεκριμένα:

1. **Απασχόληση Πτυχιούχων ΑΕΙ:** Η Ελλάδα εμφανίζει χαμηλότερα ποσοστά απασχόλησης (76,4%) σε σχέση με τον ΟΟΣΑ (86,4%) και την ΕΕ. Οι υψηλότεροι τίτλοι σπουδών (π.χ. διδακτορικό) φαίνεται να οδηγούν σε καλύτερες επαγγελματικές προοπτικές.
2. **Αποδοχές Πτυχιούχων ΑΕΙ:** Οι αποδοχές στην Ελλάδα είναι χαμηλότερες από αυτές του ΟΟΣΑ και της ΕΕ. Επιπλέον, παρατηρείται σημαντικό χάσμα, καθώς οι γυναίκες κερδίζουν 22% λιγότερο από τους άνδρες.
3. **Ανεργία Πτυχιούχων ΑΕΙ:** Η ανεργία μεταξύ νέων πτυχιούχων στην Ελλάδα (11,8%) είναι πολύ υψηλότερη από τον μέσο όρο της ΕΕ (4,4%). Η ανεργία γενικότερα στους πτυχιούχους 25–64 ετών φτάνει το 7,7% και είναι υπερδιπλάσια από τη μέση τιμή ανεργίας στην ΕΕ (3,5%).

Συμπέρασμα: Η Ελλάδα χρειάζεται βελτίωση στην απασχόληση, την αμοιβή των πτυχιούχων και την ισότητα μεταξύ των φύλων στην αγορά εργασίας, καθώς και τη δραστική μείωση της ανεργίας, ιδίως για τους νέους πτυχιούχους.

Στατιστικός
πίνακας

Δείκτες	ΕΛΛΑΔΑ	ΟΟΣΑ	ΕΕ22	ΕΕ27
Απασχόληση πτυχιούχων ΑΕΙ, επίπεδα 5-8 (ΟΟΣΑ)				
Απασχόληση πτυχιούχων ΑΕΙ στην ηλικιακή ομάδα 25-34 (2022)	76.4%	86.4%	87.0%	-
Απασχόληση πτυχιούχων ΑΕΙ στην ηλικιακή ομάδα 25-64 (2022)	79.4%	86.6%	87.9%	
Απασχόληση κατόχων πρώτου πτυχίου ανώτατης εκπαίδευσης στην ηλικιακή ομάδα 25-64 (2022)	76.9%	85.3%	85.6%	
Απασχόληση κατόχων μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στην ηλικιακή ομάδα 25-64 (2022)	86.4%	89.6%	90.2%	
Απασχόληση κατόχων διδακτορικού τίτλου σπουδών στην ηλικιακή ομάδα 25-64 (2022)	92.7%	93.4%	93.6%	
Αποδοχές πτυχιούχων ΑΕΙ, επίπεδα 5-8, σε σχέση με τις αποδοχές των αποφοίτων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (αποδοχές εργαζομένων με επίπεδο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης=100) (ΟΟΣΑ)				
Σχετικές αποδοχές πτυχιούχων ΑΕΙ στην ηλικιακή ομάδα 25-64 (2021)	138	156	152	
Αποδοχές εργαζομένων γυναικών με πτυχίο ΑΕΙ, επίπεδα 5-8, σε σχέση με τις αποδοχές των ανδρών (ΟΟΣΑ)				
Αποδοχές εργαζομένων γυναικών με πτυχίο ΑΕΙ σε σχέση με τις αποδοχές των ανδρών στην ηλικιακή ομάδα 25-64 (2021)	0.8	0.8	0.8	
Ανεργία πτυχιούχων ΑΕΙ, επίπεδα 5-8 (EUROSTAT & ΕΛΣΤΑΤ)				
Ανεργία πτυχιούχων ΑΕΙ στην ηλικιακή ομάδα 25-39 (2023)	11.8%	-	-	4.4%
Ανεργία πτυχιούχων ΑΕΙ στην ηλικιακή ομάδα 25-64 (2023)	7.7%			3.5%
Ποσοστό ανδρών επί των ανέργων πτυχιούχων ΑΕΙ (2023)	37%	-	-	-
Ποσοστό γυναικών επί των ανέργων πτυχιούχων ΑΕΙ (2023)	63%	-	-	-

Πηγή: Eurostat

Συνοψίζω τι έμαθα για την ελληνική γλώσσα και γραφή

Διαχρονικές ποικιλίες και χαρακτηριστικά τους

Από τα ιδεογράμματα στα emoji

Αναστοχασμός

1. Μελέτησε το Ινφογράφημα (Συνοψίζω τι έμαθα για την ελληνική γλώσσα και γραφή) όπου συνοψίζονται τα βασικά σημεία αυτής της ενότητας.
2. Αφού το μελέτησεις συμπλήρωσε την άσκηση: Διαχρονικές ποικιλίες και χαρακτηριστικά τους.
3. Δες προσεκτικά μία αντιστοίχιση ιδεογραμμάτων της γραμμικής, εννοιών και σύγχρονων εικονοσυμβόλων. Μπορείς να σκεφτείς κι άλλες αντιστοιχίσεις; Γιατί πιστεύεις ότι υπάρχουν τόσοι πολλοί τύποι για το ίδιο ρήμα στη Νέα Ελληνική; Πώς αυτό επηρεάζει τον λόγο και την επικοινωνία;

Στην εικόνα προβάλλεται σελίδα του Ευαγγελίου σε γλώσσα του 17ου αιώνα, όπου κυριαρχεί η αρχαϊζουσα γλώσσα. Το ύφος είναι επηρεασμένο από την Εκκλησιαστική και Βυζαντινή ελληνική. Αν και το κείμενο γράφεται τον 17ο αιώνα, η γλώσσα του δεν είναι δημώδης αλλά μια τεχνητή, λόγια μορφή, η οποία προσπαθεί να προσομοιάσει την αρχαία ή βυζαντινή ελληνική. Αυτό είναι τυπικό για θρησκευτικά και εκδοτικά κείμενα της εποχής (Συλλογή Ευαγγελίων της Πανακτοθήκης Σύγχρονης Ελληνικής Τέχνης της Λαϊκής Βιβλιοθήκης Καλαμάτας).

ΘΕΙΟΝ ΚΑΙ ΙΕΡΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ: ΤΟ ΠΑΛΑΙ ΠΟΤΕ ΠΑΡΑ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΤΟΥ ΠΙΝΕΛΛΟΥ ΤΥΠΩΘΕΝ, ΝΥΝ ΔΕ ΤΙΣ ΙΣΟΙΣ ΤΥΠΟΙΣ ΠΑΡΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΟΥ ΓΛΥΚΕΟΣ ΜΕΤΑΤΥΠΩΘΕΝ (1671)

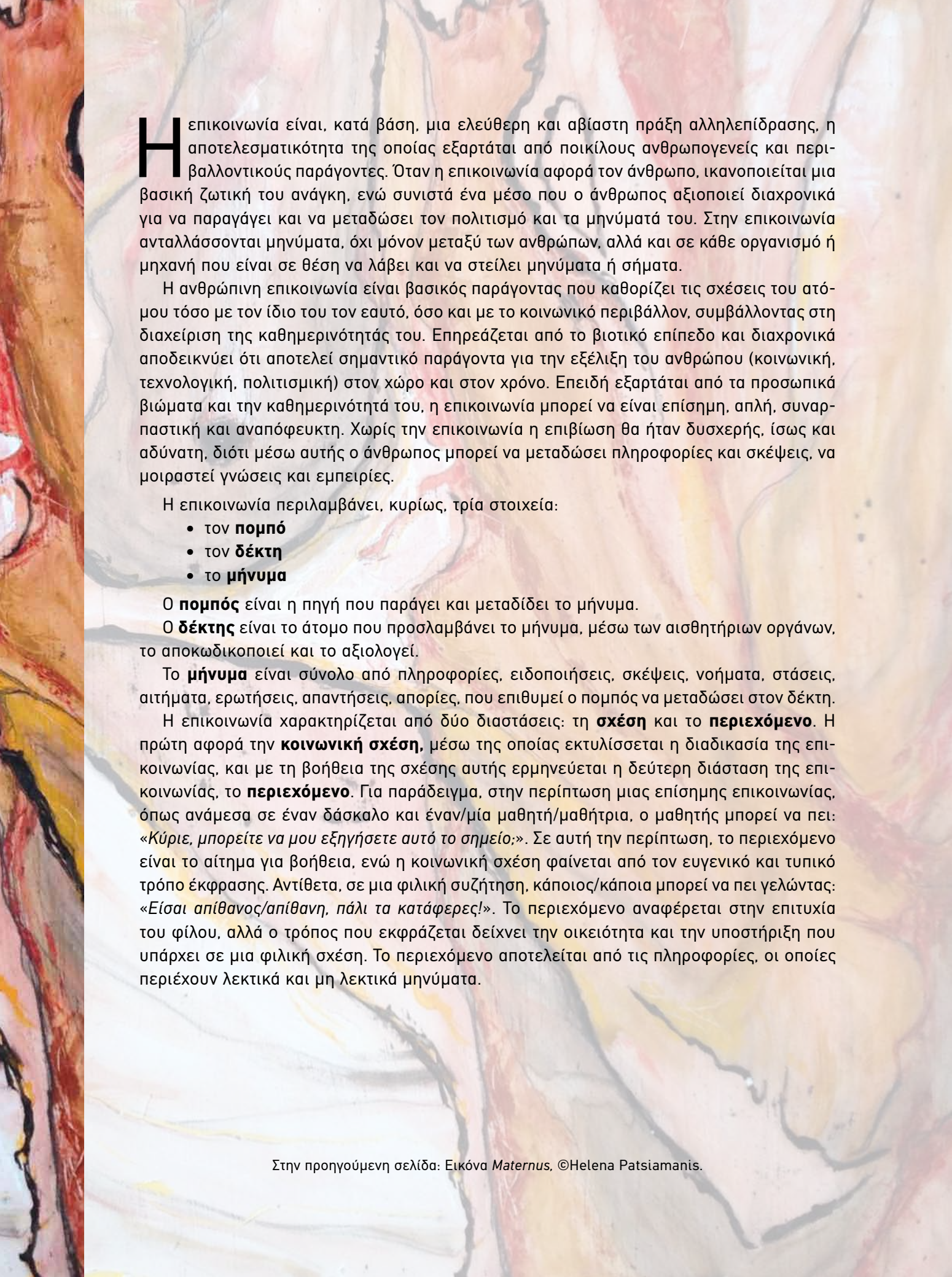
Αναστο-
χασμός:
Εκπαιδευτικό
παιχνίδι

ΙΕΡΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ: ΕΝΕΤΗΣΙΝ ΕΝ ΟΙΚΙΑ ΧΡΙΣΤΟΦΩΡΩ ΤΩ ΤΖΑΝΕΤΩ.
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΔΕ ΠΟΛΛΗ ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΛΟΓΑΡΑ (1575)

An abstract painting with a textured, layered appearance. The color palette is dominated by warm tones: pinks, peaches, yellows, and light browns. Bold, dark outlines, possibly black or dark brown, define various organic shapes and contours across the composition. The brushwork is visible, giving the surface a sense of depth and movement. The overall effect is one of dynamic, expressive energy.

2ο Κεφάλαιο

Στοιχεία Επικοινωνίας

Η επικοινωνία είναι, κατά βάση, μια ελεύθερη και αβίαστη πράξη αλληλεπίδρασης, η αποτελεσματικότητα της οποίας εξαρτάται από ποικίλους ανθρωπογενείς και περιβαλλοντικούς παράγοντες. Όταν η επικοινωνία αφορά τον άνθρωπο, ικανοποιείται μια βασική ζωτική του ανάγκη, ενώ συνιστά ένα μέσο που ο άνθρωπος αξιοποιεί διαχρονικά για να παραγάγει και να μεταδώσει τον πολιτισμό και τα μηνύματά του. Στην επικοινωνία ανταλλάσσονται μηνύματα, όχι μόνον μεταξύ των ανθρώπων, αλλά και σε κάθε οργανισμό ή μηχανή που είναι σε θέση να λάβει και να στείλει μηνύματα ή σήματα.

Η ανθρώπινη επικοινωνία είναι βασικός παράγοντας που καθορίζει τις σχέσεις του ατόμου τόσο με τον ίδιο του τον εαυτό, όσο και με το κοινωνικό περιβάλλον, συμβάλλοντας στη διαχείριση της καθημερινότητάς του. Επηρεάζεται από το βιοτικό επίπεδο και διαχρονικά αποδεικνύει ότι αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την εξέλιξη του ανθρώπου (κοινωνική, τεχνολογική, πολιτισμική) στον χώρο και στον χρόνο. Επειδή εξαρτάται από τα προσωπικά βιώματα και την καθημερινότητά του, η επικοινωνία μπορεί να είναι επίσημη, απλή, συναρπαστική και αναπόφευκτη. Χωρίς την επικοινωνία η επιβίωση θα ήταν δυσχερής, ίσως και αδύνατη, διότι μέσω αυτής ο άνθρωπος μπορεί να μεταδώσει πληροφορίες και σκέψεις, να μοιραστεί γνώσεις και εμπειρίες.

Η επικοινωνία περιλαμβάνει, κυρίως, τρία στοιχεία:

- τον **πομπό**
- τον **δέκτη**
- το **μήνυμα**

Ο **πομπός** είναι η πηγή που παράγει και μεταδίδει το μήνυμα.

Ο **δέκτης** είναι το άτομο που προσλαμβάνει το μήνυμα, μέσω των αισθητήριων οργάνων, το αποκωδικοποιεί και το αξιολογεί.

Το **μήνυμα** είναι σύνολο από πληροφορίες, ειδοποιήσεις, σκέψεις, νοήματα, στάσεις, αιτήματα, ερωτήσεις, απαντήσεις, απορίες, που επιθυμεί ο πομπός να μεταδώσει στον δέκτη.

Η επικοινωνία χαρακτηρίζεται από δύο διαστάσεις: τη **σχέση** και το **περιεχόμενο**. Η πρώτη αφορά την **κοινωνική σχέση**, μέσω της οποίας εκτυλίσσεται η διαδικασία της επικοινωνίας, και με τη βοήθεια της σχέσης αυτής ερμηνεύεται η δεύτερη διάσταση της επικοινωνίας, το **περιεχόμενο**. Για παράδειγμα, στην περίπτωση μιας επίσημης επικοινωνίας, όπως ανάμεσα σε έναν δάσκαλο και έναν/μία μαθητή/μαθήτρια, ο μαθητής μπορεί να πει: «Κύριε, μπορείτε να μου εξηγήσετε αυτό το σημείο;». Σε αυτή την περίπτωση, το περιεχόμενο είναι το αίτημα για βοήθεια, ενώ η κοινωνική σχέση φαίνεται από τον ευγενικό και τυπικό τρόπο έκφρασης. Αντίθετα, σε μια φιλική συζήτηση, κάποιος/κάποια μπορεί να πει γελώντας: «Είσαι απίθανος/απίθανη, πάλι τα κατάφερες!». Το περιεχόμενο αναφέρεται στην επιτυχία του φίλου, αλλά ο τρόπος που εκφράζεται δείχνει την οικειότητα και την υποστήριξη που υπάρχει σε μια φιλική σχέση. Το περιεχόμενο αποτελείται από τις πληροφορίες, οι οποίες περιέχουν λεκτικά και μη λεκτικά μηνύματα.

Λειτουργίες προτάσεων

Λειτουργίες
των προτά-
σεων

Βασικό στοιχείο της γλώσσας είναι το κείμενο, στο οποίο υπάρχουν τα ποικίλα νοήματα και τα οποία σχετίζονται με το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο έχει παραχθεί. Η γλώσσα δηλαδή δεν είναι απλώς ένα σύνολο από κανόνες λεξιλογίου, γραμματικής και συντακτικού αλλά φορέας της κουλτούρας και της κοσμοαντίληψης ενός λαού. Κάθε κείμενο (είτε προφορικό είτε γραπτό) οργανώνεται βάσει περιόδων και προτάσεων.

Οι προτάσεις έχουν τις πιο κάτω λειτουργίες:

- **Αναπαραστατική λειτουργία:** η λειτουργία αυτή των προτάσεων αποτυπώνει τη γενικότερη εμπειρία που έχει ο πομπός του μηνύματος για τον κόσμο και την εποχή στην οποία ζει αλλά και την προσωπική στάση και θέαση που έχει ο ίδιος.
- **Διαπροσωπική λειτουργία:** βάσει αυτής της λειτουργίας συγκροτούνται οι σχέσεις των μελών μιας κοινωνίας και δηλώνεται η παρέμβαση που θέλει να κάνει ο πομπός στη σχέση με τους συνομιλητές του.
- **Κειμενική λειτουργία:** η λειτουργία αυτή δείχνει πώς να φτιάχνουμε σωστά ένα κείμενο, ανάλογα με το πού βρισκόμαστε και σε ποιον/ποια μιλάμε.

Κατ' αυτόν τον τρόπο ο στόχος της ανάγνωσης δεν είναι μόνο η κατανόηση του κειμένου αλλά και του περικειμένου (πολιτισμικού και κοινωνικού). Η γλώσσα χρησιμοποιείται για να δηλώσει τις παρακάτω διαστάσεις:

1. το **πεδίο**, δηλαδή την κοινωνική δραστηριότητα που γίνεται και αποτελεί το κίνητρο για το θέμα που αναλύεται
2. τους **συνομιλιακούς ρόλους**, που είναι οι κοινωνικές σχέσεις των συμμετεχόντων και οι κοινωνικοί ρόλοι που αυτοί έχουν,
3. τον **τρόπο**, που είναι το κανάλι επικοινωνίας (προφορικό, γραπτό, τηλεφωνική επικοινωνία, πρόσωπο με πρόσωπο) και οι επιλογές που καθορίζονται από αυτό.

Όλες αυτές οι διαστάσεις επηρεάζουν τις γλωσσικές επιλογές και σχετίζονται με την παραγωγή του κειμένου.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 1η: Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα:

«Η κλιματική αλλαγή επηρεάζει δραστικά τον πλανήτη. Τα ακραία καιρικά φαινόμενα, η άνοδος της στάθμης των ωκεανών και οι μεγάλες πυρκαγιές είναι συνέπειες που βιώνουμε ολοένα και πιο συχνά.»

1. Ερώτηση κατανόησης: Ποιο είναι το βασικό θέμα του κειμένου;
2. Ποια λειτουργία της γλώσσας κυριαρχεί στο κείμενο (αναπαραστατική, διαπροσωπική, κειμενική); Τεκμηρίωσε με στοιχεία του κειμένου.
3. Αναγνώρισε τις τρεις διαστάσεις του επικοινωνιακού λόγου:
 - Πεδίο:
 - Συνομιλιακοί ρόλοι:
 - Τρόπος επικοινωνίας:

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ 2η: Μετασχημάτισε το κείμενο της προηγούμενης δραστηριότητας σε ανακοίνωση στον σχολικό πίνακα. Να απευθύνεται σε μαθητές/μαθήτριες και να προσκαλεί για συμμετοχή σε μια περιβαλλοντική δράση. Προσάρμοσε ύφος, πρόσωπα και γλωσσικές επιλογές.

Λεκτικά – Μη λεκτικά μηνύματα

Η επικοινωνία μπορεί να γίνεται με λόγια (**λεκτικά μηνύματα**) ή με άλλους τρόπους, όπως εκφράσεις και κινήσεις (**μη λεκτικά μηνύματα**). Τα λεκτικά μηνύματα είναι αυτά που λέμε ή γράφουμε και μεταφέρουν σκέψεις, συναισθήματα και ιδέες. Όταν τα ακούμε ή τα διαβάζουμε, τα κατανοούμε με βάση τις δικές μας εμπειρίες και γνώσεις.

Η επικοινωνία, όμως, δεν σταματά όταν ο πομπός σταματήσει να μιλά, διότι, ακόμη και όταν είναι σιωπηλός, συνεχίζει να επικοινωνεί με **μη λεκτικά** μηνύματα. Τα μη λεκτικά μηνύματα μπορούν να αποτελούν υποκατάστατα ή ενισχυτικά των λεκτικών μηνυμάτων. Αυτού του είδους η επικοινωνία είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς απελευθερώνει κρυμμένα συναισθήματα του ανθρώπου.

Τα μη λεκτικά μηνύματα επιτρέπουν στους ανθρώπους:

- Να **ενισχύσουν** ή να **τροποποιήσουν** ένα λεκτικό μήνυμα. Για παράδειγμα, κάποιος μπορεί να κινήσει έντονα το κεφάλι του καθώς λέει «ναι» ή «όχι» ή για να τονίσει ότι συμφωνεί ή διαφωνεί με τον/τη συνομιλητή/συνομιλήτριά του/της. Το ελαφρύ ανασήκωμα των ώμων και μια λυπημένη έκφραση του προσώπου του/της, καθώς λέει «Είμαι καλά, ευχαριστώ» μπορεί να σημαίνει ότι τα πράγματα δεν είναι ανάλογα των προσδοκιών και των απαιτήσεών του.
- Να **μεταφέρουν** πληροφορίες σχετικά με τη συναισθηματική τους κατάσταση (π.χ. χαμόγελο, συνοφρυωμένο πρόσωπο, για να αποτυπωθεί η ευχάριστη διάθεση ή η θλίψη και η απογοήτευση, αντίστοιχα).
- Να **προσδιορίσουν** ή να **ενισχύσουν** τη σχέση μεταξύ των ανθρώπων (για χειραψία, ένα χτύπημα στον ώμο).
- Να **παρέχουν** ανατροφοδότηση στο άλλο πρόσωπο (η βλεμματική επαφή, η αφή και τα άγγιγμα, ο χώρος που βρίσκεται ο πομπός σε σχέση με τον δέκτη).
- Να **ρυθμίζουν** τη ροή της επικοινωνίας, σηματοδοτώντας την έναρξη ή τη λήξη (π.χ. η κίνηση των χεριών).

Ρόλοι μη λεκτικής επικοινωνίας

Στη μη λεκτική επικοινωνία μπορούν να αποτυπωθούν οι παρακάτω ρόλοι:

- **Επανάληψη:** ένα μη λεκτικό μήνυμα μπορεί να ενισχύσει ένα λεκτικό μήνυμα και να τονίσει με έντονο τρόπο τη θέση του πομπού.
- **Αντίφαση:** κάποιες φορές τα μη λεκτικά συνθήματα βρίσκονται σε πλήρη αναντιστοιχία με το λεκτικό μήνυμα που προσπαθεί να μεταδώσει το άτομο.
- **Υποκατάσταση:** πολλές φορές ο λόγος είναι υποστηρικτικός και ένα μη λεκτικό μήνυμα μπορεί να υποκαταστήσει ένα λεκτικό. Οι εκφράσεις του προσώπου, οι χειρονομίες και οι κινήσεις είναι δυνατόν να μεταδώσουν πιο παραστατικά – σε σχέση με το λεκτικό μήνυμα – τη θέση του πομπού.
- **Συμπλήρωση:** τα μη λεκτικά συνθήματα μπορεί να αποτελούν μια ακόμη ιδέα, άποψη ή θέση που έρχεται να συμπληρώσει το λεκτικό μήνυμα.

Τύποι μη λεκτικής επικοινωνίας

Υπάρχουν πολλοί και διαφορετικοί τύποι μη λεκτικής επικοινωνίας. Παρακάτω αναφέρονται οι σημαντικότεροι:

Εκφράσεις του προσώπου

Το ανθρώπινο πρόσωπο μπορεί να εκφράσει με πολλούς τρόπους τη συναισθηματική κατάσταση του ατόμου. Το γνώρισμα αυτό είναι ανθρώπινο και συναντάται σε κάθε εποχή και κάθε πολιτισμό. Με το πρόσωπό του ο άνθρωπος μπορεί να αποκαλύψει πλήθος αισθημάτων (*χαρά, λύπη, θυμό, έκπληξη, φόβο, αηδία*), χωρίς να χρησιμοποιήσει κάποιο λεκτικό μήνυμα.

Κινήσεις και στάση του σώματος

Αντίστοιχα με το πρόσωπο, και το σώμα του ανθρώπου είναι δηλωτικό των μηνυμάτων που θέλει να κοινοποιήσει. Η στάση του σώματός του, οι διακριτικές κινήσεις εκπέμπουν πλήθος από πληροφορίες για τα συναισθήματα αλλά και τη θετική, αρνητική ή αδιάφορη θέση που έχει ο άνθρωπος για ένα θέμα.

Χειρονομίες

Οι χειρονομίες είναι βασικό κομμάτι και ιδιαίτερο στοιχείο της ανθρώπινης επικοινωνίας. Οι κινήσεις των χεριών συχνά είναι ακούσιες και στην ουσία συνοδεύουν τον λόγο του ανθρώπου. Το στοιχείο αυτό δεν είναι καθολικό στους πολιτισμούς και διαφοροποιείται σε κάθε πολιτισμό και εποχή. Η ερμηνεία των χειρονομιών δεν είναι εφικτή αν δεν είναι γνωστές οι κοινωνικές συμβάσεις. Τυχόν άγνοια αυτών μπορεί να οδηγήσει σε παρεξηγήσεις ή σε παρερμηνεία του μη λεκτικού μηνύματος.

Βλεμματική επαφή

Τα μάτια του ανθρώπου μεταδίδουν πολλά στοιχεία και είναι από τους πιο σημαντικούς τύπους μη λεκτικής επικοινωνίας. Ο άνθρωπος μπορεί να εκφράσει με το βλέμμα του το ενδιαφέρον, τη στοργή, την εκθρότητα ή την έλξη. Η βλεμματική επαφή εκτός από τη δήλωση των συναισθημάτων μπορεί να αξιοποιηθεί για να διατηρείται η ροή της συζήτησης και για να εκτιμάται η ανταπόκριση του άλλου ατόμου.

Αφή / άγγιγμα

Σε μεγάλο βαθμό η μη λεκτική επικοινωνία εκφράζεται με την αφή. Πολλές φορές χρησιμοποιούμε: *μια αδύναμη χειραψία, ένα δειλό χτύπημα στον ώμο, μια ζεστή αγκαλιά*, και άλλα παρόμοια μη λεκτικά μηνύματα για να δηλώσουμε έμμεσα τα συναισθήματα και τις θέσεις μας.

Χώρος

Ο φυσικός χώρος είναι βασική ανάγκη κάθε ανθρώπου. Και αυτή η ανάγκη δεν είναι διαπολιτισμική, διαφοροποιείται ανάλογα με την κουλτούρα, την κατάσταση και την εγγύτητα της σχέσης. Για παράδειγμα, αν κάποιος/κάποια σέβεται τον προσωπικό χώρο του/της άλλου/άλλης, δείχνει αγάπη και οικειότητα. Αν όμως πλησιάζει πάρα πολύ, μπορεί να φαι-

νεται επιθετικός/επιθετική ή να δείχνει την αμηχανία του/της. Όταν όμως στέκεται πολύ κοντά και κατακλύζει τον χώρο του/της συνομιλητή/-τριάς του/της μπορεί να εκφράσει και την επιθετικότητα, την κυριαρχία αλλά και την αμηχανία του/της.

Φωνή

Στην επικοινωνία έχει σημασία και ο τρόπος που εκφωνείται ένα μήνυμα, ο τόνος της φωνής, η ένταση, η χροιά της μπορούν να δηλώσουν πολλά στοιχεία όπως τον *σαρκασμό, την αγάπη, τον ενθουσιασμό, τη δυσπιστία ή την εμπιστοσύνη* κ.ά. Η «ανάγνωση» του μη λεκτικού αυτού μηνύματος είναι μια διαδικασία που πρέπει να γίνει από τον δέκτη, προκειμένου να αποκωδικοποιηθεί η πληροφορία που θέλει να περάσει ο πομπός του μηνύματος.

Εμφάνιση

Το χρώμα της ενδυμασίας, η κόμμωση, αλλά και η ίδια η ενδυμασία είναι κι αυτή δηλωτική της διάθεσης που θέλει να εκπέμψει ο κάθε άνθρωπος. Ιδιαίτερα το χρώμα των ρούχων είναι ένα στοιχείο μη λεκτικής επικοινωνίας που μπορεί να αλλάξει τις φυσιολογικές αντιδράσεις, κρίσεις και ερμηνείες του δέκτη (να εστιάσει στο χρώμα και να υποτιμήσει το λεκτικό μήνυμα ή και το αντίθετο).

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1η Δραστηριότητα: Σας δίνονται οι παρακάτω φράσεις.

- «*Τι ωραία μέρα!*»
- «*Δεν το πιστεύω, έχασα το κινητό μου!*»
- «*Ευχαριστώ πολύ για τη βοήθειά σου!*»
- «*Δεν μπορώ να το κάνω άλλο αυτό.*»

Προσπαθήστε να τις πείτε με διαφορετική συναισθηματική φόρτιση κάθε φορά. Οι υπόλοιποι/υπόλοιπες συμμαθητές/συμμαθήτριες θα πρέπει να μαντέψουν ποιο συναίσθημα ή κατάσταση εκφράζεται μέσα από τις λέξεις σας. **Θυμηθείτε**, οι λέξεις μπορεί να είναι οι ίδιες, αλλά ο τρόπος που θα τις πείτε θα πρέπει να δείχνει διαφορετικά συναισθήματα!

2η Δραστηριότητα: Συνεργαστείτε με έναν/μία συμμαθητή/συμμαθήτριά σας. Ο/Η πρώτος/πρώτη θα πει μια φράση (π.χ.: «*Συγχαρητήρια για την επιτυχία σου!*») και ο/η δεύτερος/δεύτερη θα τη συνοδεύσει με μη λεκτικά μηνύματα (όπως εκφράσεις προσώπου, κινήσεις, χειρονομίες). Η φράση που θα πει ο/η πρώτος/πρώτη πρέπει να ενισχυθεί με το σώμα και τις εκφράσεις του/της άλλου/άλλης συμμαθητή/συμμαθήτριας για να δώσετε έμφαση στο μήνυμα. Αφού ολοκληρώσετε, να συζητήσετε πώς τα μη λεκτικά μηνύματα ενισχύουν ή τροποποιούν το λεκτικό μήνυμα.

3η Δραστηριότητα: Θα μιλήσετε με τον/τη διπλανό/διπλανή σας. Στην αρχή, ο/η πρώτος/πρώτη μαθητής/μαθήτρια θα πει μια φράση (π.χ. «*Είμαι χαρούμενος που σε βλέπω σήμερα!*») χωρίς να κοιτάει τον/την άλλον/άλλη στα μάτια. Ο/Η δεύτερος/δεύτερη μαθητής/μαθήτρια θα προσπαθήσει να καταλάβει τα συναισθήματα πίσω από τις λέξεις. Στη συνέχεια, ο/η πρώτος/πρώτη μαθητής/μαθήτρια θα πει την ίδια φράση, αλλά αυτή τη φορά κοιτάζοντας τον/την άλλον/άλλη στα μάτια. Μετά, θα συζητήσετε αν και πώς η βλεμματική επαφή βοηθά στην επικοινωνία.

Τύποι μη
λεκτικής επι-
κοινωνίας

Επιτονισμός

Στον προφορικό λόγο χρησιμοποιούνται κάποια φαινόμενα που τον ενισχύουν, αφού προσφέρουν επιπρόσθετες πληροφορίες κατά την επικοινωνιακή διαδικασία (*επιτονικά φαινόμενα, επαφικά φαινόμενα, διαφορετική προφορά*). Με τον επιτονισμό «χρωματίζεται» η ομιλία. Στοιχεία επιτονισμού είναι οι αυξομειώσεις στην ένταση, οι παύσεις και οι διάφοροι χρωματισμοί της φωνής, μέσω των οποίων αποδίδονται τα διάφορα συναισθήματα και το ύφος του/της ομιλητή/-τριας. Το ανεβοκατέβασμα της φωνής προκύπτει από τα φωνητικά όργανα και δεν προκαλείται τυχαία. Υπηρετεί συγκεκριμένες λειτουργίες και υπόκειται σε συγκεκριμένους κανόνες. Είναι πιθανό να φανερώνει το σημείο προσάρτησης μιας προθετικής φράσης και να αποτελεί αιτία άρσης της συντακτικής ασάφειας ([είδε] τη [γυναίκα [με το τηλεσκόπιο]]) και [είδε] [τη γυναίκα] [με το τηλεσκόπιο]). Η συγκεκριμένη φράση έχει δυο διαφορετικές αναγνώσεις:

1. Κάποιος είδε **τη γυναίκα που είχε ένα τηλεσκόπιο στην κατοχή της** ή
2. Κάποιος **είδε με το τηλεσκόπιο** τη γυναίκα

Ο επιτονισμός σχετίζεται με:

- το **τονικό ύψος**,
- τη **μελωδία**,
- την **κορύφωση** και την **έμφαση**,
- τον **τεμαχισμό** σε φράσεις.

Διαφορές στο τονικό ύψος μπορεί να οφείλονται σε διάφορους παράγοντες (*φύλο, κοινωνική θέση, μέγεθος, συναισθηματική κατάσταση, γλωσσολογικές παραμέτρους κ.λπ.*). Η διακύμανση των ήχων που παρατηρούνται σε κάθε εκφώνημα (τμήμα λόγου μεταξύ παύσεων) είναι στοιχείο που το διαφοροποιεί από άλλα και δημιουργείται αυτό που αντιλαμβανόμαστε ως «μελωδία». Ορισμένες λέξεις μέσα στο κείμενο αποκτούν ιδιαίτερη έμφαση και τραβούν την προσοχή του/της αναγνώστη/αναγνώστριας περισσότερο από τις υπόλοιπες, είτε λόγω της σημασίας τους είτε λόγω της εκφραστικής τους έντασης ή της θέσης τους στη δομή του λόγου.

Επαφικά φαινόμενα

Ο λόγος χρησιμοποιείται για υποβολή ερωτήσεων, μετάδοση πληροφοριών, παραγγελίες και διαταγές, οδηγίες, ανεπίσημες συζητήσεις, παραστατικές προτάσεις, εκφράσεις με κρυφά νοήματα, συζήτηση για επίτευξη αλληλεπίδρασης, κοινωνική ρουτίνα και τυπικά. Η φωνητική επικοινωνία των ανθρώπων συμπληρώνεται και από τα επαφικά φαινόμενα, τα οποία μπορούν να κατηγοριοποιηθούν στις παρακάτω κατηγορίες.

Η πρώτη ομάδα περιλαμβάνει:

1. **επαφικά φαινόμενα του λόγου.** Τα επαφικά φαινόμενα είναι διάφοροι – απροσδιόριστοι ως προς τη σημασία τους – ήχοι, εκτός των λέξεων. Χαρακτηριστικά επαφικά φαινόμενα είναι τα: «εεε...ααα...μα...μα». Τις περισσότερες φορές οι άνθρωποι τα αγνοούν, γιατί επικεντρώνονται στη σημασία των λέξεων. Η παρουσία πολλών επα-

φικών φαινομένων μπορεί πολλές φορές να υποκρύπτει αμηχανία, άγχος, δυσκολία συγκέντρωσης, φόβο εκφοράς των ιδεών του ομιλητή.

2. **στερεότυπες λέξεις ή εκφράσεις** που αποτελούν μέρος των επαφικών φαινομένων και οι οποίες είναι ανεξάρτητες από το νόημα του λόγου όπως: «ρε», «να πούμε», «και λέει».
3. **επαναλήψεις λέξεων ή μικρών εκφράσεων.**
4. **παρалаίψεις.**
5. **παραδρομές λόγου,** που είναι φράσεις ή λέξεις που δε σχετίζονται με τα λεγόμενα και κατά κάποιο τρόπο ξεφεύγουν από τον ομιλητή. Παραδείγματα παραδρομών μπορεί να είναι η αντιμετάθεση γραμμάτων, σε ομοιότητα λέξεων και άλλα παρόμοια φαινόμενα. Ένας νεαρός επιχειρηματίας, για παράδειγμα, προσπαθώντας να φανεί γενναιόδωρος έναντι ενός ανταγωνιστή του και έχοντας πρόθεση να πει «Ναι, είναι πολύ **επινοητικός**», είπε «Ναι, είναι πολύ **επιτιμητικός**». Προφανώς, η γλώσσα του είχε παραδρομή λόγω της σύγχυσης μεταξύ δύο λέξεων που έμοιαζαν, αλλά εξέφραζε, παράλληλα, την αληθινή του γνώμη.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Απόσπασμα προφορικού λόγου κατασκευασμένου για εκπαιδευτικούς σκοπούς:

«Εεε... λοιπόν, βασικά, ήθελα να πω ότι, εεε... όταν πήγαμε εκεί, ξέρεις, ήταν... πώς να το πω... περίεργα, δηλαδή, εεε... δεν ήξερα τι να κάνω, και, και, και μετά, εεε... απλώς έφυγα.»

1. Στο παραπάνω κείμενο να εντοπίσετε τα επαφικά φαινόμενα και να ερμηνεύσετε τη λειτουργία τους στην καθημερινή επικοινωνία.

Αρχές της επικοινωνίας

Στην καθημερινή επικοινωνία δεν είναι πάντα ευδιάκριτη η σημασία του εκφωνήματος. Πολλές φορές η ερώτηση (δεν κάνει κρύο σήμερα;) μπορεί να σημαίνει προσταγή (κλείσε το παράθυρο) και η άρνηση (δεν είναι πολύ αργά;) σημαίνει κατάφαση (είναι πολύ αργά). Είναι εντυπωσιακό πώς οι συνομιλητές/συνομιλήτριες καταφέρνουν να επικοινωνούν και να διακρίνουν τις προθέσεις των άλλων, όταν δεν υπάρχει πάντα μονοσήμαντη σχέση μεταξύ γλωσσικής μορφής και σημασίας. Στην πραγματικότητα όμως όλοι/όλες καταφέρνουν να ερμηνεύουν τα εκφωνήματα με αξιοθαύμαστη ακρίβεια. Υπάρχουν γενικές αρχές που ισχύουν για κάθε είδος αλληλεπίδρασης μέσω του γραπτού και του προφορικού λόγου.

Η διεξαγωγή μιας συνομιλίας δεν αποτελείται από διαδοχή ασύνδετων παρατηρήσεων, αλλά από τη συνεργατική προσπάθεια όλων των συμμετεχόντων/-ουσών να οδηγηθούν σε μια αμοιβαία αποδεκτή κατεύθυνση. Η αρχή της συνεργασίας πραγματώνεται από μια σειρά στρατηγικών ή αξιωμάτων που διέπουν την επικοινωνία και συνοψίζονται ως εξής:

1. **Αξίωμα της ποιότητας:** Σύμφωνα με το αξίωμα αυτό οι συνομιλητές/-τριες προσπαθούν να μην αναφέρουν κάτι που είναι ψευδές ή κάτι που να στερείται επαρκή στοιχεία. Αν κάποιος/κάποια συνομιλητής/συνομιλήτρια λέει: «*Η γη είναι επίπεδη*», αυτό θα παραβίαζε το αξίωμα της ποιότητας, επειδή η δήλωση είναι ψευδής και δεν υποστηρίζεται από επιστημονικά δεδομένα. Αντίθετα, θα έπρεπε να λέει: «*Η γη είναι σφαιρική*», το οποίο βασίζεται σε αποδεδειγμένα επιστημονικά δεδομένα.

2. **Αξίωμα της ποσότητας:** Βάσει του αξιώματος αυτού οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες δεν αναφέρουν περισσότερα ή λιγότερα από όσα απαιτούν οι τρέχοντες σκοποί της επικοινωνίας. Αν κάποιος/κάποια συμμετέχει σε μια συζήτηση για το περιβάλλον και λέει απλά: «*Η ρύπανση είναι κακή*», χωρίς περαιτέρω ανάλυση ή εξήγηση, αυτό μπορεί να είναι μια υπερβολικά αόριστη απάντηση και να μην εξυπηρετεί τους σκοπούς της επικοινωνίας. Αντίθετα, μια πιο πλήρης απάντηση θα ήταν: «*Η ρύπανση του αέρα έχει σοβαρές επιπτώσεις στην υγεία των ανθρώπων, προκαλώντας αναπνευστικά προβλήματα*».
3. **Αξίωμα της συνάφειας:** Το βασικότερο αξίωμα της αρχής της συνεργασίας είναι η συνάφεια, η προσπάθεια των συνομιλητών/συνομιλητριών να συνδέουν στενά το υπό συζήτηση θέμα με τον σκοπό της επικοινωνίας. Αν κάποιος/κάποια λέει σε μια συζήτηση για το κλίμα: «*Οι αυξανόμενες θερμοκρασίες είναι αποτέλεσμα των ανθρωπινων δραστηριοτήτων*», αυτή η δήλωση είναι συναφής με το θέμα της συζήτησης, επειδή σχετίζεται με την κλιματική αλλαγή. Αντίθετα, αν αναφερόταν σε άσχετο θέμα, όπως «*Η μουσική μου αρέσει*», δεν θα ήταν συναφής με το αντικείμενο της συζήτησης.
4. **Αξίωμα του τρόπου:** Σύμφωνα με αυτό το αξίωμα οι συνομιλητές/συνομιλήτριες οφείλουν να αποφεύγουν την ασάφεια και την αμφισημία, να είναι σύντομοι, συστηματικοί και οργανωμένοι. Αν κάποιος/κάποια λέει: «*Η πηγή της κλιματικής αλλαγής είναι...*» και συνεχίζει να μιλά με πολύπλοκες και δυσνόητες έννοιες, αφήνοντας το κοινό να μπερδευτεί, αυτό παραβιάζει το αξίωμα του τρόπου. Αντίθετα, θα έπρεπε να πει κάτι όπως: «*Η κλιματική αλλαγή προκαλείται κυρίως από τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου, που προέρχονται από καύσεις ορυκτών καυσίμων*», με σαφήνεια και οργάνωση.

Προθετικότητα

Κατά την παραγωγή ενός μηνύματος, ο πομπός ενεργεί με συγκεκριμένη πρόθεση ή στόχο· το στοιχείο αυτό της επικοινωνίας ονομάζεται προθετικότητα. Το ύφος του κειμένου διαφοροποιείται ανάλογα με την πρόθεση του/της συγγραφέα.

Πρόθεση του πομπού μπορεί να είναι:

1. Να **πείσει, να πληροφορήσει ή να βεβαιώσει**. Η δήλωση αυτής της πρόθεσης – με ρηματικούς τύπους – γίνεται με:
 - Χρήση γ' ρηματικού προσώπου, που αποχρωματίζει τον λόγο από συναισθήματα και τον καθιστά έγκυρο και σοβαρό.
 - Οριστική έγκλιση, που εκφράζει κάτι το πραγματικό, το βέβαιο, το έγκυρο.
2. Να **καταγγείλει**. Αυτό γίνεται με:
 - Χρήση β' ρηματικού προσώπου, το οποίο προσδίδει καταγγελτικό ύφος.
3. Να **αφυπνίσει, να προτρέψει ή να προβληματίσει**. Αυτό γίνεται με:
 - Χρήση α' και β' ρηματικού προσώπου, τα οποία προσδίδουν συλλογικότητα, ευαισθητοποιούν τους δέκτες και εγείρουν προβληματισμό.
 - Χρήση προτρεπτικής υποτακτικής έγκλισης.
 - Χρήση προστακτικής έγκλισης.

Κειμενάκια
με καλές...
προθέσεις

4. Να **συγκινήσει**. Αυτό γίνεται με:

- Χρήση α' και β' ρηματικού προσώπου, που προσδίδουν παραστατικότητα και λυρισμό, ευαισθητοποιώντας τους δέκτες.
- Χρήση προτρεπτικής υποτακτικής έγκλισης.
- Χρήση προστακτικής έγκλισης.

Λειτουργίες επικοινωνίας

Κάθε παράγοντας της γλωσσικής επικοινωνίας ορίζει μία λειτουργία της γλώσσας. Ανάλογα με τον παράγοντα στον οποίο εστιάζει η επικοινωνία, διακρίνονται έξι βασικές γλωσσικές λειτουργίες:

- **Να πληροφορήσω. Η πληροφοριακή λειτουργία στο πλαίσιο αναφοράς, στο θέμα της επικοινωνίας.** Αποτελεί την πιο βασική λειτουργία των περισσότερων μηνυμάτων και γίνεται στο γ' πρόσωπο, π.χ. *Ο Σοφοκλής είναι τραγικός ποιητής*. Ταυτίζεται με την κυριολεκτική χρήση της γλώσσας και αποδίδει την αρχική σημασία, το περιεχόμενο της έννοιας που δηλώνεται. Ο δέκτης προσλαμβάνει τη δήλωση του πομπού βασισμένος στη λογική λειτουργία, καθώς η σχέση ανάμεσα στη σημασία της λέξης και σε αυτό που δηλώνει είναι άμεση και καθαρή. Ο λόγος αποκτά αντικειμενικότητα και το βάρος πέφτει στην πληροφορία του μηνύματος, η οποία είναι και η ουσία του.
- **Να συγκινήσω. Η συγκινησιακή εστιάζει στον πομπό.** Γίνεται σε πρώτο πρόσωπο και προβάλλει την προσωπική στάση και τις θέσεις του/της ομιλητή/-τριας σε σχέση με το αντικείμενο της συνομιλίας. Π.χ.: *Τον ψεύτη!!! Πόσο ηθοποιός είναι αυτός!!!* Υπάρχουν πολλοί τρόποι να εκφράσει τη βιωματική αυτή στάση του ο πομπός. Μπορεί να την εκφράσει με επιφωνήματα (π.χ. *πω! πω!*), με τον ρυθμό της ομιλίας του (επιτάχυνση ή επιβράδυνση), με τον επιτονισμό ή μάκρυνση φωνηέντων για έμφαση (π.χ. *καλόοοο*) και με την επιτόνιση (π.χ. *είναι πολύ καλό παιδί*). Ο πομπός διεγείρει και απευθύνεται κυρίως στη συγκινησιακή λειτουργία του δέκτη και για αυτό η σύνδεση των νοημάτων είναι κατά βάση διαισθητική και συνειρμική.
- **Να εκφράσω τι θέλω. Η βουλευτική εστιάζει στον δέκτη.** Πραγματοποιείται σε β' πρόσωπο και σκοπό έχει να προκαλέσει συναισθήματα (πβ. ο/η ηθοποιός ή ο ρήτορας σε ένα δικαστήριο) ή να επηρεάσει τη συμπεριφορά του (π.χ. *η διδακτική ποίηση ή το εκκλησιαστικό κήρυγμα*). Βρίσκεται σε προστακτική (πβ. διαφημιστικά μηνύματα, π.χ. *βοηθήστε..., δοκιμάστε..., εμπιστευθείτε...*) ή επίκληση (π.χ. *για σένα, τον μαθητή...*).
- **Να μιλήσω. Η φατική εστιάζει στο κανάλι επικοινωνίας.** Χρησιμοποιείται στην έναρξη, τη συνέχεια, τη διακοπή μιας επικοινωνίας, καθώς και στον έλεγχο λειτουργίας του καναλιού επικοινωνίας και τη λήψη του μηνύματος από τον δέκτη. Στη φατική επικοινωνία ανήκουν: α) φράσεις που χρησιμοποιούνται στην τηλεφωνική επικοινωνία π.χ. *«αλό...αλό», «χμ...χμ»* ή φράσεις, όπως *«καλός καιρός σήμερα»*, που δεν αποσκοπούν στην πληροφόρηση του δέκτη, αλλά αποτελούν έναν έμμεσο τρόπο να ξεκινήσει η συνομιλία ή να παύσει η αμηχανία που έχουν πολλές φορές οι συνομιλητές/-τριες και β) συνομιλία μεταξύ ερωτευμένων που μιλάνε συνεχώς χωρίς να μεταδίδουν κάποιο ουσιαστικό μήνυμα. Συναντάται στους συνηθισμένους τυπικούς χαιρετισμούς

και στην ουσία αυτές οι φράσεις δεν προσφέρουν πληροφορία, αλλά προωθούν την επαφή ανάμεσα στους συμμετέχοντες ανάλογα με τη επικοινωνιακή περίσταση της συνομιλίας.

- **Να χρησιμοποιήσω ορολογία. Η μεταγλωσσική εστιάζει στον κώδικα.** Αυτού του είδους η λειτουργία μιλά για τη γλώσσα (όχι για τα αντικείμενα). Αξιοποιεί τη γραμματοσυντακτική ορολογία (πβ. «*σύνδεσμοι είναι οι λέξεις που...*»), τους ορισμούς, όπου εξηγούνται στοιχεία μιας γλώσσας με άλλες γνωστές λέξεις της ίδιας (πβ. «*Γλωσσολογία είναι...*»). Εμφανίζεται κυρίως στον λόγο των επιστημόνων που αναλύουν τη γλώσσα, αλλά δε χρησιμοποιείται αποκλειστικά και μόνον εκεί. Οποιοσδήποτε/Οποιαδήποτε ομιλητής/-τρια μπορεί να μιλά για τη γλώσσα, τη δική του/της ή των άλλων, και συχνά να διατυπώνει και τη γνώμη του για αυτήν. Συναντάται κατά συνέπεια όχι μόνο σε επίπεδο επιστημονικού λόγου, αλλά και σε επίπεδο καθημερινής επικοινωνίας.
- **Να μιλήσω ποιητικά, μη κυριολεκτικά. Η ποιητική εστιάζει στο μήνυμα.** Συγκεντρώνεται στο μήνυμα καθαυτό, στα υφολογικά δηλαδή χαρακτηριστικά της μορφής του, όπως για παράδειγμα: *ομοιοκαταληξία, παρήχηση, ρίμα* κ.λπ. Φτάνει ως την απόκλιση από τον γραμματικό κανόνα ή και την κατάργηση της κοινής λογικής (πβ. «*και το βοριά το δυνατό τον πήραν τα καράβια*»). Δεν πρέπει να περιοριστεί, όμως, η ποιητική λειτουργία στην ποίηση και στη λογοτεχνία, όπου φυσικά αποτελεί την κυρίαρχη λειτουργία, αλλά αφορά κάθε μορφή γλωσσικής επικοινωνίας.

Δεν υπάρχουν αυστηρά καθορισμένα όρια στις λειτουργίες της γλώσσας, καθώς σε κάθε περίσταση επικοινωνίας δεν υπάρχει μία μόνο «καθαρή» λειτουργία της γλώσσας. Η λειτουργία μπορεί να είναι μεικτή, αν και μία λειτουργία είναι εντονότερη, κυρίαρχη σε κάθε περίσταση.

Με απλά λόγια, μπορούμε να λέμε διαφορετικά πράγματα (εκφωνήματα) ανάλογα με το τι θέλουμε να πετύχουμε με τη γλώσσα και σε τι δίνουμε έμφαση κάθε φορά (π.χ. στο μήνυμα, στον δέκτη, στον πομπό κ.λπ.). Παρακάτω παρουσιάζονται παραδείγματα με τις λειτουργίες της γλώσσας:

Πίνακας 1: Λειτουργίες της γλώσσας

Παράγοντες	Λειτουργία	Παράδειγμα
θέμα	αναφορική	<i>Έχει ήλιο σήμερα.</i>
πομπός	εκφραστική	<i>Πόσο μου αρέσει ο ήλιος!</i>
δέκτης	προστακτική	<i>Βάλε αντηλιακό! Θα καείς!</i>
κανάλι	φατική	<i>Πρόσεχε! Θα σε κάψει ο ήλιος.</i>
κώδικας	μεταγλωσσική	<i>Ο ήλιος είναι ο αστέρας του ηλιακού μας συστήματος και το λαμπρότερο σώμα του ουρανού.</i>
μήνυμα	ποιητική	<i>Ο ήλιος ο ηλιάτορας, ο πετροπαιχνιδιάτορας.</i>

Καμία, όμως, μορφή επικοινωνίας δεν μπορεί να νοηθεί χωρίς το «τι», χωρίς την αναφορική λειτουργία. Το γεγονός αυτό καθιστά την αναφορική λειτουργία την κατεξοχήν επικοινωνιακή λειτουργία σε σύγκριση π.χ. με την επαφική ή φατική, η οποία μπορεί και να απουσιάζει από πάμπολλες μορφές επικοινωνίας (π.χ. επίσημη). Όλες οι επικοινωνιακές λειτουργίες (αναφορική, επαφική, φατική κ.λπ.) δεν λειτουργούν μεμονωμένα, αλλά συνυπάρχουν πάντα σε κάθε μορφή επικοινωνίας. Για παράδειγμα, όταν στέλνουμε ένα μήνυμα, μπορεί να περιέχει τόσο το περιεχόμενο της πληροφορίας, όσο και την επιθυμία της επαφής με τον/την παραλήπτη/

παραλήτρια. Η βαρύτητά τους ποικίλλει κατά περίπτωση, με καθοριστική βέβαια την παρουσία της λειτουργίας του κειμένου από όπου αναδύονται και αναδεικνύονται όλες οι άλλες.

Περικείμενο

Κάθε φορά που ο πομπός παράγει ένα μήνυμα ή ο δέκτης το ερμηνεύει πρέπει να ληφθούν υπόψη οι συνθήκες (το περικείμενο) μέσα στις οποίες αυτό παράγεται ή ερμηνεύεται. Με τον όρο περικείμενο ορίζεται ό,τι περιβάλλει το κείμενο, οι ιδιαίτερες δηλαδή διαστάσεις του, και καθίσταται βασικός παράγοντας που καθορίζει την κατανόησή του.

Γλωσσικό περικείμενο: Περιλαμβάνει το κείμενο που βρίσκεται πριν ή μετά από κάτι που διαβάζουμε ή ακούμε και βοηθά να καταλάβουμε καλύτερα τι σημαίνει. Πολλές φορές η αμφισημία της έκφρασης δεν αίρεται μέσω του γλωσσικού περικειμένου, καθώς μπορεί να μην είναι απαγορευτικό για καμία από τις δύο έννοιες. Για παράδειγμα, στον παρακάτω διάλογο:

- Πολύ αεροδυναμικό αυτό το αυτοκίνητο, ε;
- Ναι, και το έχει πάρει και **τοis μετρητοίς**.
- Δηλαδή, ρε συ, ξέρεις και τον ιδιοκτήτη;
- [Γέλιο] όχι, εννοώ ότι το έχει πάρει πολύ στα σοβαρά και νομίζει ότι οδηγεί αγωνιστικό.

Η φράση: **παίρνω τοis μετρητοίς** έχει τουλάχιστον δύο αφηρημένες έννοιες:

1. αγοράζω κάτι με άμεση καταβολή του αντιτίμου
2. εκλαμβάνω σοβαρά κάτι.

Η αμφισημία της έκφρασης οφείλεται στην πολυσημία του *παίρνω* αλλά και *τοis μετρητοίς*. Οι δύο συνομιλητές αποδίδουν διαφορετική έννοια στην έκφραση. Ο/Η ομιλητής/ομιλήτρια τη χρησιμοποιεί στον συνομιλιακό χώρο της οδικής συμπεριφοράς, αλλά ο/η ακροατής/ακροάτρια την ερμηνεύει στον συνομιλιακό χώρο της αγοροπωλησίας οχημάτων. Η γνώση του περιστασιακού περικειμένου είναι αναγκαία για να μην επέλθει ρήξη στην επικοινωνία.

Περιστασιακό περικείμενο: Όλα όσα συμβαίνουν γύρω από μια συζήτηση (ποιος/-α μιλάει, σε ποιον/α, πού, γιατί, πότε), τα οποία χρειάζεται να τα ξέρουμε για να καταλάβουμε σωστά τι λέγεται ή για να πούμε κάτι κατάλληλο.

Αναφέρεται:

- στον/στην ομιλητή/ομιλήτρια / δημιουργό του κειμένου
- στον/στην ακροατή/ακροάτρια / αναγνώστη/αναγνώστρια
- στις κοινωνικές σχέσεις των συμμετεχόντων στους ρόλους που αναλαμβάνουν στον λόγο
- στον τόπο και τον χρόνο παραγωγής του γλωσσικού γεγονότος
- στο θέμα
- στον σκοπό της επικοινωνίας

Επίσης, για την ορθότερη ερμηνεία του εκφωνήματος, πρέπει να ληφθεί υπόψη το **γνωστικό** και το **κοινωνικοπολιτισμικό** περικείμενο:

- Το **γνωστικό** περικείμενο αναφέρεται στη γνώση του κόσμου, καθώς και στις λογικές συνεπαγωγές που μας επιτρέπουν να εξαγάγουμε συμπεράσματα. Για παράδειγμα:

Ο Γιώργος άργησε να πάει στη δουλειά. Το αυτοκίνητό του χάλασε σήμερα το πρωί και δεν υπήρχε συγκοινωνία λόγω της απεργίας (οι δύο προτάσεις συνδέονται με αιτιακή σχέση).

- Το **κοινωνικοπολιτισμικό** περιεχόμενο περιλαμβάνει τις κοινωνικές συμβάσεις που μοιράζονται τα μέλη της κοινότητας στην οποία εκτυλίσσεται η επικοινωνία. Για παράδειγμα ο υποκορισμός στην ελληνική γλώσσα δεν αποτυπώνει πάντα το μέγεθος αλλά είναι δηλωτικός της προσπάθειας του πομπού να κερδίσει τη συμπάθεια και την προσοχή του δέκτη. Στη φράση: *Δώσε μου δυο κρεμούλες*, ο πομπός δηλαδή δεν επιθυμεί μικρό μέγεθος από κρέμες αλλά είναι ένας τρόπος να προσεγγίσει καλύτερα τον πωλητή. Αντίστοιχα και ο πωλητής μπορεί να απαντήσει για το κόστος του προϊόντος: *Κοστίζουν δυο ευρώουλάρια*, επιθυμώντας και αυτός να διατηρήσει το καλό κλίμα στην επικοινωνία. Άγνοια αυτού του περιεχόμενου θα καθιστούσε δύσκολη την επικοινωνία ιδίως με αλλόγλωσσο που χρησιμοποιεί τον υποκορισμό ως δηλωτικό του μικρού μεγέθους.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1η Δραστηριότητα: Συντάξτε έναν σύντομο διάλογο στον οποίο να περιλαμβάνεται μία αμφίσημη φράση, την οποία οι συνομιλητές/συνομιλήτριες θα ερμηνεύσουν διαφορετικά. Προσπαθήστε να ενσωματώσετε στοιχεία του τρόπου που μιλάμε, σκεφτόμαστε ή ζούμε μέσα στην κοινωνία. Παρουσιάστε τον διάλογό σας στην τάξη και αναλύστε πώς το περιβάλλον και η στιγμή επηρεάζουν τα λόγια και τον τρόπο που μιλούν οι συνομιλητές/συνομιλήτριες.

2η Δραστηριότητα: Παρατηρήστε τις παρακάτω διαφημίσεις:

- «Μιλάμε τη γλώσσα σας» (Διαφήμιση τράπεζας)
- «Άνοιξε ένα αναψυκτικό, άνοιξε τη ζωή!» (διαφήμιση εταιρείας αναψυκτικών)

1. Ποιες είναι οι διαφορετικές έννοιες που μπορεί να έχει η φράση «Μιλάμε τη γλώσσα σας»; Ποια είναι η κυριολεκτική και η μεταφορική σημασία;
2. Ποιες έννοιες κρύβονται πίσω από τη λέξη «άνοιξε»; Είναι κυριολεκτική ή μεταφορική η χρήση της;
3. Ποια είναι τα συμφραζόμενα που βοηθούν να καταλάβουμε ότι η φράση αφορά την εξυπηρέτηση πελατών και όχι την πραγματική γλώσσα;
4. Ποια είναι η αναμενόμενη αντίδραση του κοινού όταν ακούει τη φράση «άνοιξε τη ζωή»; Ποια συναισθήματα μπορεί να προκαλέσει;
5. Ποιο είναι το κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο που την καθιστά ευχάριστη και οικεία; Πώς η εταιρεία αναψυκτικών θέλει να σχετίσει το προϊόν με τη χαρά και την κοινωνικότητα;

Αναστοχασμός

1. **Όταν η γλώσσα... λειτουργεί!** Μπορείς να ελέγξεις τις γνώσεις σου για τις λειτουργίες της γλώσσας στο ΨΜΑ.

Όταν η
γλώσσα...
λειτουργεί!

3ο Κεφάλαιο

Κειμενικά είδη - Κειμενικοί τύποι

Η επικοινωνία περιλαμβάνει τη μετάδοση πληροφοριών, είτε σκόπιμη είτε μη σκόπιμη, με σκοπό να ενημερώσει ή να επηρεάσει το άτομο ή την ομάδα που τις λαμβάνει. Η ανθρώπινη επικοινωνία αξιοποιεί πολλούς κώδικες επικοινωνίας (χειρονομίες, εικόνες, λόγος κ.ά.). Η λεκτική ή γλωσσική επικοινωνία χρησιμοποιεί το γλωσσικό μήνυμα και πραγματοποιείται είτε μέσω του προφορικού είτε μέσω του γραπτού λόγου. Όταν η επικοινωνία αξιοποιεί ως μέσο τη γλώσσα δεν χρησιμοποιεί φθόγγους ή λέξεις, αλλά συνδυασμό αυτών για να σχηματίσει προτάσεις και μέσω αυτών το κείμενο. Για να χαρακτηριστεί ένα κείμενο, λαμβάνονται υπόψη διάφορα κριτήρια, όπως:

- **Τα σαφή όρια:** Κάθε κείμενο πρέπει να έχει αρχή και τέλος, ώστε όσοι/όσες το διαβάζουν ή το ακούν να καταλαβαίνουν πότε ξεκινά και πότε τελειώνει.
- **Σχέση κειμένου και εξωγλωσσικής πραγματικότητας:** Το κείμενο πρέπει να αναφέρεται σε κάτι που υπάρχει στην πραγματική ζωή και να βγάζει νόημα ως σύνολο. Για να καταλάβουμε καλά τι σημαίνει κάτι μέσα στο κείμενο, πρέπει να το συνδέουμε και με άλλα σημεία του. Έτσι, το μήνυμα γίνεται πιο ξεκάθαρο.
- **Σύνδεση με την πράξη επικοινωνίας:** Κάθε μήνυμα που λέμε ή γράφουμε συνδέεται με το πού, πότε, γιατί και σε ποιον/ποια το λέμε. Αν δεν λάβουμε υπόψη αυτές τις συνθήκες, τότε αυτό που λέμε δεν θεωρείται σωστό κείμενο.
- **Το νόημα:** Το νόημα μιας λέξης δεν είναι μόνο αυτό που λέει το λεξικό, αλλά και αυτό που δηλώνεται μέσα στη φράση ή το κείμενο όπου τη χρησιμοποιούμε.

Με βάση αυτές τις προϋποθέσεις ορίζεται το κείμενο και διαφοροποιείται βάσει των στόχων, του ύφους, της δομής, της έκτασης και του μέσου δημοσίευσής του. Υιοθετώντας αυτά τα δεδομένα περί κειμένου, καταλαβαίνουμε ότι μπορούμε να αναφερόμαστε σε διάφορα **κειμενικά είδη**. Υπάρχουν πολλά διαφορετικά είδη κειμένων και, από αυτά που συναντάμε καθημερινά, αξίζει να αναφερθούν τα παρακάτω: το άρθρο, η επιστολή, το δοκίμιο, η ηλεκτρονική αλληλογραφία (e-mail), το ιστολόγιο (blog), το ημερολόγιο, βιογραφικό σημείωμα, η αυτοβιογραφία, τα κείμενα σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης, το κήρυγμα, το ανέκδοτο, το υπόμνημα, το διήγημα, το μάθημα σε μια σχολική ή ακαδημαϊκή τάξη, οι οδηγίες χρήσης ενός εργαλείου, μια συνταγή μαγειρικής, κ.λπ.

Ανθρώπινη
επικοινωνία:
Κειμενικά
είδη

Το κείμενο ως πράξη λόγου

Κείμενο είναι το αυτοτελές απόσπασμα λόγου που έχει συγκεκριμένα όρια που καθορίζονται από το περικείμενο στο οποίο εντάσσεται και την εσωτερική του δομή ή οργάνωση. Το κείμενο αποτελεί πάντοτε το γλωσσικό αποτύπωμα, το ίχνος μιας επικοινωνιακής πράξης, ενός συμβάντος επικοινωνίας, της γλώσσας δηλαδή στη χρήση της. Δεν πρόκειται απλώς για μια σειρά προτάσεων, αλλά για ένα **σύστημα επιλογών** (λεξιλόγιο, δομή, ύφος) που υπηρετεί μια επικοινωνιακή ανάγκη—να πληροφορήσει, να αφηγηθεί, να πείσει κ.ά.

Κειμενικοί τύποι: το «μακρο-εργαλείο»

Οι κειμενικοί τύποι λειτουργούν ως ομπρέλες που οργανώνουν τον λόγο γύρω από έναν πρωτεύοντα ρητορικό σκοπό και τη λογική συνοχή του κειμένου. Συνήθως αναγνωρίζονται πέντε βασικοί τύποι:

Πίνακας 1: Κειμενικός τύπος και υφολογικό αποτέλεσμα

Κειμενικός τύπος	Τι κάνει το κείμενο;	Χαρακτηριστικά ρητορικά στοιχεία	Παράδειγμα	Κύριο υφολογικό αποτέλεσμα
Αφήγηση	Διηγείται γεγονότα με σειρά	Χρονική γραμμικότητα, κορύφωση, αφηγητής	Μια ιστορία, ένα κόμικ	Συγκίνηση, ζωντανή ροή γεγονότων
Περιγραφή	«Ζωγραφίζει» με λόγια πρόσωπα-τόπους-αντικείμενα	Αισθητηριακές λεπτομέρειες, στατικότητα	Περιγραφή τοπίου	Οπτικοποίηση, λεπτομέρεια
Εξήγηση / Πληροφόρηση	Οργανώνει με δομή	Ορισμοί, ταξινομήσεις, αιτιολόγηση	Λήμμα εγκυκλοπαίδειας	Σαφήνεια, αντικειμενικότητα
Επιχειρηματολογία / Πειθώ	Διαμορφώνει στάση ή δράση	Θέση-αντίθεση, τεκμήρια, ρητορικά σχήματα	Άρθρο γνώμης	Πειθώ, διαμόρφωση στάσης
Οδηγίες	Καθοδηγεί μια ενέργεια, διασφαλίζει ή δίνει δεσμευτικό τόνο	Προστακτική, αλληλουχία βημάτων, ακρίβεια	Οδηγίες χρήσης, συνταγή μαγειρικής	Επιτακτικότητα, ακριβής δράση

Γιατί είναι χρήσιμοι οι κειμενικοί τύποι; Οι τύποι προσφέρουν μια πρώτη ένδειξη για να καταλάβουμε πώς δομείται ένα κείμενο, άρα και πώς να το διαβάσουμε/γράψουμε αποτελεσματικότερα.

Κειμενικοί τύποι

Περιγραφο-
ντας

Περιγραφή

Στην περιγραφή ο πομπός παρουσιάζει με παραστατικό και γλαφυρό τρόπο την αναπαράσταση χώρων, προσώπων, αντικειμένων και φαινομένων. Στόχο έχει να προκαλέσει την αισθητική απόλαυση, την τέρψη, τη συγκίνηση και να ενισχύσει την ευαισθησία του δέκτη.

Το αντικείμενο που περιγράφεται παρουσιάζεται στατικά μέσα στον χώρο, ενώ ο χρόνος φαίνεται και αυτός να έχει σταματήσει. Όταν περιγράφουμε κάτι που κινείται, δεν λέμε πώς κινείται, αλλά μόνο τι είναι αυτό το αντικείμενο.

Η γλώσσα της περιγραφής διακρίνεται για τη σαφήνεια και την ακρίβειά της. Είναι έντονη η παρουσία επιθετικών προσδιορισμών, που αποδίδουν σταθερές ιδιότητες και ζωντανεύουν το αντικείμενο που περιγράφεται. Ο κυρίαρχος ρηματικός χρόνος είναι ο ενεστώτας αλλά και τα εξακολουθητικά ρήματα που δηλώνουν τη διαχρονικότητα και τη μονιμότητα του αντικειμένου που περιγράφει ο πομπός.

Η δομή ενός κειμένου που κυριαρχεί η περιγραφή είναι η ακόλουθη:

- Αναφέρεται αρχικά το αντικείμενο που περιγράφεται
- Ταξινομείται σε κάποια ευρύτερη κατηγορία γένους
- Παρουσιάζονται οι ιδιότητες και οι λειτουργίες του με αξιοποίηση επιθέτων, ειδικού λεξιλογίου, επιρρηματικών προσδιορισμών

Υπάρχουν δύο είδη περιγραφής:

- **αντικειμενική περιγραφή:** χρησιμοποιείται κυρίως σε πληροφοριακά κείμενα (τεχνικά εγχειρίδια, εγκυκλοπαίδειες κ.ά.) και χαρακτηρίζεται από την *παρουσία του γ' προσώπου και την παθητική σύνταξη*.
- **υποκειμενική περιγραφή:** αξιοποιείται στη λογοτεχνική συγγραφή κειμένων και χαρακτηρίζεται από την *παρουσία του α' προσώπου, τη μεταφορική χρήση της γλώσσας και την παρουσία έντονου βιωματικού – εξομολογητικού στοιχείου*, τα οποία αποτυπώνουν την εμπειρία, την εκτίμηση και την κρίση του πομπού.

Αφήγηση

Αφήγηση

Αφήγηση είναι η προφορική ή η γραπτή παρουσίαση ενός γεγονότος ή μιας σειράς γεγονότων πραγματικών ή φανταστικών. Παρέχονται πληροφορίες για τον χρόνο, τον τόπο, την αιτία και τις συνθήκες του γεγονότος. Η αφήγηση στοχεύει κυρίως στην πληροφόρηση, αλλά υπάρχουν περιπτώσεις που διεγείρει συναισθήματα και στην περίπτωση αυτή αποσκοπεί στην τέρψη και στην αισθητική απόλαυση. Η **έκταση της αφήγησης ποικίλλει** από μια σύντομη φράση (π.χ. «Πήγα, υπέγραψα και έφυγα») μέχρι ένα πολυσέλιδο / πολύωρο κείμενο (π.χ. η αφήγηση σε ένα μυθιστόρημα).

Η αφήγηση συναντάται στα παρακάτω κειμενικά είδη:

- ρεπορτάζ,
- ειδήσεις,
- βιογραφίες,

- ιστορία,
- προσωπικές διηγήσεις,
- ιστορικές διηγήσεις,
- ιστορίες,
- μύθους,
- παραμύθια,
- απομνημονεύματα,
- ημερολόγιο,
- λογοτεχνία.

Η αφήγηση οργανώνεται με βάση τον χρόνο, αλλά και τα γεγονότα που παρουσιάζονται και σχετίζονται μεταξύ τους. Η δομή ενός κειμένου με αφήγηση είναι η ακόλουθη:

- Παρουσιάζονται τα βασικά στοιχεία της αφήγησης: τα πρόσωπα, ο χρόνος, ο χώρος, η αρχική κατάσταση.
- Αποτυπώνεται η εξέλιξη της αφήγησης, το πρόβλημα που εμφανίζεται, τα γεγονότα που ανατρέπουν την αρχική κατάσταση καθώς και η δράση που υλοποιείται για να επιλυθούν τα εμπόδια και να επιτευχθεί η λύση.
- Προβάλλεται το τέλος της ιστορίας (η λύση) και οι απόψεις του αφηγητή για την έκβαση της αφήγησης, οι οποίες μπορεί και να ταυτίζονται μεταξύ τους (λύση και απόψεις του αφηγητή). Συχνά κυριαρχούν φράσεις ή λέξεις που αποτυπώνουν το συμπέρασμα, το επιμύθιο.

Επειδή η αφήγηση παρουσιάζει γεγονότα του παρελθόντος, κυριαρχούν οι παρελθοντικοί χρόνοι (κυρίως ο αόριστος) ή ο ιστορικός ενεστώτας, που δίνει ζωντάνια στα γεγονότα που παρουσιάζονται.

Στην αφήγηση χρησιμοποιούνται συνδετικές λέξεις ή φράσεις που δηλώνουν:

- **Χρονική** σειρά γεγονότων (π.χ. *ύστερα, μετά, στη συνέχεια* κ.λπ.)
- **Αιτιολογική** σχέση (π.χ. *επειδή, καθώς, αφού, ενώ, έτσι* κ.λπ.)

Τα ρήματα που χρησιμοποιούνται δηλώνουν κίνηση ή δράση, τις σχέσεις χρόνου, αιτίας, αποτελέσματος και σκοπού.

Ανάλογα με το αφηγηματικό είδος διακρίνουμε:

- τη λογοτεχνική αφήγηση, που αποσκοπεί στην τέρψη και την ψυχαγωγία,
- την ιστορική αφήγηση, που αποσκοπεί στην αντικειμενική, απρόσωπη και ουδέτερη παρουσίαση των ιστορικών γεγονότων,
- τη δημοσιογραφική είδηση, που πληροφορεί την κοινή γνώμη,
- το αυτοβιογραφικό σημείωμα ή μια αναφορά ή μια κατάσταση, που αποσκοπεί στην κάλυψη καθημερινών αναγκών.

Η αφήγηση μπορεί να στοχεύει:

- στην πληροφόρηση της κοινής γνώμης,
- τη μετάδοση προσωπικών εμπειριών,
- την πρόκληση ορισμένων επιθυμητών αντιδράσεων και ενεργειών,
- την κάλυψη των καθημερινών αναγκών.

Οδηγίες

Ως κοινωνική διαδικασία οι οδηγίες είναι κάποιες ακολουθίες της λογικής που εξελίσσονται με συγκεκριμένη ιεραρχία και με τις οποίες καθοδηγούνται πράξεις ή συμπεριφορές. Διακρίνονται σε διαδικαστικά κείμενα (π.χ. οδηγίες χρήσης) και μη διαδικαστικά κείμενα (π.χ. συμβουλές για υποψήφιους/υποψήφιες, που μπορεί να ανήκουν και στην επιχειρηματολογία).

Οι **διαδικαστικές** οδηγίες έχουν δομηθεί με ένα συγκεκριμένο πρότυπο. Στην αρχή υπάρχει ο στόχος της δράσης και στη συνέχεια μια επεξήγηση του στόχου ή του περιεχομένου των οδηγιών. Στη συνέχεια παρατίθεται μία λίστα με τα μέσα, συστατικά, υλικά κ.λπ., συνήθως με τη σειρά χρήσης τους. Το στάδιο αυτό συχνά παραλείπεται όταν οι οδηγίες αναφέρονται στη χρήση μιας συσκευής. Στο τέλος των οδηγιών υπάρχει η ακολουθία των βημάτων που καθορίζουν τον τρόπο επίτευξης του στόχου. Και στα τρία στάδια ο λόγος μπορεί να συνοδεύεται από εικόνες, ενώ τα βήματα συχνά αριθμούνται.

Οι **μη διαδικαστικές** οδηγίες έχουν σημαντικές διαφορές ως προς τη δομή τους και έχουν και μια ιδιαίτερη χρήση γλώσσας. Κοινό χαρακτηριστικό τους είναι ότι και στις μη διαδικαστικές οδηγίες υπάρχει η αρχική αναφορά στον στόχο. Ωστόσο η σειρά των προτροπών δεν είναι καθοριστική, καθώς ο πομπός παρέχει στον δέκτη διαφορετικές προτάσεις και επιχειρήματα χωρίς να τον δεσμεύει ως προς τον τρόπο υλοποίησής τους.

Η γλώσσα στις οδηγίες έχει τα εξής χαρακτηριστικά:

- Άμεσες ή έμμεσες προσφωνήσεις
- Ρήματα που δηλώνουν δράση
- Χρήση του ενεστώτα που δίνει διαχρονικότητα στις δράσεις
- Χρήση προστακτικής ή προτρεπτικής υποτακτικής
- Χρήση α' πληθυντικού προσώπου
- Αξιοποίηση επιρρημάτων που διασαφηνίζουν τον τρόπο υλοποίησης της δράσης
- Χρήση στοιχείων που δηλώνουν προϋπόθεση
- Φράσεις πιθανότητας (*μπορεί, ενδέχεται, ίσως*) και παρουσία ρητορικών ερωτημάτων
- Παρουσία κοινών ουσιαστικών που ορίζουν τα μέσα, τα υλικά, τα συστατικά, κ.λπ.

Επιχειρηματολογία

Η επιχειρηματολογία αποτελεί έναν βασικό κειμενικό τύπο που αποσκοπεί στην πειθώ μέσω ορθολογικών επιχειρημάτων.

Συνήθως περιλαμβάνει:

- διατύπωση θέσης,
- τεκμηρίωση με επιχειρήματα,
- ανασκευή αντίθετης άποψης (αντιλογία),
- συμπέρασμα.

Η επιχειρηματολογία παρουσιάζεται αναλυτικά στο Κεφάλαιο 8: Επιχειρηματολογία.

Εξήγηση

Η εξήγηση είναι κειμενικός τύπος που έχει σκοπό την ανάλυση και κατανόηση ενός φαινομένου, έννοιας ή διαδικασίας.

Η εξήγηση παρουσιάζεται αναλυτικά στο Κεφάλαιο 6, μαζί με την επιχειρηματολογία.

Κειμενικά Είδη

Η ενότητα που ακολουθεί πραγματεύεται τα κειμενικά είδη, δηλαδή τις αναγνωρίσιμες κοινωνικές φόρμες λόγου οι οποίες δομούνται πάνω σε έναν ή περισσότερους κειμενικούς τύπους.

Τα κειμενικά είδη: Μορφές λόγου στην καθημερινή και δημόσια επικοινωνία

Το κειμενικό είδος ορίζεται ως μια **κοινωνικά αναγνωρίσιμη, επαναλαμβανόμενη πρακτική** με σχετικά σταθερή ρητορική δομή και συμβάσεις, που εκπληρώνει συγκεκριμένες ανάγκες μιας κοινότητας λόγου. Για παράδειγμα:

- Τα είδη «άρθρο γνώμης», «επιστολή», «δοκίμιο», «ημερολόγιο» ή «ιστολόγιο» διατηρούν καθορισμένες συμβάσεις (κεφαλίδα, συμμετρία επιμέρους ενοτήτων, υφολογικούς δείκτες) οι οποίες μπορεί να αντλούν από διάφορους κειμενικούς τύπους: π.χ. ένα άρθρο μπορεί να είναι κυρίως **επιχειρηματολογικό**, ενώ ένα ημερολόγιο συχνά **αφηγηματικό**.
- Τα κειμενικά είδη εξελίσσονται. Για παράδειγμα η εμφάνιση ψηφιακών πλατφορμών γέννησε υβριδικά είδη (π.χ. αναρτήσεις σε κοινωνικά δίκτυα) που συνδυάζουν χαρακτηριστικά προφορικού και γραπτού λόγου.

Το κειμενικό είδος είναι πιο **συγκεκριμένο και συμβατικό**:

- Αντανακλά τις ανάγκες μιας κοινότητας (π.χ. σχολείο, ΜΜΕ).
- Αποτυπώνει καθιερωμένα **μορφολογικά και υφολογικά σχήματα**: δομικά στοιχεία παραγράφου, τρόπος προσφώνησης, ύφος.

Πίνακας 2: Κειμενικά είδη

Παράδειγμα είδους	Τύπος(-οι) που κυριαρχούν	Υφολογικές συμβάσεις
Άρθρο γνώμης	Επιχειρηματολογία (με αφήγηση στην εισαγωγή)	Τίτλος, προσωπική οπτική, παραδείγματα
Επιστολή / E-mail	Εξήγηση & Οδηγίες (ανάλογα)	Χαιρετισμός-κλείσιμο, σαφής αιτία γραφής
Ομιλία	Επιχειρηματολογία ή Αφήγηση	Προσφώνηση ακροατηρίου, ρητορικές ερωτήσεις
Ιστολόγιο (blog)	Μείξη αφήγησης & επιχειρηματολογίας	Χρονολογικές αναρτήσεις, προσωπικός τόνος
Ημερολόγιο	Αφήγηση & Περιγραφή	Πρώτο πρόσωπο, χρονολογία, εσωτερικός μονόλογος

Το κρίσιμο σημείο: Ένα είδος μπορεί να αντλεί από περισσότερους από έναν τύπους (π.χ. η κριτική ταινίας συνδυάζει περιγραφή, εξήγηση και επιχειρηματολογία ή ένα άρθρο γνώμης αρχίζει συχνά με αφήγηση για να «τραβήξει» τον αναγνώστη και μετά περνά σε επιχειρήματα).

Μέσο και επίπεδο ύφους: όταν αλλάζει το «περιτύλιγμα»

Το ίδιο είδος παίρνει διαφορετική μορφή και ύφος ανάλογα με το μέσο («κανάλι») και το ύφος (επίσημο, ανεπίσημο, επιστημονικό κ.λπ.):

- **Έντυπο κείμενο** → σαφής σελιδοποίηση, τυποποιημένη γλώσσα.
- **Ψηφιακό κείμενο** → υπερσύνδεσμοι, multimedia, emoji.
- **Προφορικός λόγος** → ένταση φωνής, παύσεις, επιτονισμός.

Τα είδη λόγου (π.χ. επιστημονικός, δοκιμιακός, δημοσιογραφικός) αποτελούν ευρύτερα επικοινωνιακά πλαίσια με κοινό σκοπό και συμβάσεις. Κάθε είδος λόγου πραγματώνεται σε διάφορα κειμενικά είδη (άρθρο, μελέτη, δοκίμιο κ.ά.) και μπορεί να παρουσιαστεί γραπτώς ή προφορικά, ανάλογα με το κανάλι και την περίπτωση.

Ομιλία

Η ομιλία είναι προφορικός λόγος που εκφωνείται με αφορμή συγκεκριμένη περίπτωση επικοινωνίας και με ευρεία θεματολογία. Χαρακτηριστικά της ομιλίας είναι τα παρακάτω:

- **Προσφώνηση**: η προσφώνηση είναι ο εισαγωγικός χαιρετισμός που απευθύνει ο ομιλητής στο ακροατήριό του. Η προσφώνηση επιβάλλεται να είναι κλιμακωτή, και να ξεκινά από αυτούς που έχουν πιο υψηλό αξίωμα, ρόλο ή θέση.
- **Εισαγωγική παράγραφος**: ο ομιλητής ευχαριστεί για την πρόσκλησή του ως ομιλητή και αναφέρει με συντομία το θέμα της ομιλίας, τον τίτλο και με συντομία τη θέση του.
- **Αποφώνηση**: στην αποφώνηση ο ομιλητής ευχαριστεί το ακροατήριό του για την παρακολούθηση της ομιλίας.
- **Η χρήση α' πληθυντικού προσώπου**: με το α' πληθυντικό πρόσωπο δημιουργείται οικειότητα ανάμεσα στον ομιλητή και το ακροατήριο και υπηρετείται καλύτερα ο σκοπός της ομιλίας που είναι η συνειδητοποίηση του ακροατηρίου ότι όλοι είναι μέρος ενός προβλήματος, αλλά και όλοι αποτελούν και μέρος της λύσης του. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί και α' πρόσωπο όταν ο ομιλητής εστιάζει στα βιώματα και τις εμπειρίες του ή β' πρόσωπο για ποικιλία ύφους ή όταν επιθυμεί να προτρέπει, να συμβουλεύσει ή και να αφυπνίσει το ακροατήριο.
- **Η χρήση μέσων επιτονισμού**: για να καταστεί η ομιλία πιο ενδιαφέρουσα και να επισημανθούν τα βασικά της στοιχεία ο ομιλητής μπορεί να αξιοποιήσει λεκτικά (χρήση αντίθεσης, χρήση ερωταπόκρισης, σχήματα λόγου κ. ά.) ή μη λεκτικά μηνύματα (το τονικό ύψος, τη μελωδία, την κορύφωση και την έμφαση, τον τεμαχισμό σε φράσεις).
- **Ύφος**: το ύφος ποικίλλει ανάλογα με την επικοινωνιακή περίπτωση και μπορεί να είναι επίσημο και σοβαρό ή οικείο – καθημερινό.
- **Σκοπός**: είναι η έκθεση των απόψεων του ομιλητή, ο προβληματισμός του ακροατηρίου και η προτροπή για αλλαγή μιας υφιστάμενης θέσης ή κατάστασης.

Ομιλία

Η τυπική δομή μιας ομιλίας έχει ως εξής:

1. **Πρόλογος:** η παράθεση του θέματος
2. **Κυρίως θέμα:** η ανάπτυξη του θέματος
3. **Επίλογος:** οι προτάσεις – θέσεις του ομιλητή

Επιστολή

Η επιστολή είναι ένα είδος επικοινωνιακού λόγου, που σχετίζεται άμεσα με την κοινωνική ζωή, γι' αυτό και υπάρχουν πολλά είδη επιστολών ανάλογα με τον παραλήπτη και τον σκοπό της συγγραφής τους. Η επιστολή απευθύνεται στον δέκτη, αλλά δεν υπάρχει διάλογος. Η ηλικία, το επάγγελμα, το αξίωμα, η μόρφωση, η προσωπικότητα, τα συναισθήματα του αποστολέα, ο σκοπός της επιστολής και η σχέση μεταξύ πομπού και δέκτη αλλάζουν το επικοινωνιακό πλαίσιο της. Συγκεκριμένα, τροποποιείται το ύφος, η προσφώνηση, το θεματικό περιεχόμενο, η αποφώνηση και η γλώσσα. Ανάλογα με τον αποδέκτη, διαφοροποιείται ο σκοπός και το ύφος της.

Αποδέκτες μιας επιστολής μπορεί να είναι:

- φιλικά ή συγγενικά πρόσωπα,
- ένα πρόσωπο που κατέχει μια σημαντική θέση ή αξίωμα (πρωθυπουργός, δήμαρχος, πρόεδρος/ διευθυντής φορέα/ οργανισμού)
- μια κοινωνική ομάδα (π.χ. νέοι, μια επαγγελματική τάξη, συμπολίτες).

Οι εξωτερικές ενδείξεις μιας επιστολής είναι:

- ο χωροχρονικός προσδιορισμός (πάνω, δεξιά),
- η προσφώνηση/ αποφώνηση,
- η αμεσότητα του ύφους.

Στόχος της επιστολής είναι:

- η πληροφόρηση για συμβάντα ή καταστάσεις,
- η επισήμανση προβλημάτων,
- η μετάδοση σκέψεων – συναισθημάτων,
- η έκφραση απόψεων/ διαμαρτυρίας/ προβληματισμού.

Η επιστολή πρέπει να διέπεται από απλότητα, σαφήνεια, ακρίβεια και ευπρέπεια. Το λεξιλόγιο οφείλει να ανταποκρίνεται στον οικείο κώδικα επικοινωνίας. Οι περίοδοι του λόγου στην επιστολή είναι μικρής ή μεσαίας έκτασης με κυρίαρχη την παρουσία της ενεργητικής σύνταξης. Χρησιμοποιούνται emphatic λέξεις ή φράσεις που εστιάζουν στα σημεία που θέλει να δώσει έμφαση ο επιστολογράφος και κυριαρχούν κυρίως ρήματα στον ενεστώτα ή στον μέλλοντα, προκειμένου να δοθεί ζωντάνια στα γραφόμενα. Κυριαρχεί το θετικό λεξιλόγιο, όταν ο πομπός επιθυμεί να υποστηρίξει μια θέση ή άποψη, και το αρνητικό, όταν επιθυμεί να αντικρούσει μια απευκταία και όχι αποδεκτή σε αυτόν θέση.

Επίσημη επιστολή

Σε μια επίσημη επιστολή δεν υπάρχει προσωπική ή φιλική σχέση με τον παραλήπτη, για αυτό το ύφος εκπέμπει σεβασμό προς τον αποδέκτη. Συγχρόνως, πραγματοποιείται σαφής αναφορά ότι είναι αρμόδιος να αντιληφθεί το πρόβλημα και να ανταποκριθεί στο αίτημα του

Επιστολή

αποστολέα. Στον επίλογο εκφράζεται η αισιοδοξία ότι ο παραλήπτης θα προσεγγίσει θετικά το αίτημα και η σαφής δήλωση ότι υπάρχει πλήρης αναγνώριση του ρόλου και των δράσεών του. Στην επίσημη επιστολή υπάρχει αναφορά στην ιδιότητα (επαγγελματική ή άλλη) του συντάκτη, στο θέμα, στην αφορμή που υπήρξε για να συνταχθεί και στην προσδοκία της.

Χρήσιμο λεξιλόγιο για επίσημη επιστολή: επιτρέψτε μας να... || Θα επιθυμούσαμε να... || Θα θέλαμε να..., αισθανόμαστε την ανάγκη να... || έχετε την αρμοδιότητα ως... || εμπιστεύομαι την ευαισθησία που έχετε δείξει για σχετικά θέματα..., τους αγώνες σας..., την υπευθυνότητά σας..., την ειλικρινή διάθεσή σας για...

Φιλική επιστολή

Οι φιλικές επιστολές έχουν κοινωνικό περιεχόμενο και μπορεί να είναι οικογενειακές, αισθηματικές, ευχητήριες, συγχαρητήριες ή με σκοπό την έκφραση της λύπης και του πόνου. Απευθύνονται σε ένα οικείο πρόσωπο, με σκοπό την ανταλλαγή απόψεων για κάποιο συγκεκριμένο θέμα.

Σκοπός της φιλικής επιστολής είναι:

- η πληροφόρηση για γεγονότα και καταστάσεις,
- η επισήμανση ή η διαπίστωση ενός προβλήματος,
- η μετάδοση σκέψεων και συναισθημάτων,
- η νοθεσία, η συμβουλή και η παραίνεση,
- η έκφραση απόψεων, η διαμαρτυρία, η εισήγηση.

Στη φιλική επιστολή το ύφος είναι πιο άμεσο και φιλικό, απαλλαγμένο από αβρότητες και τυπικές εκφράσεις. Στο είδος αυτό, υπάρχει επίκληση στο συναίσθημα (π.χ. επίκληση στους κοινούς αγώνες, στον δεσμό φιλίας κ.ά.) και στο ήθος του παραλήπτη. Ολοκληρώνεται με τη βεβαιότητα – αισιοδοξία για θετική έκβαση.

Χρήσιμο λεξιλόγιο για φιλική επιστολή: αυτά που άκουσα με συγκίνησαν / με ενθουσίασαν / με προβλημάτισαν, γι' αυτό θα 'θελα να μοιραστώ μαζί σου/σας || σου γράφω γνωρίζοντας πως μπορείς να καταλάβεις τις ανησυχίες μου || Εμπιστεύομαι την κρίση σου/την άποψή σου || Αναμένω με αγωνία τις σκέψεις σου || Θα με ενδιέφερε πολύ και η δική σου άποψη...

Ανοιχτή επιστολή

Η ιδιαιτερότητα των ανοιχτών επιστολών είναι ότι μπορεί να απευθύνονται σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο ή αρχή, αλλά βασικός στόχος είναι η κοινή γνώμη να ενημερωθεί πλήρως για το περιεχόμενό τους. Οι ανοιχτές επιστολές διατηρούν τη δομή και τα χαρακτηριστικά μιας επιστολής αλλά μπορεί να έχουν και τίτλο και δημοσιεύονται σε εφημερίδες. Το ύφος είναι τυπικό και επίσημο, ώστε να φανερώνει σεβασμό και εμπιστοσύνη κυρίως προς τον παραλήπτη. Διακρίνονται από σαφήνεια λόγου και κυριαρχεί ο προβληματισμός. Σε αυτές τις επιστολές αποφεύγονται οι προσβλητικοί χαρακτηρισμοί, οι υπαινιγμοί και οι ειρωνείες. Είναι δυνατόν όμως η ανοιχτή επιστολή να έχει θετική ή επιδοκιμαστική φρασεολογία και ανάλογα με το ύφος του γράφοντος συναντώνται αιχμηρές ανοιχτές επιστολές.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Ένας μαθητής/μία μαθήτρια θέλει να διαμαρτυρηθεί γιατί στην αίθουσα υπολογιστών του σχολείου δεν λειτουργούν οι περισσότεροι υπολογιστές. Γράψτε το ίδιο περιεχόμενο σε τρεις διαφορετικές μορφές επιστολής, προσαρμοσμένο στον κάθε παρακάτω αποδέκτη:

— Επίσημη επιστολή προς τον/τη Διευθυντή/Διευθύντρια του σχολείου

Ανοιχτή
επιστολή

- Μήνυμα σε e-mail ή chat προς τον Πρόεδρο του 15μελούς
- Ανάρτηση στο ιστολόγιο της τάξης/σχολικής εφημερίδας

Η δομή της επιστολής είναι η παρακάτω:

- **Τόπος και χρόνος:** Γράφονται πάνω δεξιά, για παράδειγμα «*Πάρος, 21 Ιουνίου 2015*».
- **Προσφώνηση:** Γράφεται πάνω αριστερά, π.χ. «*Αγαπημένη μου Μαρία...*».
- **Πρόλογος:** Εξηγεί γιατί γράφεται η επιστολή και τι θέλει να πετύχει ο/η συγγραφέας.
- **Κύριο Μέρος:** Παρουσιάζει το θέμα και την άποψη του/της συγγραφέα.
- **Επίλογος:** Ο/Η συγγραφέας κλείνει την επιστολή και ζητά από τον/την αναγνώστη/-τρια να κατανοήσει την άποψη του/της συγγραφέα.
- **Αποφώνηση:** Γράφεται κάτω δεξιά, για παράδειγμα «*Φιλικά*».

Δοκίμιο

Το δοκίμιο είναι ένα είδος γραπτού λόγου, με το οποίο έχουν ασχοληθεί διακεκριμένες προσωπικότητες των γραμμάτων, των τεχνών και της επιστήμης. Είναι πεζός λόγος με μέση συνήθως έκταση και διαφοροποιείται από τις πλήρεις μελέτες, καθώς επιδιώκει να παρουσιάσει ένα θέμα με πιο εύληπτο και προσιτό τρόπο στο ευρύ κοινό. Το δοκίμιο δεν είναι η εξαντλητική μελέτη ενός θέματος, διότι ο συγγραφέας του δεν επιχειρεί να διδάξει, αλλά επιθυμεί να αναδείξει μια συγκεκριμένη πτυχή του θέματος. Κάθε δοκίμιο έχει στόχο να δημιουργήσει ερωτήματα στον αναγνώστη/αναγνώστρια, να φωτίσει κάποια πλευρά που δεν έχει σκεφτεί. Θίγει θέματα ευρύτερου κοινωνικού ενδιαφέροντος και επειδή δεν απευθύνεται σε ειδήμονες δε χρησιμοποιεί εξειδικευμένη ορολογία.

Χαρακτηριστικά του δοκιμίου είναι τα παρακάτω:

- ευσύνητο (μικρή έως μέση έκταση),
- παρακινεί στον προβληματισμό του αναγνώστη,
- η οπτική του θέματος είναι ιδωμένη από τις εμπειρίες και τα βιώματα του συγγραφέα,

Ανάλογα με τον στόχο του δοκιμογράφου, το δοκίμιο διακρίνεται σε δύο βασικά είδη: το **αποδεικτικό** και το **στοχαστικό**. Τα στοχαστικά δοκίμια σχετίζονται με τα λογοτεχνικά είδη, καθώς παρουσιάζουν την υποκειμενική θέση του συγγραφέα, ενώ αποσκοπούν στην τέρψη. Κάθε οπτική του θέματος που προσεγγίζει ο δοκιμογράφος παρουσιάζεται μέσα από τα βιώματά του, προβάλλοντας έμμεσα και την προσωπικότητά του. Αυτός είναι και ο λόγος που δίνει κύρος σε ό,τι αναλύει. Από την άλλη, τα αποδεικτικά δοκίμια έχουν σχέση με τα μη λογοτεχνικά και εξετάζουν αντικειμενικά και σφαιρικά ένα θέμα, αποσκοπώντας στον προβληματισμό του αναγνώστη.

Το **αποδεικτικό** δοκίμιο έχει τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- λογικό περιεχόμενο,
- επίκληση στη λογική,
- αναφορική λειτουργία γλώσσας,
- χρήση γ' προσώπου ως δείκτη αντικειμενικότητας,
- σοβαρό – επίσημο ύφος,
- αυστηρά λογική οργάνωση των ιδεών,
- τριμερή δομή,

Δοκίμιο

Στοχαστικό
δοκίμιο

- παραγωγική ή επαγωγική συλλογιστική πορεία,
- συνοχή – συνεκτικότητα – αλληλουχία.

Το **στοχαστικό** δοκίμιο έχει τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- βιωματικό περιεχόμενο,
- επίκληση στο συναίσθημα,
- ποιητική λειτουργία γλώσσας,
- χρήση α΄ ή β΄ ενικού προσώπου,
- γλαφυρό – άμεσο – οικείο ύφος,
- χρήση σχημάτων λόγου – συμβόλων,
- απουσία τριμερούς δομής,
- περιδιάβαση στον χώρο των ιδεών.

Οι ιδιότητες αυτές του δοκιμίου και η ποικιλία των μορφών του δείχνουν πόσο ρευστά είναι τα όριά του και πόσο επισφαλής κάθε προσπάθεια να περιχαρακωθεί μέσα σε έναν ορισμό. Το βέβαιο είναι ότι έχει ασαφή χαρακτήρα, άλλοτε προσεγγίζει τη λογοτεχνία και άλλοτε την επιστήμη ή τη φιλοσοφία. Σε γενικές γραμμές τα βασικά χαρακτηριστικά του δοκιμίου είναι η συντομία, η σαφήνεια, η καλλιέπεια (προσεγμένη έκφραση) και η διαλεκτική προσέγγιση του θέματος (αντιπαραβολή θέσεων).

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Με βάση το απόσπασμα από το στοχαστικό δοκίμιο «Στοχασμοί» του Πάνου Κόκκινου:

Πολύ καλά λοιπόν... η φύση έπλασε τον άνθρωπο από ανάγκη... για να υπάρξει η ίδια. Είναι μια συνέχεια του καθρέφτη που λέγεται ύδωρ. Ω Θεέ μου... ώστε υπάρχει ένας παγκόσμιος καθρέφτης όπου τα πάντα μέσα του καθρεφτίζονται σε μια προσπάθεια ενσυνειδησίας. Αυτό είναι τρομακτικό. Μέσα στον νου μου υπάρχουν άλλα μάτια που βλέπουν πέρα από εκεί που μπορούν να φτάσουν τα κοινά, που μπορούν να δουν, μέσα στα μύχια του κόσμου, που τελικά μέσα τους μπορεί να καθρεφτιστεί ο κόσμος. Μια σταγόνα αποσταγμένου νερού είναι λοιπόν η ψυχή. Ώστε γι' αυτό δημιουργήθηκε ο νους; Σαν υπηρέτης της ενσυνειδησίας και της φιλαυτίας του κόσμου;

Μήπως δημιουργήθηκε κι αυτός από ανάγκη; Μήπως δε θα μπορούσε να αποφύγει ούτε ο νους τη δημιουργία του ούτε ο κόσμος τη μη δημιουργία του; Και αν ο κόσμος είναι ένα χρώμα ή μια λέξη που περιέχει όλα τα διασπασμένα χρώματα κι όλες τις διασπασμένες λέξεις, τότε αυτό το χρώμα ή αυτή η λέξη καθρεφτίζεται μέσα μου, εμπεριέχεται έτσι μέσα μου κι επομένως εξαρτάται από μένα η ερμηνεία. Πρέπει να κατευθύνω όλη μου τη δύναμη σε αυτό. Γιατί είναι κοινός τόπος πια να λέω ότι ζωή υπάρχει επειδή υπάρχει θάνατος. Σημασία έχει να αποδείξω γιατί υπάρχει ζωή και θάνατος. Να... ο θεός Όμηρος είναι ακουμπισμένος πάνω στο τραπέζι, σιωπηλός. Αν τον ανοίξω, θα ζωντανέψουν μέσα από την ψυχή μου οι μάχες του, οι πολιτείες του, οι σκοτωμοί του. Τούτο είναι ένα γεγονός. Και το σύμπαν ολόκληρο είναι ένα γεγονός λέξεων που μπορεί και πρέπει να διαβαστεί από μένα.

(Πάνος Κόκκινος, *Η θεωρία περί ερμηνείας του κόσμου*, Αθήνα 1977, σ. 26)

1. Να εντοπίσετε στο πιο πάνω απόσπασμα 2-3 χαρακτηριστικά του δοκιμίου.
2. Ξεκίνα με τη φράση: «Μέσα μου υπάρχει ένα μάτι που βλέπει...» και γράψε 5-7 σειρές για κάτι που «βλέπεις» εσωτερικά: μια σκέψη, μια αλήθεια, έναν φόβο ή μια αποκάλυψη. Μπορείς να χρησιμοποιήσεις φανταστικές εικόνες, σύμβολα, χρώματα ή λέξεις που σε εκφράζουν.
3. Σχηματίστε ομάδες των 3-4 ατόμων. Επιλέξτε 2-3 φράσεις από το κείμενο ή και από δικά σας κείμενα και δημιουργήστε μια μικρή σκηνή. Κάθε άτομο θα «παίξει» έναν ρόλο, όπως:
 - Η Φύση
 - Ο Νους
 - Η Ψυχή
 - Ο Άνθρωπος/Ποιητής
 - Ο ΚαθρέφτηςΧρησιμοποιήστε συμβολικά λόγια, κίνηση και φωνή για να εκφράσετε τις ιδέες του δοκιμίου.
4. Καθίστε όλοι σε κύκλο και απαντήστε ο/η καθένας/καθεμιά (προφορικά): Ποιο μέρος του δοκιμίου ένιωσες ότι σε «καθρεφτίζει»; Ποια ιδέα ή φράση θα ήθελες να θυμάσαι από τη σημερινή δραστηριότητα;

Κριτική

Κριτική

Η κριτική είναι ένα σύντομο κείμενο που ενημερώνει και αξιολογεί ένα έργο (λογοτεχνικό / επιστημονικό / καλλιτεχνικό). Κατά γενικό κανόνα, οι κριτικές δημοσιεύονται σε εφημερίδα ή περιοδικό, αν και είναι επίσης κείμενα για ακαδημαϊκή χρήση. Αποτελούν ένα συνεχές κείμενο που περιλαμβάνει μια εισαγωγή, ένα σχόλιο και ένα συμπέρασμα. Στην περίπτωση βιβλίου, παρουσιάζονται οι βασικές πληροφορίες για τη ζωή και την εποχή του/της συγγραφέα, ο τίτλος του έργου, ο τόπος έκδοσης και ο/η εκδότης. Γίνεται αναφορά και στο κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται το κείμενο του/της συγγραφέα.

Ο κριτικός παρουσιάζει το θέμα και τις βασικές θέσεις του/της συγγραφέα προσπαθώντας να τις καταστήσει σαφείς και εύληπτες για τον/την αναγνώστη/αναγνώστρια. Ο λόγος είναι ότι πολλές φορές μεσολαβεί χρονική απόσταση μεταξύ της εποχής του/της συγγραφέα και της εποχής που γράφεται η κριτική. Στην ουσία ο/η κριτικός παρουσιάζει στοιχεία του κειμένου σε ένα πιο επικαιροποιημένο - χρονικά - πλαίσιο, που είναι κοντά στις παραστάσεις και βιώματα του/της αναγνώστη/αναγνώστριας και τελικά να «επικοινωνήσουν» πιο αποτελεσματικά.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι συγγραφικές επιλογές: η δομή, οι βασικές θέσεις και οι κεντρικές έννοιες. Η προσέγγιση αυτή δεν πρέπει να συγχέεται με αυτή της περίληψης, καθώς δεν αναλύεται μόνο το περιεχόμενο του έργου, αλλά παρουσιάζεται και η ερμηνεία - αξιολόγησή του. Δεν σχολιάζεται το θέμα που αναλύεται, αλλά ο τρόπος με τον οποίο ο/η συγγραφέας το προσέγγισε και το ανέπτυξε.

Η κριτική πρέπει να περιέχει μια τελευταία παράγραφο, στην οποία ο συντάκτης καταλήγει σε ένα συμπέρασμα σχετικά με το θέμα που μελετήθηκε και έτσι προτείνει ή όχι το έργο ή το βιβλίο στο κοινό του. Οι κριτικές πρέπει να είναι σύντομες, καθώς παρουσιάζονται για να δώσουν μια πρώτη εικόνα για το ενδιαφέρον ή την αξία του έργου και δεν προσφέρονται για την σε βάθος ανάλυσή του.

Ημερολόγιο

Ημερολόγιο
[1]

Το ημερολόγιο παρουσιάζει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά ως προς τη δομή και το περιεχόμενό του. Οι σκέψεις και τα συναισθήματα του/της γράφοντος/γράφουσας έχουν συνειρμό και διαδέχονται η μία την άλλη. Ο λόγος είναι κωδικοποιημένος και μόνον ο συντάκτης του μπορεί να τα αποκωδικοποιήσει. Χαρακτηριστικό στοιχείο του είναι ότι τα γεγονότα που αποτυπώνει καταγράφονται άμεσα και ακολουθούν χρονικά τα συμβάντα.

Παραλήπτης των μηνυμάτων του κειμένου είναι ο/η ίδιος/ίδια ο/η συντάκτης/συντάκτριά του ή κάποιο τρίτο φανταστικό πρόσωπο, που θα το διαβάσει μελλοντικά. Το ημερολόγιο έχει προσωπικό χαρακτήρα, καταγράφει τα γεγονότα με την οπτική του συντάκτη και δεν αποσκοπεί στη δημοσίευση. Τα γεγονότα που καταγράφει σε τακτική βάση είναι σημαντικά και αποτελούν βιώματα της προσωπικής ή δημόσιας ζωής, που επηρέασαν άμεσα ή έμμεσα την προσωπικότητά του. Περιέχει σχόλια, παρατηρήσεις, κρίσεις, σκέψεις και μια υποκειμενική καταγραφή όλων των θεμάτων που απασχολούν τον συντάκτη. Συνήθως τα ημερολόγια ξεκινούν με τη φράση *Αγαπημένο μου ημερολόγιο* και μοιάζουν σε πολλά σημεία, ως προς τη δομή τους, με την επιστολή.

Ημερολόγιο
[2]

Σκοπός του συντάκτη είναι να καταγραφούν και να διατηρηθούν σημαντικά γεγονότα που σημάδεψαν θετικά ή αρνητικά τη ζωή του. Συνήθως, έπειτα από την παράθεση, αποτύπωση ενός συμβάντος, ακολουθεί κάποιο σχόλιο, σκέψη ή συναίσθημα. Άλλες φορές, κατά την ανάπτυξη συνηθίζεται να απευθύνεται στο ημερολόγιο και να ζητά τη γνώμη του. Αφού ολοκληρωθεί η ανάπτυξη, αναφέρεται πολλές φορές η αιτία διακοπής της συγγραφής – επικοινωνίας (π.χ. *Αυτά είχα να σου πω. Τώρα, δυστυχώς, σ' αφήνω, γιατί πρέπει να συνεχίσω το διάβασμα... / Τι λες κι εσύ, αγαπητό ημερολόγιο; Μακάρι να μπορούσες να με συμβουλέψεις! Καληνύχτα. / Σου τα είπα και ηρέμησα. Αχ, ας με καταλάβαιναν και οι γονείς μου όπως εσύ!)). Αν και πρακτικά δεν είναι απαραίτητο, συνήθως στο τέλος υπάρχει η παράθεση του μικρού ονόματος ή ψευδώνυμου του συντάκτη. Βασικά στοιχεία είναι:*

- η ένδειξη χρόνου και τόπου,
- η καταγραφή προσωπικών εμπειριών,
- η χρήση α' (ως εσωτερικός μονόλογος) ή σπανιότερα β' ενικού προσώπου (αν απευθύνεται σε πραγματικό ή φανταστικό πρόσωπο),
- η χρήση αυθόρμητου, προσωπικού, ειλικρινούς ύφους,
- η παρουσία ελλειπτικών προτάσεων,
- ο κωδικοποιημένος και προσωποποιημένος λόγος

Η σύγχρονη εκδοχή του ημερολογίου είναι το ηλεκτρονικό ημερολόγιο ή blog (ή και το video blog/vlog που μεταδίδεται από μέσα κοινωνικής δικτύωσης).

Στο ημερολόγιο αποτυπώνονται:

1. οι σκέψεις, οι κρίσεις, οι παρατηρήσεις και τα συναισθήματα για ένα γεγονός,
2. ο προβληματισμός, η ανησυχία ή η θετική αποδοχή ενός γεγονότος,
3. η εξομολόγηση των γεγονότων ή των συναισθημάτων που βιώνουμε στον ίδιο μας τον εαυτό.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Σας δίνεται απόσπασμα από ένα ημερολόγιο ενός/μιας μαθητή/-τριας:

«Σήμερα ένιωσα μεγάλη πίεση στο σχολείο. Είχαμε διαγώνισμα στα Μαθηματικά και δεν τα πήγα καθόλου καλά. Νιώθω απογοητευμένος αλλά δεν θέλω να το βάλω κάτω.»

Να μετασχηματίσετε το παραπάνω κείμενο ώστε να γίνει:

- δημόσια ανάρτηση στα κοινωνικά δίκτυα.
- επίσημη επιστολή προς τη διεύθυνση ζητώντας υποστήριξη.
- άρθρο σε μαθητική εφημερίδα για το άγχος των εξετάσεων.

Βιογραφικό σημείωμα

Το βιογραφικό σημείωμα είναι ένα κείμενο στο οποίο παρουσιάζονται οι δεξιότητες και το υπόβαθρο ενός ατόμου. Συνήθως χρησιμοποιείται για την εύρεση εργασίας αλλά πολλές φορές αποτελεί συνοδευτικό κείμενο για την επαγγελματική ή επιστημονική εξέλιξή του. Προβάλλει τη μοναδικότητα του ατόμου και πρέπει διαρκώς να επικαιροποιείται με νέα δεδομένα. Αποτελεί επίσημο έγγραφο και τροποποιείται ανάλογα με τη θέση την οποία διεκδικεί ο/η συντάκτης/συντάκτρια. Το βιογραφικό σημείωμα πρέπει να περιλαμβάνει τα ακόλουθα:

1. **Προσωπικά στοιχεία:** ονοματεπώνυμο, πλήρη διεύθυνση, τηλέφωνο επικοινωνίας και e-mail.
2. **Σπουδές ή Εκπαίδευση:** παρουσιάζονται με αντίστροφη χρονολογική σειρά (από την πιο πρόσφατη) οι σπουδές που έχει κάνει ο συντάκτης του βιογραφικού σημειώματος.
3. **Επαγγελματική εμπειρία – προϋπηρεσία:** παρουσιάζεται με αντίστροφη σειρά (από την πιο πρόσφατη επαγγελματική εμπειρία) ως εργασιακή εμπειρία και η πρακτική άσκηση, η εθελοντική εργασία ή/και ακόμη η επαγγελματική ενασχόληση σε αντικείμενο που δεν είναι συναφές με τη θέση εργασίας που θέλει να κατακτήσει ο συντάκτης.
4. **Επιμόρφωση – κατάρτιση:** αναφέρονται επιμορφώσεις ή σεμινάρια επαγγελματικής κατάρτισης με πλήρη στοιχεία όπως: διάρκεια, χρονολογία παρακολούθησης, φορέας υλοποίησης. Σε αυτό το πεδίο μπορούν να αναφερθούν και οι ημερίδες ή τα σεμινάρια που έχει παρακολουθήσει ο υποψήφιος.
5. **Ξένες γλώσσες:** καταγράφονται οι τίτλοι σπουδών ξένων γλωσσών, το επίπεδο στο οποίο αντιστοιχούν, η χρονολογία λήψης και ο βαθμός. Αν ο συντάκτης του βιογραφικού μιλά μια γλώσσα αλλά δεν έχει πιστοποιητικά σπουδών μπορεί να το αναφέρει, δηλώνοντας παράλληλα και το επίπεδο που εκτιμά ότι κατέχει. Στο πεδίο αυτό επιπλέον αναφέρονται και οι γνώσεις Η/Υ και πιο συγκεκριμένα η ικανότητα χρήσης λειτουργικών συστημάτων και εφαρμογών του υπολογιστή.
6. **Άλλες γνώσεις:** συμπεριλαμβάνονται γνώσεις που έχει κατακτήσει ο συντάκτης και δεν μπορούν να αναφερθούν σε κάποια άλλη κατηγορία. Τέτοιες πληροφορίες ενδεικτικά μπορεί να είναι η κατοχή άδειας άσκησης επαγγέλματος, η γνώση χειρισμού κάποιων ειδικών μηχανημάτων, η κατοχή άδειας οδήγησης. Όλα αυτά παρουσιάζονται σε συνδυασμό με τις απαιτήσεις της θέσης. Στην κατηγορία αυτή μπορούν να αναφερθούν και τα προσωπικά ενδιαφέροντα που είναι η ενασχόληση

Βιογραφικό
σημείωμα

ή δραστηριότητα του ελεύθερου χρόνου, που μπορεί να δώσει στους εργοδότες περισσότερα στοιχεία για την προσωπικότητα του συντάκτη.

7. **Συστάσεις:** Αναφέρονται τα στοιχεία σημαντικών προσώπων που μπορούν να εγγυηθούν για τις ικανότητές ή τα προσόντα του συντάκτη τα οποία είχαν επαγγελματική ή εκπαιδευτική συνεργασία μαζί του. Σημαντική προϋπόθεση είναι να έχει ζητηθεί η άδειά τους γι' αυτό ή ακόμα καλύτερα να υπάρχουν από αυτούς συστατικές επιστολές. Εφόσον ισχύει κάτι από τα δύο είναι δυνατόν να αναφερθούν τα ονόματα των προσώπων, η ειδικότητά τους, η θέση και ο φορέας στον οποίο απασχολούνται. Σε αντίθετη περίπτωση μπορεί να αναγραφεί ότι υπάρχουν συστάσεις διαθέσιμες εφόσον ζητηθούν από τον εργοδότη.

Τα τελευταία χρόνια έχει επικρατήσει να χρησιμοποιούμε το Ευρωπαϊκό πρότυπο βιογραφικού σημειώματος, το Europass CV. Το έγγραφο αυτό σχεδιάστηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης και έχει κοινή μορφή για όλους τους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (βλ. Ο πιο γνωστός μορφότυπος βιογραφικού στην Ευρώπη).

Αυτοβιογραφία

Αυτοβιογραφία

Η αυτοβιογραφία είναι ένα συνεχές αφηγηματικό κείμενο που ο ίδιος ο συντάκτης εξιστορεί τη ζωή του (ή μέρος της). Διαφοροποιείται από τα απομνημονεύματα στα οποία δίνεται έμφαση σε κάποια σημαντικά γεγονότα της ζωής του συντάκτη (π.χ. στα απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη δίνεται έμφαση στη συμμετοχή του στην ελληνική επανάσταση). Είναι κείμενο που οριοθετείται στον χώρο της λογοτεχνίας και της ιστορίας, καθώς ο συγγραφέας δεν μπορεί να μην παρουσιάσει το ιστορικό και πολιτιστικό πλαίσιο.

Πρόκειται για κείμενο που έχει υψηλό βαθμό ενδοσκοπήσης και παράγεται από ανθρώπους που έχουν υψηλό βαθμό αναγνώρισης, έχουν σημαδέψει την ιστορία και την εποχή τους. Επειδή η κοινωνική πραγματικότητα που αναφέρουν και με την οποία ταυτίζονται οι συγγραφείς του κειμενικού αυτού είδους μπορεί να περιλαμβάνει και άσχημες πτυχές, οι ίδιοι οι συγγραφείς επιλέγουν να μην τις εκθέτουν. Συχνά τα γεγονότα της ζωής τους είναι απροδόκητα. Η γνωστή φράση «*η πραγματικότητα ξεπερνά τη μυθοπλασία*» χαρακτηρίζει την αυτοβιογραφία.

Σε αυτό το είδος, ο συγγραφέας ακροβατεί μεταξύ της αντικειμενικής και της υποκειμενικής θεώρησης των γεγονότων. Από τη μία επιθυμεί να παρουσιάσει αντικειμενικά, απρόσωπα, ουδέτερα και ρεαλιστικά τα συμβάντα της ζωής του, αλλά παράλληλα να δώσει και τη δική του οπτική για το πώς τα βίωσε ή επηρεάστηκε από αυτά. Στην ουσία τηρείται ένα άγραφο συμβόλαιο αντικειμενικής προσέγγισης των γεγονότων μεταξύ συγγραφέα και αναγνώστη το οποίο και οι δύο πλευρές θεωρούν ότι τηρείται.

Η δομή της αυτοβιογραφίας είναι **γραμμική** ή **κυκλική**. Γραμμική είναι όταν τα γεγονότα παρουσιάζονται σε μια χρονική ακολουθία (από τη γέννηση μέχρι την τρέχουσα ηλικία του συγγραφέα) και κυκλική όταν αυτό δεν τηρείται και δεν υπάρχει σαφές και προσδιορισμένο χρονικό πλαίσιο αναφοράς των γεγονότων, αλλά εξαρτάται από πού και πότε θέλει να εστιάσει ο συντάκτης.

Διαφοροποίηση επικοινωνιακού μηνύματος στα μέσα της επικοινωνίας

Άρθρο - Επιφυλλίδα

Άρθρο

Το άρθρο είναι ένα δημοσιευμένο κείμενο σε εφημερίδα ή περιοδικό που αναφέρεται σε ειδικό θέμα και έχει ειδησεογραφικό χαρακτήρα. Το ύφος ενός άρθρου πρέπει να είναι σύμφωνο με το επικοινωνιακό του περιβάλλον. Οφείλει να είναι αντικειμενικό, σοβαρό, απρόσωπο και ουδέτερο, αν και ως ένα σημείο εξαρτάται από το επίπεδο του αναγνωστικού κοινού. Επίσης, πρέπει να είναι σαφές και κατανοητό στον μέσο αναγνώστη και σε καμία περίπτωση δεν χρησιμοποιούνται φράσεις που δεν αρμόζουν στον γραπτό λόγο.

Για να ικανοποιηθούν οι παραπάνω επικοινωνιακές ανάγκες ενός άρθρου, χρησιμοποιούνται τα παρακάτω:

- αναφορική (κυριολεκτική) λειτουργία της γλώσσας,
- κυρίως γ' πρόσωπο (ενικό ή πληθυντικό),
- ενεργητική σύνταξη,
- απρόσωπη σύνταξη,
- ενεστώτας ή αόριστος.

Στο άρθρο αξιοποιείται σε όλη την έκτασή του ένα στοιχείο της επικαιρότητας, το οποίο και αποτελεί το έναυσμα για τη συγγραφή του. Από αυτό δεν μπορεί να λείπει ποτέ ο τίτλος, καθώς περικλείει το βασικό περιεχόμενο και στόχο έχει να προσελκύσει το ενδιαφέρον του αναγνώστη. Πρέπει να είναι σύντομος και σαφής, με συχνή παρουσία σημείων στίξης και απουσία ρημάτων, άρθρων και ευκόλως εννοούμενων λέξεων, όπως είναι για παράδειγμα σύνδεσμοι και προθέσεις.

Εκτός από το ενημερωτικό άρθρο υπάρχει και το άρθρο γνώμης στο οποίο ο συγγραφέας σχολιάζει ένα τρέχον γεγονός, με σκοπό να κάνει τον/την αναγνώστη/αναγνώστρια να σκεφτεί ή να ευαισθητοποιηθεί πάνω σε αυτό. Αντί να μεταφέρει απλά μια είδηση, το άρθρο γνώμης αναλύει το γεγονός και εκφράζει προσωπικές σκέψεις, συμπεράσματα ή απόψεις.

Βασικά χαρακτηριστικά του είναι τα ακόλουθα:

- η τιτλοφόρησή του,
- ο επίκαιρος χαρακτήρας,
- η περιορισμένη έκταση,
- απλή και κατανοητή γλώσσα και ύφος,
- χρήση, κυρίως, του γ' προσώπου.

Η τυπική δομή ενός άρθρου έχει ως εξής:

- Πρόλογος: παράθεση του θέματος
- Κυρίως θέμα: παράθεση του υλικού ή των πληροφοριών με τεκμηρίωση της βασικής θέσης του αρθρογράφου
- Επίλογος: συμπύκνωση των θέσεων

Το άρθρο μπορεί να πραγματεύεται και ζητήματα ευρύτερου επιστημονικού ή εγκυκλοπαιδικού ενδιαφέροντος. Στα άρθρα εντάσσεται και το επιστημονικό άρθρο, το οποίο

Άρθρο
γνώμης

ακολουθεί αυστηρές κατευθυντήριες γραμμές και δημοσιεύεται σε επιστημονικά περιοδικά, ιστοσελίδες ή άλλες πλατφόρμες. Σε αυτό το κείμενο περιλαμβάνονται όλες οι πληροφορίες που έχουν συλλεχθεί από την έρευνα που διεξήχθη. Συντάκτης του άρθρου είναι το ίδιο το άτομο που πραγματοποίησε την έρευνα και στόχο έχει τη μετάδοση των νέων επιστημονικών δεδομένων και κατ' επέκταση την πρόοδο και εξέλιξη της επιστήμης. Η γλώσσα που χρησιμοποιείται σε ένα επιστημονικό άρθρο είναι αυστηρή και αποφεύγεται η χρήση αργκό λέξεων και εκφράσεων, ιδιωτισμοί ή η χρήση πρώτου ή δεύτερου προσώπου.

Χαρακτηριστικά ενός επιστημονικού άρθρου είναι:

- η επίσημη γλώσσα και ύφος,
- η συγκεκριμένη έκτασή του βάσει των προδιαγραφών του περιοδικού στο οποίο δημοσιεύεται,
- η παράθεση όλων των επιστημονικών δεδομένων και στοιχείων που στηρίζουν τα ερευνητικά ερωτήματα του αρθρογράφου,
- η εστίαση μόνο σε συγκεκριμένο θέμα και πεδίο έρευνας,
- η τήρηση της επιστημονικής δεοντολογίας που υπηρετείται με τη βιβλιογραφική αναφορά,
- η αξιόπιστη και πλήρως τεκμηριωμένη παράθεση των επιστημονικών αποτελεσμάτων.

Η **επιφυλλίδα** είναι ένα είδος σύντομου άρθρου, που αναφέρεται σε διάφορα θέματα φιλολογικά, επιστημονικά, κοινωνικά, καλλιτεχνικά, πολιτικά κ.ά. και γράφεται από πρόσωπο **ειδικό** στο θέμα. Δημοσιεύεται σε εφημερίδα σε ορισμένη θέση και χωρίζεται συνήθως από την υπόλοιπη ύλη με ολοσέλιδη ή μικρή γραμμή.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Στο σχολείο σας έχει τεθεί θέμα απαγόρευσης της χρήσης των κινητών τηλεφώνων από τους μαθητές. Σας ζητείται να εκφράσετε τη γνώμη σας με ένα άρθρο:

- σε σχολική εφημερίδα
- σε ιστοσελίδα γονέων
- σε προσωπικό ιστολόγιο.

Καταγράψτε:

1. Ποιος είναι ο αποδέκτης;
2. Ποιος είναι ο στόχος σας (να πληροφορήσετε, να προβληματίσετε, να πείσετε);
3. Ποιο ύφος (τυπικό, φιλικό, αυθόρμητο) θα χρησιμοποιήσετε;
4. Ποια επιχειρήματα θα τονίσετε;

Ηλεκτρονική αλληλογραφία – e-mail

Η ηλεκτρονική αλληλογραφία (e-mail) είναι ένα σύγχρονο και ευρέως χρησιμοποιούμενο κειμενικό είδος. Το ηλεκτρονικό μήνυμα έχει τη δική του βαρύτητα – ανάλογη της επιστολής – καθώς αξιοποιεί τον γραπτό λόγο. Η σύνταξη ενός μηνύματος ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail) κινείται στο ίδιο μοτίβο με τη σύνταξη μιας επιστολής, υπό την έννοια πως αποτελεί μια νέα μορφή επιστολών. Βασική διαφοροποίηση μεταξύ των δύο είναι πως σε ένα μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου θα πρέπει να αναγράφεται οπωσδήποτε το θέμα, όπως ακριβώς

Κανόνες
καλής συ-
μπεριφοράς
ηλεκτρονικής
αλληλογρα-
φίας

όταν συμπληρώνουμε την κανονική φόρμα ενός e-mail στις ηλεκτρονικές συσκευές. Ως πλεονεκτήματα θεωρούνται η ταχύτητα, η αξιοπιστία και η μείωση του κόστους. Το ύφος ενός ηλεκτρονικού μηνύματος μπορεί να ποικίλλει ανάλογα με τον/τους παραλήπτη/-ες και το θέμα που πραγματεύεται. Για παράδειγμα, το ύφος ενός επίσημου ηλεκτρονικού μηνύματος θα είναι αυστηρό, ενώ το ύφος ενός ηλεκτρονικού μηνύματος προς έναν φίλο μπορεί να είναι πιο προσωπικό και ανεπίσημο. Ένα ηλεκτρονικό μήνυμα αποτελείται κυρίως από τα παρακάτω στοιχεία:

- τον «φάκελο» του μηνύματος (αποστολέας – παραλήπτης μηνύματος),
- το θέμα του,
- το κυρίως σώμα του.

Κάθε ηλεκτρονικό μήνυμα μπορεί να περιέχει συνημμένα αρχεία όπως έγγραφα, εικόνες, ήχο ή video. Δίνεται απόσπασμα από ένα ηλεκτρονικό μήνυμα:

«Αξιότιμε κύριε Παπαδόπουλε,

Σας επισυνάπτω την εργασία μου στο μάθημα της Λογοτεχνίας με θέμα «Ο συμβολισμός στον Ερωτόκριτο». Παραμένω στη διάθεσή σας για οποιαδήποτε διευκρίνιση.

Με εκτίμηση,
Μαρία Ν.»

Να αναγνωρίσετε το ύφος, τον σκοπό, τη δομή του συγκεκριμένου κειμενικού είδους.

Ιστολόγιο

Το ιστολόγιο είναι η σύγχρονη μορφή ενός ημερολογίου, στο οποίο ο κάθε αναγνώστης μπορεί να σχολιάσει. Η θεματολογία του είναι ποικίλη και είναι δυνατόν να έχει ειδησεογραφικό χαρακτήρα, με σχόλια των θεμάτων της επικαιρότητας ή ειδικότερη θεματολογία (τεχνολογία, τέχνες, μόδα, αθλητικά, γαστρονομία κ.ά.). Ο διαχειριστής του ιστολογίου, όπως και οι σχολιαστές μπορεί να διατηρούν την ανωνυμία τους ή να έχουν ψευδώνυμο. Καθώς το Διαδίκτυο είναι μέσον που αξιοποιεί όλα τα γνωστά μέσα (ήχος, εικόνα), ένα ενημερωτικό ιστολόγιο μπορεί να ενσωματώνει όσο το δυνατόν περισσότερο οπτικοακουστικό υλικό και κατεξοχήν βίντεο. Για αυτό τα ιστολόγια είναι δυνατό να συνδέονται με άλλους ιστοτόπους, ιστοσελίδες και να επιτρέπουν στους χρήστες - αναγνώστες τους να απαντήσουν στις απόψεις του γράφοντος, ανακοινώνοντας στο ίδιο ιστολόγιο τα δικά τους σχόλια, που είναι επίσης αναγνώσιμα από όλους τους τρίτους χρήστες του διαδικτύου.

Ένα τυπικό ιστολόγιο αποτελείται συνήθως από τον τίτλο που αναγράφεται στην κεφαλίδα της σελίδας και ακολουθεί το κύριο μέρος. Είναι δυνατή η προσφώνηση και παρατηρείται η χρήση όλων των ρηματικών προσώπων, με κυρίαρχο το α' ενικό και πληθυντικό. Η πιο συχνή πληροφορία που συναντάται στην επικεφαλίδα μιας καταχώρησης είναι η ημερομηνία και ο τίτλος της, ενώ σε ένα τυπικό υποσέλιδο περιέχεται η ώρα της καταχώρησης, το όνομα ή το ψευδώνυμο του συντάκτη.

Το ιστολόγιο δεν χρησιμοποιείται μόνο για απλή επικοινωνία, αλλά αντανakλά συναισθήματα, πτυχές της ζωής και για τον λόγο αυτό τα προσωπικά ιστολόγια δεν είναι στείρα μέσα επικοινωνίας και ανταλλαγής δεδομένων, αλλά μεταβάλλονται σε μέσα έκφρασης και κοινωνικοποίησης.

Ιστολόγια-θε-
ματολογία

Ιστολόγια

Ανάρτηση κειμένου σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης

Η ανάρτηση στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ανήκει στα ψηφιακά κείμενα. Τα κοινωνικά δίκτυα υποστηρίζουν ποικιλία μορφών περιεχομένου, όπως κείμενα, φωτογραφίες, ήχο, βίντεο κ.λπ. Πολλά από αυτά χρησιμοποιούν περισσότερες από μία επιλογές ως προς το περιεχόμενο, που επιτρέπουν αλληλεπιδράσεις σε μία ή περισσότερες πλατφόρμες μέσω διαμοιρασμού, e-mail, καθώς και ανατροφοδότηση. Χαρακτηρίζονται από διαφορετικά επίπεδα εμπλοκής των χρηστών τους, οι οποίοι μπορούν να δημιουργήσουν, να σχολιάσουν ή να παρακολουθούν. Έτσι, απλοποιούν, επιταχύνουν και διευρύνουν τη διάδοση των πληροφοριών, ενώ συγχρόνως προσφέρουν επικοινωνία ενός προς έναν, ενός προς πολλούς και πολλών προς πολλούς. Επιτρέπουν η επικοινωνία αυτή να πραγματοποιείται σε πραγματικό χρόνο ή ασύγχρονα με την πάροδο του χρόνου. Ο χρήστης μπορεί να αλληλοεπιδράσει με έναν υπολογιστή ή κινητές συσκευές, που είναι προσβάσιμα σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή και από οποιοδήποτε μέρος.

Μετασχηματισμός

Με δεδομένο ότι η γλώσσα υπηρετεί την κοινωνική πραγματικότητα, οφείλει ο χρήστης να μετασχηματίζει το κείμενο και το μήνυμα που αυτό εκπέμπει σε πολυμορφικό/πολυτροπικό, πολυλειτουργικό κείμενο, το οποίο θα μπορεί να μεταδώσει με ποικίλους τρόπους τα μηνύματά του.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Επιλέξτε ένα θέμα από τη λίστα παρακάτω:

- Κλιματική αλλαγή
- Τεχνολογία και ανθρώπινη ζωή
- Ανθρωπιστική κρίση και προσφυγικό ζήτημα
- Η σημασία της φιλίας και των σχέσεων
- Οικονομική κρίση και προσωπική ευημερία
- Εκπαίδευση και μελλοντικές προοπτικές
- Η τέχνη ως έκφραση
- Ψυχολογική υγεία και ευημερία
- Η σημασία της αειφόρου ανάπτυξης
- Νεολαία και κοινωνική δικτύωση

Μετατρέψτε το θέμα που επιλέξατε με κάποιον από τους παρακάτω τρόπους: Εικόνα, infographic, συννεφόλεξο, βίντεο ή ηχογράφημα (podcast), ποίημα ή θεατρικό κείμενο, δημοσίευση σε Ιστολόγιο (blog), μέσα κοινωνικής δικτύωσης (social media), αφίσα.

Τι μορφή
παίρνει το
κείμενο;

Δραστηριότητες - Αναστοχασμός

1η Δραστηριότητα:

Δημιούργησε ένα άρθρο σε μορφή ιστολογίου με θέμα: «Πώς με επηρέασε η χρήση των κοινωνικών δικτύων στην καθημερινότητά μου».

Οδηγίες:

- Πρόσεξε να υπάρχει ημερομηνία και τίτλος.
- Χρησιμοποίησε β' ή α' ενικό πρόσωπο.
- Πρόσθεσε εικονικό ψευδώνυμο και ώρα δημοσίευσης.
- Ενσωμάτωσε (ή πρότεινε) οπτικοακουστικό υλικό (π.χ. βίντεο, podcast).

2η Δραστηριότητα: Κριτική

Γράψε μια σύντομη κριτική (150–200 λέξεις) για ένα βιβλίο ή κινηματογραφική ταινία που σε εντυπωσίασε.

Οδηγίες:

- Ανάφερε τον τίτλο, δημιουργό και βασικά στοιχεία.
- Παρουσίασε το θέμα και την προσέγγισή του.
- Κλείσε με τη δική σου αξιολόγηση και πρόταση προς το κοινό.

3η Δραστηριότητα: Ημερολόγιο

Γράψε μια καταχώρηση ημερολογίου με αφορμή ένα προσωπικό γεγονός (π.χ. μια απογοήτευση, μια σημαντική νίκη).

Οδηγίες:

- Ξεκίνα με ένδειξη ημερομηνίας και ώρας.
- Χρησιμοποίησε α' ενικό πρόσωπο και αυθόρμητο ύφος.
- Ένταξε εκφράσεις όπως «Αγαπημένο μου ημερολόγιο...»
- Ολοκλήρωσε με συναισθηματικό σχόλιο και υπογραφή (πραγματική ή φανταστική).

4η Δραστηριότητα: Βιογραφικό Σημείωμα

Συμπλήρωσε το βιογραφικό σου σημείωμα βάσει του μοντέλου Europass CV.

Οδηγίες:

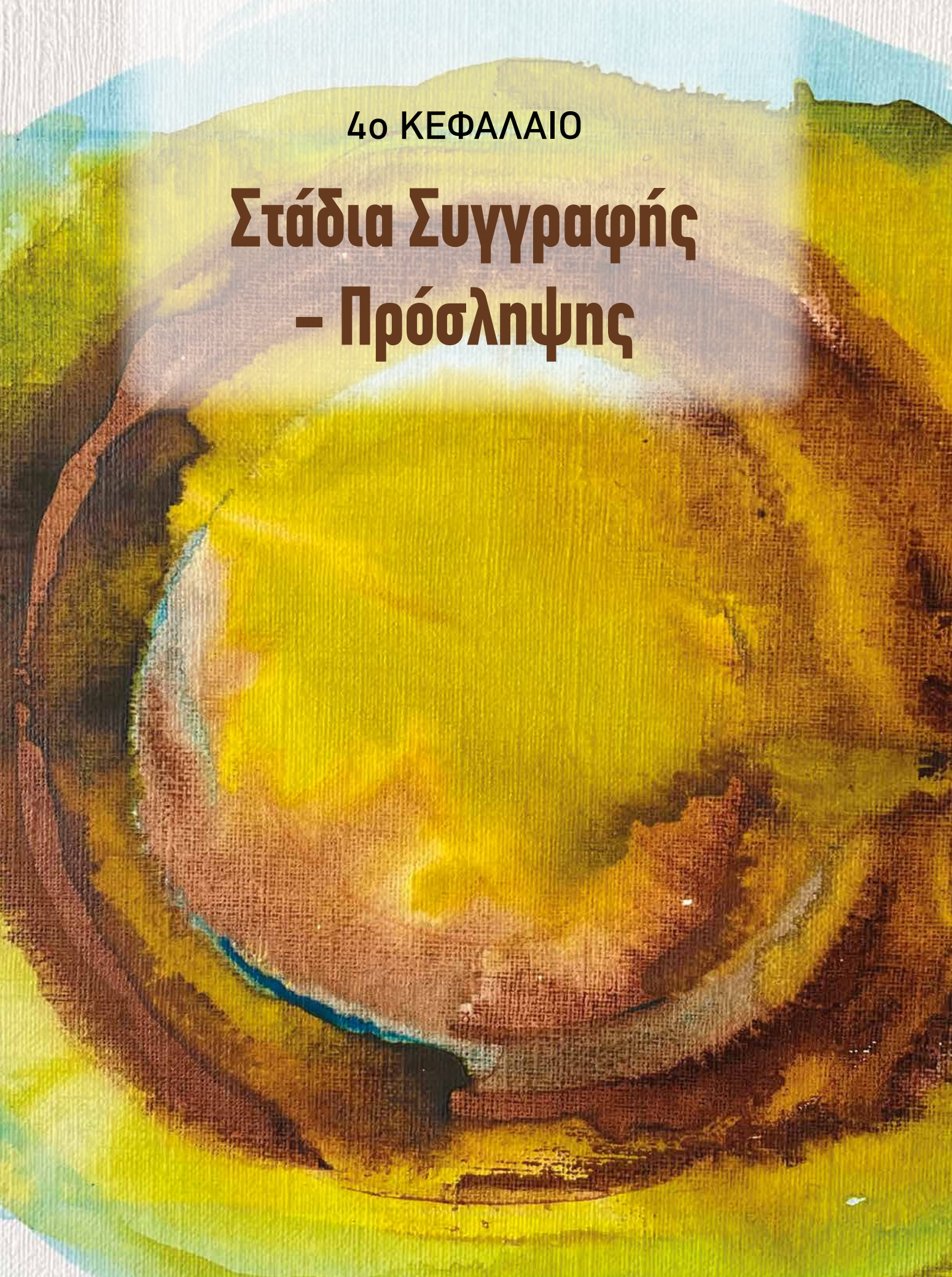
- Χώρισέ το σε ενότητες: Προσωπικά στοιχεία, Εκπαίδευση, Ξένες γλώσσες, Επιμόρφωση, Δεξιότητες.
- Χρησιμοποίησε επίσημο και σύντομο ύφος.
- Πρόσθεσε μια υποθετική επαγγελματική εμπειρία για δημιουργική σκέψη.

5η Δραστηριότητα: Αυτοβιογραφία

Γράψε ένα απόσπασμα αυτοβιογραφίας με τίτλο «Όταν κατάλαβα ποιος είμαι» (περίπου 200 λέξεις).

Οδηγίες:

- Παρουσίασε μια σημαντική στιγμή της ζωής σου.
- Απόδωσε τα γεγονότα και τα συναισθήματα.
- Φρόντισε το ύφος να ακροβατεί ανάμεσα στην υποκειμενικότητα και την αντικειμενικότητα.
- Μπορείς να εντάξεις αναφορές στο κοινωνικό πλαίσιο.

4ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Στάδια Συγγραφής – Πρόσληψης

Η παραγωγή του γραπτού λόγου είναι μια απαιτητική διαδικασία και αυτό οφείλεται πρωτίστως στις αυξημένες δυσκολίες που παρουσιάζει ο γραπτός λόγος, συγκρινόμενος με τον προφορικό λόγο. Ο συγγραφέας οφείλει να παράγει ένα κείμενο βασισμένο στα βασικά χαρακτηριστικά του περιεχομένου και της δομής του κειμενικού είδους στο οποίο καλείται να παρουσιάσει τις θέσεις του, ώστε ο λόγος να είναι επικοινωνιακά αποτελεσματικός και αισθητικά φροντισμένος.

Τα στάδια του κειμενοκεντρικού – διαδικαστικού μοντέλου είναι τα ακόλουθα:

- **Προσυγγραφικό**
- **Συγγραφικό**
- **Μετασυγγραφικό**

Προσυγγραφικό στάδιο

.....

Στη φάση αυτή διασφαλίζονται οι προϋποθέσεις για να διασφαλιστεί η ποιότητα του γραπτού λόγου. Παράλληλα, πρέπει ο συγγραφέας να έχει σαφή τον ρόλο, το μήνυμα και τις προθέσεις που θέλει να εκφράσει. Η συνειδητοποίηση αυτή είναι σημαντική, καθώς καθορίζει αποφασιστικά τις επιλογές του, που αφορούν στο περιεχόμενο, το ύφος και τη δομή του κειμένου που θα συνθέσει. Ο στόχος - μεταξύ άλλων - μπορεί να είναι:

- να πληροφορήσει,
- να κοινοποιήσει σκέψεις και συναισθήματα,
- να στιγματίσει,
- να ευαισθητοποιήσει,
- να αποτελέσει το κείμενό του αφορμή για μερική ή ολική επίλυση μιας παθογένειας,
- να πείσει για την ορθότητα ή μη ιδεών και πράξεων, επηρεάζοντας σκέψεις, συναισθήματα και επιλογές του αναγνώστη,
- να ψυχαγωγήσει.

Ο συγγραφέας θα οργανώσει τις ιδέες του, διασφαλίζοντας τη νοηματική συνεκτικότητα του κειμένου που θα συνθέσει, επιλέγοντας τον κατάλληλο άξονα συσχέτισης και φροντίζοντας τις μικροδομές των προτάσεων και τις μακροδομές του κειμένου.

Η αναγνωστική ανταπόκριση προσεγγίζεται μέσω τεχνικής:

- των εικόνων,
- της δημιουργικής απομίμησης μοτίβων,
- της τροποποίησης και της ανατροπής μοτίβων,
- της επιστολής,
- των επτά ερωτήσεων (*ποιος, τι, πότε, πού, πώς, γιατί, πόσο*),
- των γραφικών αναπαραστάσεων,
- των συσχετιζόμενων λέξεων,

- των γραπτών οδηγιών,
- της μελέτης πηγών,
- της χορήγησης βασικών λέξεων,
- της ομαδικής δημιουργικής σύνθεσης κ.ά.

Συγγραφικό στάδιο

Στο συγγραφικό στάδιο ο συγγραφέας καταγράφει τις ιδέες του σε μορφή κειμένου, σύμφωνα με ένα οργανωτικό σχήμα. Το κείμενο που θα προκύψει πρέπει να έχει:

- συνοχή και συνεκτικότητα,
- εσωτερική οργάνωση,
- δομή,
- ύφος ανάλογο με τις γλωσσικές επιλογές λεξιλογικού και γραμματικο-συντακτικού τύπου,
- προσαρμοστικότητα και αποτελεσματικότητα ως προς την επικοινωνιακή περίσταση.

Οι αναγνώστες/αναγνώστριες χρειάζεται να είναι σε θέση να κατανοούν και να ερμηνεύουν τα πολυτροπικά κείμενα. Να μπορούν να διαβάζουν τις εικόνες, τα σχήματα, τα διαγράμματα, τα σύμβολα και τα χρώματα του κειμένου. Επιπρόσθετα, επιλέγουν ποιους υπερσυνδέσμους θα ακολουθήσουν διακόπτοντας προσωρινά τη γραμμική ανάγνωση του κειμένου. Η ποικιλία των ιστοτόπων και η διαφορετική θεματολογία απαιτεί τον ψηφιακό γραμματισμό του/της αναγνώστη/αναγνώστριας που είναι αναγκαίος για να γίνεται η κατάλληλη επιλογή ιστότοπων ανάλογα με τα ενδιαφέροντα και τις επικοινωνιακές συνθήκες.

Μετασυγγραφικό στάδιο

Στο μετασυγγραφικό στάδιο περιλαμβάνεται η επεξεργασία και η δημιουργία του τελικού κειμένου, όπως και η αξιολόγησή του. Σκοπός της αναθεώρησης ή βελτίωσης του κειμένου είναι η διασφάλιση καλύτερης ποιότητας και η παραγωγή αποτελεσματικών, επικοινωνιακά, κειμένων. Οι κυριότερες μορφές βελτίωσης του αρχικού κειμένου είναι:

- η διόρθωση λαθών,
- η προσθήκη επιπλέον στοιχείων ή πληροφοριών,
- η αφαίρεση περιττών στοιχείων,
- η αναδιάρθρωση της αρχικής οργάνωσης,
- η επανααναδιατύπωση προτάσεων, πληροφοριών, παραδειγμάτων κ.λπ.

Οι βελτιωτικές παρεμβάσεις πραγματοποιούνται σε τέσσερα επίπεδα:

- στο επίπεδο της **λέξης** (αντικατάσταση λέξεων που επαναλαμβάνονται, αντικατάσταση λέξεων γενικής χρήσης, σωστή χρήση επιθέτων, χρήση συνωνύμων, χρήση σχημάτων λόγου, κ.λπ.),

- στο επίπεδο της **πρότασης** (σύνδεση και οργάνωση των κύριων προτάσεων, χρήση προσδιορισμών και δευτερευουσών προτάσεων, επιλογή ρημάτων, σύνταξη, κ.λπ.),
- στο επίπεδο της **παραγράφου** (δομικά στοιχεία παραγράφου, σύνδεση παραγράφων κ.λπ.) και
- στο επίπεδο της **συνολικής δομής** του **κειμένου** (δομικά χαρακτηριστικά του κειμενικού είδους).

Η συνολική αξιολόγηση κειμένου πρέπει να αναφέρεται σε συγκεκριμένους τομείς όπως:

- περιεχόμενο,
- δομή,
- διατύπωση,
- ορθογραφία-γραμματική-σύνταξη,
- λεκτικός πλούτος,
- εμφάνιση,
- ύφος,
- γλωσσική συνοχή,
- επικοινωνιακή καταλληλότητα,
- νοηματική συνεκτικότητα,
- πληροφοριακή πληρότητα.

Στρατηγικές
ανάγνωσης
εκτεταμένου
κειμένου

Στρατηγικές πραγμάτευσης εκτεταμένου κειμένου

Η μελέτη ενός εκτεταμένου κειμένου μπορεί να οργανώνεται τμηματικά. Επιλέγονται τμήματα του κειμένου για δομημένη επεξεργασία με βάση δραστηριότητες. Κάθε εκτεταμένο κείμενο συνοδεύεται από «Άξονες επεξεργασίας εκτεταμένου κειμένου». Αυτοί οι άξονες διευκολύνουν και κατευθύνουν την προσέγγιση του εκτεταμένου κειμένου μέσα από την αναφορά σε συγκεκριμένες παραμέτρους. Οι άξονες επεξεργασίας εκτεταμένου κειμένου είναι:

1. Η **ταυτότητα** του έργου (ο τίτλος του βιβλίου, ο συγγραφέας και η βιβλιογραφική παραπομπή).
2. Η σύντομη **περίληψη** του βιβλίου, η οποία συνήθως βρίσκεται στο οπισθόφυλλο του βιβλίου.
3. Η βασική **θεματική** του βιβλίου. Στην ουσία είναι πιο αναλυτική – από τον τίτλο – απόδοση του θέματος του βιβλίου.
4. Επιμέρους **θεματικές**. Παρουσιάζονται τα επιμέρους θέματα προς ανάλυση ή επεξεργασία.
5. Προτεινόμενα **αποσπάσματα** και **δραστηριότητες**. Επιλέγονται αποσπάσματα βάσει των κεφαλαίων και των ενότητων του βιβλίου.
6. **Υποστηρικτικό υλικό**. Επιλέγονται παράλληλα κείμενα, έργα τέχνης, εικόνες ή όποιο άλλο υλικό έχει σχέση με το κείμενο και διευκολύνει τη διαθεματική προσέγγισή του.
7. Πιθανές **προεκτάσεις**. Συνδέεται το εκτεταμένο κείμενο με άλλα γνωστικά αντικείμενα (π.χ. ιστορία, φιλοσοφία, μαθηματικά, κ.ά.).

8. Δραστηριότητες **κειμενικής ερμηνείας** και **δημιουργίας**. Σχολιάζονται οι γλωσσικές επιλογές που υπηρετούν τους στόχους του κειμένου.
9. **Διαθεματικές δραστηριότητες**. Συγκρίνονται αποσπάσματα του βιβλίου με αποσπάσματα από άλλα κείμενα, για να εξαχθούν συμπεράσματα σε επίπεδο περιεχομένου και έκφρασης.
10. Δραστηριότητες **οικειοποίησης**. Το εκτεταμένο κείμενο μπορεί να λειτουργήσει ως βάση για δημιουργία ποικίλων δραστηριοτήτων, όπως δημιουργική γραφή, κατασκευή ταινίας, ψηφιακής αφήγησης, παρωδίας, σκίτσου, εικόνας κ.λπ.

Στάδια ανάγνωσης/ακρόασης ενός κειμένου

Η ανάγνωση ή ακρόαση ενός κειμένου οξύνει και σχηματοποιεί τη σκέψη του ανθρώπου, καλλιεργεί τη γλωσσική ικανότητα και αναπτύσσει την κριτική ικανότητα. Σκοπός της ανάγνωσης είναι:

- η αποκωδικοποίηση και η ερμηνεία του κειμένου που έγραψε ο πομπός
- η απόκτηση γνώσης
- η άντληση πληροφοριών, όπου αξιοποιούνται οι προϋπάρχουσες γνώσεις
- η ευχαρίστηση και το ενδιαφέρον που έχει ο αναγνώστης, όταν διαβάζει ή ακούει κείμενα που ικανοποιούν τα ενδιαφέροντά του.

Υπάρχουν διαφορετικά είδη ανάγνωσης ανάλογα με τους επιμέρους στόχους της:

1. η **προσληπτική ανάγνωση**, για την οποία απαιτείται η διαρκής συνδρομή της μνήμης για την επιτυχή κατανόηση των μηνυμάτων του κειμένου,
2. η **συναισθηματική ανάγνωση**, όταν η ανάγνωση συνδέεται με ανάκληση συναισθημάτων και σκέψεων,
3. η **διαγώνια ανάγνωση**, όταν ο/η αναγνώστης/αναγνώστρια επιθυμεί να δει το κείμενο στα βασικά του σημεία και αναλόγως να κρίνει αν εμπίπτει στα πεδία των ενδιαφερόντων του/της,
4. η **ανιχνευτική ανάγνωση**, όταν ο/η αναγνώστης/αναγνώστρια επιθυμεί να εντοπίσει μια συγκεκριμένη πληροφορία που υπάρχει στο κείμενο.

Σύμφωνα με το μοντέλο τής από κάτω προς τα πάνω ανάγνωσης,

- ο αναγνώστης αναγνωρίζει τα γράμματα,
- αποκωδικοποιεί (φωνολογική διάκριση, αναγνώριση γραμμάτων, συλλαβών, αναγνώριση λέξεων, ανάσυρση της σημασίας της λέξης) και
- διαβάζει τις λέξεις αποδίδοντας σε καθεμία τη σημασία τους.

Με τον τρόπο αυτό ο αναγνώστης οδηγείται στην κατανόηση του μηνύματος.

Όταν ο/η αναγνώστης/αναγνώστρια κατακτήσει τον βασικό μηχανισμό της αποκωδικοποίησης, μπορεί να διαβάζει από πάνω προς τα κάτω, να ενεργοποιεί δηλαδή μια σειρά γνωστικών στρατηγικών και στρατηγικών μνήμης:

- συνειρμοί ή λογικές συνεπαγωγές,
- ανάκληση προηγούμενων γνώσεων,
- περίληψη,
- οπτικοποίηση κ.ά.

που συμβάλλουν στην πληρέστερη κατανόηση του κειμένου.

Τα στάδια της ανάγνωσης – ακρόασης ενός κειμένου είναι τα ακόλουθα:

- Προαναγνωστικό – προακροαστικό στάδιο
- Κυρίως αναγνωστικό – ακροαστικό
- Μετααναγνωστικό – μεταακροαστικό

Προαναγνωστικό / Προακροαστικό στάδιο

Στο στάδιο αυτό σχεδιάζεται η δραστηριότητα και καθορίζεται ο σκοπός ανάγνωσης ή της ακρόασης. Αναζητούνται συγκεκριμένες πληροφορίες ή λεπτομέρειες του κειμένου (**ανιχνευτική ανάγνωση / ακρόαση**) και εξάγεται η κεντρική ιδέα. Για να μην υπάρξει δυσκολία στην ανάγνωση του κειμένου μπορεί να προηγηθεί επεξήγηση των άγνωστων λέξεων του κειμένου. Είναι σημαντική η ανάγνωση του κειμένου, για να αφομοιωθούν οι κειμενικές πληροφορίες. Ο/Η αναγνώστης/αναγνώστρια προχωρά στη **διεξοδική ανάγνωση ή ακρόαση** του κειμένου για να κατανοήσει το περιεχόμενό του.

Πιο συγκεκριμένα η μελέτη της εικονογράφησης του κειμένου, η ανάγνωση ή ακρόαση του τίτλου, οι γλωσσικές επιλογές και η αναφορά στον συγγραφέα δημιουργούν συγκεκριμένες προσδοκίες στον/στην αναγνώστη/αναγνώστρια.

Κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης ή ακρόασης ανακαλούνται προϋπάρχουσες γνώσεις και εμπειρίες μας που έχουν σχέση με τη θεματική του κειμένου, το ιστορικό ή κοινωνικό πλαίσιο και την επικοινωνιακή περίσταση.

Κυρίως αναγνωστικό / Ακροαστικό στάδιο

Στο στάδιο αυτό γίνεται η ανάγνωση του κειμένου. Στο τέλος της ανάγνωσης κάθε παραγράφου μπορεί να δίνεται η δυνατότητα στον αναγνώστη – ακροατή να επαναδιατυπώσει τα βασικά νοήματα του κειμένου που διάβασε ή άκουσε. Κατά την ανάγνωση/ακρόαση εντοπίζονται οι δείκτες λόγου που χρησιμοποιούνται από τον συγγραφέα ως μέσα εξασφάλισης της συνοχής και συνεκτικότητας με τα προηγούμενα ή/και τα επόμενα. Στην ανάγνωση/ακρόαση αξιοποιούνται οι γνώσεις για την οργάνωση της παραγράφου (π.χ. δομικά μέρη, τρόποι ανάπτυξης, μέσα συνοχής) και διαμορφώνεται σταδιακά ένα διάγραμμα που πιθανόν είχε σχεδιάσει ο/η συγγραφέας στο προσυγγραφικό στάδιο. Στο στάδιο αυτό μπορεί να γίνει εκφραστική ανάγνωση, με δυνατή φωνή για να δοθεί έμφαση. Την αλλαγή μιας κατάστασης υπαινίσσεται η αλλαγή της χροιάς της φωνής. Ο τρόπος ανάγνωσης βοηθά ώστε να αναπτυχθούν οι λειτουργίες της παρατήρησης, της υπόθεσης και της οργάνωσης.

Όταν ο προφορικός λόγος είναι προσχεδιασμένος και παράγεται στο πλαίσιο μιας προσομοιωτικής διαδικασίας (ομιλία στη σχολική τάξη, εισήγηση σε εκδήλωση, μίμηση ρόλων, επιτέλεση προσληκτικών πράξεων, όπως είναι η συμβουλή, η ευχή, η παράκληση, η έκφραση παραπόνου, η επιδοκιμασία, η αποδοκιμασία, η άρνηση, αναπαράσταση επικοινωνιακών συμβάντων, όπως είναι η αγορά προϊόντων, η διαπραγμάτευση για ένα ζήτημα, η ανταλλαγή πληροφοριών, η έκφραση συναισθημάτων) μπορούν να διατυπωθούν ερωτήσεις ή απορίες των ακροατών/ακροατριών προκειμένου να γίνουν σαφείς οι θέσεις του/της δημιουργού του προφορικού κειμένου.

Μετααναγνωστικό / Μεταακροαστικό στάδιο

Στο στάδιο αυτό εντοπίζονται τα βασικά σημεία του κειμένου, αξιολογείται η ποιότητά τους, εντοπίζονται και οι δυσκολίες κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης. Ο αναγνώστης μπορεί να διαβάσει αγαπημένα του σημεία του κειμένου και να προτείνει σημεία που θα άλλαζε στο κείμενό του. Στη συνέχεια αξιολογείται η αποτελεσματικότητα των στρατηγικών που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάδειξη των μηνυμάτων του κειμένου.

Υπόδειγμα αναγνωστικής προσέγγισης εκτενούς κειμένου:

«*Η Ζωή μου*»¹ του Ναπολέοντα Λαπαθιώτη

Το έργο *Η Ζωή μου* δημοσιεύτηκε σε είκοσι εννιά συνέχειες στο εβδομαδιαίο λαϊκό περιοδικό *Μπουκέτο* με τον επίτιτλο «*Απόπειρα συνοπτικής αυτοβιογραφίας*» από τον πενήνταχρονο τότε συγγραφέα. Το ενδιαφέρον στην αυτοβιογραφία του Ν. Λαπαθιώτη είναι ότι καταφέρνει με τις γλωσσικές επιλογές που υιοθετεί και τις σκηνές-αναμνήσεις που ξεκινούν από την παιδική και εφηβική του ηλικία και φτάνουν έως την ενήλικη ζωή του να μας δίνει μία παραστατική εικόνα του εαυτού του, των προσώπων που τον διαμόρφωσαν και της καθημερινότητας της εποχής στην οποία έζησε.

Αντλώντας πληροφορίες για το χωροχρονικό πλαίσιο μέσα στο οποίο τοποθετείται η ζωή του, θα παρακολουθήσετε την εξαιρετικά ενδιαφέρουσα πορεία της (παιδική ηλικία, φοιτητική ζωή, ενασχόληση με τα γράμματα και τις τέχνες). Πρόκειται για μια ιστορική περίοδο με συγκλονιστικά γεγονότα όπως η επανάσταση του 1909, οι Βαλκανικοί πόλεμοι, ο Πρώτος Παγκόσμιος πόλεμος, ο διχασμός, τα οποία επηρέασαν την πολιτική και κοινωνική ζωή μας. Παράλληλα, γίνονται αναφορές στο γλωσσικό ζήτημα (καθαρεύουσα-δημοτική), στα λογοτεχνικά στέκια, τα λογοτεχνικά περιοδικά και γενικότερα την καλλιτεχνική και πολιτισμική κίνηση της εποχής. Για παράδειγμα, ενδιαφέρον έχουν αναφορές για τις κυκλοφορίες λογοτεχνικών περιοδικών της εποχής όπως η *Ανεμώνη*, η *Ηγησώ* και τις επιλογές των συντακτών τους και οι συνακόλουθες επιδράσεις/αντιδράσεις της κοινής γνώμης. Ξεδιπλώνεται ο κόσμος, όπως τον αντιλαμβάνεται και τον συναντά ο αυτοβιογραφούμενος συγγραφέας:

- Ιστορικά πρόσωπα πολιτικών και καλλιτεχνών, όπως ο Βενιζέλος, ο Τρικούπης, ο Παλαμάς, ο Καβάφης, η Μπερνάρ, η Κοτοπούλη και πολλοί άλλοι.
- Χαρακτηριστικά τοπία όπως η βίλα Αλατίνι στη Θεσσαλονίκη, το Μπούρτζι στο Ναύπλιο, οι όχθες του Νείλου της Αιγύπτου, τα σπίτια που τον φιλοξένησαν κ.ά.
- Έθιμα ή συνήθειες των ανθρώπων του 19^{ου} αιώνα, όπως ο τρόπος που γιόρταζαν τις Απόκριες και τα Χριστούγεννα, η εκπαίδευση με ξένες γλώσσες και πιάνο, τα απογευματινά με τσάι και επισκέψεις.

1. Οι παραπομπές σε σελίδες αναφέρονται στην έκδοση: Λαπαθιώτης (2009), Ν. *Η Ζωή μου, Απόπειρα συνοπτικής αυτοβιογραφίας* (Φιλολογική επιμέλεια Γιάννης Παπακώστας). Αθήνα: Κέδρος.

Βλέποντας με τον τρόπο του Ν. Λαπαθιώτη, θα προβληματιστείτε για τη διαμόρφωση των ανθρώπων μέσα από τα συμβάντα της ζωής τους και θα εκφραστείτε δημιουργικά, σε προφορικό, γραπτό ή πολυτροπικό λόγο, στο πλαίσιο της κοινότητας αναγνωστών/αναγνώστριών της τάξης σας.

Λέξεις κλειδιά:

- αυτοβιογραφικός λόγος,
- αφηγητής,
- γλωσσικό ζήτημα,
- γλωσσική ταυτότητα,
- ιστορικά γεγονότα 19ου αιώνα,
- λογοτεχνικά περιοδικά,
- τοπόσημα

Με την ολοκλήρωση της ανάγνωσης του αυτοβιογραφικού έργου και των δραστηριοτήτων στην τάξη:

- θα έχεις συζητήσει για τον τρόπο με τον οποίο ιστορικά γεγονότα εντάσσονται στην αφηγηματική ύλη των αυτοβιογραφικών κειμένων
- θα έχεις αποκτήσει ιστορική γνώση από πληροφορίες σχετικά με τις πολιτικές συνθήκες και τη διαφορετική καθημερινή ζωή τον 19ο αιώνα
- θα έχεις εντοπίσει τις γλωσσικές επιλογές συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων και εποχών που δηλώνουν τις πολιτισμικές και κοινωνικές ταυτότητές τους
- θα έχεις διερευνήσει την αξιοποίηση των αναμνήσεων και των τοπόσημων στην αφήγηση
- θα έχεις ερμηνεύσει το κεντρικό πρόσωπο και τα δευτερεύοντα πρόσωπα σε σχέση με τις επιλογές τους και την επίδρασή τους στους/στις άλλους/άλλες
- θα έχεις και εσύ γνωρίσει τις γνωριμίες του Ν. Λαπαθιώτη στον λογοτεχνικό χώρο και περιστατικά από την επαφή του με σημαντικούς ανθρώπους των ελληνικών γραμμάτων και τεχνών
- θα έχεις προβληματιστεί γύρω από τη ζωή ενός ανθρώπου και τον τρόπο με τον οποίο βλέπει την πραγματικότητα και την αποτυπώνει

Γιατί επι-
λέξαμε το
έργο *Η Ζωή
μου*. Γενικές
οδηγίες

ΠΡΟΟΡΓΑΝΩΤΕΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Δραστηριότητες πριν από την ανάγνωση του κειμένου [2 ώρες]

Το αναγνωστικό ημερολόγιο

Η ολοκληρωμένη προσέγγιση του εκτενούς κειμένου, δηλαδή η αρχική γνωριμία με αυτό, η ανάγνωσή του και οι ομαδικές δραστηριότητες που το αφορούν στο σύνολό του, καταλαμβάνει το χρονικό διάστημα των 8 διδακτικών ωρών, όπως προβλέπεται από το ΠΣ.

ανάγνωση	χρονοπρο- γραμματισμός	κεφάλαια	προτει- νόμενες σελίδες για ανάγνωση στην τάξη	Ημερομηνία
στο σχολείο	1η συνάντηση	Προοργανωτές Μελέτης		[2 ώρες] ../../..
		I-II σ. 17 -24 [Μια φορά κι έναν καιρό... το άτοπο που έκανε]	σ. 17 -24	
στο σπίτι	2η συνάντηση	II, σ. 25-67 [Στο ίδιο σπίτι... υπεύθυνη ανθρώπινη ζωή]		[1 ώρα] ../../..
στο σπίτι	3η συνάντηση	III, σ. 68-151 [-Όστε αλήθεια,... από τα βα- θύτερα χαρακτηριστικά]		[1 ώρα] ../../..
στο σπίτι	4η συνάντηση	III, σ. 151-208 [Ένας απ' τους ανθρώπους... των ίδιων των μελών]		[1 ώρα] ../../..
στο σπίτι	5η συνάντηση	III, σ. 209-275 [Μοναδική... Κι η ζωή μου εξακολουθεί...]		[1 ώρα] ../../..
στο σχολείο	6η συνάντηση	Εργασία σε ομάδες	Συνολική θεώρηση του έργου	[2 ώρες] ../../..

Κύριο πρό-
σωπο

Συλλογή στοιχείων σχετικά με τα πρόσωπα της αυτοβιογραφίας

Παρατίθενται παραδείγματα πινάκων των προσώπων του έργου

Ναπολέον Λαπαθιώτης Το κεντρικό πρόσωπο της αυτοβιογραφίας	
Τα λόγια του προσώπου	Τα ορόσημα στη ζωή του προσώπου
Τι λένε οι άλλοι/άλλες στο πρόσωπο αυτό	Τι λένε οι άλλοι/άλλες για το πρόσωπο αυτό
Εσωτερικές ή εξωτερικές πιέσεις και διλήμματα που βιώνει	Τοπόσημα: το σκηνικό στο οποίο ζει τη δεδομένη στιγμή

Κωστής Παλαμάς Δευτερεύον πρόσωπο	
Τα λόγια του προσώπου	Οι πράξεις του προσώπου
Τι λέει ο αυτοβιογραφούμενος στο πρόσωπο αυτό	Τι λέει ο αυτοβιογραφούμενος για το πρόσωπο αυτό
	Τοπόσημα: το σκηνικό στο οποίο δρα

Δευτερεύον
πρόσωπο

Τοπόσημα

Ιστορικά
γεγονόταΙστορικά
πρόσωπα

Διάγραμμα πλοκής της αυτοβιογραφίας

Λόγω της ιδιαίτερης φύσης του κειμενικού είδους της αυτοβιογραφίας θα ήταν βοηθητική η αποτύπωση της πλοκής του σε εννοιολογικό χάρτη, έγχαρτο ή ψηφιακό (με τη συνδρομή ενός εργαλείου κατασκευής εννοιολογικού χάρτη) ή ινφογράφημα ή χρονογραμμή. Η αποτύπωση μπορεί να γίνεται καθώς εξελίσσεται η ανάγνωση ή, εναλλακτικά, μπορείτε να αποτυπώσετε την πλοκή μετά το τέλος της ανάγνωσης έχοντας πλήρη εικόνα γι' αυτήν.

Για τη σύνταξη των οπτικοποιημένων πληροφοριών να λάβετε υπόψη σας:

- Τους τόπους στους οποίους έζησε το αυτοβιογραφούμενο πρόσωπο.
- Τα ορόσημα της ζωής από τη γέννηση μέχρι και το χρονικό σημείο που τελειώνει η αυτοβιογραφία.
- Τους ανθρώπους με τους οποίους συνδέθηκε στους τόπους όπου πέρασε μέρος του βίου του.
- Τα πρόσωπα της οικογένειάς του αυτοβιογραφούμενου προσώπου, τα οποία φαίνεται να επιδρούν περισσότερο στη ζωή του.
- Τοπόσημα που σχετίζονται με το αυτοβιογραφούμενο πρόσωπο και τον προσωπικό του κύκλο ανθρώπινων επαφών.
- Ιστορικά γεγονότα και ιστορικά πρόσωπα που αναφέρονται.

Καθώς εξελίσσεται η ανάγνωση, μην ξεχνάτε να σημειώνετε στο διάγραμμα της πλοκής τα γεγονότα που διαδραματίζονται σε κάθε ενότητα της αυτοβιογραφίας.

Γλωσσάρι γλωσσικής ταυτότητας του αυτοβιογραφούμενου προσώπου

Θα ήταν βοηθητική η αποτύπωση των γλωσσικών επιλογών σε γλωσσάρι, έγχαρτο ή ψηφιακό (με τη συνδρομή ενός εργαλείου κατασκευής). Η αποτύπωση των όρων που χρησιμοποιούνται μπορεί να γίνεται καθώς εξελίσσεται η ανάγνωση ή, εναλλακτικά, μπορείτε να αποτυπώσετε τις γλωσσικές επιλογές μετά το τέλος της ανάγνωσης έχοντας πλήρη εικόνα γι' αυτές.

Για τη σύνταξη του γλωσσαρίου να λάβετε υπόψη σας τη χρήση λέξεων που αναφέρονται σε:

- Συμπεριφορές, κοινωνικές συμβάσεις
- Έθιμα, συνήθειες
- Συναισθήματα, Βιώματα
- Αντικείμενα καθημερινής χρήσης
- Πρόσωπα
- Τοπόσημα

Θεματικοί άξονες

ΘΕΜΑΤΙΚΟΙ ΑΞΟΝΕΣ	ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
Τα πρόσωπα και οι αλλαγές τους • Τι μαθαίνετε για το κεντρικό πρόσωπο; • Ποιες σχέσεις αναπτύσσει με άλλα πρόσωπα; • Πώς κρίνετε τη συμπεριφορά τους απέναντί του; • Πώς εξελίσσεται το αυτοβιογραφούμενο πρόσωπο; • Πώς επηρεάζεται η ζωή του κεντρικού προσώπου και των άλλων προσώπων από τις ιστορικές και κοινωνικές αλλαγές;	
Ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο • Τα ιστορικά-πολιτισμικά γεγονότα που λειτούργούν ως πλαίσιο της αφήγησης. • Πώς τα ιστορικά γεγονότα επιδρούν στην ψυχοσύνθεση των προσώπων; • Διατύπωση κρίσεων γύρω από το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο.	

Εφήμερα
τεκμήρια πο-
λιτισμού [1]

Εφήμερα
τεκμήρια πο-
λιτισμού [2]

Ένθετα κειμενικά είδη	
• Πώς λειτουργούν μέσα στην αυτοβιογραφία και • πώς επιδρούν στα πρόσωπα τα Κείμενα (πχ. επιστολές, άρθρα στον τύπο, δημοσιεύσεις σε λογοτεχνικά περιοδικά, ποιήματα, ομιλίες, μανιφέστο κ.ά) που ενθέτει στην αυτοβιογραφία;	
Αφηγηματικές επιλογές	
• Στοιχεία αυτοαναφορικότητας. • Σημεία κορυφώσεων. • Σημεία της πλοκής που σας αφήνουν ερωτήματα. • Σημεία που σας είναι αδιάφορα και κουραστικά. • Σημεία που βρήκατε πολύ ενδιαφέροντα, τα οποία σας αγγίζουν προσωπικά.	

Συγγραφικές επιλογές

Δραστηριότητες αφόρμησης

1. Αναζητήστε στις Ψηφίδες για την ελληνική γλώσσα τι είναι «αυτοβιογραφία» και εντοπίστε στο διαδίκτυο ή τη σχολική βιβλιοθήκη βιβλία αυτοβιογραφικά.
2. Κάντε μια σύντομη έρευνα γύρω από τη ζωή του Ναπολέοντα Λαπαθιώτη. Σημειώστε τα σημαντικότερα ορόσημα του βίου του και του έργου του στον αντίστοιχο πίνακα. Στην έρευνα θα σας βοηθήσει η εργογραφία και το βιογραφικό του Λαπαθιώτη (ενδεικτική πηγή: βιβλιονet) και από το Αρχείο της ΕΡΤ, Εκπομπή ΕΠΟΧΕΣ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ: «Ναπολέον Λαπαθιώτης». Σκηνοθεσία: Τάσος Ψαρράς. Επιλογή κειμένων: Τάσος Γουδέλης. Παραγωγή: ΕΡΤ ΑΕ (2019)
3. Ποια φαντάζεστε να είναι τα θέματα/στοιχεία που θα αναφέρονται στην αυτοβιογραφία του;

Δραστηριότητες κατά την ανάγνωση του κειμένου

Εργασία στην ολομέλεια

Ακολουθώντας τον ημερολογιακό προγραμματισμό για την οργάνωση της μελέτης του κειμένου, συναντιέστε στην τάξη στο πλαίσιο των 8 διδακτικών ωρών που προβλέπει το ΠΣ (χωρίς να είναι απαραίτητο να είναι σε συνεχείς εβδομάδες), για να συζητήσετε όσα διαβάζετε και να συν-αναγνώσετε επιλεγμένα χωρία του βιβλίου. Τα θέματα προς συζήτηση ορίζονται, λοιπόν, ανά συνάντηση και αναφέρονται στα σημεία που αναγνώσθηκαν στο σπίτι και στο σχολείο. Οι ερωτήσεις- μικροδραστηριότητες που ακολουθούν αναφέρονται στα σημεία που αναγνώσθηκαν στο σπίτι και κατανέμονται ανά ενότητα ανάγνωσης. Από αυτές μπορείτε να επιλέξετε ορισμένες με τη βοήθεια του/της εκπαιδευτικού ανάλογα με τα χαρακτηριστικά και τις ιδιαιτερότητες της τάξης σας. Παράλληλα με τη διά ζώσης συνεργασία σας, χρήσιμο θα ήταν να υπάρχει ένας συνεργατικός ψηφιακός χώρος για την ανταλλαγή απόψεων, τις παρατηρήσεις και τα ερωτήματά σας.

Ερωτήσεις-Μικροδραστηριότητες 1ης συνάντησης

- Ποια πρόσωπα βλέπουμε να εμφανίζονται; Ποια είναι η σχέση τους με το αυτοβιογραφούμενο πρόσωπο; Ποιο πρόσωπο από αυτά πιστεύετε ότι θα αποβεί σημαντικό για τον Λαπαθιώτη στην πορεία της εξέλιξης του βιβλίου;
- Ποιες πληροφορίες παίρνουμε για το κεντρικό πρόσωπο και με ποιον τρόπο;
- Πώς ξεκινά και πώς τελειώνει το πρώτο κεφάλαιο;
- Με ποιο σκηνικό/ποιους χώρους ξεκινά το δεύτερο κεφάλαιο;
- Το κεφάλαιο Ι τιτλοφορείται «Το Παραμύθι» και το κεφάλαιο ΙΙ «Προϊστορία και τ' ανέκδοτα της»: με ποιες γλωσσικές επιλογές στο κείμενο υπηρετούνται αυτοί οι τίτλοι;
- Δραστηριότητα δημιουργικής γραφής: Σε ένα κείμενο περίπου 150-200 λέξεων γράψε το δικό σου «παραμύθι» για τη γέννησή σου.

Ερωτήσεις-Μικροδραστηριότητες 2ης συνάντησης

- Πώς συνδέονται οι χώροι και οι τόποι με τα συναισθήματα που βιώνει ο Λαπαθιώτης-παιδί;
- Ποια είναι τα ορόσημα της παιδικής του ηλικίας;
- Πώς γίνεται αντιληπτή από τον/την αναγνώστη/αναγνώστρια η κοινωνική θέση της οικογένειας Λαπαθιώτη;
- Πώς παρουσιάζεται στην αυτοβιογραφία ο Γρηγόριος Ξενόπουλος;
- Ποια σχέση αποκτά ο Λαπαθιώτης με το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*;
- Πώς επιδρούσε πάνω του το μουσικό κείμενο του ήχου σαλπίσματος της «αποχωρήσεως» και τα λογοτεχνικά αναγνώσματα του ίδιου και των γονέων του;

Ερωτήσεις-Μικροδραστηριότητες 3ης συνάντησης

- Γιατί αναφέρεται στις φάρσες που σκάρωνε;
- Ποιες πληροφορίες παίρνουμε για τη σχολική και την κοινωνική του ζωή;
- Ποια πρόσωπα και ποια πολιτικά και κοινωνικά γεγονότα ζει;
- Δημοτική ή καθαρεύουσα για τον έφηβο Λαπαθιώτη;
- ...Ξαφνικά με ρώτησε «γιατί να γράφω Στίχους!» Και θυμάμαι που κοκκίνησα πολύ, και φουρκισμένος ελαφρά απ' την ερώτηση του τού αποκρίθηκα πως «έτσι μου γουστάρω!...». Γιατί ο Λαπαθιώτης γράφει το περιστατικό με θαυμαστικά;
- Ποια καλλιτεχνικά δρώμενα θυμάται;
- Πώς μιλά για το αγαπημένο του ζώο;
- Δραστηριότητα δημιουργικής γραφής: Σε ένα σύντομο κείμενο περίπου 100-150 λέξεων γράψε τη δική σου ανάμνηση από τη σχολική σου ζωή.

Ερωτήσεις-Μικροδραστηριότητες 4ης συνάντησης

- Τι γνωρίζουμε για το κίνημα στο Γουδί και τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο; Ποιες πληροφορίες αντλούμε για την πολιτική πορεία του πατέρα του; Τι σχέση είχε με τη ζωή του Λαπαθιώτη;
- Πώς λειτουργούν και πώς επιδρούν στα πρόσωπα τα ένθετα κείμενα (πχ, το μανιφέστο, η επιστολή στη Σάρρα Μπερνάρ, το «Αμαρτωλό Τραγούδι» του Κ. Παλαμά στο περιοδικό *Ανεμώνη* κ.ά.) στην αυτοβιογραφία;
- Πώς εκφράζει ο νεαρός Λαπαθιώτης τις πολιτικές του θέσεις;
- Πώς φέρεται σε άλλα πρόσωπα; Πώς του συμπεριφέρονται οι άλλοι/άλλες;
- Δραστηριότητα δημιουργικής γραφής: Σε ένα σύντομο κείμενο περίπου 100-150 λέξεων γράψε μία επιστολή προς τον/την αγαπημένο/αγαπημένη σου καλλιτέχνη/καλλιτέχνιδα ζητώντας του/της να δώσει μία παράσταση στον τόπο σου.

Ερωτήσεις-Μικροδραστηριότητες 5ης συνάντησης

- Πώς βιώνει τους βαλκανικούς πολέμους;
- Ποια επίδραση έχει στον κόσμο της εποχής η ποίησή του;
- Με ποια λογοτεχνικά περιοδικά συνδέεται;
- Πώς εκφράζεται γλωσσικά για να μιλήσει α. για την ομορφιά, β. για την πολιτική, γ. για θέματα καθημερινότητας;
- Πόση σημασία δίνει στην ενδυμασία του;

- Πώς επηρέασε τη ζωή του η συνάντηση με τον Παπαδιαμάντη και τον Καβάφη;
- Πώς πέρασε τον χρόνο του, όταν ζούσε στην Αίγυπτο;
- Τι γνώμη έχει για τον εαυτό του; Σχολιάστε σε συνδυασμό με την τελευταία παράγραφο τις τελευταίες φράσεις της αυτοβιογραφίας του:

«Κι όμως εγώ είμαι κουρασμένος!

Κι η ζωή μου εξακολουθεί...»

- Μπορείτε να υποθέσετε για ποιους λόγους ένας δημιουργός αυτοβιογραφείται «απόλυτα ή σχετικά», αποκαλύπτει ή αποκρύπτει ορισμένα στοιχεία από τη ζωή του;

Εργασία σε ομάδες

Συγκροτηθείτε σε ομάδα και επιλέξτε ένα από τα παρακάτω θέματα για συνεργατική διερεύνηση. Δημοσιεύστε το προϊόν της εργασίας σας σε φυσικό ή ψηφιακό περιβάλλον της τάξης. Συζητήστε στην ολομέλεια για τα κύρια σημεία του, τις σκέψεις σας και ενδεχομένως τις επιλογές που κάνατε για να υπερβείτε δυσκολίες που προέκυψαν. Τι θα ήταν ενδιαφέρον να διερευνηθεί επίσης;

ΟΜΑΔΑ 1 Το κεντρικό πρόσωπο της αυτοβιογραφίας

- Φτιάξτε το προφίλ και τις αναρτήσεις του Ναπολέοντα Λαπαθιώτη στα κοινωνικά δίκτυα. Αν είχε ένα μότο, ποιο πιστεύετε ότι θα ήταν αυτό;
Οδηγία: Με βάση όσα έχουν συζητηθεί κατά τη μελέτη των κεφαλαίων, σκεφτείτε τι θα αναρτούσε πριν από τα ορόσημα της ζωής του και μετά από αυτά.
- Να στήσετε έναν κριτικό διάλογο γύρω από τον χαρακτήρα, τις συνήθειες και τις προτιμήσεις του αυτοβιογραφούμενου.
Οδηγία: Επιλέξτε τα πρόσωπα που θα συμμετέχουν στον διάλογο και τα κεντρικά σημεία από τις αντικρουόμενες θέσεις τους. Ας τον ηχογραφήσετε αξιοποιώντας όποια ηλεκτρονική πλατφόρμα επιθυμείτε, για να δημιουργήσετε ένα διαθέσιμο διαδικτυακά ψηφιακό αρχείο ήχου (podcast) για το κανάλι του σχολείου σας.

ΟΜΑΔΑ 2 Τα ιστορικά πρόσωπα και τα Τοπόσημα του έργου

- «Η συνάντηση του Λαπαθιώτη με τον/την ...». Επιλέξτε ένα επεισόδιο επαφής του με ένα ιστορικό υπαρκτό πρόσωπο, που θα θέλατε να δραματοποιηθεί. Οριοθετήστε το επεισόδιο που σας ενδιαφέρει και εντοπίστε σε αυτό την κεντρική ιδέα.
Οδηγία: Αποφασίστε ποιοι συμμαθητές/ποιες συμμαθήτριάς σας θα ενσαρκώσουν τους χαρακτήρες. Μετατρέψτε το κείμενο σε μια σκηνή, αξιοποιώντας αφηγηματικά σχόλια ή ευθύ λόγο για να δημιουργήσετε διαλόγους. Εντοπίστε σκηνικές οδηγίες και δημιουργήστε νέες από τα αφηγηματικά και περιγραφικά μέρη του κειμένου.
- Μαζέψτε τα στοιχεία που χρειάζεστε και απεικονίστε σε κολάζ ή ζωγραφίστε τα σπίτια στα οποία έζησε σε διάφορες φάσεις της ζωής του και τα μνημεία που επισκέφθηκε ο Λαπαθιώτης.
Οδηγία: Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε τα χρώματα που απηχούν τα συναισθήματα του σε κάθε φάση της ζωής του στο σπίτι αυτό. Λάβετε υπόψη τον χρόνο και τις περιγραφές του σκηνικού.

ΟΜΑΔΑ 3 Τρόπος ζωής: Συνήθειες και Γλωσσικές ταυτότητες

- Χρησιμοποιώντας ένα εργαλείο ψηφιακής αφήγησης, φτιάξτε μια ψηφιακή αφήγηση (με ψηφιακούς χαρακτήρες, πχ. τύπου «avatar») ή ένα κόμικ διάρκειας 3-5 λεπτών με αφηγητή έναν/μία Έλληνα/Ελληνίδα της εποχής και συγκεκριμένης κοινωνικής τάξης και με θέμα κάποια συνήθεια ή προτίμησή του/της (πχ. ενδυμασία, επισκέψεις, έθιμα, γιορτές ή άλλο).

Οδηγία-Ακολουθήστε τα εξής βήματα: Γράψτε το κείμενο της αφήγησης. Σε ένα φύλλο χαρτιού απεικονίστε τη σειρά των καρτέ με βάση τις σκηνές και βρείτε στο διαδίκτυο εικόνες και μουσική ελεύθερα πνευματικών δικαιωμάτων για να επενδύσετε την ιστορία σας.

- Γύρω στο 1900, μεταβαίνετε ως δημοσιογράφοι στο σπίτι του Λαπαθιώτη και παίρνετε συνέντευξη με θέμα τη φιλοζωία. Καταγράψτε τη συνέντευξη.

Οδηγία: Για την αξιοπιστία της συνέντευξης υιοθετήστε γλωσσικές και κοινωνικές συμπεριφορές της εποχής.

- Διαμορφώστε μία σύντομη ομιλία σας που θα εκφωνηθεί δημόσια σε κοινό της εποχής του 1912 (περίοδος Βαλκανικών πολέμων, 1912-1913) στην οποία να εκφράζετε τη θέση σας για τις πολιτικές επιλογές της χώρας.

Οδηγία: Διαμορφώστε την ομιλία σας κάνοντας τις επιλογές σας για πειθώ, με γνώμονα ότι το κοινό σας ίσως είναι βενιζελικοί ή αντιβενιζελικοί, οπαδοί της δημοτικής ή της καθαρεύουσας.

ΟΜΑΔΑ 4 Τέχνη και Ζωή

- Προσπαθήστε να πείσετε τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριάς σας μιας άλλης σχολικής μονάδας να διαβάσουν το έργο και γράψτε τη δική σας βιβλιοκριτική αξιοποιώντας τον Πρόλογο του επιμελητή της έκδοσης, Γιάννη Παπακώστα, το οπισθόφυλλο και άλλες κριτικές μελέτες που θα εντοπίσετε.

Οδηγία: Η δομή του συγκεκριμένου κειμενικού είδους είναι καλό να συζητηθεί στην ολομέλεια της τάξης. Αναζητήστε πληροφορία και στο εγχειρίδιο Νεοελληνικής Γλώσσας Α΄, Β΄, Γ΄ Λυκείου: από ποια μέρη συναπαρτίζεται η βιβλιοκριτική και ποιος είναι ο επικοινωνιακός της στόχος; Οργανώστε τα μέρη της βιβλιοκριτικής (ένταξη στο συνολικό έργο του συγγραφέα, πλεονεκτήματα και αδυναμίες του έργου), γράψτε μια πρώτη μορφή του κειμένου και στη συνέχεια βρείτε και διορθώστε τυχόν αδυναμίες του. Γράψτε την τελική μορφή της βιβλιοκριτικής σας και καταθέστε την στον/στην εκπαιδευτικό ή αναρτήστε την στην ηλεκτρονική τάξη.

- Προσπαθήστε ως συντακτική ομάδα ενός περιοδικού να συντάξετε ένα αφιέρωμα για τα λογοτεχνικά περιοδικά του 18^{ου}-19^{ου} αιώνα και την επιρροή τους στα γράμματα και τις τέχνες αλλά και στην κοινωνία της εποχής, αντλώντας πληροφορίες από την αυτοβιογραφία και εμπλουτίζοντας με πληροφορίες από το διαδίκτυο.

Οδηγία: Συλλέξτε εικόνες εξωφύλλων, εικόνες από την κοινωνία και τους λογοτέχνες της εποχής και αποσπάσματα από τα λογοτεχνικά περιοδικά σε αποθετήρια και βιβλιοθήκες. Ενδεικτικά,

- για εικόνες και βίντεο, στο Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ-ΜΙΕΤ), στην πλατφόρμα [europeana](http://europeana.eu) κ.ά.,
- για ψηφιοποιημένα λογοτεχνικά περιοδικά, Ανέμη. Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Νεοελληνικών Σπουδών. Πανεπιστήμιο Κρήτης,

- για σελίδες κοινοβουλευτικού αρχείου, σελίδες εφημερίδων και περιοδικών, ηχητικό αρχείο της Ελληνικής Υπηρεσίας του BBC, Ψηφιακή Βιβλιοθήκη αρχείου Βουλής.

Δραστηριότητες μετά την ανάγνωση του κειμένου

Ανακοίνωση των συμπερασμάτων των ομάδων στην ολομέλεια και κατευθυνόμενος διάλογος:

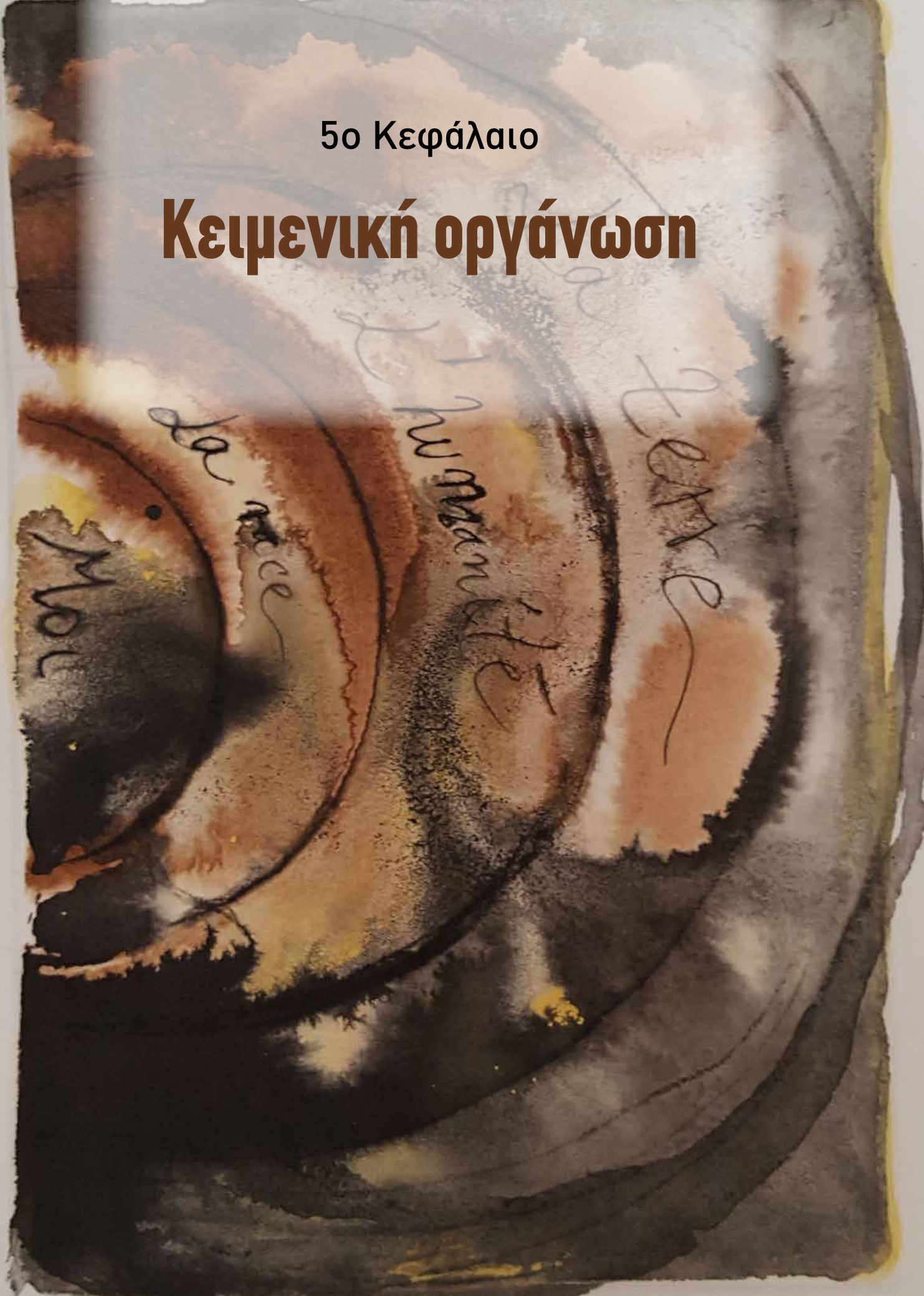
1. Σας άρεσε η αυτοβιογραφία; Τι σας τράβηξε περισσότερο την προσοχή; Υπήρχαν σημεία που σας κούρασαν;
2. Πιστεύετε ότι έχει να πει κάτι στη σύγχρονη εποχή ο βίος του Ν. Λαπαθιώτη;
3. Αντιγράψτε παρακάτω τα σημεία του κειμένου που σας έκαναν μεγαλύτερη εντύπωση, τις φράσεις του προσώπου που περισσότερο συμπαθήσατε και θέλετε να κρατήσετε στη μνήμη σας, κάποια σκηνή του έργου που ξεχωρίσατε.

[illegible]

[illegible]

5ο Κεφάλαιο

Κειμενική οργάνωση

Ενα κείμενο δεν είναι απλώς ένα σύνολο από προτάσεις. Οι προτάσεις αυτές πρέπει να διέπονται από οργάνωση και να υπηρετούν έναν συγκεκριμένο σκοπό, που είναι η μετάδοση του μηνύματος στον αποδέκτη. Το κείμενο, για να είναι αποτελεσματικό επικοινωνιακά, θα πρέπει να ακολουθεί μια λογική σειρά, που θα επεξηγεί και θα καθοδηγεί τον αποδέκτη του μηνύματος στους συλλογισμούς και στις σκέψεις του πομπού. Όσο πιο σαφής και ευανάγνωστη είναι η δομή και η οργάνωση του κειμένου, τόσο πιο θετική και εύληπτη θα είναι και η πρόσληψή του.

Μέρη κειμένου

.....

Ένα κείμενο αποτελείται από τον πρόλογο, το κύριο θέμα και τον επίλογο. Το περιεχόμενο των τριών μερών ποικίλλει βέβαια και σχετίζεται με το θέμα που αναπτύσσεται. Η τριμερής διάκριση αποτυπώνει τη συνηθέστερη διάρθρωση αλλά υπάρχουν και αποδεκτές αποκλίσεις από αυτήν.

Πρόλογος: Στον πρόλογο ο πομπός του μηνύματος έχει στόχο να εντάξει τον δέκτη στη σκέψη του και να του δώσει μια σφαιρική, αλλά και σαφή εικόνα για το περιεχόμενο. Ο πρόλογος πρέπει να είναι σύντομος και να έχει σχέση με το θέμα που θα αναπτυχθεί αλλά να περιλαμβάνεται και η θέση του συντάκτη.

Στον πρόλογο μπορεί να υπάρχει:

- **Αναφορά σε ένα επίκαιρο γεγονός**
- **Ένας ορισμός**
- **Μια ερώτηση**
- **Μια γενική διαπίστωση**
- **Μια περιγραφή**
- **Αφόρμηση από άλλο κείμενο**
- **Ένα παράδειγμα κ.ά.**

Κύριο θέμα: αναπτύσσεται σε δομημένες παραγράφους το ζητούμενο. Αποτελεί το σημαντικότερο τμήμα του κειμένου και περιλαμβάνει την ανάπτυξη των θέσεων του πομπού. Όλες οι παράγραφοι συνδέονται μεταξύ τους σε επίπεδο λέξεων ή προτάσεων.

— Συνήθως, διατυπώνονται οι απόψεις του/της συντάκτη/κτριας που αξιοποιεί τις τεχνικές της επιχειρηματολογίας για να στηρίξει τις απόψεις του/της.

Επίλογος: Στον επίλογο παρουσιάζεται η θέση του πομπού και αποτυπώνεται η εντύπωση που επιθυμεί να έχει ο/η δέκτης. Γι' αυτόν τον λόγο και ο επίλογος πρέπει να είναι σύντομος και απλός. Στον επίλογο μπορεί να υπάρξει:

- **Ανακεφαλαίωση**
- **Συμπερασματική πρόταση**
- **Εκτίμηση κ.ά.**

Νοηματικές ενότητες κειμένου

Το κείμενο έχει σύνθετη οργάνωση. Για να το προσεγγίσουμε αναγνωστικά το χωρίζουμε σε επιμέρους ενότητες (εισαγωγή, αίτια, συμπεράσματα κ.ά.). Αυτό διευκολύνει την ανάλυση και την επεξεργασία του. Οι ενότητες δεν οριοθετούνται αποκλειστικά από τις παραγράφους, αλλά από τη νοηματική συνάφειά τους. Κάθε νοηματική ενότητα περιλαμβάνει όλα τα στοιχεία εκείνα που συγκλίνουν ή αναφέρονται σε ένα θέμα και βοηθούν τον δέκτη του μηνύματος να επικεντρωθεί σε αυτά και να τα αφομοιώσει.

Έχουν αυτόνομο νόημα, αλλά δεν είναι ανεξάρτητες. Σχετίζονται μεταξύ τους και συνδέονται γλωσσικά και νοηματικά με το κείμενο.

Για να κατανοήσω καλύτερα τη ροή της σκέψης του/της συγγραφέα, αποδίδω το νόημα με **πλαγιότιτλους** σε κάθε νοηματική ενότητα.

Θέμα & λεπτομέρειες παραγράφου

Κάθε κείμενο έχει συγκεκριμένη δομή αποτελούμενη από πρόλογο, κύριο μέρος και επίλογο. Κάθε μέρος του κειμένου αποτελείται από παραγράφους που έχουν το δικό τους θέμα και τη δική τους δομή, προκειμένου να δηλωθεί το μήνυμα, όσο πιο σαφές και ολοκληρωμένο.

Η παράγραφος διευκολύνει την ανάγνωση του κειμένου και πρέπει να αντιμετωπιστεί ταυτόχρονα και ως προϊόν δημιουργίας ενός/μιας συγγραφέα, αλλά και ως αντικείμενο ερμηνείας για έναν/μία αναγνώστη/αναγνώστρια.

Πιο αναλυτικά, κάθε παράγραφος έχει:

1. **Θεματική περίοδο**, στην οποία δηλώνεται το θέμα που θα αναπτυχθεί. Περιέχει την αποδεικτέα θέση της παραγράφου. Αποκαλύπτει στον/στην αναγνώστη/αναγνώστρια με σαφήνεια τη θεματική που θα αναπτυχθεί στην παράγραφο. Η φυσική της θέση είναι στην αρχή της παραγράφου, χωρίς να αποκλείεται να υπάρχει σε άλλα σημεία. Η θεματική περίοδος έχει αντίστοιχο ρόλο με αυτόν του προλόγου του κειμένου.
2. **Σχόλια, λεπτομέρειες και τοποθετήσεις** τα οποία αναλύουν ή επεξηγούν νοηματικά τη θεματική περίοδο και αποτελούν το πιο βασικό σημείο της παραγράφου. Στην ουσία είναι το αποδεικτικό υλικό της παραγράφου. Τα σχόλια – λεπτομέρειες πρέπει να είναι επαρκή και να χαρακτηρίζονται από νοηματική αλληλουχία. Έχουν αντίστοιχο ρόλο με αυτόν του κυρίως θέματος του κειμένου.
3. **Κατακλείδα/ συμπέρασμα**. Στο σημείο αυτό της παραγράφου καταγράφονται τα συμπεράσματα ή και οι προτάσεις του πομπού και εξάγονται από το κύριο μέρος της παραγράφου. Η κατακλείδα μιας παραγράφου δεν είναι πάντα απαραίτητη και συχνά μπορεί να χρησιμεύσει ως αρχή για την επόμενη. Η κατακλείδα έχει αντίστοιχο ρόλο με αυτόν του επιλόγου του κειμένου.

Οι παράγραφοι μπορεί να είναι είτε **οργανικές**, δηλαδή να έχουν αυτοτελές νόημα είτε **μεταβατικές**, να λειτουργούν επεξηγηματικά και συνδετικά μεταξύ των οργανικών παραγράφων.

Η δομή της παραγράφου

Λογική διάρθρωση κειμένου - Διάγραμμα

Ένα είδος συνοπτικής απόδοσης ενός κειμένου είναι και η παρουσίαση της λογικής διάρθρωσης του κειμένου, του **διαγράμματος**. Στόχος του είναι η συνοπτική αποτύπωση όλων των ιδεών και μηνυμάτων ενός κειμένου.

Από το διάγραμμα μπορεί επίσης να προκύψει συνοπτική ή εκτενέστερη περίληψη του κειμένου, αν αξιοποιηθούν αναλόγως λιγότερα ή περισσότερα από τα στοιχεία που αποτυπώνει το διάγραμμα. Στο διάγραμμα δηλώνονται οι **νοηματικές ενότητες του κειμένου** (αν είναι περισσότερες από μία), **ο τίτλος τους, το θέμα και οι σημαντικές λεπτομέρειες** κάθε παραγράφου.

Το διάγραμμα αποτυπώνει την πορεία σκέψης του/της συγγραφέα, με τη μορφή πίνακα (κάθετα και με αρίθμηση των παραγράφων).

Συγκεκριμένα καταγράφεται:

- Ο τρόπος που αρχίζει ένα κείμενο, όπου συνήθως βρίσκεται και η βασική θέση του συγγραφέα. Είναι δυνατόν όμως η βασική θέση του πομπού να βρίσκεται και στον επίλογο ή να προκύπτει από τις επιμέρους θέσεις του κυρίου μέρους και να μην αποκαλύπτεται ευθέως,
- Ο τρόπος που αναπτύσσεται η θέση του στο κύριο θέμα,
- Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει ο πομπός του μηνύματος.

Για την αποτύπωση ενός διαγράμματος ακολουθείται η παρακάτω πορεία:

1. Χωρίζεται το κείμενο στα **δομικά του μέρη** (πρόλογος, κύριο θέμα και επίλογος)
2. Εντοπίζονται οι **δείκτες λόγου** και αποκαλύπτεται η συλλογιστική πορεία του κειμένου και οι λογικές σχέσεις που συνέχουν τα νοήματα
3. Εντοπίζονται οι **κύριες και οι δευτερεύουσες πληροφορίες** κάθε παραγράφου

Η δομή ενός διαγράμματος είναι η ακόλουθη:

ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΙ	ΜΕΡΗ	ΠΛΑΓΙΟΤΙΤΛΟΙ
1η ΠΡΟΛΟΓΟΣ	ΘΕΜΑ ΚΑΙ ΘΕΣΗ	ΣΥΝΤΟΜΟΙ ΠΛΑΓΙΟΤΙΤΛΟΙ
2η ΚΥΡΙΟ ΘΕΜΑ	ΚΥΡΙΑ ΘΕΣΗ: ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ	
3η ΚΥΡΙΟ ΘΕΜΑ	ΔΕΥΤΕΡΟΥΣΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ: ΣΧΟΛΙΑ -	
4η ΚΥΡΙΟ ΘΕΜΑ	ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΕΣ	
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	

Συνοχή

Η συνοχή είναι ο τρόπος με τον οποίο συνδέονται λεκτικά οι φράσεις, οι προτάσεις και οι παράγραφοι ενός κειμένου. Η συνοχή αφορά τη λεξική ή γραμματική σύνδεση, όχι την ίδια την αλληλουχία των νοημάτων. Στην πραγματικότητα είναι ένας μηχανισμός που βοηθά στην ομαλή μετάβαση από τη μία ιδέα στην άλλη και στην αποφυγή νοηματικών κενών και ελλείψεων. Αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί με τους παρακάτω τρόπους:

1. **Δείκτες λόγου** ή φράσεις
2. **Επανάληψη** λέξεων – φράσεων κλειδιά
3. **Αντωνυμίες:** αυτός, άλλος, εκείνος κ.λπ.
4. Χρήση **συνωνύμων** ή λέξεων με **νοηματική συγγένεια**
5. Χρήση **υπώνυμων** και **υπερώνυμων** λέξεων
6. Ενιαίες λεξικογραμματικές επιλογές (ίδιο ρηματικό πρόσωπο, ίδια έγκλιση)
7. **Ρητορικές ερωτήσεις** ή **ερωτοαπόκριση**
8. **Οργάνωση** του λόγου στον **άξονα** του **χρόνου** ή του **χώρου**.

Υπώνυμες,
υπερώνυμες
λέξεις

Ρητορικές
ερωτήσεις

Συνεκτικότητα

Η συνεκτικότητα αναφέρεται στην εσωτερική νοηματική σύνδεση μεταξύ των περιόδων, παραγράφων ή και τμημάτων ενός κειμένου και αφορά τη νοηματική σύνδεση. Αποτελεί βασική ιδιότητα του κειμένου και μπορεί να προσδώσει σημασία στο κείμενο, ακόμη και όταν αυτό στερείται συνοχής. Οι τρόποι με τους οποίους επιτυγχάνεται η συνεκτικότητα ενός κειμένου είναι οι παρακάτω:

1. **Αιτιολόγηση:** «Δεν μπορώ να έρθω στην εκδρομή. Επειδή έχω υποχρεώσεις για τη δουλειά μου είναι πολύ δύσκολο.»
2. **Αίτιο-αποτέλεσμα:** «Έβρεξε πολύ. Κατά συνέπεια οι δρόμοι πλημμύρισαν.»
3. **Σύγκριση:** «Η μουσική του Χατζηδάκι είναι πιο μελωδική. Αντίθετα η μουσική του Θεοδωράκη έχει διαφορετικά στοιχεία.»
4. **Αντίθεση:** «Αγαπώ τα ζώα. Φοβάμαι, όμως, τα φίδια.»
5. **Προσθήκη επιχειρήματος/πληροφορίας:** «Είναι πολύ καλός μαθητής. Επιπλέον, είναι πάντα ευγενικός με τους άλλους.»
6. **Προϋπόθεση:** «Μπορούμε να φύγουμε μαζί. Αν τελειώσεις την εργασία σου, τότε μπορείς να με καλέσεις στο τηλέφωνο.»
7. **Επεξήγηση:** «Η υγιεινή διατροφή είναι απαραίτητη για τη διατήρηση της καλής υγείας. Αυτό συμβαίνει γιατί η σωστή διατροφή ενισχύει το ανοσοποιητικό σύστημα και βοηθά το σώμα να αντιμετωπίσει τις ασθένειες.»
8. **Εστίαση:** «Η προστασία του περιβάλλοντος είναι ζωτικής σημασίας για το μέλλον του πλανήτη. Ειδικότερα, η μείωση της ρύπανσης είναι ένας από τους πιο αποτελεσματικούς τρόπους για να διασφαλίσουμε τη βιωσιμότητα των οικοσυστημάτων.»
9. **Επανεπιβεβαίωση θέσης:** «Πρέπει να προστατεύσουμε το περιβάλλον για το καλό των επόμενων γενεών. Αυτό είναι αναγκαίο για την επιβίωση του πλανήτη.»
10. **Συμπλήρωση και επέκταση:** «Η τεχνολογία προχωρά με γοργούς ρυθμούς. Επιπλέον, ο ψηφιακός κόσμος δημιουργεί νέες ευκαιρίες για τις επιχειρήσεις.»
11. **Διάζευξη:** «Μπορούμε να επισκεφτούμε το πάρκο ή να πάμε στο μουσείο.»
12. **Έμφαση:** «Η σωστή εκπαίδευση είναι το κλειδί για το μέλλον. Πραγματικά, χωρίς τη σωστή γνώση, δεν μπορούμε να πετύχουμε τίποτα.»
13. **Γενίκευση:** «Όλοι οι άνθρωποι θέλουν να είναι ευτυχισμένοι. Συνεπώς, είναι φυσικό να προσπαθούν να βρουν τρόπους να βελτιώσουν τη ζωή τους.»
14. **Αναλογία:** «Η δουλειά είναι σαν το ταξίδι, απαιτεί υπομονή και επιμονή για να φτάσεις στον προορισμό σου.»

15. **Χρονικές ή τοπικές σχέσεις:** «Το πρωί θα έχουμε συνεδρίαση για το σχέδιο. Το απόγευμα θα ξεκινήσουμε τις εργασίες.»

Κάποιες
λέξεις είναι
γέφυρες!

Δείκτες λόγου

Οι δείκτες λόγου αποτελούν μια κατηγορία που περιλαμβάνει μεμονωμένα στοιχεία ή φράσεις, που ανήκουν:

- στους **συνδέσμους** (όπως: *αλλά, λοιπόν, δηλαδή*),
- στα **επιρρήματα** και τις **επιρρηματικές φράσεις** (όπως: *έτσι, τέλος πάντων, πάντως κ.ά.*),
- σε **παραδοσιακά μόρια** και **παρενθετικές φράσεις** (όπως: *και που λες κ.ά.*) και
- σε προθετικά σύνολα (π.χ. *γι' αυτό*).

Οι δείκτες λόγου μάς βοηθούν να καταλάβουμε τη σχέση ανάμεσα στις περιόδους ή στα διάφορα μέρη του κειμένου.

Παρέχουν πληροφορίες για την οργάνωση του κειμένου, αποκαλύπτοντας τις δομικές του σχέσεις και «δείχνουν» στον/στην ακροατή/-τρια ή αναγνώστη/-τρια τον τρόπο με τον οποίο θα το ερμηνεύσει.

Οι δείκτες λόγου συμβάλλουν στην **οργάνωση, τη διάρθρωση και τη συνοχή του λόγου**, με τη βοήθεια των οποίων αποκαλύπτεται η συλλογιστική πορεία του κειμένου.

Συγκεκριμένα, δείκτες λόγου μπορούν να δηλώσουν:

- το **αίτιο – αποτέλεσμα** και την **αιτιολόγηση**: *διότι, γιατί, έτσι, γι' αυτόν τον λόγο, εξαιτίας αυτού, ως επακόλουθο, όπως προκύπτει, σύμφωνα με τα παραπάνω, ένας ακόμη λόγος, αποτέλεσμα, απόρροια, απότοκο όλων αυτών.*
- το **συμπέρασμα – ανακεφαλαίωση**: *επομένως, λοιπόν, συνεπώς, άρα, κατά συνέπεια, τελικά, καταλήγοντας, ολοκληρώνοντας, συμπερασματικά, συνάγεται το συμπέρασμα, συγκεφαλαιώνοντας, επιλογικά, συνοψίζοντας, έτσι.*
- **την αντίθεση**: *αντίθετα, εντούτοις, αλλά, όμως, ωστόσο, μα, διαφορετικά, εξάλλου.*
- **την εναλλαγή**: *έπειτα, από την άλλη πλευρά, αντίθετα από την άλλη πλευρά, αλλιώς, αλλιώςίκα.*
- **την εναντίωση**: *μολαταύτα.*
- **την επεξήγηση ή διασάφηση**: *δηλαδή, με άλλα λόγια, ειδικά, ειδικότερα, συγκεκριμένα, αναλυτικά, αναλυτικότερα, σαφέστερα, για να γίνω πιο σαφής, με όσα είπα προηγουμένως εννοούσα, αυτό σημαίνει.*
- το **παράδειγμα** – τη **διευκρίνιση**: *για παράδειγμα.*
- τη **χρονική σχέση**: *αρχικά, προηγουμένως, στη συνέχεια, πρώτα, ύστερα, έπειτα, τέλος, αργότερα, ταυτόχρονα.*
- τον **όρο**, την **υπόθεση**, την **προϋπόθεση**: *σε περίπτωση που.*
- την **έμφαση**: *το σημαντικότερο απ' όλα, το κυριότερο, το συγκεκριμένο, είναι αξιοσημείωτο ότι, αξίζει να σημειωθεί πως, εκείνο που προέχει, θα έπρεπε να τονιστεί ότι, είναι αξιοπρόσεκτο ότι, ιδιαίτερα σημαντικό είναι ότι, πρέπει ακόμη να σημειωθεί, θα ήθελα να τονίσω πως/ να επιστήσω την προσοχή σας, ιδιαίτερα, κυρίως.*

Γλωσσάρι
δεικτών
λόγου

- την **επιβεβαίωση**: βέβαια/βεβαίως, φυσικά, αναμφισβήτητα, αναμφίβολα, πράγματι, οπωσδήποτε, μάλιστα.
- την **απαρίθμηση, εισαγωγή** μιας καινούργιας ιδέας: πρώτο ... δεύτερο, καταρχάς, τελικά, το επόμενο επιχείρημα που θα μας απασχολήσει.
- τη **γενίκευση**: γενικά, γενικότερα, ευρύτερα, τις περισσότερες φορές.
- την **προσθήκη**: ακόμη, επίσης, επιπρόσθετα, επιπλέον, έπειτα, πρόσθετα, εκτός από αυτό, εξάλλου.
- την **ταξινόμηση-διαίρεση**: στο πρώτο μέρος ... στο δεύτερο μέρος.
- την **αναλογία-ομοιότητα**: σαν, ομοίως, ανάλογα, παραπλήσια, κάτι ανάλογο συμβαίνει και με ..., με/κατά τον ίδιο τρόπο.

Κύριες και δευτερεύουσες πληροφορίες

Για να γίνει σαφής η οργάνωση του κειμένου και να παρουσιαστούν οι θέσεις του/της συγγραφέα είναι απαραίτητο να γίνει μια προσεκτική ανάγνωση του κειμένου, προκειμένου να επισημανθούν τα **βασικά νοήματά** του (οι κύριες πληροφορίες) και να διαχωριστούν από τις **δευτερεύουσες**.

Οδηγίες για κατανόηση ενός κειμένου:

1. Βρες τις κύριες πληροφορίες

Είναι οι πιο σημαντικές ιδέες του κειμένου. Συνήθως σχετίζονται με τον τίτλο και λέγονται στην αρχή (θεματική πρόταση) ή στο τέλος της παραγράφου.

2. Βρες τις δευτερεύουσες πληροφορίες

Είναι οι λεπτομέρειες ή τα παραδείγματα που εξηγούν ή υποστηρίζουν τις κύριες πληροφορίες.

3. Χώρισε το κείμενο σε νοηματικές ενότητες

Δηλαδή, οργάνωσέ το σε κομμάτια που κάθε ένα αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη ιδέα ή θέμα.

4. Πρόσεξε τις λέξεις-κλειδιά

Π.χ. «βασικό», «σημαντικό», «κύριο». Αυτές δείχνουν ότι η πληροφορία είναι μάλλον βασική.

5. Δες πού δίνεται έμφαση

Μερικές φορές ο/η συγγραφέας δεν λέει ξεκάθαρα τι είναι σημαντικό, αλλά το καταλαβαίνουμε από το πού εστιάζει περισσότερο.

6. Χρησιμοποίησε κριτική σκέψη

Μην παίρνεις το κείμενο απλώς όπως είναι. Σκέψου τι πραγματικά προσπαθεί να πει και τι είναι πιο ουσιαστικό.

Για την περίληψη:

- Κράτα μόνο τις βασικές ιδέες.
- Μην αντιγράφεις το κείμενο λέξη προς λέξη.
- Γράψε με δικά σου λόγια τι λέει το κείμενο, με απλό και σύντομο τρόπο.

Αυτή η διάκριση αφορά κυρίως τις βασικές και τις δευτερεύουσες πληροφορίες του κειμένου, καθώς και τις διάφορες νοηματικές ενότητές του. Συνήθως ο πομπός του μηνύματος αξιολογεί και ορίζει ο/η ίδιος/-α την πληροφορία ως κύρια χρησιμοποιώντας ανάλογες λέξεις ή φράσεις (*βασικό, κύριο, σημαντικό* κ.λπ.), όμως πολλές φορές το δηλώνει έμμεσα με την εστίαση του λόγου του/της σε συγκεκριμένα επιχειρήματα και νοήματα.

Είναι σαφές ότι η διάκριση αυτή απαιτεί κριτική σκέψη και πλήρη κατανόηση του κειμένου και αποτελεί απαραίτητο στοιχείο για την οργάνωση και σύλληψη της σύννοψης ενός κειμένου ή μέρους αυτού. Κύριος σκοπός της περιληπτικής αποτύπωσής του είναι η **σύντομη προβολή των κύριων σημείων** και η **ενημέρωση** του/της αναγνώστη/-τριας για την κύρια ιδέα του κειμένου, η επαναδιατύπωση δηλαδή του νοήματός του σε συντομευμένη μορφή.

Οι κύριες και οι δευτερεύουσες πληροφορίες θα μπορούσαν να εντοπιστούν σε οποιοδήποτε κειμενικό είδος. Σε ένα **άρθρο, μια επιφυλλίδα, ένα δοκίμιο οι κύριες πληροφορίες εντοπίζονται στον τίτλο**, σε ένα **ηλεκτρονικό μήνυμα στο θέμα του**. Σε μια **ομιλία οι κύριες πληροφορίες εντοπίζονται κυρίως στον πρόλογο** και σε ένα πολυτροπικό κείμενο **κύρια πληροφορία θα μπορούσε να θεωρηθεί το κείμενο και δευτερεύουσα οι εικόνες**, χωρίς να αποκλείεται και το αντίστροφο (ένα διάγραμμα αποκαλύπτει άμεσα το βασικό μήνυμα του κειμένου).

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Δραστηριότητα 1: Επιλέξτε ένα σύντομο άρθρο, δοκίμιο ή κείμενο από ένα σχολικό βιβλίο.

1. Διαβάστε το προσεκτικά.
2. Κάθε μαθητής/μαθήτρια ή ομάδα πρέπει να υπογραμμίσει:
 - τις **κύριες πληροφορίες**: *Κεντρικές ιδέες, επιχειρήματα ή δηλώσεις που είναι το επίκεντρο του κειμένου.*
 - τις **δευτερεύουσες πληροφορίες**: *Σχόλια, παραδείγματα ή διευκρινίσεις που πλαισιώνουν και υποστηρίζουν τις κύριες πληροφορίες.*

Στη συνέχεια, κάθε ομάδα ας αναφέρει τις πληροφορίες και εξηγεί γιατί τις θεώρησε κύριες ή δευτερεύουσες.

2η Δραστηριότητα: Επιλέξτε ένα πολυτροπικό κείμενο, όπως ένα άρθρο με εικόνες ή διαγράμματα.

1. Να εντοπίσετε:
 - τις **κύριες πληροφορίες**
 - τις **δευτερεύουσες πληροφορίες**
2. Στη συνέχεια, οι μαθητές/μαθήτριες να αναλύσετε πώς τα διαγράμματα ή οι εικόνες συνδέονται με το κείμενο και βοηθούν στην κατανόηση των κυριότερων πληροφοριών.
3. Παρουσιάστε την ανάλυσή σας στην τάξη.

3η Δραστηριότητα:

1. Επιλέξτε έναν τίτλο από το άρθρο μιας εφημερίδας
2. Να προβλέψετε ποια μπορεί να είναι η κύρια πληροφορία ή θέση του/της συντάκτη/συντάκτριας του κειμένου.
3. Διαβάστε το κείμενο και συζητήστε αν οι προβλέψεις σας επαληθεύτηκαν και πώς ο τίτλος σχετίζεται με τις κύριες πληροφορίες.

4. Πώς θα μπορούσε να αλλάξει ο τίτλος, ώστε να είναι πιο ενδεικτικός για τις δευτερεύουσες πληροφορίες;

Τρόποι
ανάπτυξης
παραγράφου

Τρόποι ανάπτυξης παραγράφου

Κάθε παράγραφος αναπτύσσεται με διαφορετικό τρόπο και εξαρτάται από το θέμα που επιθυμεί να δώσει έμφαση ο πομπός του μηνύματος. Ο τρόπος ανάπτυξης παραγράφου, λοιπόν, είναι η μεθοδολογία ανάπτυξης και συγγραφής των παραγράφων, με στόχο την οργάνωση και τη σαφήνεια του κειμένου, ώστε να καταστεί ευκολότερη η κατανόηση των βασικών ιδεών και επιχειρημάτων από τον/την αναγνώστη/-τρια.

Το περιεχόμενο κάθε παραγράφου μπορεί να αναπτυχθεί με τις εξής μεθόδους:

α. Με ορισμό. Με τη μέθοδο αυτή παρουσιάζονται αναλυτικά τα χαρακτηριστικά, τα οποία αποτελούν την έννοια που θέλει να προσδιορίσει ο πομπός. Οι λέξεις - κλειδιά που χρησιμοποιούνται είναι οι εξής: «είναι, ορίζεται, παρουσιάζεται, καλείται, φαίνεται, δίνεται κ.λπ.». Στον ορισμό, πρέπει να ξεχωρίζουμε την έννοια που ορίζουμε, την κατηγορία στην οποία ανήκει και τη βασική διαφορά που την κάνει διαφορετική από άλλες έννοιες στην ίδια κατηγορία.

Παράδειγμα τρόπου ανάπτυξης με ορισμό: *Η εφηβεία (η έννοια που παρουσιάζεται) είναι μια μεταβατική περίοδος ανάμεσα στην παιδική ηλικία και την ώριμη ηλικία (η γενική κατηγορία που ανήκει η έννοια που παρουσιάζεται) όπου συντελούνται μεγάλες αλλαγές στα οργανικά-βιολογικά και στα ψυχικά και ψυχοκοινωνικά δεδομένα (αυτό που κάνει την έννοια μοναδική ή που την ξεχωρίζει από άλλες που ανήκουν στην ίδια κατηγορία)¹.*

Ο ορισμός μπορεί να **παρουσιάζει τα γνωρίσματα** που περιέχονται στην έννοια αυτή (Γλώσσα είναι ένας κώδικας σημείων ορισμένης μορφής (γλωσσικής), με τα οποία επιτυγχάνεται η επικοινωνία μεταξύ των μελών μιας γλωσσικής κοινότητας). Ο ορισμός ενδέχεται να **περιγράφει τη διαδικασία της γένεσης** μιας έννοιας/ενός πράγματος (Εκλειψη ορίζεται το φυσικό φαινόμενο κατά το οποίο κάποιο ουράνιο σώμα δεν είναι εμφανές όταν παρεμβληθεί ένα άλλο σώμα ανάμεσα σ' αυτό και τη γη είτε όταν το ουράνιο σώμα είναι ετερόφωτο και εισέρχεται σε σκιά).

β. Με σύγκριση δεδομένων μεταξύ τους. Στη σύγκριση – αντίθεση αντιπαρά τίθενται έννοιες, ιδέες, φαινόμενα, καταστάσεις κ.λπ., ώστε να φανούν οι διαφορές που έχουν μεταξύ τους. Λέξεις ή φράσεις που χρησιμοποιούνται σε αυτόν τον τρόπο ανάπτυξης είναι: *αντίθετα, σε αντίθεση, όμως, αλλά, από την άλλη κ.λπ.* Η σύγκριση μπορεί να γίνεται είτε αναλύοντας κάθε στοιχείο ξεχωριστά για τις δύο έννοιες είτε παρουσιάζοντας πρώτα όλα τα στοιχεία της μίας και μετά της άλλης.

Παράδειγμα τρόπου ανάπτυξης με σύγκριση – αντίθεση: *Οι σύγχρονες διατροφικές επιλογές πρέπει να συνυπολογίσουν και το κίνημα του slow food που έρχεται να αντιπαρατεθεί στο γρήγορο φαγητό (fast food). Από τη μια τα μπέργκερ των μεγάλων αλυσίδων με τα εντυπω-*

1. Εφηβεία-Ορισμός & Χαρακτηριστικά. Παναγιώτα Δ. Κυπραίου, ιστότοπος psychotherapeia.net.gr.

σιακά διαφημιστικά μηνύματα που επενδύουν στο σύγχρονο βιαστικό τρόπο ζωής που αντιμετωπίζει την τροφή ως βιαστική ανάγκη και **από την άλλη** το αργό φαγητό που βλέπει το φαγητό ως τελετουργία, ως απόλαυση και ευωχία. Οικονομικό και γρήγορο αλλά κάπως...ανθυγιεινό το πρώτο, απολαυστικό, αργό και υγιεινό το δεύτερο. Εσείς ποιο θα επιλέξετε;

γ. Με παραδείγματα. Όταν μια έννοια είναι δύσκολη ή άγνωστη στον/στην αναγνώστη/αναγνώστρια, συχνά δίνεται ένα παράδειγμα για να την καταλάβει πιο εύκολα. Με τον τρόπο αυτό τεκμηριώνεται με αληθινά στοιχεία το θέμα της παραγράφου και αποδεικνύεται ο ρεαλισμός των στοιχείων που αναπτύσσονται. Τα παραδείγματα μπορούν να προέρχονται από όλες τις πτυχές και εμπειρίες της ζωής (οικονομικά, επιστημονικά, καλλιτεχνικά, αθλητικά, κ.λπ.). Λέξεις που χρησιμοποιούνται συνήθως σε αυτόν τον τρόπο ανάπτυξης είναι: για παράδειγμα, λόγου χάρη, π.χ., χαρακτηριστικό παράδειγμα κ.λπ.

Παράδειγμα τρόπου ανάπτυξης με παραδείγματα: Το μονοπάτι για την ευτυχία δεν ήταν ποτέ το ίδιο. Αλλάζε μαζί με την κοινωνία. Κάποτε που ο μεταπολεμικός, **για παράδειγμα**, άνθρωπος είχε ανάγκη από αυτοπεποίθηση και εξωστρέφεια, αυτοί ήταν τομείς στους οποίους έπρεπε να «βελτιωθεί» για να κάνει τη ζωή του καλύτερη. Σε εποχές ευημερίας, ο Πάολο Κοέλιο κατέκτησε τον κόσμο προτείνοντας να εμπιστευτούμε το σύμπαν, κάτι που εν μέρει έκανε και η Ρόντα Μπερν στην αρχή του αιώνα μας με το Μυστικό των 20 εκατ. αντιτύπων.

Είναι η ευτυχία υποχρεωτική; Άθως Δημουλάς, 08.06.2021, Καθημερινή.

δ. Με αναλογία. Με αυτόν τον τρόπο ανάπτυξης δείχνουμε πως κάτι μοιάζει με κάτι άλλο, για να το καταλάβουμε καλύτερα, είτε με την κυριολεξία είτε με τη μεταφορά. Έτσι, ο δέκτης του μηνύματος αντιλαμβάνεται την πληροφορία καλύτερα και ο πομπός τη μεταδίδει σε όλη της την πληρότητα και έκταση. Λέξεις που χρησιμοποιούνται στην αναλογία είναι: όπως, σαν, έτσι, κ.λπ.

Παράδειγμα τρόπου ανάπτυξης με αναλογία: Όπως τα παγόβουνα έτσι και οι άνθρωποι **μόνοι μας πλέουμε μέσα σε ένα σύνολο, αλληλεπιδρώντας με το περιβάλλον.** Τα παγόβουνα είναι όγκοι γλυκού νερού που επιπλέουν και ταξιδεύουν στους απέραντους ωκεανούς. Αποκόπτονται από τους παγετώνες και μετέπειτα συνεχίζουν τη μοναχική τους πορεία. Εξωτερικές συνθήκες όπως ο αέρας, η θερμοκρασία, τα ρεύματα, και την ίδια στιγμή οι ίδιες οι ιδιότητες τους, τα καθορίζουν και διαμορφώνουν τη μορφή τους, το σχήμα τους, το μέγεθός τους και την πορεία τους. [...] **Κατά μία έννοια έτσι και οι άνθρωποι, μόνοι μας μέσα σε ένα σύνολο, αναπόσπαστο κομμάτι αυτού, ξεκινάμε, πλέουμε μέσα σε έναν κοινωνικό ιστό, συνυπάρχουμε, συνεχώς βρισκόμενοι σε μια δυναμική σχέση με το περιβάλλον και τις συνθήκες αλλά και μεταξύ μας.** (διασκευή)

Σπήλιος Τσακίρης, 9.02.2017, Πηγή: propaganda.gr.

ε. Με διαίρεση. Στη διαίρεση η βασική ιδέα διαιρείται σε επιμέρους τμήματα, ώστε να μπορεί να αναλυθεί και να προσδιοριστεί καλύτερα κάθε μέρος της.

Η διαίρεση μιας έννοιας μπορεί να είναι συνοπτική και να παρουσιάζεται σε λίγες γραμμές (με απλή αναφορά των μερών της) ή να είναι πιο αναλυτική και εκτός από τα μέρη της να αναφέρονται και τα μέρη με τα οποία συσχετίζεται. Όταν υπάρχει διαίρεση, ως τρόπος ανάπτυξης, συνήθως υπάρχει και η σύγκριση. Με τη διαίρεση καταλαβαίνουμε καλύτερα πόσα και ποια μέρη έχει μια έννοια, και με τη σύγκριση φαίνονται πιο καθαρά οι διαφορές ή οι ομοιότητες.

Παράδειγμα τρόπου ανάπτυξης με διαίρεση: «Στην Ελλάδα η Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (η έννοια που διαρείται) χωρίζεται στην **Ανώτατη Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση**, η οποία παρέχεται από τα Πανεπιστήμια και τα Πολυτεχνεία (ΑΕΙ), και στην **Ανώτατη Τεχνολογική Εκπαίδευση (οι κατηγορίες της διαίρεσης)**, η οποία παρέχεται στα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (ΑΤΕΙ)». Πηγή: citycampus.gr

[Οι κατηγορίες της διαίρεσης προκύπτουν από τις μορφές/κατευθύνσεις της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης]

Στην Ελλάδα η δευτεροβάθμια εκπαίδευση (η έννοια που διαιρείται) διακρίνεται **σε δημόσια και ιδιωτική (οι κατηγορίες της διαίρεσης)**

[Οι κατηγορίες της διαίρεσης προκύπτουν από τους φορείς/πρόσωπα που πληρώνουν το κόστος της εκπαίδευσης].

στ. Με αιτιολόγηση. Στην ανάπτυξη με αιτιολόγηση η θεματική περίοδος της παραγράφου αποτελεί μια γενική θέση, η οποία και χρειάζεται τεκμηρίωση για να μεταδοθεί καλύτερα το μήνυμα του πομπού. Συνήθως χρησιμοποιούνται λέξεις που εκφράζουν την έννοια της αιτιολόγησης, όπως: *γιατί, επειδή, διότι, αφού, καθώς, μιας και, κ.λπ.* Η αιτιολόγηση είναι ένας συχνός τρόπος ανάπτυξης και αποτελεί βασικό στοιχείο επιχειρηματολογικού λόγου.

Παράδειγμα τρόπου ανάπτυξης με: «Με το νέο Μπάουσαους θέλουμε το κοινό όραμα της Ευρώπης να μην είναι μόνο οικονομικό. Θέλουμε να φτάνει στις καρδιές των Ευρωπαίων. Θέλουμε να συμφιλιώσουμε τον τρόπο ζωής μας με τη φύση **γιατί** μόνο τότε θα πετύχουμε κλιματική ουδετερότητα μέχρι το 2050.

Βασιλική Γραμματικογιάννη 01.05.2021, Πηγή: efsyn.

ζ. Με αίτιο - αποτέλεσμα. Στην παράγραφο που αναπτύσσεται με αίτιο και αποτελέσματα δίνεται αρχικά στη θεματική περίοδο το αίτιο ενός φαινομένου και στη συνέχεια παρουσιάζονται τα αποτελέσματά του. Αυτός ο τρόπος ανάπτυξης εξηγεί γιατί συνέβη κάτι και τι αποτελέσματα είχε. Συνήθως χρησιμοποιούνται λέξεις που εκφράζουν την έννοια του αιτίου – αποτελέσματος: *οφείλεται, ευθύνεται, αιτία, αποτέλεσμα, συνεπώς, επομένως, άρα, προκαλεί.*

Παράδειγμα τρόπου ανάπτυξης με αίτιο - αποτέλεσμα: «Δεν ξέρω **αν έχει φταίξει** το lockdown, η μακρά περίοδος δυσκολίας στην ελληνική οικονομία και οικογένεια, **αν συνετέλεσε το κίνημα του metoo (αιτία)** στη μεγαλύτερη ευκολία που υπάρχει ευτυχώς στις γυναίκες να βγουν να δηλώσουν την κακοποίηση που έχουν υποστεί» (αποτέλεσμα).

Με συνδυασμό μεθόδων. Ο συνηθέστερος τρόπος ανάπτυξης παραγράφου είναι ο συνδυασμός δύο ή και περισσότερων μεθόδων, προκειμένου το μήνυμα να προβληθεί και να τονιστεί με τον πληρέστερο δυνατό τρόπο.

Πίνακας 1: Τρόποι ανάπτυξης/οργάνωσης παραγράφου

Τρόπος Ανάπτυξης	Περιγραφή	Χαρακτηριστικές Λέξεις/Φράσεις
Ορισμός	Παρουσιάζονται αναλυτικά τα χαρακτηριστικά που συνθέτουν την έννοια που θέλει να προσδιορίσει ο πομπός.	«είναι, ορίζεται, παρουσιάζεται, καλείται, φαίνεται, δίνεται κ.λπ.»
Σύγκριση - αντίθεση	Αντιπαράτίθενται έννοιες ή καταστάσεις για να αναδειχθούν οι διαφορές τους.	«αντίθετα, σε αντίθεση, όμως, αλλά, από την άλλη»
Παραδείγματα	Χρησιμοποιούνται παραδείγματα για να γίνει η έννοια πιο κατανοητή ή να αποδειχτεί η ρεαλιστικότητα της έννοιας.	«για παράδειγμα, λόγου χάρη, π.χ., χαρακτηριστικό παράδειγμα»
Αναλογία	Γίνεται αναφορά σε κάτι διαφορετικό αλλά παρόμοιο, για να φωτιστεί ή να εξηγηθεί καλύτερα μια ιδέα.	«όπως, σαν, έτσι»
Διαίρεση	Η βασική ιδέα διαιρείται σε επιμέρους τμήματα για να αναλυθεί καλύτερα κάθε μέρος της.	«διαιρείται σε, χωρίζεται σε, περιλαμβάνει, αποτελείται από»
Αιτιολόγηση	Παρουσιάζεται μια γενική θέση και τεκμηριώνεται με αιτίες που τη στηρίζουν.	«γιατί, επειδή, διότι, αφού, καθώς, μιας και»
Αίτιο - αποτέλεσμα	Εκφράζει το πώς κάτι (αίτιο) προκαλεί μια συνέπεια (αποτέλεσμα)	«επειδή», «άρα», «λόγω», «καθώς»

1η παράγραφος

2η παράγραφος

3η παράγραφος

4η παράγραφος

5η παράγραφος

6η παράγραφος

7η παράγραφος

8η παράγραφος

9η παράγραφος

10η παράγραφος

Χωριστείτε σε δύο ομάδες και παίξτε το παιχνίδι της παραγράφου προσπαθώντας να απαντήσετε ορθά σε όσα περισσότερα ΨΜΑ μπορείτε: εντοπίστε τη δομή της παραγράφου που σας αποκαλύπτεται και δοκιμάστε να την αναδιατυπώσετε με άλλο τρόπο ανάπτυξης.

Κειμενικά σχήματα

Κειμενικά σχήματα είναι τρόποι με τους οποίους οργανώνεται ένα κείμενο. Προσφέρουν έναν βασικό άξονα κατανόησης, ανάλυσης και ερμηνείας του κειμένου. Στην ουσία είναι οργανωτικά σχήματα όπως τα γενικό-ειδικό, ισχυρισμός-ανασκευή, υποθετικό-πραγματικό, αντιπαραβολή εννοιών ή στοιχείων, αίτιο-αποτέλεσμα, πρόβλημα-επίλυση-αξιολόγηση, τα οποία συναντώνται σε όλα τα κειμενικά είδη, διασφαλίζουν τη συνοχή και τη συνεκτικότητα ενός κειμένου και περιλαμβάνουν κειμενικούς τύπους όπως: περιγραφή αντικειμένου, αφήγηση γεγονότος κ.λπ. Συχνά ταυτίζονται με τα λεξικογραμματικά στοιχεία (π.χ. χρήση της παθητικής έναντι της ενεργητικής σύνταξης για την ενίσχυση της αποδεικτικής ισχύος επιχειρήματος ή για την αποσιώπηση οπτικής του ομιλητή/της ομιλήτριας ή του συγγραφέα/της συγγραφέως), καθώς και τα δύο αποτελούν επιλογές του πομπού/δημιουργού ενός κειμένου με συγκεκριμένο επικοινωνιακό στόχο.

Ενδεικτικά, με κειμενικά σχήματα ο πομπός του μηνύματος μπορεί να:

- **περιγράφει** εξωτερικά τόπο ή πρόσωπο,
- **δίνει οδηγίες** σε σχέση με μια διαδικασία,
- **ορίζει** μία έννοια,
- **κατηγοριοποιεί ή ταξινομεί** (διαίρεση),
- **διευκρινίζει, αναδιατυπώνει, παραφράζει,**
- **προτείνει λύσεις ή συμβουλεύει,**
- **αιτιολογεί** τη θέση του/της,
- **παραθέτει αποτελέσματα** (σχήμα αίτιου-αποτελέσματος),
- **δηλώνει προσθήκη**, εισάγει μία νέα ιδέα ή θέση, επιχειρεί μια επιμέρους επισήμανση,
- **συμπεραίνει,**
- **παραθέτει** αριθμητικά ή στατιστικά δεδομένα,
- **παραπέμπει** σε δεδομένα άλλων κειμένων ή σχετική βιβλιογραφία,
- **εκφράζει** μια αξιολογική κρίση,
- **επικαλείται ηθικά ή λογικά αξιώματα** (αυταπόδεικτες αλήθειες),
- **δηλώνει** τη συμφωνία-επιδοκιμασία ή τη διαφωνία-αποδοκιμασία του/της κ.λπ.

Κειμενικά σχήματα λοιπόν, αποτελούν οι **ρητορικές τεχνικές, τα συστατικά της επιχειρηματολογίας, οι κειμενικοί τύποι, τα γένη του λόγου, οι τρόποι ανάπτυξης μιας παραγράφου, οι νοηματικές σχέσεις** κ.λπ.

Στον ακόλουθο πίνακα παρουσιάζεται ενδεικτικά ο τρόπος με τον οποίο μπορούν να συνδέονται τα λεξικογραμματικά στοιχεία με τα κειμενικά σχήματα και με το περιεχόμενο.

Πίνακας 2: Κειμενικά σχήματα

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΚΕΙΜΕΝΙΚΑ ΣΧΗΜΑΤΑ	ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΕΡΙΚΕΙΜΕΝΟΥ
Ο/Η ομιλητής/-τρια ή Ο/Η συγγραφέας		
Τι επιλέγει;	Τι κάνει;	Σε τι στοχεύει;
- χρονικούς προσδιορισμούς, χρονικές προτάσεις, - χρονικές μετοχές, - γραμματικός χρόνος του ρήματος	- ιστορική αναδρομή - παρουσιάζει ένα φαινόμενο/στοιχείο στη διαχρονία του	- να ενημερώσει, - να διδάξει (π.χ. σε μια επισημονική αναφορά, σε ένα σχολικό εγχειρίδιο)
περιγραφικά επίθετα	- περιγράφει ένα άτομο (προσωπικότητα)	- να αυτοπροβληθεί, - να επιτεθεί στο ήθος του αντιπάλου (π.χ. σε ένα νομικό κείμενο)
- ρηματικούς τύπους όπως: σημαίνει, εννοούμε, ως..., ορίζεται το...	- ορίζει	- να ενημερώσει (π.χ. σε ένα άρθρο), - να πείσει με επιχειρήματα
- λέξεις/φράσεις όπως: αρκεί να, υπό προϋποθέσεις	- θέτει προϋποθέσεις ή περιορισμούς	- να προλάβει τον αντίλογο, - να διατυπώσει ενστάσεις στο πλαίσιο ενός επιχειρήματος

6ο Κεφάλαιο

Επιχειρηματολογία

Σε πολλές καταστάσεις της καθημερινής επικοινωνίας είναι αναγκαία η **επιχειρηματολογία**. Ο πομπός προσπαθεί να πείσει τον δέκτη να υιοθετήσει τη σκέψη και την άποψή του και κάποιες φορές να τον κάνει να αλλάξει την επιλογή του. Τα επιχειρηματολογικά κείμενα περιγράφουν αφηρημένες έννοιες, καταστάσεις, δεδομένα, ιδιότητες, μορφές, αιτίες, αποτελέσματα. Το επιχείρημα ως τρόπος πειθούς συναντάται σε κάθε κειμενικό είδος και δεν εξαντλείται μόνο με λογικά επιχειρήματα ή τεκμήρια. Ένα σύνθημα, μια εικόνα, μια διαφήμιση και άλλα μέσα μπορούν να βοηθήσουν και να ενισχύσουν τα επιχειρήματα του πομπού.

Ο επιστημονικός λόγος αξιοποιεί δομημένη επιχειρηματολογία. Πραγματούνεται σε κειμενικά είδη όπως: *επιστημονικό άρθρο, συνεδριακή ανακοίνωση, εργαστηριακή αναφορά*.

Επιστημονικός λόγος

Επιστημονικός λόγος

Στον επιστημονικό λόγο ο συγγραφέας καλείται να παρουσιάσει, να αποδείξει και πολλές φορές να εκλαϊκεύσει τα επιστημονικά του ευρήματα. Δεν διέπεται από συναισθηματισμό και υποκειμενικά σχόλια. Άλλωστε, στην επιστήμη επικρατεί η λογική και όχι η συγκινησιακή χρήση της γλώσσας. Οι απόψεις του τεκμηριώνονται προσεκτικά με έγκυρα επιστημονικά δεδομένα είτε με παραπομπή σε βιβλιογραφία είτε με παρουσίαση των αποτελεσμάτων της πειραματικής έρευνας. Χρησιμοποιούνται τυπικές συλλογιστικές μέθοδοι, με χρήση ορθών επιχειρημάτων και αξιόπιστων τεκμηρίων, για την απόδειξη θέσεων. Αξιοποιούνται οι υπάρχουσες επιστημονικές θεωρίες, η κατακτημένη επιστημονική γνώση και υπηρετούνται οι αρχές της επιστημονικής δεοντολογίας.

Το ύφος είναι **απρόσωπο, αντικειμενικό και ουδέτερο** με χρήση της αναφορικής λειτουργίας της γλώσσας. Συχνά παρατηρείται χρήση ειδικής ορολογίας, καθώς το κείμενο αποτελεί επιστημονική μελέτη και ο συγγραφέας προσδοκά να εξηγήσει, να τεκμηριώσει και να διασφαλίσει τα επιστημονικά του συμπεράσματα. Το κείμενο έτσι αποκτά **εγκυρότητα και αντικειμενικότητα**. Ο λόγος του συγγραφέα οφείλει να διέπεται από εκφραστική ακρίβεια και λιτότητα και να διαθέτει συγκροτημένη και ώριμη σκέψη.

Χαρακτηριστικά του επιστημονικού λόγου

η μεθοδική διερεύνηση	η εξαγωγή συμπερασμάτων
η επίκληση στη λογική ή στην αυθεντία	η χρήση γ' προσώπου
η χρήση αναφορικής λειτουργίας της γλώσσας	η τριμερής δομή (πρόλογος, κυρίως θέμα, επίλογος)
ειδικό λεξιλόγιο	ο ορισμός των υπό μελέτη εννοιών
ονοματοποίηση	η χρήση παθητικής σύνταξης

Χαρακτηριστικά του επιστημονικού λόγου

η χρήση μακροπερίοδου και υποταγμένου λόγου	η παραπομπή σε άλλα επιστημονικά κείμενα
η μετάδοση γνώσεων και πληροφοριών	

Επισήμανση επιχειρημάτων–αντεπιχειρημάτων

Στην καθημερινότητά μας υιοθετούμε τη διαλογική αντιπαράθεση με σκοπό να αναδείξουμε τις θέσεις μας και να αντικρούσουμε (αφού τα επισημάνουμε) τα αντεπιχειρήματα των άλλων.

Επιχείρημα είναι ένα σύνολο που συγκροτείται από μια ή περισσότερες βάσιμες υποθέσεις/προκείμενες, οι οποίες με τεκμηριωμένο και σαφή τρόπο οδηγούν σε μια διατύπωση.

Δεν είναι όμως πάντα αποδεκτά όλα τα επιχειρήματα και γι' αυτό υπάρχουν και αυτά που αμφισβητούν κάποιο προηγούμενο, τα **αντεπιχειρήματα**. Αυτά είτε καταρρίπτουν το επιχείρημα και αμφισβητούν την αξιοπιστία του είτε αμφισβητούν κάποιες πλευρές του συλλογισμού (υποθέσεις/προκείμενες). Κάθε επιχείρημα μπορεί να λειτουργήσει ως η βάση για μια νέα προκείμενη και κατ' επέκταση να δομήσει ένα νέο επιχείρημα. Γι' αυτό τον λόγο πρέπει και ο δέκτης του μηνύματος να επισημάνει τα επιχειρήματα και τα αντεπιχειρήματα όλων των πλευρών.

Ο πομπός αναφέρει τα επιχειρήματα και τα αντεπιχειρήματα, ακόμα και όταν παρουσιάζει όχι μόνο τη δική του θέση, αλλά και τις θέσεις και τα αντεπιχειρήματα των συνομιλητών/συνομιλητριών του. Αφήνει δηλαδή τον/την αναγνώστη/αναγνώστρια να βγάλει τα δικά του/της συμπεράσματα, όταν ακούσει επιχειρήματα και των δύο πλευρών.

Ο πομπός οφείλει να προβλέψει πιθανά αντεπιχειρήματα κατά της θέσης του και ανάλογα να τα απορρίψει άμεσα ή έμμεσα.

Επιχείρημα

Προκείμενες

Επιχείρημα είναι ένα οργανωμένο σύνολο λογικών προτάσεων – κρίσεων (προκείμενες), από τις οποίες προκύπτει ένα λογικό συμπέρασμα. **Προκείμενες** είναι δηλαδή οι προτάσεις που προπορεύονται (προκείμενες > προ-κείνται) του συμπεράσματος. Για παράδειγμα:

Ο ισχυρισμός «η παιδεία είναι ένα σημαντικό πνευματικό αγαθό για τον άνθρωπο» μπορεί να θεμελιωθεί ως εξής:

Τα πνευματικά αγαθά είναι σημαντικά για τον άνθρωπο	1η προκείμενη
Η παιδεία είναι πνευματικό αγαθό	2η προκείμενη
Άρα, η παιδεία είναι σημαντική για τον άνθρωπο.	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Οι τυπικοί συλλογισμοί της λογικής διακρίνονται με βάση την πορεία που ακολουθούν οι προκείμενες για να οδηγηθεί ο νους στο συμπέρασμα.

- **Παραγωγικός** είναι ο συλλογισμός που ξεκινά από το γενικό και αφηρημένο σημείο (μία αρχή, μία υπόθεση, έναν ορισμό, έναν κανόνα κ.ά.) σε μια πιο ειδική προκείμενη και ένα πιο ειδικό συμπέρασμα. Για παράδειγμα:

α' προκείμενη: *Οι παροντικοί χρόνοι του ρήματος αναφέρονται στο παρόν.*

β' προκείμενη: *Ο ενεστώτας είναι παροντικός χρόνος.*

Συμπέρασμα: *Άρα, ο ενεστώτας αναφέρεται στο παρόν.*

- **Επαγωγικός** είναι ο συλλογισμός που έχει αντίστροφη πορεία. Ξεκινά δηλαδή από το ειδικό και συγκεκριμένο σημείο (*παρατηρήσεις, παραδείγματα, στατιστικά δεδομένα, συγκεκριμένες απόψεις*) και καταλήγει σε μια μείζονα πρόταση, σε ένα γενικό και αφηρημένο συμπέρασμα (*στον κανόνα, στη γενική αρχή*). Για παράδειγμα:

α' προκείμενη: *Το facebook προκαλεί εξάρτηση.*

β' προκείμενη: *Το facebook είναι μέσο κοινωνικής δικτύωσης.*

Συμπέρασμα: *Άρα, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης προκαλούν εξάρτηση.*

Οι επαγωγικοί συλλογισμοί κανονικά αξιολογούνται ως προς τον βαθμό που οδηγούν σε τέλεια και ασφαλή επαγωγή.

- **Τέλεια επαγωγή** θεωρείται όταν ελέγχονται όλα τα επιμέρους στοιχεία ενός συνόλου ή ένα επαρκές πλήθος του, ένα προς ένα, και καταλήγουμε με ασφάλεια σε ένα γενικότερο συμπέρασμα για το σύνολο. Έτσι, η **επαγωγή** αυτή μπορεί να θεωρηθεί γενίκευση του συγκεκριμένου δείγματος σε όλο το σύνολο, αφού έχουμε ελέγξει κάθε επιμέρους στοιχείο και διασφαλίσουμε την εγκυρότητα του συμπεράσματος.

- **Ατελής επαγωγή** θεωρείται όταν ελέγχονται δειγματοληπτικά κάποια στοιχεία, ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα ενός ευρύτερου συνόλου και βγαίνει πιθανολογικά και κατ' εκτίμηση ένα συμπέρασμα για το ευρύτερο σύνολο. Η **αιτιολόγηση** εδώ έγκειται στο γεγονός ότι το συμπέρασμα στηρίζεται σε μία υποθετική προσέγγιση βασισμένη σε παρατηρήσεις του δείγματος, ενώ τα αποτελέσματα δεν μπορούν να είναι απόλυτα, αλλά εκτιμώμενα. Για να το κατανοήσουμε καλύτερα, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε και την **αναλογία**: όπως όταν ένα μικρό δείγμα εκπροσωπεί το σύνολο του πληθυσμού σε μια στατιστική έρευνα, από εκεί εξάγουμε συμπεράσματα για όλο το σύνολο, έτσι και στην ατελή επαγωγή, το μικρό δείγμα που εξετάζεται παραπέμπει σε ένα πιθανό αποτέλεσμα για το μεγαλύτερο σύνολο

- **Αναλογικός** είναι ο συλλογισμός που ξεκινά από μια επιμέρους ιδέα και καταλήγει σε μια άλλη επιμέρους. Στον συλλογισμό αυτό υπάρχουν ή υπονοούνται οι λέξεις: *κάποιος, μερικοί κ.λπ.* Για παράδειγμα:

α' προκείμενη: *Η ρύπανση προκύπτει από υπέρμετρη ανθρώπινη δραστηριότητα (i), έχει σωρευτικές επιπτώσεις (ii) και σημειώνεται όταν το ανθρώπινο κέρδος προτάσσεται του περιβαλλοντικού οφέλους (iii).*

β' προκείμενη: *Η υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων παρουσιάζει τα ίδια γνωρίσματα (i), (ii), (iii).*

Συμπέρασμα (πιθανολογικό): *Άρα, όπως η αλόγιστη συμπεριφορά είναι η βασική αιτία της ρύπανσης, έτσι είναι πιθανό να αποτελεί την κύρια αιτία και της υπερεκμετάλλευσης.*

Οι προκείμενες βοηθούν να καθορίσουμε τον τρόπο που γίνεται ο συλλογισμός, αφού χρησιμοποιούνται για να τις κατηγοριοποιήσουμε. Έτσι, οι συλλογισμοί χωρίζονται σε:

1. **Κατηγορικός** είναι ο συλλογισμός που οι προκείμενες αποτελούν κατηγορικές προτάσεις, δηλαδή έχουν κατηγορούμενο ή κατηγορήμα (=τι κάνει/πράττει ένα Υποκείμενο).
2. **Υποθετικός** είναι ο συλλογισμός όταν μία έστω από τις προκείμενες αποτελεί υποθετική πρόταση.
3. **Διαζευκτικός** είναι ο συλλογισμός όταν μία έστω από τις προκείμενες αποτελεί διαζευκτική πρόταση.

Μέσα και τρόποι πειθούς

Αφίσα "Μένουμε σπίτι"

Όταν διαβάζουμε ένα κείμενο, είναι αναγκαίο εκτός από το περιεχόμενό του να διακρίνουμε το θέμα και τη θέση (άποψη) του πομπού αλλά και να εντοπίσουμε τους τρόπους με τους οποίους ο πομπός προσπαθεί να πείσει τον δέκτη:

1. *Επίκληση στη λογική*
2. *Επίκληση στο συναίσθημα*
3. *Επίκληση στο ήθος του πομπού (επίκληση στην **αυθεντία**, επίθεση στο **ήθος του αντιπάλου**)*

ΕΠΙΚΛΗΣΗ ΣΤΗ ΛΟΓΙΚΗ

Ο πομπός του μηνύματος επιθυμεί να παρουσιάσει τις θέσεις του με αντικειμενικό και αδιαμφισβήτητο τρόπο. Κυριαρχεί ο ορθολογισμός και οι θέσεις του/της πομπού παρουσιάζονται με τέτοιο τρόπο που δεν επιδέχονται αντίρρηση και οποιαδήποτε αμφιβολία.

Αξιοποιεί ως μέσα πειθούς τα **επιχειρήματα** και τα **τεκμήρια**. Τα τεκμήρια είναι στοιχεία που ενισχύουν τον ισχυρισμό του.

Συγκεκριμένα, **τεκμήρια** θεωρούνται:

- **Ιστορικά γεγονότα** *η πτώση του Τείχους του Βερολίνου το 1989*
- **Επίκαιρα γεγονότα** *οι πρόσφατες εκλογές σε μια χώρα*
- **Παραδείγματα** *η μείωση των εκπομπών CO2 από τις πόλεις*
- **Στατιστικά στοιχεία** *η μείωση του ποσοστού ανεργίας το 2023*
- **Αριθμητικά δεδομένα** *άνθρωποι ηλικίας 18-34 ετών*
- **Εμπειρική αλήθεια** *η παρατήρηση ότι τα φυτά αναπτύσσονται καλύτερα με επαρκή φωτισμό και νερό*
- **Εποπτείες αισθήσεων** *όταν κάποιος αισθάνεται την αλλαγή της θερμοκρασίας του αέρα το πρωί*
- **Πόρισμα έρευνας** *τα αποτελέσματα μιας έρευνας που δείχνουν ότι η αύξηση της φυσικής άσκησης μειώνει τον κίνδυνο καρδιοπαθειών*
- **Παραθέματα** *το απόσπασμα από το έργο ενός διάσημου συγγραφέα ή φιλόσοφου*

- **Μαρτυρίες** οι καταθέσεις ανθρώπων που ήταν παρόντες σε ένα γεγονός
- **Γνωμικά** η γνώση είναι δύναμη
- **Παροιμίες** όποιος βιάζεται σκοντάφτει
- **Παράθεση αυθεντιών** Η φαντασία είναι πιο σημαντική από τη γνώση (Αϊνστάιν)

ΕΠΙΚΛΗΣΗ ΣΤΟ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ

Ο πομπός με τη χρήση του β' ρηματικού προσώπου επιθυμεί τη διέγερση συγκεκριμένων συναισθημάτων στον δέκτη, προκειμένου να τον επηρεάσει συναισθηματικά και να τον πείσει πιο εύκολα. Συχνά η οπτική του θέματος απαιτεί την αφύπνιση συναισθημάτων, τα οποία και θα προβληματίσουν, θα ευαισθητοποιήσουν και θα συγκινήσουν.

Αξιοποιεί ως μέσα πειθούς:

- **Συναισθηματικά φορτισμένες** αθώα θύματα
λέξεις ή φράσεις
- **Σχήματα λόγου** Πονάει η ψυχή μου (μεταφορά)
- **Περιγραφή** καθόταν στο παγκάκι, με τα μάτια του χαμηλωμένα και τα χέρια του να τρέμουν ελαφρά
- **Αφήγηση** Όταν έφτασα στο σχολείο, οι διάδρομοι ήταν γεμάτοι παιδικά χαμόγελα. Θυμήθηκα τότε την πρώτη μου μέρα στο Δημοτικό...
- **Χιούμορ** Το πρόγραμμα ξεκίνησε με τόσο ενθουσιασμό... που όλοι κοιμήθηκαν στα πρώτα 10 λεπτά!
- **Ειρωνεία** Τι ωραία που είναι η ζωή όταν σε αγνοούν όλοι!
- **Ρητορικές ερωτήσεις** ποιος δεν θέλει ένα καλύτερο αύριο;
- **Ασύνδετο σχήμα** Γελάμε, περνάμε υπέροχα, τραγουδάμε για τη φύση.
- **Α' και Β' πρόσωπο** Σε εκτιμώ πολύ, γιατί πάντα με στηρίζεις όταν σε χρειάζομαι.

ΕΠΙΚΛΗΣΗ ΣΤΗΝ ΑΥΘΕΝΤΙΑ

Πολύ συχνά στόχος του πομπού είναι να στιγματίσει ή και να μεταβάλει κάποια παθογενή συμπεριφορά της κοινωνίας. Επειδή όμως οι συμπεριφορές και οι τακτικές αυτές δύσκολα αλλάζουν, καθώς είναι παγιωμένες, ο δέκτης θα ακολουθήσει την εύκολη λύση η οποία είναι να κατηγορήσει τον πομπό ότι υπηρετεί συγκεκριμένα συμφέροντα. Για να αντιμετωπίσει αυτή τη δυσάρεστη και αναποτελεσματική ανάγνωση του μηνύματός του ο πομπός αξιοποιεί την επίκληση στην αυθεντία. Ο πομπός επικαλείται δηλαδή απόψεις γνωστών προσωπικοτήτων του παρόντος ή του παρελθόντος -οι οποίες ταυτίζονται και με τις δικές του/της θέσεις- προκειμένου να γίνει πιο πειστικός ο ισχυρισμός.

Καταφέρνει έτσι:

- Να δείξει την **ευρυμάθειά** του
- Να αποδείξει ότι οι θέσεις του **έχουν αξιοπιστία** (πειστικότητα)
- Να ισχυροποιήσει την **αποδεικτική ισχύ** των θέσεών του

Αξιοποιεί ως μέσα πειθούς εκτός από τις φράσεις επιφανών προσωπικοτήτων και:

- **Ρητά**
- **Γνωμικά**
- **Παροιμίες**

Επίκληση
στην αυθεν-
τία

Τα στοιχεία αυτά έχουν ανάλογο κύρος και αξία με τις φράσεις επιφανών προσωπικοτήτων, δεδομένου ότι ο λαός διακρίνεται για τη θυμοσοφία του και έχει την ικανότητα να κρίνει αντικειμενικά τα γεγονότα.

ΕΠΙΚΛΗΣΗ ΣΤΟ ΗΘΟΣ ΤΟΥ ΠΟΜΠΟΥ

Αρκετά συχνά ο πομπός επικαλείται την τιμιότητα, την αφιλοκέρδεια, την ειλικρίνεια του προκειμένου να επηρεάσει τη σκέψη του δέκτη και τελικά να εντάξει τη σκέψη του δέκτη στη δική του επιχειρηματολογία και οπτική των γεγονότων. Καθώς προβάλλεται η ακεραιότητα, η εντιμότητα και το ήθος του πομπού, κερδίζει σε κύρος και οι απόψεις του γίνονται πιο εύκολα αποδεκτές.

Αξιοποιεί ως μέσα πειθούς:

- **εγκώμια ή λέξεις δηλωτικές των ηθικών αρετών**
- **α' ενικό πρόσωπο**
- **αναφορά σε πεπραγμένα, ατομικές επιλογές, αποφάσεις, στάσεις, επιτυχίες αποδεικτικές του ήθους του πομπού**

ΕΠΙΘΕΣΗ ΣΤΟ ΗΘΟΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΠΑΛΟΥ

Αυτός ο τρόπος πειθούς είναι ο λιγότερο αποδεκτός, γιατί χρησιμοποιείται όταν ο πομπός δεν έχει άλλους καλούς τρόπους να πείσει και καταφεύγει στη συκοφαντία για να προσβάλει τον αποδέκτη. Επιθυμεί, δηλαδή, να παρουσιάσει ότι ο πομπός του μηνύματος είναι ακέραιος και αξιόπιστος, ενώ ο αντίπαλος παρουσιάζεται αναξιόπιστος και ηθικά ασταθής.

Αξιοποιεί ως μέσα πειθούς:

- **Λιβέλους – κατηγορητήρια**
- **Γ' ή και Β' ρηματικό πρόσωπο**
- **Χρήση λέξεων που δηλώνουν ελαττώματα**
- **Αναφορά σε πεπραγμένα, ατομικές επιλογές, αποφάσεις, στάσεις, αποτυχίες που αποδεικνύουν το ηθικό έλλειμμα που διακρίνει τον αντίπαλο – δέκτη**

Στον λόγο του πομπού δεν είναι πάντα ευδιάκριτος (εκτός από την επίκληση στην αυθεντία) ένας τρόπος πειθούς. Συνήθως διαπλέκονται και επιχειρείται μια αμφίπλευρη αφύπνιση λογικής και συναισθήματος από πλευράς του δέκτη του μηνύματος, αν και είναι εμφανής η κυριαρχία του ενός ή του άλλου τρόπου πειθούς.

Ανάπτυξη επιχειρηματολογίας

Η επιχειρηματολογία εντοπίζεται κυρίως στα παραινετικά κείμενα, που στοχεύουν να πείσουν τους αποδέκτες τους να κάνουν κάτι, αλλά και σε κείμενα που περιγράφουν μια πραγματικότητα. Εκτός από αυτά και τα αφηγηματικά ή περιγραφικά κείμενα (όταν ενσωματωθούν σε ευρύτερα κείμενα) μπορούν να υποστηρίξουν τις θέσεις και τις απόψεις του πομπού.

Η δομή ενός επιχειρηματολογικού κειμένου είναι η εξής:

- **Εισαγωγή:** παρουσιάζεται η θέση του πομπού για ένα θέμα.

- **Δεδομένα:** παρουσιάζονται τα επιχειρήματα για να υποστηριχθεί η θέση του πομπού.
- **Ανασκευή:** αντίκρουση αντίθετων θέσεων – επιχειρημάτων.
- **Κατάληξη:** παρουσιάζεται η τελική θέση, το συμπέρασμα και οι προϋποθέσεις που πρέπει να ισχύουν.

Οι **γλωσσικές επιλογές** των επιχειρηματολογικών κειμένων είναι οι παρακάτω:

- Χρήση **ρητορικών ερωτήσεων**
- **Ονοματοποίηση** (η μετατροπή ενός ρήματος ή ενός επιθετικού προσδιορισμού σε ουσιαστικό)
- **Παθητική σύνταξη**
- **Επανεμφάνιση** (αυτολεξεί επανάληψη στοιχείων ή δομών),
- **Μερική επανεμφάνιση** (μετατροπή σε άλλη γραμματική κατηγορία στοιχείων που έχουν ήδη χρησιμοποιηθεί)
- **Παράφραση** (επανάληψη ενός περιεχομένου, αλλά απόδοσή του με διαφορετικές εκφράσεις)
- **Σαφήνεια**
- **Κυριολεξία**
- **Αποφυγή της πολυσημίας**
- **Χρήση ειδικού λεξιλογίου**
- **Πλούσια στίξη**
- **Επανάληψη** στοιχείων δομής ή περιεχομένου,
- Χρήση λέξεων ή φράσεων που:
 - συνδέονται με την **ανάπτυξη του επιχειρήματος**: *επίσης, συνεπώς, φυσικά, με αποτέλεσμα κ.ά.*
 - εκφράζουν **πιθανότητα**: *μπορεί, ενδέχεται, είναι δυνατόν, πιστεύω, υποθέτω κ.ά.*
 - εκφράζουν **δεοντολογία** (κάτι που πρέπει να γίνει): *πρέπει, χρειάζεται, κρίνεται απαραίτητο, επιτρέπεται κ.λπ.*

Οργάνωση επιχειρηματολογίας

Όταν ένα επιχειρηματολογικό κείμενο αιτιολογεί μια θέση, μια κρίση, μια άποψη τότε η επιχειρηματολογία είναι **επαγωγικά** προσανατολισμένη. Αντίθετα, όταν το κείμενο υπεραμύνεται μιας πίστης ή μιας πεποίθησης, είναι **παραγωγικά** προσανατολισμένη, γιατί στηρίζεται σε αξιολόγηση. Για παράδειγμα, η άποψη ότι δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται απαξιωτικά και περιφρονητικά τα άτομα με ειδικές ανάγκες στηρίζεται όχι τόσο σε στατιστικά στοιχεία, όσο στην πίστη ότι είναι άνθρωποι με ισότιμα δικαιώματα και μπορούν να προσφέρουν έργο σε κάθε τομέα (*επαγγελματικό, επιστημονικό, κοινωνικό, πολιτισμικό κ.λπ.*). Υπάρχουν ποικίλες μορφές επιχειρημάτων:

1. Επιχειρήματα Ορισμού

Η αξιοποίηση των **επιχειρημάτων ορισμού** καθορίζει τη θεματική στην οποία αναπτύσσεται η επιχειρηματολογία. Στην κατηγορία των *επιχειρημάτων ορισμού* εντάσσονται,

επιπλέον, επιχειρήματα τα οποία βασίζονται στις δύο υποκατηγορίες του κοινού τύπου του ορισμού: α) το **γένος (βάθος)** και β) τη **διαίρεση (πλάτος)**.

2. Επιχειρήματα Σύγκρισης

Στην περίπτωση αυτή η υποστήριξη μιας θέσης γίνεται με επιχειρήματα που βασίζονται στη σύγκριση ενεργειών, καταστάσεων και απόψεων. Τα επιχειρήματα σύγκρισης υποδιαιρούνται σε:

1. επιχειρήματα που φανερώνουν **ομοιότητα** ή **αναλογία** ανάμεσα σε καταστάσεις που δεν ανήκουν στην ίδια τάξη.
2. επιχειρήματα που φανερώνουν **διαφορά** και οδηγούν τους συνομιλητές στην επιβεβαίωση ή ανασκευή της θέσης.
3. επιχειρήματα που δείχνουν ότι η διαφορά ανάμεσα σε καταστάσεις ή γεγονότα είναι θέμα **βαθμού**, όχι ποιότητας.

3. Επιχειρήματα Μαρτυρίας

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν τα επιχειρήματα από αυθεντία στα οποία ένα πρόσωπο εγνωσμένης αξίας επιβεβαιώνει την αλήθεια μιας πρότασης. Στην ίδια κατηγορία ανήκουν και οι μαρτυρίες μιας ομάδας (ανώνυμης ή μη καθορισμένης: π.χ. νέοι). Η χρήση στατιστικών στοιχείων, η παράθεση νόμων και τα αποφθέγματα είναι επιπλέον στοιχεία για να υποστηριχθεί η τοποθέτηση σχετικά με ένα θέμα.

Αγώνες λόγου

Οι αγώνες λόγου επιτρέπουν στους/στις συνομιλητές/συνομιλήτριες να αναπτύξουν τα επιχειρήματά τους με οργάνωση και πειθαρχία, αλλά και με σεβασμό στον/στη συνομιλητή/συνομιλήτρια. Στους αγώνες λόγων αντιπαρατίθενται τα επιχειρήματα και ο πομπός προσπαθεί να εξηγήσει καλύτερα το θέμα.

Στους αγώνες αυτούς οι συνδιαλεγόμενοι/συνδιαλεγόμενες οφείλουν να έχουν πλήρη και ουσιαστική ενημέρωση για τα θέματα που θα αναλύσουν και να διέπονται από κριτική σκέψη. Στόχος του διαλόγου είναι η προσέγγιση της αλήθειας και όχι η βίαιη επιβολή των θέσεων ή η εξυπηρέτηση συμφερόντων. Προβλέπεται η παρουσία ακροατηρίου και η δι-εξαγωγή τους γίνεται με συγκεκριμένους κανόνες (χρονομέτρηση, προκριματικοί αγώνες, προετοιμασία κ.λπ.). Η διάταξη στους διττούς λόγους έχει ως εξής:

Πίνακας 1: Αγώνες Αντιλογίας

ΠΡΩΤΗ ΟΜΑΔΑ	ΔΕΥΤΕΡΗ ΟΜΑΔΑ
Λόγος	Αντίλογος
ΛΟΓΟΣ 1	ΑΝΤΙΛΟΓΟΣ 1
ΛΟΓΟΣ 2	ΑΝΤΙΛΟΓΟΣ 2
ΛΟΓΟΣ 3	ΑΝΤΙΛΟΓΟΣ 3
Χρονομέτρηση (X)	
Κριτές K1, K2, K3	

Σκοπός της **πρώτης ομάδας** είναι η **ανάπτυξη του θέματος** με πληρότητα, σαφήνεια και αξιοπιστία. Η **δεύτερη ομάδα** έχει στόχο να **αντικρούσει** αυτά τα επιχειρήματα σε-

βόμνη όμως το πλαίσιο το οποίο έχει συμφωνηθεί και έχει γίνει αποδεκτό και από τις δύο πλευρές.

Σε έναν αγώνα λόγου χρησιμοποιείται κατάλληλο και συναφές λεξιλόγιο (προσφωνήσεις, προτροπές, ρηματικά πρόσωπα, χιούμορ). Όλα αυτά πρέπει να συνοδεύονται και από εξωγλωσσικά στοιχεία όπως: η στάση ή η κίνηση του σώματος, οι κινήσεις των χεριών και του προσώπου, η βλεμματική επαφή, η ένταση και η διακύμανση της φωνής, η καθαρή άρθρωση και ο επιτονισμός.

Κάθε ομιλητής/ομιλήτρια οφείλει να:

- μιλάει σχετικά με το θέμα,
- βασίζεται σε επιχειρήματα και τεκμήρια ή ό,τι άλλο κρίνει ότι επιβεβαιώνει τη θέση του/της,
- έχει λογική οργάνωση των συλλογισμών του,
- αξιολογεί το υλικό που θα αναπτύξει και να ιεραρχεί τα επιχειρήματά του ανάλογα με την πορεία του αγώνα λόγου,
- συσχετίζει τις θέσεις του/της με τη γενική θέση της ομάδας,
- δε λειτουργεί αυτόνομα ή αυθαίρετα, αλλά να ενισχύει την ομάδα του/της,
- αξιοποιεί σωστά το χρόνο του/της και να τον κατανέμει βάσει της δομής της ομιλίας του/της,
- φροντίζει να κατανέμει τον χρόνο του/της σε εισαγωγή, ανάπτυξη επιχειρημάτων, συμπέρασμα.

Αξιολόγηση επιχειρημάτων

Κάθε επιχείρημα και κάθε συλλογισμός αξιολογείται βάσει της αποδεικτικής ισχύος του. Έτσι τα επιχειρήματα θεωρούνται **αληθή/μη αληθή, έγκυρα/μη έγκυρα** και **ορθά/μη ορθά**.

Ελέγχουμε αν:

- οι προκείμενες είναι **αληθείς**, ανταποκρίνονται δηλαδή στην πραγματικότητα,
- το συμπέρασμα είναι **έγκυρο**, απορρέει δηλαδή με λογική αναγκαιότητα από τις προκείμενες,
- ο συλλογισμός είναι **ορθός**, αν δηλαδή είναι και αληθείς οι προκείμενες και έχουν έγκυρο το συμπέρασμα.

Παράδειγμα 1 (έγκυρο)

α' προκείμενη: Τα ζώα χρειάζονται τροφή.

β' προκείμενη: Η γάτα είναι ζώο.

Συμπέρασμα: Η γάτα χρειάζεται τροφή.

Παράδειγμα 2 (μη έγκυρο)

α' προκείμενη: Όλοι οι πλανήτες βρίσκονται στο διάστημα.

β' προκείμενη: Ο Άρης είναι πλανήτης.

Συμπέρασμα: Ο Άρης ονομάστηκε έτσι από τον αρχαίο θεό Άρη.

Παράδειγμα 3 (αληθής)

α' προκείμενη: Τα τεχνολογικά επιτεύγματα βασίζονται στην επιστήμη.

β' προκείμενη: Ο ηλεκτρονικός υπολογιστής είναι τεχνολογικό επίτευγμα.

Συμπέρασμα: Ο ηλεκτρονικός υπολογιστής βασίζεται στην επιστήμη.

Παράδειγμα 4 (μη αληθής)

α' προκείμενη: Όσοι φορούν σκούφους κρυώνουν.

β' προκείμενη: Ο Πέτρος φορά σκούφο.

Συμπέρασμα: Άρα, ο Πέτρος κρυώνει (οι άνθρωποι φορούν σκούφους για πολλούς λόγους).

Λεξιλόγιο για επιχειρηματολογία

Στα επιχειρηματολογικά κείμενα συναντάμε ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά:

- **ρήματα σκέψης** (γνωρίζω, θεωρώ, κατανοώ, αναγνωρίζω, υποθέτω, σημειώνω, αναμένω, ισχυρίζομαι, προτιμώ κ.λπ.),
- λέξεις που δηλώνουν **χρονική ακολουθία**, που αξιοποιούνται για να ιεραρχήσουν δεδομένα και ισχυρισμούς (πρώτον, δεύτερον, κ.λπ.),
- λέξεις που δηλώνουν **αιτίες** και **αποτελέσματα** (επομένως, άρα, επειδή, κ.λπ.),
- λέξεις που δηλώνουν **σύγκριση**, που χρησιμοποιούνται για να εισαχθεί ο αντίλογος (Παρ' όλα αυτά, όμως, κ.λπ.),
- **επιστημική τροπικότητα** για να δηλωθεί ο βαθμός βεβαιότητας του/της ομιλητή/-τριας (υπόθεση, δυνατότητα, πιθανότητα, βεβαιότητα): *πιθανότατα, συχνά* κ.λπ.),
- **δεοντική τροπικότητα** (πρέπει να..., προτίθεμαι να..., χρειάζεται, είναι ανάγκη να ... κ.λπ.),
- **ονοματοποίηση** (χρήση ονοματικών συνόλων αντί για ρηματικές δομές, ώστε να εξασφαλίζεται αντικειμενικότητα, ουδετερότητα και καθολικότητα στην παρουσίαση της επιχειρηματολογίας),
- **αναφορική** λειτουργία έναντι της ποιητικής,
- **λόγιες** λέξεις έναντι των λαϊκών,
- **αφηρημένα ουσιαστικά**,
- **ειδικοί όροι**,
- **υποταγμένος** και **μακροπερίοδος** λόγος για να εκφραστούν τα σύνθετα νοήματα και οι περίπλοκες σχέσεις της επιχειρηματολογίας,
- **ρητορικά ερωτήματα** για να παρουσιαστεί ο αντίλογος,
- εισαγωγή ορισμένων απόψεων με φράσεις όπως «διάχυτη είναι η αίσθηση...», «Εύστοχα επισημάνθηκε ότι...», «Θεωρείται συχνά ότι...», «Γίνεται φανερό ότι...» κ.ά., με τις οποίες ο/η συγγραφέας επιδιώκει να εκφράσει **αντικειμενικότητα και έλλειψη υποκειμενισμού** ως προς την παρουσίαση των θέσεών του/της,
- εισαγωγή ορισμένων απόψεων με φράσεις όπως «Ας δεχτούμε ότι...», «Θα χαρακτηρίζα καλοπροαίρετους όσους υποστηρίζουν...», «ωστόσο...», «Εάν αυτό είναι σωστό...» κ.ά. με τις οποίες ο/η συγγραφέας εκφράζει τη **μετριοπάθειά** του/της και ευκολότερα γίνεται αποδεκτός από τον/την αναγνώστη/αναγνώστρια,

- **πλούσια στίξη** για να αποτυπωθεί καλύτερα ο σχολιασμός και η ψυχοσυναισθηματική κατάσταση του πομπού.

Εξηγώντας

Εξήγηση

Η εξήγηση συναντάται σε επιστημονικά κείμενα και σε πραγματείες. Η δομή της εξήγησης έχει την ακόλουθη μορφή:

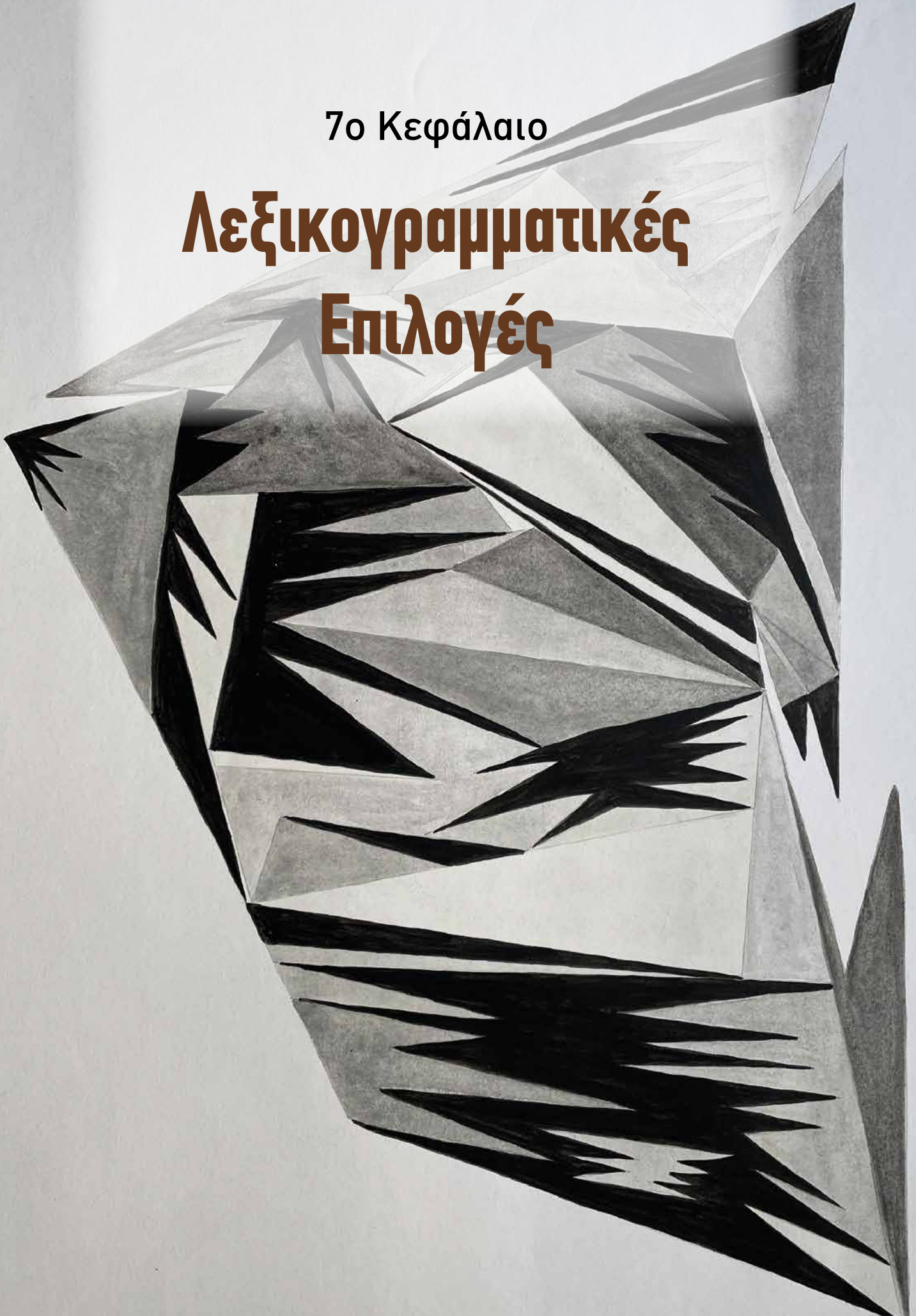
1. **Εισαγωγικό στάδιο:** Κατηγοριοποιείται και περιγράφεται το φαινόμενο, το γεγονός ή η έννοια.
2. **Κυρίως επεξηγηματικό μέρος:** Παρουσιάζονται τα στάδια που οργανώνονται σε χρονική ή αιτιολογική σειρά (*πώς, γιατί*).
3. **Τελευταίο στάδιο** (προαιρετικό): Παρουσιάζονται οι προσωπικές παρατηρήσεις, οι κρίσεις και οι ερμηνείες του πομπού.

Στις γλωσσικές επιλογές της εξήγησης κυριαρχούν:

- Τα **κοινά ουσιαστικά** (συνήθως *αφηρημένα*), καθώς η εξήγηση αναφέρεται σε διαδικασίες που αφορούν ευρύτερες κατηγορίες φαινομένων, γεγονότων ή εννοιών.
- Τα **ρήματα** που βρίσκονται συνήθως σε **ενεστωτικό χρόνο** και δηλώνουν δράση ή σκέψη.
- Οι **δείκτες λόγου** ή *φράσεις* που δηλώνουν χρονικές και αιτιολογικές σχέσεις.
- Οι φράσεις που εκφράζουν **πιθανότητα** (π.χ. *μπορεί, ενδέχεται, ίσως*). Χρησιμοποιούνται λέξεις που δηλώνουν το **πώς**, το **γιατί**, καθώς συχνά η εξήγηση χρησιμοποιείται στις οδηγίες, αλλά και παραδείγματα όταν συναντάται και στην επιχειρηματολογία.

7ο Κεφάλαιο

Λεξικογραμματικές Επιλογές

Οι γραμματικοί κανόνες μιας γλώσσας επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τις λέξεις που χρησιμοποιούμε, γιατί η γραμματική και το λεξιλόγιο «δουλεύουν» μαζί και επηρεάζουν το ένα το άλλο. Το σύνολο των γραμματικών κανόνων της γλώσσας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις συγκεκριμένες λεξικές πραγματώσεις, επειδή η γραμματική και το λεξιλόγιο αλληλεπιδρούν. Οι λεξικογραμματικές επιλογές του/της συντάκτη/συντάκτριας του κειμένου (το συγκεκριμένο επίθετο, λέξη, ρηματικό πρόσωπο, ονοματοποίηση, παθητική φωνή, στίξη, έγκλιση, χρόνος κ.λπ.) έχουν σχέση με την πρόθεση του/της συντάκτη/συντάκτριας του κειμένου και με τον σκοπό του. Για παράδειγμα, ο πομπός του μηνύματος εκφράζει κάποια επιρρηματική σχέση (**σκοπό, αιτία, προϋπόθεση** κ.ά.) με γραμματικά μέσα (όπως προθέσεις: *για, προς* και συνδέσμους: *για να, επειδή, εάν, μιας και*), αλλά και με λεξικά μέσα (όπως ρήματα ή περιφράσεις από το λεξιλογικό πεδίο του σκοπού, της αιτίας ή της προϋπόθεσης: *σκοπεύω, αποβλέπω, προϋποτίθεται, αποσκοπώ, έχω στόχο, έχω στον νου μου, οφείλεται, ερμηνεύεται* κ.ά. και ουσιαστικά: *στόχος και σκοπός, προϋπόθεση, αιτία* σε φράσεις όπως: *αιτία είναι, με σκοπό, με στόχο* κ.ά.). Άρα, πρέπει να εξετάζονται μαζί τα γραμματικά και λεξικά μέσα, για να αναδεικνύεται η ποικιλία και η ευχέρεια στις γλωσσικές επιλογές του/της ομιλητή/ομιλήτριας.

Ρηματικά πρόσωπα

Η επιλογή του ρηματικού προσώπου είναι καθοριστική και συνδέεται άρρηκτα με το ύφος και το είδος του κειμένου που διαβάζουμε.

Το πρώτο (α') ενικό:

- προσδίδει αμεσότητα, ζωντάνια, ζωηρότητα, ενδιαφέρον στον λόγο, αφού υπάρχουν τα βιώματα, οι εμπειρίες και οι μαρτυρίες του πομπού.
- καθιστά το ύφος του κειμένου εξομολογητικό, βιωματικό (π.χ. *Όταν έκανα εκείνο το ταξίδι στην Ιταλία, αισθάνθηκα κάτι που ποτέ δεν είχα νιώσει πριν*).
- προβάλλει τις προσωπικές εκτιμήσεις και αξιολογήσεις του πομπού, την προσωπικότητα και τις αξίες του, οι οποίες είναι ιδωμένες με τη δική του υποκειμενική – προσωπική οπτική. Για παράδειγμα στη φράση: *«Πιστεύω βαθιά ότι η συνεργασία είναι το κλειδί για κάθε επιτυχία· χωρίς αυτήν, ακόμα και οι πιο καλές ιδέες κινδυνεύουν να χαθούν»* είναι φανερή η προσωπική εκτίμηση και το αξιακό σύστημα του πομπού, μέσα από τη χρήση του α' ενικού προσώπου.
- κάνει το κείμενο πιο προσωπικό και βοηθά τον/την αναγνώστη/αναγνώστρια να νιώσει πιο κοντά σε όσα περιγράφονται, σαν να τα ζει κι ο/η ίδιος/ίδια. Για παράδειγμα στη φράση: *«Ένιωσα περήφανη όταν κατάφερα να ολοκληρώσω την ομαδική εργασία. Για πρώτη φορά είδα πως η προσπάθεια πραγματικά ανταμείβεται»*, το α'

ενικό φέρνει τον/την αναγνώστη/-τρια κοντά στο θετικό συναίσθημα και ενισχύει την ταύτιση με την εμπειρία.

- δείχνει την προσωπική άποψη του/της ομιλητή/ομιλήτριας και ίσως φανερώνει εγωκεντρική στάση ή προσπάθεια να επηρεάσει έμμεσα τους άλλους. Για παράδειγμα στη φράση: «*Μόνο εγώ κατάλαβα από την αρχή τι πραγματικά συμβαίνει· αν με άκουγαν, τα πράγματα σήμερα θα ήταν πολύ διαφορετικά*» δίνεται έμφαση στην προσωπική θεώρηση.

Το δεύτερο (β') ενικό:

- προσδίδει οικειότητα, αμεσότητα, ζωντάνια, συμβουλευτικό, προτρεπτικό τόνο (π.χ. *Ξέρεις καλά πως ό,τι κι αν γίνει, θα είμαι δίπλα σου. Μην ανησυχείς, θα τα καταφέρεις όπως πάντα*),
- καλλιεργεί κλίμα οικειότητας στην επικοινωνία του πομπού και του δέκτη,
- σε ορισμένες περιπτώσεις χρωματίζεται το ύφος με διδακτικό, συνομιλητικό και φιλικό τόνο, όπως αποδεικνύεται στη φράση: *Αν θέλεις να πετύχεις, πρέπει πρώτα να πιστέψεις στον εαυτό σου. Μην τα παρατάς, ακόμα κι όταν όλα φαίνονται δύσκολα.*
- απευθύνεται στους δέκτες, σαν να συνομιλεί μαζί τους και έτσι πετυχαίνει να τους καταστήσει συμμετόχους στην προβληματική που αναπτύσσει, μεταδίδοντας με τον πιο άμεσο τρόπο το μήνυμά του (π.χ. *Αν αναρωτιέσαι πώς μπορείς να κάνεις τη διαφορά, σκέψου το εξής: τι θα γινόταν αν όλοι λίγο-λίγο προσπαθούσαμε να αλλάξουμε τις καθημερινές μας συνήθειες για το καλό του περιβάλλοντος;*).

Το τρίτο (γ') ενικό:

- προσδίδει αντικειμενικότητα, αμεροληψία, ουδετερότητα, αφού οι επισημάνσεις του πομπού φαίνονται αναμφισβήτητες και αυταπόδεικτες (π.χ. *Η επιστήμη αποδεικνύει ότι η κλιματική αλλαγή είναι αποτέλεσμα ανθρώπινων δραστηριοτήτων*),
- ο πομπός – ως αντικειμενικός και αποστασιοποιημένος παρατηρητής – με την επιλογή αυτή δείχνει ότι δεν θέλει ούτε να υπερτονίσει ούτε να υποτιμήσει τα γεγονότα αλλά να τα παρουσιάσει όπως ακριβώς είναι (π.χ. *Η κοινωνία αντιμετωπίζει προκλήσεις στο θέμα της εκπαίδευσης, οι οποίες απαιτούν συστηματική προσέγγιση*),
- δίνει κύρος στο μήνυμα (κυρίως σε γενικεύσεις συλλογισμών, όπως για παράδειγμα στη φράση: *Η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι διαμορφωμένη από πολλές παραμέτρους που αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους*) και
- τα συμπεράσματα αποκτούν ευρύτερη ισχύ και αποδοχή με σαφείς υπαινιγμούς (π.χ.: *Η ανάλυση των δεδομένων καταδεικνύει ότι τα αποτελέσματα της έρευνας είναι ενδεικτικά μιας σοβαρής κοινωνικής αλλαγής*).

Το πρώτο (α') πληθυντικό:

- προωθεί καθολικό ενδιαφέρον, ζωντανή και άμεση επικοινωνία του/της συγγραφέα με τον/την αναγνώστη/-τρια (π.χ. *Ας σκεφτούμε όλοι μαζί πώς μπορούμε να βελτιώσουμε την κατάσταση του περιβάλλοντος!*),
- υπογραμμίζονται οι ευρείες και οι καθολικές διαστάσεις του φαινομένου. Αυτό σημαίνει ότι το πρόβλημα ή το θέμα που εξετάζεται αφορά όλους και ότι όλοι είναι συνυπεύθυνοι και οφείλουν να αγωνιστούν για τη μερική ή ολική επίλυσή του

(π.χ. Πρέπει όλοι να αναλάβουμε τις ευθύνες μας και να εργαστούμε συλλογικά για να καταπολεμήσουμε την κλιματική αλλαγή).

- δημιουργεί αίσθηση συλλογικότητας ανάμεσα στον πομπό και στον δέκτη (π.χ. Ας ενωθούμε για να δημιουργήσουμε μια κοινωνία με ίσες ευκαιρίες για όλους!).
- πείθει πιο εύκολα τον/την αναγνώστη/-τρια και τον ευαισθητοποιεί πιο αποτελεσματικά (π.χ. Είναι καθήκον μας να προστατεύσουμε το μέλλον των παιδιών μας, και όλοι μαζί μπορούμε να το πετύχουμε).

Το δεύτερο (β') πληθυντικό:

- όπως και το β' ενικό προσδίδει διαλογικό χαρακτήρα στον λόγο,
- καθιστά τον τόνο συνομιλητικό – φιλικό,
- αποτελεί έκφραση ευγένειας (π.χ. *περάστε, είστε ευπρόσδεκτη*),
- παράγει μηνύματα κοινωνικής απόστασης (π.χ. *εσείς, ως υπεύθυνοι για την οργάνωση της εκδήλωσης, οφείλετε να λάβετε υπόψη τις ανάγκες του κοινού και να εξασφαλίσετε ότι όλα θα κυλήσουν ομαλά*),
- προσδίδει θεατρικότητα στο ύφος και στον λόγο, όπως και συναισθηματική προσέγγιση (π.χ. *Εσείς θα γράψετε την ιστορία αυτού του αγώνα!*).

Το τρίτο (γ') πληθυντικό:

- όπως και το γ' ενικό προσδίδει αντικειμενικό τόνο στην εξέταση του θέματος (π.χ. *Οι επιστήμονες συμφωνούν ότι η κλιματική αλλαγή προκαλεί σοβαρές συνέπειες για το περιβάλλον*),
- χρωματίζει με ουδέτερο και απρόσωπο ύφος τον λόγο και οι επισημάνσεις του πομπού φαίνονται αναμφισβήτητες και γενικώς αποδεκτές (π.χ. *Η αύξηση της θερμοκρασίας έχει παρατηρηθεί σε πολλές περιοχές του πλανήτη*),
- αποστασιοποιεί τον/τη συγγραφέα από τη συμμετοχή και τον/τη καθιστά αντικειμενικό/-ή παρατηρητή/-τρια (π.χ. *Αναφέρθηκε ότι οι νέες τεχνολογίες συμβάλλουν στη βελτίωση της ποιότητας ζωής*).

Στίξη

Σημεία στίξης είναι τα σύμβολα-σημάδια που μπαίνουν ανάμεσα στις λέξεις και διευκολύνουν στην ανάγνωση. Βοηθούν στο πώς διαβάζεται το κείμενο – δηλαδή στον τόνο, στις παύσεις, στη διάρκεια και στο συναίσθημα που θέλει να μεταφέρει αυτός/ή που μιλά ή γράφει. Τα σημεία στίξης είναι τα:

1. **Τελεία.** Μπαίνει στο τέλος μιας φράσης που έχει ολοκληρωμένο νόημα για να σταματήσει η φωνή. Η τελεία χρησιμοποιείται σε συντμήσεις λέξεων ή σε αρκτικόλεξα, ως διαχωριστικό σε αριθμούς για τη διάκριση στις χιλιάδες, εκατοντάδες χιλιάδες κ.λπ.
2. **Άνω τελεία.** Χρησιμεύει για να χωρίσει μια φράση με στενό νοηματικό σύνδεσμο σε δύο μέρη, από τα οποία το δεύτερο επεξηγεί το πρώτο ή είναι αντίθετο με το

πρώτο μέρος. Με την άνω τελεία ομαδοποιούνται ή διαφοροποιούνται οι πληροφορίες που λαμβάνει ο αναγνώστης.

3. **Κόμμα.** Δείχνει το σημείο που πρέπει να γίνει μικρή παύση και βοηθά πολύ στην κατανόηση του κειμένου. Χρησιμοποιείται:

- Για να διαχωρίσει όμοιους όρους (υποκείμενα, κατηγορούμενα, επιθετικούς ή επιρρηματικούς προσδιορισμούς κ.λπ.: *ο Κώστας, ο Νίκος, ο Γιάννης μάς επισκέφτηκαν σήμερα*).
- Στην επεξήγηση (*Ο ποταμός, ο Πηνειός, πλημμύρισε σήμερα*) και στην παράθεση (*Το νέκταρ, η τροφή των θεών, είναι ουσία που δεν έχει σαφή σύσταση*).
- Στις προτάσεις με μετοχή, βάζουμε κόμμα όταν η μετοχή έχει πολλά δικά της συμπληρώματα ή όταν πρέπει να ξεχωρίσουν από αυτά του ρήματος (*Ηρθε, απογοητευμένος από τη συμπεριφορά των συνεργατών του, σπίτι του*).
- Σε δευτερεύουσες επιρρηματικές προτάσεις, όταν έχουν χαλαρή νοηματική σύνδεση με την κύρια πρόταση, συνήθως όταν προηγούνται (*Επειδή δεν έχεις αποφασίσει για τις μελλοντικές σου επιλογές, καλό είναι να συμβουλευτείς ειδικούς*). Στις δευτερεύουσες ονοματικές προτάσεις μπαίνει κόμμα όταν αυτές λειτουργούν ως επεξήγηση (*Το φοβάμαι, μήπως δεν τα καταφέρω στις εξετάσεις*).
- Στην κλητική προσφώνηση (*Κώστα, έλα από εδώ να σε δούμε*).
- Μετά από ένα μόριο ή ένα βεβαιωτικό (ή αρνητικό) επίρρημα στην αρχή της περιόδου, που χρησιμεύει για να τη συνδέσει με τα προηγούμενα (*Ναι, θα έρθω || Καλά, με έπεισες*).
- Στις παρένθετες προτάσεις (*Θα φύγω, όπως φαίνεται, από τη χώρα μου*).
- Στις προτάσεις που συνδέονται αντιθετικά (*Δεν θέλω να το αρνηθώ, αλλά αναγκάζομαι*).
- Στην αναφορική αντωνυμία ό,τι, όπου ονομάζεται υποδιαστολή.

4. **Ερωτηματικό.** Μπαίνει στο τέλος μιας ερωτηματικής πρότασης. Τίθεται εντός παρενθέσεων για να δηλώσει την αβεβαιότητα του πομπού για την παρεχόμενη πληροφορία (*Ηρθε (:) στην ώρα του*). Σκοπός του ερωτηματικού είναι:

- να εκφράσει την **αμφισβήτηση**, την **αποδοκιμασία**, την **αγανάκτηση**, την **ειρωνεία** ή την **αμφιβολία** για κάτι,
- να εκφραστεί ο **προβληματισμός** για το τι πρέπει να γίνει,
- να εκφράσει ο πομπός την **επιθυμία να πληροφορηθεί** κάτι που δεν γνωρίζει (εδώ δε λειτουργεί σχολιαστικά),
- να εκφράσει εντονότερα μια **προτροπή** ή μια **παράκληση**,
- να δηλώσει emphaticά τη βεβαιότητά του για μια αυτονόητη κατάσταση (ρητορικές ερωτήσεις),
- να εκφράσει εντονότερα την **αμφισβήτηση** ή την **αμφιβολία** για κάτι,
- να δηλώσει την **αποδοκιμασία** του,
- να εκφράσει την αγανάκτησή του,
- να χρησιμοποιήσει **ειρωνεία** στον λόγο του,
- να υπηρετήσει τη **συνοχή** του κειμένου και να προκαλέσει το **ενδιαφέρον** του/της αναγνώστη/στριας,
- να εκφράσει με ευγένεια μια **προτροπή** ή μια **παράκληση**.

Μπράβο
παιδιά!

Θαυμαστικό

5. **Θαυμαστικό.** Τοποθετείται για να ενισχύσει οποιοδήποτε συναίσθημα θετικό ή αρνητικό (δηλώνει θαυμασμό, απογοήτευση, ειρωνεία, χαρά, λύπη, θαυμασμό, φόβο, υπερβολή, σαρκασμό, πόνο κ.λπ.).
6. **Διπλή τελεία** (ή «άνω και κάτω τελεία»). Μπαίνει όταν παρατίθενται τα λόγια κάποιου κατά λέξη, όταν παρατίθενται παροιμίες ή γνωμικά, όταν απαριθμούνται πράγματα ή σε περιπτώσεις που επιθυμούμε να εξηγήσουμε κάτι.
7. **Παρένθεση.** Σημειώνεται για να επεξηγήσει μια λέξη ή φράση που όμως δεν είναι αναγκαία για την κατανόηση του κειμένου. Διαφοροποιούνται δηλαδή οι δευτερεύουσες από τις κύριες πληροφορίες.
8. **Αποσιωπητικά.** Χρησιμοποιούνται όταν θέλουμε να δηλώσουμε υπαινιγμό, δισταγμό, συγκίνηση ή έμφαση για κάτι ή να δηλώσουμε ότι το νόημα είναι ημιτελές. Ο/Η αναγνώστης/αναγνώστρια μπορεί πιο εύκολα να νιώσει το μήνυμα του/της συγγραφέα και να κατανοήσει καλύτερα το κείμενο, καθώς μοιράζεται την ίδια οπτική με τον/τη συγγραφέα.
9. **Παύλα.** Χρησιμοποιείται εντός διαλόγου, ώστε να φανεί ότι αλλάζει το πρόσωπο που διαλέγεται.
10. **Διπλή παύλα.** Χρησιμοποιείται όπως και η παρένθεση, αλλά σ' αυτή την περίπτωση η πληροφορία θεωρείται σημαντική και αναγκαία για την κατανόηση του κειμένου.
11. **Ενωτικό.** Δηλώνει την ένωση στοιχείων (*κοινωνικό – πολιτικό πρόβλημα*) ή το διάστημα μεταξύ δύο ορίων (*Μάρτιος – Απρίλιος*). Το ενωτικό χρησιμοποιείται επίσης για να τονίσει ουσιαστικά που αποτελούνται από πολλές λέξεις (όνομα + όνομα: *παιδί – θάυμα || άνθρωπος – φάντασμα*).
12. **Αγκύλη.** Χρησιμοποιείται όταν πρέπει να υπάρξει μια δεύτερη παρένθεση στο κείμενο.
13. **Ειδική γραμμή (/).** Η κάθετη γραμμή σε συνώνυμες λέξεις δίνει έμφαση και διευρύνει την έννοια (π.χ. *εμπορικό / οικονομικό*) και υπηρετεί την ανάγκη για περισσότερη σαφήνεια.
14. **Εισαγωγικά.** Χρησιμοποιούνται:
 - όταν επιθυμούμε να παραθέσουμε τα λόγια κάποιου/-ας κατά λέξη,
 - για τίτλους βιβλίων, ταινιών, εφημερίδων και περιοδικών ή για παροιμίες και γνωμικά,
 - για να δηλωθεί ειρωνεία, να αμφισβητηθεί ή να μειωθεί το κύρος μιας λέξης ή φράσης,
 - για να δηλωθεί η μεταφορική σημασία μιας λέξης,
 - σε όρους επιστημονικούς,
 - σε ονόματα φορέων (επιστημονικών, πολιτικών, κοινωνικών, κ.ά.),
 - για να εστιάσει την προσοχή του/της αναγνώστη/-τριας σε μια λέξη ή φράση που έχει άλλη σημασία από την καθιερωμένη (είναι νεολογισμός).

Εισαγωγικά

Τροπικότητες

Ο πομπός του μηνύματος μπορεί να παρουσιάσει αυτό που θέλει να πει με δύο τρόπους, είτε απρόσωπα, ουδέτερα και όσο το δυνατόν αντικειμενικά, είτε εκφράζοντας την προσωπική του/της άποψη σε σχέση με:

- α. τον βαθμό της **βεβαιότητάς** του για την αλήθεια αυτού που δηλώνεται,
- β. την **αναγκαιότητα** της πραγματοποίησής του, είτε αυτή είναι εσωτερική (υποκινούμενη από προσωπική επιθυμία) είτε είναι εξωτερική (προκύπτει από άλλες παραμέτρους).

Τροπικότητα είναι η έκφραση της υποκειμενικής στάσης του πομπού του μηνύματος. Οι ομιλητές/-τριες μπορούν να εκφράσουν μια ευρεία ποικιλία τοποθετήσεων (*αβεβαιότητα, πιθανότητα, δυνατότητα, υποχρέωση, ελπίδα, ευχή* κ.λπ.). Εκφράζεται σε όλες τις κύριες επικοινωνιακές δραστηριότητες:

- όταν αποφαίνεται σχετικά με κάτι (απόφαση),
- όταν προτρέπει κάποιον να κάνει κάτι (προσταγή/παράκληση) και
- όταν ζητάει πληροφορίες (ερώτηση).

Όταν δίνουμε μια εντολή ή κάνουμε μια παράκληση, μπορούμε να το πούμε είτε **άμεσα** με προστακτική («*Κάνε το αυτό!*»), είτε πιο **έμμεσα** και ευγενικά («*Μπορείς να το κάνεις αυτό;*»). Επίσης, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε και άλλες λέξεις για να ενισχύσουμε αυτό που ζητάμε.

Κάνε ό,τι σου αρέσει!

Κάνε οπωσδήποτε αυτό που σου αρέσει!

Είναι απαραίτητο να κάνεις αυτό που σου αρέσει!

Δεν νομίζεις πως πρέπει να ζεις σύμφωνα με τις επιθυμίες σου;

Η τροπικότητα μπορεί να ενταχθεί σε δύο μεγάλες κατηγορίες: την **επιστημική** και τη **δεοντική**.

Η **επιστημική** τροπικότητα αφορά στη γνώση του/της ομιλητή/-τριας και συγκεκριμένα στον βαθμό της βεβαιότητας σε σχέση με την αλήθεια αυτού που εκφράζει. Εκφράζει τον βαθμό βεβαιότητας για κάτι που έγινε σε όλες τις χρονικές βαθμίδες (στο *παρελθόν, το παρόν, το μέλλον*). Στην επιστημική τροπικότητα υπάρχουν διαβαθμίσεις ως προς τη βεβαιότητα του πομπού του μηνύματος για την αλήθεια αυτού που λέει, για τη δυνατότητα, την πιθανότητα και την ρητά δηλωμένη βεβαιότητα των λεγομένων του/της:

Δυνατότητα

- *Ίσως/Μπορεί να φέρεται με ευγένεια.*

Πιθανότητα

- *Φαίνεται ότι οι επιλογές κάθε ανθρώπου διαφέρουν.*
- *Οι επιλογές του κάθε ανθρώπου μάλλον διαφέρουν.*

Βεβαιότητα

- *Οι επιλογές κάθε ανθρώπου σίγουρα διαφέρουν.*
- *Είναι εκατό τοις εκατό βέβαιο ότι οι επιλογές του κάθε ανθρώπου διαφέρουν.*

Η **δεοντική** τροπικότητα αφορά στην αναγκαιότητα πραγματοποίησης του περιεχομένου του μηνύματος. Η ανάγκη αυτή μπορεί να έρχεται από μέσα μας, δηλαδή να τη νιώθει ο/η

ίδιος/-α ο/η ομιλητής/-τρια, ή να οφείλεται σε κάτι εξωτερικό, δηλαδή να την προκαλεί κάποιος άλλος λόγος ή κατάσταση. Παρουσιάζει μεγαλύτερη διαβάθμιση σε σχέση με την επιστημική, καθώς περιέχει τη δήλωση της **επιθυμίας**, της **ευχής** ή της **απλής πρόθεσης**. την **άδεια** να γίνει κάτι που ζητάει ή παραχωρεί, τους διάφορους βαθμούς **υποχρέωσης** ή **ανάγκης** που εξωτερικοί παράγοντες επιβάλλουν. Σχετίζεται με ενέργειες ή καταστάσεις που παρουσιάζονται ως απαραίτητες να πραγματοποιηθούν, και ότι δεν έχουν πραγματοποιηθεί ακόμη. Με άλλα λόγια, η δεοντική τροπικότητα αναφέρεται στο μέλλον. Πιο συγκεκριμένα μπορεί να δηλώνει:

Επιθυμία

- Ο άνθρωπος θέλει να ζει σύμφωνα με τις αξίες του.
- Ο άνθρωπος θα ήθελε να ζει σύμφωνα με τις αξίες του.

Ευχή

- Να τιμούσε λίγο περισσότερο τους προγόνους!
- Ας τιμούσε λίγο περισσότερο τους προγόνους!
- Μακάρι να τιμούσε λίγο περισσότερο τους προγόνους!

Πρόθεση

- Κάθε άνθρωπος σκοπεύει / προτίθεται να είναι φιλότιμος.

Παράκληση και παραχώρηση αδείας για να γίνει κάτι

- Να γίνω εθελοντής; / Μπορώ να γίνω εθελοντής;
- Να γίνεις. / Και δε γίνεσαι; / Γίνε. / Άμα θες, γίνε.

Ανάγκη / Υποχρέωση

- Πρέπει να προετοιμαστούμε ανάλογα, ακόμα κι όταν είναι δύσκολες οι συνθήκες.
- Είναι ανάγκη / είναι απαραίτητο να προετοιμαστούμε ανάλογα, ακόμα κι όταν είναι δύσκολες οι συνθήκες.
- Είτε το θέλουμε είτε όχι, είμαστε υποχρεωμένοι να προετοιμαστούμε ανάλογα, ακόμα κι όταν είναι δύσκολες οι συνθήκες.

Η υποκειμενική στάση του/της ομιλητή/-τριας απέναντι στο γεγονός που παρουσιάζεται μπορεί να δηλώνεται και με τον λόγο και με άλλους τρόπους (**παραγλωσσικά**). Για παράδειγμα, ένα απλό ανασήκωμα των ώμων μπορεί να δηλώνει αμφιβολία ή άγνοια, ενώ οι κινήσεις των χεριών μπορεί να εκφράζουν διάφορα συναισθήματα και τη θέση του ομιλητή ως προς το γεγονός. Για να εκφράσει την τροπικότητα, ο/η ομιλητής/-τρια μπορεί να χρησιμοποιήσει και πολλά γλωσσικά μέσα που έχει, τόσο **λεξικών** όσο και **γραμματικών**. Στα λεξικά μέσα συμπεριλαμβάνονται συγκεκριμένες φράσεις, όπως: *μάλλον, βέβαια, ασφαλώς, υποχρεωτικά, ενδεχομένως*. Στα γραμματικά μέσα ανήκουν οι διάφοροι τύποι του ρήματος: *θα πήγαινα, πήγαινε, ας πήγαινε, θα είχα πάει*.

Μια ξεχωριστή κατηγορία λεξικών μέσων είναι ορισμένα ρήματα που συνοδεύονται από προτάσεις με «**να**»:

- **Πρέπει να** είμαστε συνεπείς με τις υποχρεώσεις μας, ακόμα κι αν δεν είναι όλοι συνεπείς προς εμάς. (=οφείλουμε)
- **Πρέπει να** ήταν πολύ νευρισμένος μαζί τους όταν τσακώθηκαν. (=μάλλον)
- **Μπορεί να** γίνουμε μέλη αυτής της μη-κυβερνητικής οργάνωσης, αλλά δεν είναι σίγουρο. (=ίσως)

Λειτουργίες
της υποτα-
κτικής

Εγκλίσεις

Οι εγκλίσεις που δηλώνουν τροπικότητα είναι η **υποτακτική** και η **προστακτική**. Σε κάποια περιβάλλοντα όμως είναι δυνατόν και η **οριστική** να δηλώνει τροπικότητα (δεοντική ή επιστημική) ανάλογα με το περιβάλλον των λέξεων:

- Ένα ποτηράκι το ήθελα τώρα (= θα το έπινα, θα ήθελα).
- Το λεωφορείο πέρασε, δε γίνεται αλλιώς (=πρέπει να πέρασε).

Χρόνοι

Χρόνοι

Οι ρηματικοί χρόνοι φανερώνουν τη **χρονική βαθμίδα** (παρελθόν, παρόν, μέλλον), καθώς και το ποιόν ενέργειας ή άποψη (**ατελής**: εξακολουθητικά, **τέλειο**: συνοπτικά, συντελεσμένο). Συγκεκριμένα:

Ο **ενεστώτας** χρησιμοποιείται για να δηλώσει:

- κάτι που γίνεται στο παρόν εξακολουθητικά (π.χ. *εργάζεται νυχθημερόν*),
- κάτι που συμβαίνει διαχρονικά (γνωμικός ενεστώτας, π.χ. *Κάθε μέρα γυρίζει αργά από την εργασία του*). Ο γνωμικός ενεστώτας εμφανίζεται σε εκφράσεις που έχουν καθολική ισχύ ή γενικό κύρος, όπως οι παροιμίες και τα γνωμικά,
- κάτι που αναμφισβήτητα θα συμβεί (τίθεται αντί του μέλλοντα, π.χ. *έρχομαι σε λίγο*). Με τη συγκεκριμένη χρήση δίνεται βεβαιότητα στον λόγο,
- ζωντάνια στην αφήγηση (ιστορικός ενεστώτας αντί αορίστου), δίνοντας παραστατικότητα στον λόγο (π.χ. *ξαφνικά εμφανίζεται ο προϊστάμενος και όλοι οι εργαζόμενοι μένουν άφωνοι*).

Ο **παρατατικός** φανερώνει ότι κάτι γινόταν στο παρελθόν εξακολουθητικά, με διακοπή ή χωρίς (π.χ. *όλη την ημέρα χθες τακτοποιούσα το σπίτι*).

Ο **συνοπτικός μέλλοντας** δηλώνει ότι κάτι θα γίνει στο μέλλον και παρουσιάζεται συνοπτικά (π.χ. *θα σε συναντήσω οπωσδήποτε κάποια μέρα*). Ο συνοπτικός μέλλοντας μπορεί να χρησιμοποιηθεί και σε διηγήσεις του παρελθόντος (π.χ. *ο Καβάφης θα περάσει τα πρώτα χρόνια της ζωής του στην Αλεξάνδρεια*).

Ο **μη συνοπτικός μέλλοντας** γνωστοποιεί ότι κάτι θα γίνεται στο μέλλον με διακοπή ή χωρίς (π.χ. *θα βρισκόμαστε από εδώ και πέρα συνέχεια*).

Ο **συντελεσμένος μέλλοντας** διευκρινίζει ότι κάτι θα γίνει πριν από μια χρονική στιγμή του μέλλοντος (π.χ. *θα έχω ολοκληρώσει τις σπουδές μου στον προβλεπόμενο χρόνο*).

Ο **αόριστος** χρησιμοποιείται για να δηλώσει:

- κάτι που έγινε στο παρελθόν και παρουσιάζεται συνοπτικά, ανεξάρτητα με το αν κράτησε πολύ ή λίγο (π.χ. *την προηγούμενη βδομάδα σε συνάντησα*),
- κάτι που συμβαίνει συνήθως (γνωμικός αόριστος, π.χ. *ο τρελός είδε τον μεθυσμένο και φοβήθηκε*),
- κάτι τόσο βέβαιο, ώστε ο πομπός θεωρεί ότι έχει ήδη συμβεί (αντί για μέλλοντα, π.χ. *έφτασε ο καφές = θα φτάσει*).

Ο **παρακείμενος** δηλώνει ότι κάτι έχει γίνει στο παρελθόν, εξακολουθεί όμως να υπάρχει συντελεσμένο και στο παρόν (π.χ. *τώρα που ήρθες, έχω κουραστεί πολύ*). Πολλές φορές ο παρακείμενος μπορεί να δηλώνει και το παρόν (π.χ. *σήμερα έχω απασυρθεί*).

Ποιόν ενέργειας

Ο **υπερσυντέλικος** καταδεικνύει ότι κάτι ήταν συντελεσμένο πριν από μια χρονική στιγμή του παρελθόντος (π.χ. *σε είχα συναντήσει, όταν βρέθηκα στην πόλη σου*). Ο υπερσυντέλικος πολλές φορές έχει μια ακόμη χρονική λειτουργία, τοποθετεί τα γεγονότα στο παρελθόν χωρίς να τα συσχετίζει με μια άλλη πράξη (π.χ. *κάποτε είχα επισκεφθεί το Μεξικό και είχα εντυπωσιαστεί*).

Η δήλωση του χρόνου δεν είναι πάντα οριοθετημένη και αδιαμφισβήτητη. Είναι δυνατόν να αποτυπωθεί με πολλούς τρόπους – κάποιες φορές αντιφατικούς. Μπορεί ο συνοπτικός μέλλοντας – με βάση το γλωσσικό περικείμενο – να δηλώνει χρονική διάρκεια στο μέλλον (π.χ. *από τις 11 έως τη 1 θα γράψει την επιστολή*).

Ο παρατατικός και ο αόριστος πολλές φορές χρησιμοποιούνται με τον ίδιο τρόπο (π.χ. *χθες έγραφα από τις 11 έως τις 12 τις εργασίες μου και χθες έγραψα από τις 11 έως τις 12 τις εργασίες μου*).

Πολλές φορές και ο συντελεσμένος μέλλοντας αναφέρεται σε γεγονότα του παρελθόντος και όχι του μέλλοντος (π.χ. *θα με έχετε δει, αφού εδώ ζούσατε τα τελευταία χρόνια*).

Μακροπερίοδος – βραχυπερίοδος λόγος

Περίοδος είναι το τμήμα του λόγου που αποτελείται από μία ή περισσότερες προτάσεις, έχει ολοκληρωμένο νόημα και στον γραπτό λόγο περικλείεται ανάμεσα σε δύο τελείες ή σε μια τελεία και ένα ερωτηματικό ή θαυμαστικό ή αποσιωπητικά.

Οι προτάσεις μιας περιόδου είναι δυνατό να είναι:

- α) **κύριες**, που συνδέονται παρατακτικά ή παρατίθενται ασύνδετα, ή
- β) **κύριες και δευτερεύουσες**, που συνδέονται μεταξύ τους με υπόταξη.

Βραχυπερίοδος λόγος είναι αυτός που αποτελείται από σύντομες περιόδους. Όταν ο/η ομιλητής/ομιλήτρια τον επιλέγει, αποφεύγει την υποτακτική σύνδεση και προτιμά τον παρατακτικό λόγο. Έτσι εκφράζονται οι απόψεις του/της ομιλητή/-τριας με σαφή, ακριβή, λιτό και αντικειμενικό τρόπο. Ο βραχυπερίοδος λόγος δίνει αμεσότητα, οικειότητα, παραστατικότητα, ζωντάνια και προφορικότητα στο ύφος του συγγραφέα. Προσδίδει γοργό και κοφτό ρυθμό και αποτυπώνει τον αυθορμητισμό του ομιλητή. Σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να είναι ασθματικός, αγχώδης και να επιδιώκει τη μετάδοση –προς τον δέκτη– αντίστοιχων μηνυμάτων που βιώνει ο πομπός. Ο βραχυπερίοδος λόγος μπορεί να είναι και μειονέκτημα στον λόγο, λόγω της μη επαρκούς και λεπτομερούς αποτύπωσης των σχέσεων των προτάσεων. Παράδειγμα βραχυπεριόδου λόγου:

Οι νέοι έχουν φόβους και αναστολές. Φόβους για το παρόν αλλά και για το μέλλον. Ένα μέλλον αβέβαιο και σκοτεινό. Έτσι κουράζονται ψυχικά και οδηγούνται στη φυγή.

Μακροπερίοδος λόγος είναι αυτός που αποτελείται από μεγάλες περιόδους και συγκεκριμένα από πολλές κύριες και δευτερεύουσες προτάσεις. Στον μακροπερίοδο λόγο προτιμάται η διαδοχική υπόταξη (πολλές συνεχόμενες δευτερεύουσες προτάσεις). Το κέρδος

στον συγκεκριμένο τρόπο παρουσίασης του μηνύματος είναι ότι ο ομιλητής εκφράζει τις θέσεις του με σαφή, αναλυτικό και πλήρη τρόπο. Ο/Η ομιλητής/ομιλήτρια παρουσιάζει τη συλλογιστική του πορεία και ο λόγος του/της καθίσταται περισσότερο πειστικός για τον/την αναγνώστη/-τρια. Ο μακροπερίοδος λόγος δίνει σοβαρότητα και επισημότητα στον λόγο και καταδεικνύει άριστη χρήση της γλώσσας εκ μέρους του/της ομιλητή/ομιλήτριας, καθώς δεν υπάρχουν χάσματα ή αντιφάσεις.

Πολλές φορές όμως η χρήση του μακροπεριόδου λόγου αξιοποιείται από τον πομπό σκόπιμα για να προβληθεί η γλωσσική κατάρτιση του πομπού με απώτερο σκοπό την παραπλάνηση ή την παραπληροφόρηση του δέκτη. Ο δέκτης του μηνύματος εστιάζει στην άριστη χρήση της γλώσσας και δεν αξιολογεί όσο χρειάζεται την πληροφορία που του μεταδίδεται.

Παράδειγμα μακροπεριόδου λόγου:

Και μετά με ένα άλμα, να έρθουμε στη δική μας εξέλιξη: της προσωπικής μας ζωής, με τις πρώτες κινήσεις της γραφής μας όταν αυτή έρχεται μετά τη ζωγραφική στις πολύ μικρές ηλικίες, να μελετήσουμε τις ζωγραφιές με τις διάφορες ατελείς εικόνες και τα ασταθή σχήματα και μετά να δούμε το πως φτάνουμε στο αλφάβητο, στους συνδυασμούς των γραμμάτων, στην ανάδυση των λέξεων και στη σχέση τους με τις έννοιες, τις ιδέες, τους στοχασμούς. Ν. Τσούλιας, 14-11-2023 Τι ακριβώς είναι το γράψιμο; <https://www.fractalart.gr/ti-akrivos-einai-to-grapsimo/>

Παράταξη - Υπόταξη

Παρατακτικοί
σύνδεσμοι

Οι προτάσεις μπορεί να υπάρχουν ως αυτόνομες στον λόγο ή και να συνδυαστούν μεταξύ τους. Ανάλογα με τον τρόπο που συνδυάζονται έχουμε και τον ανάλογο τρόπο σύνταξης (**παρατακτική** ή **υποτακτική** σύνδεση).

Στην **παρατακτική**, συνδέονται ισοδύναμες προτάσεις. Συνδέεται δηλαδή –μέσω ενός παρατακτικού συνδέσμου– μια Κύρια Πρόταση με μια άλλη Κύρια Πρόταση ή μια Δευτερεύουσα Πρόταση –πάλι μέσω ενός παρατακτικού συνδέσμου– με μια άλλη παρόμοια Δευτερεύουσα Πρόταση.

– Πήγαμε και ήρθαμε αμέσως (ΚΠ + ΚΠ).

– Ήρθαμε επειδή δεν σε συναντήσαμε και απογοητευτήκαμε. (ΔΠ1 + ΔΠ1).

Οι παρατακτικοί σύνδεσμοι είναι:

Συμπλεκτικοί:	και (κι), ούτε, μήτε, ουδέ, μηδέ
Διαζευκτικοί/διαχωριστικοί:	ή, είτε
Αντιθετικοί:	αλλά, μα, όμως, ωστόσο, μόνο, παρά, μολαταύτα, εξάλλου
Συμπερασματικοί:	λοιπόν, ώστε, άρα, επομένως
Επεξηγηματικοί:	δηλαδή

Στην παρατακτική σύνδεση ο λόγος είναι απλός, λιτός, άμεσος και χωρίς επεξηγήσεις ή αιτιολογήσεις.

Στην **υποτακτική** σύνδεση συνδέονται ανόμοιες προτάσεις. Συνδέεται δηλαδή –μέσω ενός υποτακτικού συνδέσμου ή αντωνυμίας ή επιρρήματος– μια Κύρια Πρόταση με μια Δευτερεύουσα Πρόταση ή μια Δευτερεύουσα Πρόταση – πάλι μέσω ενός υποτακτικού συνδέσμου – με μια άλλη Δευτερεύουσα πρόταση.

- Φεύγω επειδή δεν με ικανοποιούν οι τιμές (ΚΠ + ΔΠ).
- Ήρθαμε επειδή δεν σε συναντήσαμε αν και το είχες υποσχεθεί. (ΔΠ1 + ΔΠ2).

Οι υποτακτικοί σύνδεσμοι είναι:

Ειδικοί:	<i>πως, ότι, που</i>
Αιτιολογικοί:	<i>γιατί, επειδή, αφού</i>
Χρονικοί:	<i>όταν, σαν, ενώ, καθώς, αφού, αφότου, πριν, μόλις, προτού, ώσπου, ωστόσο, οπότε, όσο που, άμα</i>
Υποθετικοί:	<i>αν, εάν</i> (και οι χρονικοί σύνδεσμοι <i>σαν, άμα</i> με σημασία υποθετικού συνδέσμου)
Εναντιωματικοί:	<i>αν και, ενώ, μολονότι</i>
Τελικοί:	<i>για να, να</i>
Αποτελεσματικοί:	<i>ώστε (να), που</i>
Διστακτικοί:	<i>μη(ν), μήπως</i>

Στην υποτακτική σύνδεση ο λόγος καθίσταται πυκνός και σύνθετος. Δηλώνει ικανότητα στην έκφραση και ενισχύει την παραστατικότητα και πειστικότητα του λόγου.

Σε περίπτωση που μια δευτερεύουσα πρόταση εξαρτάται από μια άλλη δευτερεύουσα και αυτή με τη σειρά της από μια τρίτη κ.ο.κ., έχουμε διαδοχική υπόταξη. Όταν κάτι τέτοιο εμφανίζεται σε υπερβολικό βαθμό, ο δέκτης αδυνατεί να εμβαθύνει στα νοήματα και να τα συσχετίσει, ειδικά όταν υπάρχει προφορική επικοινωνία. Αυτό είναι πιθανό να οφείλεται στην πρόθεση του πομπού να περιπλέξει τις έννοιες, ώστε να εξαπατήσει τον δέκτη.

Μια ιδιαίτερη κατηγορία δευτερευουσών προτάσεων, που η χρήση τους είναι πολύ συχνή στον λόγο, αποτελούν οι αναφορικές προτάσεις. Αναφέρονται σε έναν όρο -κύριο ή δευτερεύοντα- μιας άλλης πρότασης, της κύριας.

Οι αναφορικές προτάσεις διακρίνονται με κριτήριο τη συντακτική λειτουργία τους σε:

1. **Αναφορικές ονοματικές:** επέχουν τη θέση ονοματικού προσδιορισμού (στο υποκείμενο ή στο αντικείμενο του ρήματος της πρότασης εξάρτησής της, παράθεσης, επεξήγησης κ.λπ.) και συνήθως εισάγονται με αναφορικές αντωνυμίες, π.χ. ο οποίος, όποιος, οποιοσδήποτε, όσος, που (όταν αναφέρεται σε ονόματα) κ.λπ.
2. **Αναφορικές επιρρηματικές:** προσδιορίζουν έναν επιρρηματικό προσδιορισμό και εισάγονται με αναφορικά επιρρήματα:
 - **Τοπικά:** *όπου, οπουδήποτε, που* (όταν αναφέρονται σε επιρρηματικό προσδιορισμό).
 - **Χρονικά:** *οπότε, οποτεδήποτε.*
 - **Τροπικά:** *όπως, καθώς.*
 - **Ποσοτικά:** *όσο, οσοδήποτε, σαν.*

Δευτερεύουσες προτάσεις είναι και οι πλάγιες ερωτηματικές, οι οποίες διακρίνονται σε πλάγιες ερωτηματικές **ολικής άγνοιας** και **μερικής άγνοιας**, ανάλογα με την απάντηση που επιδέχονται. Στις ερωτήσεις ολικής άγνοιας η απάντηση είναι *ναι* ή *όχι*.

Υποτακτικοί
σύνδεσμοι

Εισάγονται:

1. όταν είναι ολικής άγνοιας με το ερωτηματικό μόριο *αν* ή το *μήπως*, *μην* τυχόν
 - Είναι ζήτημα **αν θα έρθει αύριο στη συνάντησή μας.**
 - Ρώτα τον συμμαθητή σου **μήπως ξέρει την απάντηση.**
2. όταν είναι μερικής άγνοιας με τις ερωτηματικές αντωνυμίες **τι, ποιος, πόσος** ή τα ερωτηματικά επιρρήματα **πού, πότε, πώς, πόσο, άραγε, τάχα** κ.λπ. ή τον σύνδεσμο **γιατί**.
 - Με ρώτησε **τι ώρα φεύγει το τραίνο.**
 - Ο καθηγητής κατάλαβε **ποιος έχει διαβάσει σήμερα.**
 - Πρέπει να μου πεις **πού θα συναντηθείτε.**

Ρόλος επιθέτων

Ρόλος των
επιθέτων

Το επίθετο είναι μέρος του λόγου που δείχνει ένα χαρακτηριστικό, μια ιδιότητα ή μια ποιότητα στο ουσιαστικό της πρότασης. Η θέση του επιθέτου ποικίλλει. Μπορεί να τοποθετηθεί πριν το ουσιαστικό (π.χ. η **καλή** μέρα φαίνεται από το πρωί) ή και μετά από αυτό (π.χ. ήταν μια πράξη **έντιμη** και **ανθρώπινη**). Πολλές φορές όμως -με πρόταση του άρθρου - χρησιμοποιείται και ως ουσιαστικό όταν αυτό εννοείται από τους/τις συνομιλητές/συνομιλήτριες αναγνώστες/αναγνώστριες (Οι νέοι [εν. άνθρωποι] έχουν την ευθύνη να αλλάξουν τις παθογένειες της κοινωνίας).

Τα επίθετα μπορούν να ταξινομηθούν σε διάφορες κατηγορίες.

1. Τα **αξιολογικά** επίθετα είναι αυτά που εκφράζουν άποψη για το ουσιαστικό που τροποποιούν. Χρησιμοποιούνται για να εκφράσουν τη γνώμη, την εκτίμηση ή την αξιολόγηση ενός αντικείμενου, προσώπου ή φαινομένου. Συνήθως, αυτά τα επίθετα προσδιορίζουν την ποιότητα, την αξία ή την καταλληλότητα ενός πράγματος σύμφωνα με υποκειμενικές απόψεις ή κοινωνικές αντιλήψεις. Παραδείγματα αξιολογικού επιθέτου: π.χ. Αυτό είναι ένα **δύσκολο** πρόβλημα.
2. Τα **περιγραφικά** επίθετα περιγράφουν αυτό που προσδιορίζουν. Χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν ή να προσδιορίσουν τα χαρακτηριστικά ενός προσώπου, αντικείμενου, καταστάσεως ή φαινομένου. Αυτά τα επίθετα αναφέρονται στα φυσικά ή ποιοτικά γνωρίσματα του πράγματος που περιγράφουν, χωρίς να εκφράζουν αξιολόγηση ή υποκειμενική κρίση (π.χ. Το **μεγάλο** σπίτι είναι πάντα ελκυστικό για κάθε άνθρωπο). Μπορούν να διαβαθμιστούν με τύπους του συγκριτικού ή υπερθετικού βαθμού. (π.χ. Το **μεγαλύτερο** σπίτι/ το **πολύ μεγάλο** σπίτι). Παραδείγματα περιγραφικών επιθέτων είναι τα: *καλός, ωραίος, έξυπνος, δυνατός, χοντρός, όμορφος, φτωχός, ευχάριστος, δυσάρεστος* κ.ά.
3. Τα **ταξινομικά** επίθετα δείχνουν ότι το ουσιαστικό που προσδιορίζουν ανήκει σε μια συγκεκριμένη κατηγορία ή είδος. Χρησιμοποιούνται για να ταξινομήσουν ή να κατηγοριοποιήσουν ένα αντικείμενο, ένα πρόσωπο ή ένα φαινόμενο, σύμφωνα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά ή κατηγορίες. Συνήθως, αυτά τα επίθετα αναφέρονται στην κατηγορία στην οποία ανήκει το αντικείμενο ή το πρόσωπο που περιγράφεται. Η θέση τους δεν είναι ελεύθερη και είναι πάντα δίπλα και πριν από το ουσιαστικό

που προσδιορίζουν (π.χ. Οι **καλοκαιρινές** διακοπές [αποδεκτή φράση] || οι διακοπές **καλοκαιρινές** [μη αποδεκτή φράση]). Δεν μπορούν να ταξινομηθούν και αυτό είναι το κριτήριο βάσει του οποίου ταξινομούνται. Παραδείγματα ταξινομικών επιθέτων είναι τα: *ιατρικός, υπουργικός, αθάνατος, τέλειος, τελικός, άπειρος, μοιραίος, γιορτινός, οικιακός, μαγειρικός* κ.ά.

Υπάρχουν, ωστόσο, κάποιες περιπτώσεις επιθέτων που δεν μπορούμε με βεβαιότητα να τα εντάξουμε στη μια ή στην άλλη κατηγορία. Αν και είναι ταξινομικά, η σημασία τους είναι περιγραφική για το ουσιαστικό που προσδιορίζουν (δηλ. αξιολογούν το ουσιαστικό). Μπορούμε να τα θεωρούμε ταξινομικά ή περιγραφικά, ανάλογα με την κάθε περίπτωση. Τα επίθετα αυτά είναι τα: *ακραίος, αντικειμενικός, αναλυτικός, γενικός, επιστημονικός, καλλιτεχνικός, κανονικός, κοινός, μοντέρνος, σύγχρονος, συναισθηματικός, υποκειμενικός*.

Άλλα πάλι επίθετα μπορεί να είναι περιγραφικά ή ταξινομικά ανάλογα με το ουσιαστικό που συνοδεύουν:

- *κόκκινος τοίχος* (περιγραφικό) – *κόκκινο κρασί* (ταξινομικό)
- *άσπρη μπλούζα* (περιγραφικό) – *άσπρη μέρα* (ταξινομικό)
- *μαύρη καρέκλα* (περιγραφικό) – *μαύρη αγορά* (ταξινομικό)
- *πέτρινη μάντρα* (περιγραφικό) – *πέτρινη καρδιά* (ταξινομικό).

Χαρακτηρίζω
επίθετα

Ενεργητική - παθητική σύνταξη

Χρησιμοποιείται **ενεργητική** σύνταξη, όταν θέλουμε να τονιστεί το **πρόσωπο που ενεργεί** και **παθητική** όταν θέλουμε να τονιστεί η **δράση**.

Τα φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας πλήττουν τις ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες (**ενεργητική** σύνταξη: έμφαση στα **φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας**).

Οι ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες πλήττονται από τα φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας (**παθητική** σύνταξη: έμφαση στο γεγονός ότι **πλήττονται** αυτές οι ομάδες).

Στην ενεργητική σύνταξη το ύφος είναι πιο αντικειμενικό, απρόσωπο και σοβαρό, κυριαρχεί η τυπικότητα και η επισιμότητα ενώ στην ενεργητική το ύφος είναι πιο προσωπικό, υποκειμενικό και άμεσο.

Παράλληλα, στην ενεργητική σύνταξη ταυτίζεται το **γραμματικό** με το **λογικό** υποκείμενο (τα φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας), ενώ στην παθητική διαφοροποιούνται (**γραμματικό** υποκείμενο: **οι ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες** || **λογικό** υποκείμενο: **τα φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας**).

Με ορισμένα ρήματα είναι δυνατόν να αλλάξει η προοπτική και η έμφαση του μηνύματος χωρίς να αλλάξει η φωνή.

- Ο ήλιος έλιωσε το χιόνι.
- Το χιόνι έλιωσε από τον ήλιο.

Είναι δυνατόν όμως να αλλάξει η προοπτική και με αλλαγή του ρήματος

- Ο καθηγητής κατέβασε (<κατεβάζω) τους μαθητές στο προαύλιο.
- Οι μαθητές κατέβηκαν (<κατεβαίνω) στο προαύλιο.

Για την προβολή μιας διαφορετικής προοπτικής του μηνύματος είναι δυνατή η χρήση της μετοχής παθητικού παρακειμένου με το ρήμα *είμαι*:

- Δημιουργούνται προβλήματα από τις ίδιες τις κοινωνίες
- Προβλήματα που είναι δημιουργημένα από τις ίδιες τις κοινωνίες

Η αλλαγή προοπτικής γίνεται και με απρόσωπη σύνταξη:

- Ο μετανεωτερικός εθελοντισμός δεν έχει καμία σχέση με την ιστορικά ξεπερασμένη αστική φιλανθρωπία.
- Με τον μετανεωτερικό εθελοντισμό δεν έχει καμία σχέση η ξεπερασμένη αστική φιλανθρωπία.

Ερωτήσεις

Οι **Ευθείες** ερωτήσεις είναι ερωτήσεις που τίθενται σε Ευθύ λόγο. Όταν ο/η ομιλητής/ομιλήτρια ρωτά μια πληροφορία μπορεί:

- να ζητά να επαληθευτεί ή να διαψευστεί ολόκληρη η πληροφορία (με *ναι* ή *όχι* ή με επιρρήματα ή εκφράσεις με ανάλογο περιεχόμενο: *μάλιστα, βέβαια, φυσικά* κ.λπ.). Ο ομιλητής βεβαία μπορεί να απαντήσει και με επιφύλαξη (*ίσως*) ή με άγνοια (*δεν ξέρω*). Αυτές είναι οι ερωτήσεις **ολικής** αγνοίας (π.χ. *Θέλεις να πάμε εκδρομή στο βουνό;*). Όταν ο/η ομιλητής/ομιλήτρια θέλει να δώσει στην ερώτησή του πιθανότητα, ευγένεια ή επιφύλαξη χρησιμοποιεί τα: *μήπως, λες και, άραγε*. Όταν ο πομπός του μηνύματος θέλει να ζητήσει άδεια χρησιμοποιεί ερώτηση με υποτακτικούς τύπους του ρήματος (π.χ. *να φύγω;*).
- να χρησιμοποιεί καταφατική και αρνητική ερώτηση σε πλήρη ή ελλειπτική μορφή τις οποίες και συνδέει με τον διαζευκτικό σύνδεσμο **ή** (π.χ. *Θα έρθεις ή θα φύγω μόνος μου;*). Με τη δομή αυτή εκφράζει απειλή, ανυπομονησία ή επιθυμία. Στην περίπτωση αυτή έχουμε διαζευκτική σύνδεση των προτάσεων ολικής αγνοίας.
- να έχει ελλιπείς πληροφορίες ως προς το πρόσωπο, χρόνο, τρόπο, σκοπό και άλλα και ζητά από τον/την ακροατή/-τρια να τις συμπληρώσει. Αυτές λέγονται ερωτήσεις **μερικής** αγνοίας (π.χ. *πότε θα έρθεις μαζί μας;*). Οι ερωτήσεις αυτές εισάγονται με ερωτηματικά επιρρήματα ή ερωτηματικές αντωνυμίες (αυτόνομα ή σε προθετικά σύνολα: **Πού** πήγες; **Από ποιον** έμαθες ότι πέρασα στις εξετάσεις;)

Ανάλογα με την απάντηση που περιμένει ο πομπός χρησιμοποιείται και η αντίστοιχη δομή της ερώτησης. Συγκεκριμένα, όταν αναμένει αρνητική απάντηση χρησιμοποιεί αρνητική ερώτηση (π.χ. **Δεν** θα έρθεις σήμερα;). Είναι δυνατόν όμως με την αρνητική ερώτηση να υποδηλώνει και δυσaráσκεια ή ενόχληση για κάτι που δεν έγινε ή υπόδειξη για κάτι που πρέπει να γίνει (*καλά, δεν κατάλαβες ότι η ώρα είναι περασμένη;*).

Υπάρχουν δύο είδη ερωτήσεων:

- Αυτές που τίθενται με απώτερο στόχο την αναζήτηση της αλήθειας. Οι ερωτήσεις αυτές συναντώνται σε διαλόγους και συνεντεύξεις. Διακρίνονται σε γνήσιες και ερωτήσεις προσταγής και ονομάζονται **απλές**.

- Αυτές που τίθενται χωρίς να αναμένεται φυσική απάντηση, καθώς η απάντηση είναι αυτονόητη. Χρησιμοποιούνται περισσότερο ως σχήμα λόγου. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν οι **ρητορικές ερωτήσεις** ή τα **ρητορικά ερωτήματα**.

Οι ρητορικές ερωτήσεις:

- δίνουν ζωντάνια, παραστατικότητα, ποικιλία, θεατρικότητα στον λόγο,
- δηλώνουν: ευχή μη πραγματοποιήσιμη η οποία αναφέρεται στο παρελθόν (π.χ. *Γιατί να τον ακούσω;* = Μακάρι να μην τον άκουγα),
- προωθούν τον διάλογο και
- βοηθούν ώστε ο/η συγγραφέας να κάνει τον/την αναγνώστη/αναγνώστρια να συμμετέχει στη σκέψη του/της με διακριτικό τρόπο, χωρίς να του/την επιβάλλει.

Πολλές φορές, όταν ο πομπός περιμένει καταφατική απάντηση χρησιμοποιεί αποφατική δήλωση και το αντίστροφο:

- *Ποιος δεν περίμενε ότι θα έχανε η ομάδα σήμερα;* (= **όλοι** το περίμεναν).
- *Ποιος μπορούσε να φανταστεί αυτές τις συνέπειες της πράξης του;* (= **κανείς** δεν το περίμενε).

Είναι πολύ συχνό το φαινόμενο να χρησιμοποιείται ερώτηση για προσταγή ή παράκληση. Στην περίπτωση αυτή χρησιμοποιούνται οι εκφράσεις τροπικότητας:

- *Μπορείς; Θα μπορούσες; Είναι δυνατόν;*
- *Μου δίνεις ένα ποτήρι νερό;* (Δώσε μου ένα ποτήρι νερό).
- *Μπορείς να με βοηθήσεις;* (Σε παρακαλώ να με βοηθήσεις).

Έμφαση στον προφορικό και γραπτό λόγο

Στον **προφορικό λόγο**, η έμφαση αποδίδεται με τον **επιτονισμό**. Λιγότερο σημαντικές πληροφορίες λέγονται με χαμηλό τόνο, ενώ οι σημαντικές με ανύψωση της φωνής ή και τονισμό μέρους της λέξης:

*Πρέπει να προσέξουμε **όλοι** μας να μη γίνει η δημοκρατία οχλοκρατία.*

Στον **γραπτό λόγο**, η έμφαση δίνεται με **τυπογραφικά μέσα**:

- Υπογράμμιση
- Κεφαλαία
- Έντονοι χαρακτήρες

Η εστίαση μπορεί να προβάλει κάτι σημαντικό ή να τονίσει αντίθεση με άλλο στοιχείο. Παράδειγμα προβολής:

*Τι το **ιδιαίτερο** όμως και μοναδικό έχουν οι εθελοντικές δραστηριότητες;*

Παράδειγμα αντιδιαστολής:

Τα άτομα που συμμετέχουν... είναι πιο ικανοποιημένα... σε σύγκριση με όσους δεν εμπλέκονται σε τέτοιες δραστηριότητες.

Η σειρά των όρων στην πρόταση

Η σειρά των όρων εξαρτάται από:

1. **Είδος και λειτουργία πρότασης**

- Σε **αμετάβατα ρήματα**, προηγείται το ρήμα.
- Στις **ερωτήσεις ολικής αγνοίας**, το ρήμα προηγείται των όρων:
Αρκεί η επίκληση... για να εξηγηθούν...;
- Στις **μερικής αγνοίας**, προηγείται η ερωτηματική λέξη:
Τι το ιδιαίτερο... έχουν οι εθελοντικές δραστηριότητες;

2. **Κύριες ή δευτερεύουσες προτάσεις**

- Στις δευτερεύουσες, το ρήμα έπεται του συνδέσμου:
...ώστε να αγωνιζόμαστε για την επιβίωση και να λησμονούμε την ευδαιμονία.

3. **Έκταση και σαφήνεια**

- Όροι **μεγάλης έκτασης** πάνε στο τέλος.
- Όροι **μικρής έκτασης** συχνά μπαίνουν στην αρχή.
Οι σπουδές και ο σωστός επαγγελματικός προσανατολισμός είναι γεγονός πως απορροφούν το μεγαλύτερο μέρος της προσοχής...

Στον προφορικό λόγο, η αμφισημία αντιμετωπίζεται με τον σωστό επιτονισμό.

Συμπερασματικά

Η επιλογή της σειράς των όρων και των μέσων έμφασης δεν ακολουθεί απόλυτους κανόνες. Ανάλογα με το περιεχόμενο, το ύφος και τον σκοπό του/της ομιλητή/ομιλήτριας, μπορεί να τονιστεί διαφορετικά το μήνυμα. Η γλώσσα, επομένως, είναι ευέλικτη και επιτρέπει την προβολή της πληροφορίας με διαφορετικούς τρόπους – είτε με φωνή είτε με μορφοποίηση είτε με τη σειρά των λέξεων.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Διάβασε τα παρακάτω αποσπάσματα και υπογράμμισε το σημείο όπου δίνεται έμφαση. Έπειτα, εξήγησε με μία φράση **πώς αποδίδεται η έμφαση**: με επιτονισμό, με τυπογραφικά μέσα ή με επιλογή θέσης.
 - *Πρέπει να προσέξουμε όλοι μας να μη γίνει η δημοκρατία οχλοκρατία.*
 - *Οι σπουδές και ο σωστός επαγγελματικός προσανατολισμός είναι γεγονός πως απορροφούν το μεγαλύτερο μέρος της προσοχής των νέων.*
2. Δουλέψτε σε ζευγάρια. Κάθε ομάδα παίρνει μια πρόταση και δοκιμάζει να αλλάξει τη σειρά των όρων. Έπειτα απαντήστε στις ερωτήσεις:
 - *Με επιτυχία παρουσίασε το σχέδιό της η Μαρία στους καθηγητές.*
 - *Το σχέδιό της παρουσίασε η Μαρία με επιτυχία στους καθηγητές.*

A. Τι αλλάζει στην έμφαση ή στο ύφος;
B. Τονίζεται διαφορετικά κάποιο σημείο;

3. Επιλέξτε μία ουδέτερη πρόταση (π.χ. *Η κυβέρνηση ανακοίνωσε μέτρα για την υγεία.*) και δημιουργήστε δύο διαφορετικές εκδοχές της:

- Μία με ουδέτερο, αντικειμενικό τόνο.
- Μία με **χειριστικό ή φορτισμένο ύφος** (με αλλαγή στη σειρά των όρων, εστίαση, προσθήκη στοιχείων έμφασης).

Έπειτα συζητήστε:

A. Πώς διαφοροποιείται το μήνυμα;

B. Ποια εργαλεία της γλώσσας χρησιμοποιήθηκαν για την τροποποίηση του ύφους;

Μορφολογικά χαρακτηριστικά

Αρχαιόκλιτοι και λόγιοι τύποι

Στη νέα ελληνική υπάρχουν πολλοί λόγιοι τύποι που προέρχονται από τα αρχαία ελληνικά ή την καθαρεύουσα. Συνοπάρχουν:

1. ως τύποι με κατάληξη της δημοτικής (της δυνάμεως/ της δύναμης) ή
2. παραμένουν σε παγιωμένες εκφράσεις του προφορικού ή του γραπτού λόγου (δόξα τω Θεώ).

Εκτός από τη διατήρηση του κλιτικού συστήματος της αρχαίας ελληνικής υπάρχουν σε παράλληλη χρήση:

1. λόγια συμφωνικά συμπλέγματα (κτ, πτ, χθ, φθ, κβ, λθ) π.χ. (κτυπώ, πτωχός, κτύπημα, φθηνός, ήλθε)
2. κατέβασμα του τόνου στη γενική (σε σύνθετα) που παραπέμπει σε παλαιότερη κλίση (π.χ. σιδηροδρόμου) ή σε συμφράσεις (π.χ. ζώνη ασφαλείας)
3. ληκτικό – ν (π.χ. κατ' ουσίαν)
4. προφορά χωρίς συνίζηση (π.χ. ζημία)
5. κλίση λόγων ρημάτων σε ενεστώτα και παρατατικό στην ενεργητική και στη μεσοπαθητική φωνή (π.χ. πληροί, αποκαθίσταται)
6. ρηματικοί τύποι του παθητικού αορίστου (π.χ. εισήχθη, ελήφθη, υπεγράφη)
7. εσωτερική αύξηση των προθηματοποιημένων ρημάτων στον παρατατικό και στον αόριστο (π.χ. προσέκρουσε, εξήρτησε)
8. χρήση αναδιπλασιασμού σε μετοχές παρακειμένου (π.χ. διατεταγμένος, πεπερασμένος)
9. μετοχές:
 - του ενεργητικού και παθητικού ενεστώτα/ παρακειμένου που χρησιμοποιούνται είτε ως μετοχές είτε ως επίθετα (π.χ. ανιών, διασταυρούμενος, γειτνιάζων, ενεργούν (πρόσωπο), λανθάνων, δασυνόμενος, κυβερνώμενος, πάσχων, τονούμενος – τετελεσμένος, προδιαγεγραμμένος)
 - του ενεργητικού ενεστώτα/αορίστου σε -ων, -ουσα, -ον και -ών, -ούσα, -όν (π.χ. λέγων, λέγουσα, ποιών,)

- παθητικού αορίστου σε -είς, -είσα, -έν (π.χ. *γεννηθείς, προκληθείσα, απολεσθέν*)
- 10. χρήση λόγιων προθέσεων που συντάσσονται με γενική (π.χ. *προ καιρού, διά μέσου, εντός/εκτός κλίματος*)
- 11. λεξική άρνηση (π.χ. *μη αλλοτριώσιμος, μη αναλύσιμος*)
- 12. κλιτικά επιθήματα συγκριτικού/υπερθετικού βαθμού (π.χ. *υπέρ-τερος, φίλ-τατος*)
- 13. λεξική ποικιλία σε απλές ή δομημένες (παράγωγες, σύνθετες) λέξεις (π.χ. *έαρ-, ουδείς, οπίσθιος, κλειθροποιείο, ιχθυοπώλης*)
- 14. αποφυγή δανείων (π.χ.: *τέρμα αντί γκολ, τηλεομοιότυπο αντί φαξ, θύρα αντί πόρτα, κλίμακα αντί σκάλα*)
- 15. εμπρόθετοι προσδιορισμοί και ονοματοποίησή τους: αφ' ής στιγμής, εκ νέου, προ Χριστού, ο/η καθ' ου/ης.
- 16. τα αρχαιοελληνικά ρήματα όπως τα: άγω (= οδηγώ, φέρνω), βαίνω (= βαδίζω, πορεύομαι), δεικνύω-δείκνυμι (=δείχνω, φανερώνω), λαμβάνω (= παίρνω, δέχομαι) όταν είναι κυρίως σύνθετα, με α' συνθετικό πρόθεση (ανά, από, εκ, εν, επί, παρά, συν, κ.λπ.) σχηματίζουν το γ' πρόσωπο ενεργητικού ή παθητικού αορίστου με λόγια κατάληξη: συνέβη - συνέβησαν, απέβη - απέβησαν, παρέβη - παρέβησαν, εισήχθη, απεδείχθη
- 17. αρχαίες προθέσεις ως προθήματα: ανα-κάμπω, περι-πίπτω, εκ-φωνώ.
- 18. χρήση υπερβατού σχήματος: η από τόπου κίνηση
- 19. απαρέμφατο με λειτουργία ουσιαστικού στο ουδέτερο γένος: το είναι, το επιχειρείν
- 20. δεν λείπουν και οι υβριδικοί λόγοι τύποι με ή χωρίς ανταγωνισμό (λ.χ. εικονοστάσιο (πβ. εικονοστάσι), αεροδρόμιο (πβ. Σταυροδρόμι).

Το λόγοι στοιχείο που επιβιώνει στη νέα ελληνική προκύπτει κυρίως από τη φυσική διαχρονική κληρονομιά, κυρίως μέσω της γλώσσας της διοίκησης, του τυπικού προφορικού/ γραπτού λόγου, του επιστημονικού λόγου και της εκκλησιαστικής γλώσσας. Είναι όμως και η φυσική εξέλιξη του γλωσσικού ζητήματος και επιτρέπει τη διατήρηση στοιχείων της καθαρεύουσας. Η γλωσσική αυτή διτυπία συνδέεται με τη διαχρονική επιβίωση της αρχαίας ελληνικής/ καθαρεύουσας, αλλά συνδέεται και με την ιδεολογία, την πολιτική και γενικότερα τον στόχο της επικοινωνίας.

Ανώμαλοι και ιδιόμορφοι σχηματισμοί

Η γλωσσική αλλαγή είναι υποχρεωτική, αλλά όχι καθολική. Το γεγονός αυτό οδηγεί στη δημιουργία ανώμαλων τύπων και εξαιρέσεων, στοιχείο που δεν αποτελεί πρόβλημα στη χρήση -αφού είναι κεκτημένο των φυσικών ομιλητών/ομιλητριών- αλλά αποτελεί πρόβλημα στην περιγραφή.

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν τύποι ή λεξήματα που έχουν ιδιαίτερο μορφολογικό σχηματισμό (π.χ. βράδυ, στάχυ), όπως και **λήμματα με πλεονάζοντες ή ελλειπτικούς τύπους**. Στον ιδιότυπο μορφολογικό σχηματισμό ανήκουν:

- **Ιδιόκλιτα αρσενικά, θηλυκά ή ουδέτερα** (π.χ. *Ιησούς, Άληστis, Απόκρεω, ημίφως, ήπαρ*)
- **Ξενικά ονόματα** (π.χ. *μπαζούκα*)

- **Ετερογενή ή και διπλόκλιτα.** Αυτή η κατηγορία περιλαμβάνει ουσιαστικά που αλλάζουν γένος στον πληθυντικό ή που έχουν δύο μορφές στον πληθυντικό.

Διπλόμορφα Ουσιαστικά

λήμμα	Ενικός	Α΄ Πληθυντικός	Β΄ Πληθυντικός
φάκελος	φάκελος	φάκελοι	φάκελα
βράχος	βράχος	βράχοι	βράχια
δεσμός	δεσμός	δεσμοί	δεσμά
ναύλος	ναύλος	ναύλοι	ναύλα
πλούτος	πλούτος	πλούτη	πλούτια
ουρανός	ουρανός	ουρανοί	ουράνια
τάρταρος	τάρταρος		τάρταρα

Ουσιαστικά που υπάρχουν και στα δύο γένη και στους δύο αριθμούς (διγενή)

Λήμμα	Α΄ Ενικός	Β΄ Ενικός
ανθρωπάκος	ανθρωπάκος	ανθρωπάκι
πεύκος	πεύκος	πεύκο
πλάτανος	πλάτανος	πλατάνι
σανός	σανός	σανό
γέρακος	γέρακος	γεράκι
κάβουρας	κάβουρας	καβούρι
τζιτζίκας	τζιτζίκας	τζιτζίκι
άλυσις	ο άλυσος	η άλυσος

Ουσιαστικά που είναι διπλόμορφα και στους 2 αριθμούς

Α΄ Τύπος	Β΄ Τύπος
γέρος	γέροντας
αίας	αίαντας
χάρος	χάροντας
Άρτεμη	Άρτεμις
έρως	έρωτας

Μια άλλη κατηγορία είναι τα **διπλοκατάληκτα ουσιαστικά**, τα οποία σχηματίζουν δύο πληθυντικούς. Σε πολλές περιπτώσεις, η διαφορά αφορά το ύφος και τη χρήση, ενώ σε άλλες περιπτώσεις μπορεί να υπάρχει και διαφοροποίηση στη σημασία:

Ουσιαστικά με δύο τύπους στον πληθυντικό

Λήμμα	Ενικός	Α΄ Πληθυντικός	Β΄ Πληθυντικός
καθηγητής	καθηγητής	καθηγητές	καθηγητάδες
πραματευτής	πραματευτής	πραματευτές	πραματευτάδες
αφέντης	αφέντης	αφέντες	αφεντάδες
πατέρας	πατέρας	πατέρες	πατεράδες

Σημασιολογικοί ρόλοι

Κάθε πρόταση που λέμε ή γράφουμε έχει έναν σκοπό: να **μεταδώσει ένα μήνυμα**. Το μήνυμα αυτό μπορεί να **περιγράφει** κάτι που γίνεται (μια πράξη) ή κάτι που απλώς **ισχύει** (μια κατάσταση). Στο μήνυμα συμμετέχουν συνήθως άνθρωποι ή πράγματα, που ονομάζουμε **μετέχοντες**. Αυτοί είναι τα άτομα ή τα αντικείμενα που επηρεάζουν ή εμπλέκονται σε ό,τι λέγεται ή γίνεται.

Η σχέση που έχει κάθε πρόσωπο ή πράγμα με αυτό που συμβαίνει (δηλαδή με το ρήμα της πρότασης) λέγεται **σημασιολογικός ρόλος**. Κάθε λέξη ή φράση που αναφέρει πρόσωπο ή πράγμα μπορεί να έχει διαφορετικό ρόλο στην πρόταση, ανάλογα με το τι θέλει να πει και όχι μόνο με τη γραμματική της θέση.

Παραδείγματα:

Ο ήλιος έλιωσε το χιόνι με τις ακτίνες του.

Ο ήλιος: αυτός που προκαλεί την ενέργεια → **δράστης**

το χιόνι: αυτό που επηρεάζεται από την ενέργεια → **δέκτης**

με τις ακτίνες του: αυτό που χρησιμοποιείται για να γίνει η πράξη → **όργανο**

Ο Κώστας χτύπησε το χαλί για να το καθαρίσει.

Ο Κώστας: αυτός που κάνει την πράξη → **δράστης**

το χαλί: αυτό που δέχεται την πράξη → **δέκτης**

Σημαντικό: το ποιος κάνει κάτι, ποιος το δέχεται και με ποιο μέσο γίνεται, δεν φαίνεται μόνο από τη γραμματική (*υποκείμενο – αντικείμενο*), αλλά κυρίως από τη σημασία της κάθε λέξης μέσα στην πρόταση.

Πίνακας: Σημασιολογικοί ρόλοι των ουσιαστικών

Σημασιολογικός Ρόλος	Παράδειγμα
Δράστης	Ο Γιάννης έσπασε το ποτήρι.
Δέκτης	Ο Γιάννης έσπασε το ποτήρι .
Όργανο	Ο Κώστας έγραψε με το μολύβι .
Αιτία	Η καταιγίδα κατέστρεψε τις καλλιέργειες.
Βιώνων	Η Μαρία άκουσε τον θόρυβο.
Αποδέκτης	Έδωσε στον φίλο του ένα δώρο.
Ευεργετούμενος	Έφτιαξε την κατασκευή για τη φίλη του .
Τόπος	Το παιδί παίζει στην αυλή .
Ουδέτερος	Το βάζο είναι στο τραπέζι.

Ρόλοι και επίδραση

Το βασικό κριτήριο για να διακριθούν οι σημασιολογικοί ρόλοι των λέξεων είναι η επίδραση που έχουν. Κάποιες λέξεις **προκαλούν** ή **καθορίζουν** κάτι, άλλες **επηρεάζονται** από κάτι και κάποιες **δεν επηρεάζουν** ούτε **επηρεάζονται**. Οι σημασιολογικοί αυτοί ρόλοι μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε 3 κύριες κατηγορίες:

Αφόρμηση:
Φωτογραφία

Πρόταση-Ση-
μασιολογικοί
Ρόλοι

- Στον ρόλο που αναφέρεται σε έναν μετέχοντα και **επηρεάζει την πράξη ή την κατάσταση**. Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται οι ρόλοι του «**δράστη**», της «**αιτίας**», και του «**οργάνου**».
- Στον ρόλο που αναφέρεται σε έναν μετέχοντα και **επηρεάζεται από την πράξη ή την κατάσταση**. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται οι ρόλοι του «**δέκτη**», του «**βιώνοντος**», του «**αποδέκτη**» και του «**ευεργετούμενου**».
- Στον ρόλο που αναφέρεται σε έναν μετέχοντα που **δεν επηρεάζει τη δράση ή την κατάσταση, αλλά και ούτε επηρεάζεται** από αυτήν. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται οι ρόλοι του «**τόπου**» και του «**ουδέτερου**».

Ρόλοι και
επίδραση

ΔΡΑΣΤΗΣ

Ο πιο βασικός σημασιολογικός ρόλος είναι αυτός του δράστη. Ο δράστης είναι ένα έμψυχο ον που επηρεάζει συνειδητά μια πράξη ή κατάσταση.

Ο/Η μαθητής/-τρια προβλημάτισε με τις ερωτήσεις του το σύνολο της τάξης.

Η τάξη έπεσε θύμα εκμετάλλευσης από τον λαϊκιστή πρόεδρο του 15μελούς.

ΔΕΚΤΗΣ

Ο δέκτης είναι το πρόσωπο που επηρεάζεται από την ενέργεια, είτε πολύ έντονα είτε λιγότερο. Το αποτέλεσμα της ενέργειας δεν υπήρχε πριν, αλλά δημιουργείται με την πράξη αυτή.

Ο κηπουρός φύτεψε **τα ανοιξιάτικα λουλούδια**.

Νέος νόμος ψηφίστηκε από το κοινοβούλιο.

Σημασιολογικοί ρόλοι του υποκειμένου

Ο παρακάτω πίνακας συνοψίζει τους βασικούς σημασιολογικούς ρόλους που μπορεί να καταλάβει η συντακτική θέση του υποκειμένου στα Νέα Ελληνικά. Κάθε ρόλος χαρακτηρίζεται από ένα σύνολο γνωρισμάτων—όπως η βούληση, ο έλεγχος της δράσης ή η εμπλοκή σε ένα ψυχολογικό συμβάν—τα οποία καθορίζουν τη σχέση του υποκειμένου με το ρήμα και τα υπόλοιπα επιχειρήματα της πρότασης.

Πίνακας: Σημασιολογικοί ρόλοι του υποκειμένου

#	Θεματικός ρόλος	Κύρια γνωρίσματα	Ενδεικτική πρόταση
1	Δράστης	έμψυχο, βούληση, έλεγχος, έναρξη δράσης	Ο Κώστας άνοιξε την πόρτα.
2	Βιώνων	έμψυχο, αντίληψη/συναίσθημα, χωρίς έλεγχο	Ο Γιάννης φοβάται τις αράχνες.
3	Θέμα	μη ελέγχον, υφίσταται μεταβολή θέσης/κατάστασης	Η πόρτα άνοιξε.
4	Μέσο / Όργανο	εργαλείο ή μέσο που προκαλεί το αποτέλεσμα	Το κλειδί άνοιξε την πόρτα.
5	Αιτία / Δύναμη	μη έμψυχο, φυσική ή αφηρημένη δύναμη	Ο θόρυβος ξύπνησε το παιδί.

6	Δέκτης	έμψυχο, λαμβάνει/κατέχει κάτι ως τελικός στόχος	Ο Γιάννης έλαβε ένα δώρο.
7	Ευεργετούμενος	έμψυχο, ωφελείται από την ενέργεια	Η Μαρία ωφελήθηκε από τη συμφωνία.

- Ο ρόλος Δέκτης και ο Ευεργετούμενος εμφανίζονται ως υποκείμενα κυρίως με ρήματα τύπου «λαμβάνω, δέχομαι» ή «ωφελούμαι», αλλά και σε παθητικές δομές.
- Σε κάθε ρήμα, ο επιφανειακός συντακτικός ρόλος (υποκείμενο) μπορεί να συμπίπτει με περισσότερους από έναν θεματικούς ρόλους· η κατάταξη βασίζεται στον κυρίαρχο σημασιολογικό πυρήνα.

Σημασιολογικοί ρόλοι του αντικειμένου

Στην πρόταση, το αντικείμενο είναι το πρόσωπο ή πράγμα που συνδέεται με την ενέργεια του ρήματος. Ανάλογα με το ρήμα και το νόημα της πρότασης, το αντικείμενο έχει διαφορετικό ρόλο.

Σημασιολογικοί ρόλοι αντικειμένου

Πίνακας: Σημασιολογικοί ρόλοι του αντικειμένου

Ρόλος	Τι σημαίνει;	Παράδειγμα πρότασης	Ποιο είναι το αντικείμενο;
Δέκτης	Κάτι που παθαίνει ή δέχεται αυτό που κάνει το υποκείμενο.	Ο Γιάννης διάβασε το βιβλίο.	Το βιβλίο (δέχεται την ενέργεια)
Αποτέλεσμα	Κάτι που δημιουργείται με την ενέργεια.	Έφτιαξε μια καλύβα.	Η καλύβα (δημιουργήθηκε)
Βιώνων	Το αντικείμενο νιώθει κάτι, έχει συναίσθημα ή αντίδραση.	Με στενοχώρησε η συμπεριφορά σου.	«Με» (δηλαδή εγώ, νιώθω κάτι)
Ουδέτερος	Κάτι που υπάρχει στην πρόταση αλλά δεν αλλάζει με την ενέργεια.	Θέλω ένα παγωτό.	Το παγωτό (υπάρχει απλά)
Τόπος	Το μέρος όπου γίνεται κάτι (συνήθως όταν έχουμε κίνηση).	Οι μαθητές διέσχισαν τον δρόμο.	Ο δρόμος (εκεί έγινε η ενέργεια)

Ονοματοποίηση

Η γλώσσα έχει τη δυνατότητα να αξιοποιεί τις ποικίλες λειτουργίες και την ευελιξία της και να προωθεί το ίδιο νόημα με διαφορετική οπτική. Είναι δυνατόν ένα ρήμα ή ένας επιθετικός προσδιορισμός να μετατραπεί σε ένα ουσιαστικό (π.χ. δημιουργώ > δημιουργία/ ικανός > ικανότητα). Η διαδικασία αυτή ονομάζεται **ονοματοποίηση** και χαρακτηρίζει κυρίως τα κείμενα (επιστημονικά ή δοκίμια) που διακρίνονται για το αντικειμενικό, σοβαρό και επίσημο ύφος και επιθυμούν τη συναισθηματική ουδετερότητα. Ο/Η ομιλητής/ομιλήτρια μπορεί να χρησιμοποιήσει τη λεξιλογική ονοματοποίηση όταν έχει στη διάθεσή του/της ένα λεξιλογικά καθιερωμένο όνομα, το οποίο παράγεται από το αντίστοιχο ρήμα ή επίθετο.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΜΕ ΡΗΜΑΤΙΚΑ ΣΥΝΟΛΑ

- Ο παλαίμαχος δημοσιογράφος δημοσίευσε μια είδηση στον χτεσινό τύπο και υπερασπίστηκε την αξία του ευ αγωνίζεσθαι.

ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΟΣ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΟΝΟΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗΣ

- Η δημοσίευση μιας είδησης από τον παλαίμαχο δημοσιογράφο και η υπεράσπιση της αξίας του ευ αγωνίζεσθαι.

Πίνακας: Μορφές ονοματοποίησης

Φαινόμενο	Περιγραφή	Παραδείγματα
Ονοματοποίηση ρημάτων	Αντί για ρήμα χρησιμοποιείται το παράγωγο όνομα. Διατηρούνται οι προσδιορισμοί αλλά όχι χρόνος ή τρόπος.	Ο δημοσιογράφος κατέγραψε το συμβάν → η καταγραφή του συμβάντος από τον δημοσιογράφο.
Ονοματοποίηση με προτασιακά συμπληρώματα	Χρήση του ονόματος με εξαρτημένη πρόταση.	Θέλει να αγωνιστεί → η θέλησή του να αγωνιστεί.
Ονοματοποίηση με εμπρόθετα σύνολα	Διατηρείται η πρόθεση και το νόημα κατά την ονοματοποίηση.	Διαφωνεί στην ιδέα → διαφωνία στην ιδέα.
Μετατροπή επιρρημάτων σε επιθετικούς προσδιορισμούς	Τα επιρρήματα που προσδιορίζουν το ρήμα γίνονται επίθετα που προσδιορίζουν το όνομα.	Αθλείται έντονα → η έντονη άθληση.

Στο δεύτερο παράδειγμα ο ομιλητής, κατά την οργάνωση του μηνύματός του, επιλέγει αντί των ρημάτων (δημοσίευσε, υπερασπίστηκε) τα ονοματικά παράγωγά τους (δημοσίευση, υπεράσπιση). Επικεντρώνεται στο όνομα αντί του ρήματος και προβάλλει τα χαρακτηριστικά του ονόματος, δηλαδή το στοιχείο που έχει αναφορά στον κόσμο της πραγματικότητας. Σε γενικές γραμμές το παράγωγο όνομα διατηρεί τα συντακτικά χαρακτηριστικά του στοιχείου που αποτελεί τη βάση της παραγωγής.

Η ονοματοποίηση μπορεί να δηλωθεί με γενική που δηλώνει τον μετέχοντα που έχει λειτουργία αντικειμένου του ρήματος και με έναν εμπρόθετο προσδιορισμό που δηλώνει τον μετέχοντα που έχει λειτουργία υποκειμένου του ρήματος:

- ο δημοσιογράφος κατέγραψε το συμβάν = η καταγραφή του συμβάντος από τον δημοσιογράφο.

Είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν με το αντίστοιχο όνομα τα προτασιακά συμπληρώματα του ρήματος:

- θέλει να αγωνιστεί = η θέλησή του να αγωνιστεί

Τα προθετικά σύνολα που λειτουργούν ως συμπλήρωμα σε μια ρηματική φράση έχουν την ίδια μορφή και κατά την ονοματοποίησή τους.

- Διαφωνεί στην ιδέα = διαφωνία στην ιδέα

Τα επιρρήματα που προσδιορίζουν το ρηματικό σύνολο αντιστοιχούν σε επίθετα που προσδιορίζουν το όνομα:

- Αθλείται έντονα = η έντονη άθληση

Όλοι οι προσδιορισμοί του ρήματος είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν με το παράγωγο όνομα. Δεν είναι όμως δυνατό να αποτυπωθούν ο χρόνος, η τροπικότητα και το ποιόν ενεργείας του ρήματος.

Γραμματικά/Συντακτικά χαρακτηριστικά

Το υποκείμενο

Το υποκείμενο αναφέρεται σε αυτόν που ενεργεί ή υφίσταται κάτι με βάση αυτό που περιγράφει το ρήμα. Επιτελεί αρχικά συντακτική λειτουργία και ανάλογα με τη σημασία του ρήματος επιτελεί και συγκεκριμένους σημασιολογικούς ρόλους.

Το υποκείμενο δηλώνεται **είτε μέσω του ρηματικού προσώπου** (α΄ ή β΄ προσώπου ενικού) είτε – πλεοναστικά – με το ρηματικό πρόσωπο και τις αντωνυμίες (εσύ δεν ήρθες ακόμη:). Στην περίπτωση που χρησιμοποιούνται οι **προσωπικές αντωνυμίες** ως υποκείμενα σε συνδυασμό με τις ρηματικές καταλήξεις, υπάρχει διπλή δήλωση προσώπου και χρησιμοποιείται για να ενισχύσει εμφατικά το υποκείμενο ή να δηλώσει αντιδιαστολή με κάποιο άλλο πρόσωπο.

- *Εγώ ποτέ δεν ανέφερα κάτι τέτοιο* (έμφαση).
- *Τελικά θα έρθεις εσύ ή ο Κώστας;* (αντιδιαστολή).

Και στον πληθυντικό οι προσωπικές αντωνυμίες του α΄ και β΄ προσώπου έχουν παρόμοια χρήση και χρησιμοποιούνται για έμφαση ή για αντιδιαστολή χωρίς να δίνουν περισσότερες πληροφορίες για το πρόσωπο στο οποίο αναφέρεται το ρήμα.

- *Εμείς αντιδράσαμε άμεσα στην τραγική αυτή είδηση.*

Στο γ΄ πρόσωπο του ρήματος (ενικό ή πληθυντικό) μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως υποκείμενα πέραν των προσωπικών αντωνυμιών και άλλα ονομαστικά στοιχεία.

- *Αυτός δεν θέλει να έρθει.*
- *Ο Κώστας είναι αρνητικός σε αυτή την πρόταση.*

Το πρόσωπο ή το πράγμα στο οποίο αναφέρεται, θέλει δηλαδή να ονομάσει το υποκείμενο.

Κάποιες φορές το υποκείμενο ονομάζεται **λεξικό υποκείμενο**. Το λεξικό υποκείμενο χρησιμοποιείται κυρίως στο γ΄ πρόσωπο (ενικό ή πληθυντικό), καθώς η μορφολογική κατάληξη από μόνη της (χωρίς το λεξικό υποκείμενο) δεν αποδίδεται σε κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο ή πράγμα και δίνει ελάχιστα στοιχεία. Τα λεξικά υποκείμενα είναι λέξεις (όχι απλές καταλήξεις) και είναι απαραίτητα για να καταλαβαίνουμε σε ποιο πρόσωπο μιλάμε.

- *Οι μαθητές απαίτησαν έντονα από τον διευθυντή την πραγματοποίηση της εκδρομής τους.*

Πολύ συχνά στον πληθυντικό αριθμό και συγκεκριμένα στο α΄ και β΄ πρόσωπο το υποκείμενο δηλώνεται:

1. με ένα λεξικό υποκείμενο και μια αντωνυμία
 - *Εσύ και ο Κώστας δεν μπορείτε ποτέ να συνεργαστείτε.*
 - *Εγώ και κάποιος περαστικός είμασταν οι μόνοι που αντιδράσαμε.*
- ή
2. ένα λεξικό υποκείμενο και τη μορφολογική κατάληξη του α΄ ή β΄ πληθυντικού προσώπου.
 - *Ποιοι μαθητές τελικά αποφασίσατε να έρθετε;*

Η συγκεκριμένη λειτουργία του λεξικού υποκειμένου γίνεται όταν δεν υπάρχει σαφής αναφορά στο υποκείμενο ή όταν τα συμφραζόμενα και η γενική γνώση των ομιλητών επιτρέπει αυτόν τον συνδυασμό.

Κάποια ρήματα στο γ' ενικό πρόσωπο συμπληρώνονται από εξαρτημένη πρόταση που εισάγεται με το να ή το ότι. Οι προτάσεις αυτές λειτουργούν ως λεξικά υποκείμενα καθώς δεν προσδιορίζονται από πτώση αλλά η λειτουργία τους ως υποκείμενο είναι μοναδική.

- Πρέπει να ετοιμαστείτε άμεσα.
- Ακούστηκε ότι θα πραγματοποιηθεί εκδρομή σήμερα.

Συμφωνία υποκειμένου - ρήματος

Η ονοματική φράση που λειτουργεί ως υποκείμενο συμφωνεί σε **πρόσωπο** και **αριθμό** με το ρήμα (λαμβάνοντας υπόψη το κυρίαρχο ρηματικό πρόσωπο: το α' υπερισχύει του β' και γ' προσώπου και το β' πρόσωπο υπερέχει έναντι του γ' προσώπου). Αντίστοιχα όταν υπάρχουν πολλές ονοματικές φράσεις που λειτουργούν ως υποκείμενα, ο ρηματικός τύπος βρίσκεται στον πληθυντικό αριθμό.

- Ο καθηγητής ετοιμάζει την άσκηση.
- Εσύ και εγώ ποτέ δεν θα συμφωνήσουμε.
- Εσύ και ο Κώστας είστε πάντα αποδεκτοί από την ομάδα.
- Οι μαθητές και οι καθηγητές οργάνωσαν με επιτυχία τη σχολική γιορτή.

Σε πολλές περιπτώσεις όταν οι ονοματικές φράσεις που λειτουργούν ως υποκείμενα βρίσκονται σε παρατακτική σύνδεση, ο ρηματικός τύπος μπορεί για έμφαση να είναι στο γ' ενικό, καθώς θεωρούνται ως ένα ενιαίο σύνολο.

- Η καλοσύνη και η τιμιότητα είναι αξίες που σπανίζουν στην εποχή μας.

Κάποιες φορές, μια λέξη μπορεί να είναι γραμματικά στον ενικό, αλλά στην πραγματικότητα να αναφέρεται σε περισσότερα από ένα πράγματα ή άτομα. Για παράδειγμα, η λέξη «το πλήθος» είναι **γραμματικά στον ενικό**, αλλά μιλάει για πολλά άτομα, άρα **αναφέρεται στον πληθυντικό**.

Σε αυτές τις περιπτώσεις ο/η ομιλητής/ομιλήτρια μπορεί να διαλέξει ανάμεσα στη γραμματική ή στη νοητή συμφωνία. Στη γραμματική συμφωνία υπάρχει συμφωνία υποκειμένου και ρήματος στον γραμματικό αριθμό ενώ στη νοητή συμφωνία με τον πραγματικό αριθμό.

- Το πλήθος αντέδρασε με επευφημίες. (γραμματική συμφωνία)
- Το πλήθος φιλάθλων αντιδρούσαν σε κάθε απόφαση του διαιτητή. (νοητή συμφωνία)

Πίνακας: Συμφωνία υποκειμένου-ρήματος

Φαινόμενο	Περιγραφή	Παραδείγματα
Συμφωνία υποκειμένου-ρήματος	Η ονοματική φράση συμφωνεί με το ρήμα σε πρόσωπο και αριθμό. Αν υπάρχουν πολλές φράσεις, υπερισχύει το Α' πρόσωπο έναντι του Β' και του Γ'.	Ο καθηγητής ετοιμάζει την άσκηση. Εσύ και εγώ ποτέ δεν θα συμφωνήσουμε. Εσύ και ο Κώστας είστε αποδεκτοί.

Συμφωνία
προσώπου-
λεξικού
υποκειμένου

Παρατακτικά υποκείμενα ως ενιαίο σύνολο	Όταν δύο υποκείμενα ενώνονται, το ρήμα μπορεί να είναι σε ενικό αριθμό για έμφαση.	<i>Η καλοσύνη και η τιμιότητα είναι αξίες που σπανίζουν.</i>
Γραμματική έναντι Νοητής συμφωνίας	Το ρήμα μπορεί να συμφωνεί είτε με τη γραμματική μορφή είτε με τη νοητή έννοια της λέξης.	<i>Το πλήθος αντέδρασε με επευφημίες. Το πλήθος φιλάθλων αντιδρούσαν...</i>

Αντικείμενο

Εκτός του υποκειμένου υπάρχουν και άλλοι όροι στον σχηματισμό της πρότασης, οι οποίοι ονομάζονται συμπληρώματα. Υπάρχουν πολλά ρήματα που δεν μπορούν να εκφράσουν το νόημά τους χωρίς να αναφερθεί το συμπλήρωμά τους. Τα συμπληρώματα αυτά είναι η οντότητα που δέχεται την ενέργεια του ρήματος και μπορεί και να μεταβάλλεται από αυτήν.

Τα **συμπληρώματα** αυτά βρίσκονται σε οποιαδήποτε θέση μέσα στην πρόταση.

- Έφαγε **δύο παγωτά**.
- Δεν **τον** αναζήτησε κανείς.
- Χτύπησε **το χέρι του** ο μαθητής.

Τα συμπληρώματα αυτά δηλώνονται από μια ονοματική φράση που συνδέεται με το ρήμα μέσω μιας πτώσης ή μέσω μιας πρόθεσης μαζί με μια πτώση. Στα Νέα Ελληνικά οι πτώσεις που χρησιμοποιούνται είναι η γενική και η αιτιατική. Τα περισσότερα ρήματα έχουν συμπλήρωμα σε αιτιατική και πολύ λιγότερα με γενική ή εμπρόθετο.

- Δεν έμοιασες **της μητέρας σου**.
- **Σου** αρέσει η παραλία;
- **Στο** έδωσα αλλά αρνήθηκες.
- Η παρουσία σου γέμισε **την τάξη με θετική αύρα**.

Τα συμπληρώματα αυτά ονομάζονται αντικείμενο, που είναι και ο συχνότερος τύπος συμπληρώματος. Ένα αντικείμενο μπορεί να εμφανίζεται **ως ισχυρός ή ως αδύνατος τύπος της προσωπικής αντωνυμίας**. Είναι δυνατόν να συμπληρώνονται **από εξαρτημένη πρόταση** (τα προτασιακά αυτά συμπληρώματα έχουν τη λειτουργία του αντικειμένου).

- Δεν **τον** έφερες;
- Δεν ξέρω **πού να πάω**.
- Δεν θέλω **να υποστηρίξω την ψευδή κατάθεσή σου**.

Δεν έχουν όλα τα ρήματα ως συμπλήρωμα αντικείμενο. Η δυνατότητα αυτή ονομάζεται μεταβατικότητα και διακρίνει τα ρήματα σε:

- **αμετάβατα**, που είναι τα ρήματα που δεν έχουν συμπλήρωμα (π.χ. *εργάζομαι τώρα*).
- **μεταβατικά**, που είναι τα ρήματα που έχουν συμπλήρωμα (π.χ. *δέχθηκα επίθεση φιλίας από τους συμμαθητές μου*).

Πολλά ρήματα στα Νέα Ελληνικά χρησιμοποιούνται και ως μεταβατικά και ως αμετάβατα. Πολύ συχνά το αντικείμενο παραλείπεται καθώς έχει αναφερθεί ήδη ή εννοείται από τα συμφραζόμενα.

- *Μαγειρέψες φαγητό σήμερα;* Εννοείται πως έχω μαγειρέψει.

Σε ορισμένες περιπτώσεις το αντικείμενο έχει την ίδια σημασία με τον ρηματικό τύπο η οποία μπορεί να είναι και ετυμολογική. Το αντικείμενο αυτό λέγεται **σύστοιχο ή εσωτερικό αντικείμενο**.

- Χορεύει λεβέντικα **τον χορό** της περιοχής του.
- Έφαγε **το φαγητό του** με όρεξη.

Η λειτουργία του σύστοιχου αντικειμένου είναι πλεοναστική και για αυτό πολλές φορές – όταν προσδιορίζεται από ένα επίθετο – παραλείπεται ή αντικαθίσταται από μια αόριστη αντωνυμία, χωρίς να αλλοιώνεται η σημασία της φράσης. Χρησιμοποιείται για να δώσει έμφαση στη σημασία του ρήματος.

- Χορεύει **τσάμικο**.
- Δεν είπες **κάτι**.

Πολλές φορές χρησιμοποιείται το **σύστοιχο αντικείμενο** σε συνδυασμό με τον επιθετικό προσδιορισμό, προκειμένου να αποδοθούν περαιτέρω πληροφορίες στο αντικείμενο.

- Έφαγε ένα **κακομαγειρεμένο φαγητό**.
- Τραγούδησε το **τραγούδι σου**.

Υπάρχουν προτάσεις που ο επιθετικός προσδιορισμός στο σύστοιχο αντικείμενο μπορεί να αντικατασταθεί με επίρρημα (κάτι που δεν μπορεί να γίνει με άλλους προσδιορισμούς όπως αντωνυμίες).

- Ζει μια **χαρούμενη** ζωή = Ζει χαρούμενα.
- Ζωγραφίζει **ωραίες** ζωγραφιές = Ζωγραφίζει ωραία.

Αντικείμενο **με σημασιολογικό ρόλο του τόπου** έχουν τα ρήματα που δηλώνουν κίνηση. Ο σημασιολογικός ρόλος του τόπου μπορεί να δηλωθεί με ρήματα λόγιας προέλευσης και αποτυπώνεται σε γενική πτώση.

- Οι μαθητές διέσχισαν **τον δρόμο** με μεγάλη προσοχή.
- Θα περικυκλώσουν **τη στρατιωτική βάση**, προκειμένου να έχουν νικηφόρο αποτέλεσμα.
- Δεν μπορείς να προηγηθείς **της σειράς**.

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ

Πολλά ρήματα έχουν ως συμπλήρωμα διάφορες επιρρηματικές έννοιες και παίρνουν εμπρόθετο συμπλήρωμα. Ο πιο χαρακτηριστικός μετέχων που δηλώνεται με εμπρόθετο αντικείμενο είναι ο τόπος.

- Θα έρθουμε **από τις παρυφές του βουνού**.

ΑΝΑΦΟΡΑ

Εμπρόθετο αντικείμενο με τον σημασιολογικό ρόλο της αναφοράς. Η αναφορά είναι ο μετέχων σε σχέση με τον οποίο συμβαίνει κάτι.

- Ενδιαφέρομαι ιδιαίτερα **για τις δυνατότητες της τεχνητής νοημοσύνης**.

ΚΤΗΤΟΡΑΣ

Με ρήματα που δηλώνουν κτήση το εμπρόθετο αντικείμενο έχει τον σημασιολογικό ρόλο του κτήτορα.

- Ο υλικοτεχνικός εξοπλισμός ανήκει **στην εταιρεία** και κανείς δεν μπορεί να το αμφισβητήσει.

Πίνακας: Είδη και χρήσεις του αντικειμένου στη Νεοελληνική

Είδος Αντικειμένου	Περιγραφή	Παραδείγματα
Βασικό Αντικείμενο	Η λέξη που δέχεται την ενέργεια του ρήματος. Συνδέεται κυρίως με αιτιατική, σπανιότερα με γενική ή εμπρόθετο.	Έφαγε δύο παγωτά. Δεν τον αναζήτησε κανείς. Χτύπησε το χέρι του ο μαθητής.
Αντωνυμίες ως αντικείμενα	Ισχυροί ή αδύνατοι τύποι προσωπικής αντωνυμίας. Οι αδύνατοι μπαίνουν πριν από το ρήμα.	Δεν τον έφερες; Στο έδωσα αλλά αρνήθηκες.
Προτασιακά αντικείμενα	Εξαρτημένες προτάσεις με «να», «ότι», που λειτουργούν ως αντικείμενα.	Δεν ξέρω πού να πάω. Δεν θέλω να υποστηρίξω την ψευδή κατάθεσή σου.
Μεταβατικά ρήματα	Ρήματα που χρειάζονται αντικείμενο για να ολοκληρωθεί το νόημά τους.	Δέχθηκα επίθεση φιλίας από τους συμμαθητές μου.
Αμετάβατα ρήματα	Ρήματα που δεν παίρνουν αντικείμενο.	Εργάζομαι τώρα.
Ελλειπτικό αντικείμενο	Όταν το αντικείμενο παραλείπεται επειδή είναι γνωστό από τα συμφραζόμενα.	Μαγείρεψες φαγητό; – Ναι, μαγείρεψα.
Εξωτερικό αντικείμενο	Το αντικείμενο που δηλώνει τον δέκτη της ενέργειας.	Ο Γιώργος πήρε βαθμούς. Οι μαθητές έφεραν τις δηλώσεις.
Εσωτερικό / σύστοιχο αντικείμενο	Το αντικείμενο έχει παρόμοια σημασία με το ρήμα. Δηλώνει έμφαση, συχνά πλεοναστικό.	Έφαγε το φαγητό του. Χορεύει τον χορό της περιοχής του. Ζει μια χαρούμενη ζωή.
Αντικείμενο με επιθετικό προσδιορισμό	Προσφέρει περισσότερες πληροφορίες ή επιδέχεται μετατροπή σε επίρρημα.	Έφαγε ένα κακομαγειρεμένο φαγητό. Ζει μια ήρεμη ζωή = ζει ήρεμα.
Αντικείμενο με σημασιολογικό ρόλο – Τόπος	Όταν δηλώνεται ο τόπος μέσω αντικειμένου.	Διέσχισαν τον δρόμο. Περικυκλώνουν τη στρατιωτική βάση.
Αντικείμενο με σημασιολογικό ρόλο – Προέλευση	Δείχνει από πού προέρχεται κάτι μέσω εμπρόθετου.	Θα έρθουμε από τις παρυφές του βουνού.
Αντικείμενο με σημασιολογικό ρόλο – Αναφορά	Δείχνει σε τι αναφέρεται το ρήμα.	Ενδιαφέρομαι για τις δυνατότητες της τεχνητής νοημοσύνης.
Αντικείμενο με σημασιολογικό ρόλο – Κτήτορας	Δηλώνει σε ποιον ανήκει κάτι.	Ο εξοπλισμός ανήκει στην εταιρεία.

Ονοματικοί Προσδιορισμοί

Σε μια πρόταση, εκτός από τους κύριους όρους (υποκείμενο, αντικείμενο ή κατηγορούμενο), συναντάμε κι άλλες λέξεις που τους προσδιορίζουν. Οι λέξεις αυτές ονομάζονται προσδιορισμοί. Όταν βρίσκονται στην ίδια πτώση με αυτή της λέξης που προσδιορίζουν, ονομάζονται **ομοιόπτωτοι** και, όταν βρίσκονται σε άλλη πτώση από αυτή της λέξης που προσδιορίζουν, ονομάζονται **ετερόπτωτοι**.

Στους ομοιόπτωτους προσδιορισμούς ανήκουν ο επιθετικός και ο κατηγορηματικός προσδιορισμός, η **παράθεση** και η **επεξήγηση**.

- **Επιθετικός** προσδιορισμός λέγεται το επίθετο που προσδίδει στη λέξη που προσδιορίζει μια συγκεκριμένη και μόνιμη ιδιότητα, το **χαμογελαστό παιδί**. Η μόνιμη ιδιότητα σημαίνει ότι την ιδιότητα αυτή (χαμογελαστό) το παιδί δεν την έχει μόνο τώρα αλλά θα την έχει και σε λίγο και πάντα.
- Ως **επιθετικοί** προσδιορισμοί χρησιμοποιούνται κυρίως τα **επίθετα**, οι **αντωνυμίες**, τα **αριθμητικά**, οι **μετοχές**, τα **επιρρήματα** με **άρθρο**, οι **προθετικές** φράσεις (κυρίως με τις προθέσεις: *από, για, με, χωρίς*) που μπορούν να μετατραπούν σε επίθετο ή σε μετοχή, τα **ουσιαστικά** που δηλώνουν **ηλικία, επάγγελμα, εθνικότητα**, τα **ονόματα** των **γεωγραφικών** ή **χρονικών όρων** ή **φυσικών φαινομένων**.
- **Κατηγορηματικός** προσδιορισμός λέγεται το επίθετο που προσδίδει στη λέξη που προσδιορίζει μια συγκεκριμένη και παροδική ιδιότητα, π.χ. ήρθε χαμογελαστό το παιδί. Ως κατηγορηματικοί προσδιορισμοί χρησιμοποιούνται κυρίως τα επίθετα (**όλος, ολόκληρος, αέριος, ατόφιος, μισός, μονός, διπλός, μόνος ή μοναχός [μου, σου, του]**) και οι επιθετικές μετοχές. Η διάκριση του επιθετικού με τον κατηγορηματικό προσδιορισμό είναι ότι συνήθως ο **επιθετικός** έχει **άρθρο (έναρθρος)**, ενώ ο **κατηγορηματικός** δεν έχει (**άναρθρος**).
- **Παράθεση** είναι το ουσιαστικό που παραθέτει - προσθέτει στη λέξη που προσδιορίζει μια ιδιότητα, ένα ιδιαίτερο και γνωστό γνώρισμα ή απλώς το χαρακτηρίζει. Αυτό το ιδιαίτερο και γνωστό γνώρισμα είναι μια έννοια πιο γενική από τη λέξη που προσδιορίζει, π.χ. ο **Κώστας**, ο **μαθητής**.
- **Επεξήγηση** είναι το ουσιαστικό που διασαφηνίζει - επεξηγεί τη λέξη που προσδιορίζει, επειδή η έννοιά της είναι γενική και αόριστη. Αυτό το ιδιαίτερο και γνωστό γνώρισμα είναι μια έννοια πιο συγκεκριμένη από τη λέξη που προσδιορίζει, π.χ. ο **μαθητής**, ο **Κώστας**.

Οι **ετερόπτωτοι** βρίσκονται κυρίως σε γενική και πιο σπάνια σε αιτιατική πτώση.

Η γενική ως προσδιορισμός

Όταν χρησιμοποιούμε τη γενική ως **προσδιορισμό** ενός ουσιαστικού τότε η γενική αποκτά διάφορες σημασίες:

Οι ετερόπτωτοι προσδιορισμοί απαντούν συνήθως σε γενική πτώση και δηλώνουν:

- την **κτήση** (γενική **κτητική**). Με τη σημασία αυτή η γενική χρησιμοποιείται για να φανεί σε ποιον ανήκει κάτι, π.χ. το **αυτοκίνητο του πατέρα μου**.
- το **υποκείμενο** ενός ρηματικού ουσιαστικού (γενική **υποκειμενική**). Με τη σημασία αυτή η γενική χρησιμοποιείται για να δηλωθεί το υποκείμενο μιας ενέργειας, π.χ. η **παραίτηση του διευθυντή** (εν. ο διευθυντής παραιτήθηκε).

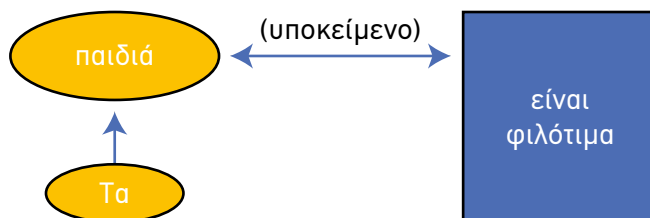
- το **αντικείμενο** ενός ρηματικού ουσιαστικού (γενική **αντικειμενική**). Με τη σημασία αυτή η γενική χρησιμοποιείται για να δηλωθεί το αντικείμενο ή τον δέκτη μιας ενέργειας, π.χ. *Η φρουρά του στρατοπέδου* (εν. κάποιοι φρουρούν το στρατόπεδο). Δεν είναι, όμως, πάντα σαφές, αν η γενική είναι υποκειμενική ή αντικειμενική, π.χ. *το κλείσιμο του παραθύρου*, μπορεί να ερμηνευθεί με δύο τρόπους: α. *κάποιος έκλεισε το παράθυρο* (γενική **αντικειμενική**) και β. *το παράθυρο έκλεισε* (γενική **υποκειμενική**).
- τον **χρόνο** (γενική του **χρόνου**). Με τη σημασία αυτή η γενική χρησιμοποιείται για να δηλώσουμε τον χρόνο κατά τον οποίο γίνεται μια ενέργεια, π.χ. *δουλειές της νύχτας*.
- τον **τόπο** (γενική του **τόπου**). Με τη σημασία αυτή η γενική χρησιμοποιείται για να δηλώσουμε τον τόπο στον οποίο γίνεται μια ενέργεια, π.χ. *η μάχη του Μαραθώνα*.
- την **ιδιότητα** (γενική της **ιδιότητας**). Με τη σημασία αυτή η γενική χρησιμοποιείται για να φανερωθεί η ιδιότητα που έχει το όνομα που προσδιορίζει η γενική, π.χ. *παιδί τριών ετών*.
- το **περιεχόμενο** (γενική του **περιεχομένου**). Με τη σημασία αυτή η γενική χρησιμοποιείται για να φανερωθεί ο σκοπός για τον οποίο χρησιμοποιείται κάτι ή το περιεχόμενο του ουσιαστικού που προσδιορίζει η γενική, π.χ. *δοχείο λαδιού*.
- το **σύνολο** (γενική **διαιρετική**). Με τη σημασία αυτή η γενική χρησιμοποιείται για να φανεί κάποιο σύνολο και η λέξη που προσδιορίζει η γενική φανερώνει ένα μέρος του συνόλου, π.χ. *το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου*.
- την **αιτία** (γενική της **αιτίας**). Με τη σημασία αυτή η γενική χρησιμοποιείται για να φανερωθεί η αιτία μιας ενέργειας, μιας κατάστασης, π.χ. *ένοχος κλοπής*.
- την **ύλη** (γενική της **ύλης**). Με τη σημασία αυτή η γενική χρησιμοποιείται για να φανερωθεί η ύλη του ονόματος που προσδιορίζει, π.χ. *τραπέζι ξύλου*.
- την **καταγωγή** (γενική της **καταγωγής**). Με τη σημασία αυτή η γενική χρησιμοποιείται για να φανερωθεί η καταγωγή του ονόματος που προσδιορίζει η γενική, π.χ. *ο γιος του Νίκου*.
- το **μέτρο** (γενική του **μέτρου**). Με τη σημασία αυτή η γενική χρησιμοποιείται για τη μέτρηση α) του τόπου ή β) του χρόνου, π.χ. *απόσταση δύο χιλιομέτρων* ή *απόσταση τριών ωρών*.
- τον **δημιουργό** (γενική του **δημιουργού**). Με τη σημασία αυτή η γενική χρησιμοποιείται για να φανερωθεί ο δημιουργός του ονόματος που προσδιορίζει η γενική, π.χ. *ο πίνακας του Θεοτοκόπουλου*.

Υπάρχουν, επίσης, ετερόπρωτοι προσδιορισμοί σε αιτιατική πτώση, οι οποίοι είναι πολύ σπανιότεροι και δηλώνουν:

- την **αναφορά** (αιτιατική της αναφοράς). Οι λέξεις οι οποίες συνήθως χρησιμοποιούνται για να δηλωθεί η αναφορά είναι: *το μάκρος, το πλάτος, το βάθος, το ύψος, το μήκος*, π.χ. *σαράντα μέτρα ύψος*.
- το **περιεχόμενο** (αιτιατική του **περιεχομένου**). Με τη σημασία αυτή η αιτιατική χρησιμοποιείται για να δηλώσει το περιεχόμενο. Συνήθως συνοδεύει τα επίθετα: *γεμάτος και όλος*, π.χ. *δρόμος γεμάτος λακκούβες*.
- το **αντικείμενο** (αιτιατική αντικειμενική). Για να δηλωθεί η αιτιατική με αυτή τη σημασία χρησιμοποιούνται ρηματικά ουσιαστικά που έχουν **προστακτική - ευχετική - προτρεπτική** σημασία, π.χ. *προσοχή το τσιγάρο* (εν. προσέξτε το τσιγάρο).

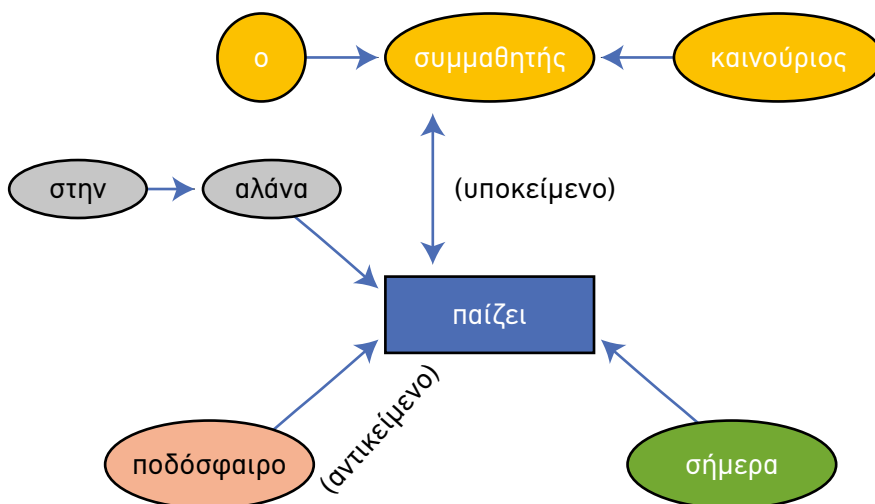
Το ρήμα

Το ρήμα αποτελεί τον πυρήνα μιας πρότασης (*Ο ήλιος **λάμπει***). Όταν το ρήμα λειτουργεί ως συνδετικό, τότε ο πυρήνας έχει περιφραστική μορφή και αποτελείται από το ρήμα και το κατηγορούμενο (π.χ. *τα σημερινά παιδιά **είναι φιλότιμα***). Αυτοί οι δύο τύποι πυρήνα οργανώνουν και το μήνυμα. Στην πρώτη περίπτωση (μονολεκτικός πυρήνας) το ρήμα κατανέμει τις λειτουργίες των υπόλοιπων στοιχείων (υποκείμενο, αντικείμενο, κ.λπ.), τα οποία αποτελούν και τους δορυφόρους του μηνύματος (π.χ. *Ο Γιάννης **παίζει** σήμερα ποδόσφαιρο στην αλάνα*). Μια σχηματική απεικόνιση αυτών των στοιχείων μπορεί να έχει την παρακάτω μορφή (Σχήμα 1):

Σχήμα 1

Στην περίπτωση που ο πυρήνας έχει περιφραστική μορφή, υπάρχει μια σχέση μεταξύ δύο ονοματικών όρων: του κατηγορουμένου και του υποκειμένου. Το ρήμα δηλαδή λειτουργεί ως γέφυρα. Σχηματικά η απεικόνιση έχει την πιο κάτω μορφή (Σχήμα 2).

Σχήμα 2

Κάθε πρόταση έχει μόνο μία Ρηματική Φράση (ΡΦ) ή αντίστροφα κάθε ΡΦ ισοδυναμεί με μία μόνο πρόταση. Κατά συνέπεια, οι προτάσεις ενός κειμένου εντοπίζονται με την αναζήτηση των ΡΦ. Η ΡΦ στην απλή της μορφή αποτελείται μόνο από το ρήμα. Σε αυτή την περίπτωση, το ρήμα δε χρειάζεται κάποιο συμπλήρωμα και είναι **αμετάβато** (*Ο Γιάννης εργάζεται*) ή **παθητικής** (*Πονά το κεφάλι μου*) ή **ουδέτερης διάθεσης** (*ο Κώστας κοιμάται*).

Παρεπόμενα ρήματος

Το ρήμα αποτελείται από ένα λεξικό μόρφημα (*παιζ-, τρέχ-, διαβαζ-*), το οποίο συνδυάζεται με το **πρόσωπο** και τον **αριθμό**, όπως και με άλλα γραμματικά μορφήματα, που δηλώνουν άλλες **γραμματικές πληροφορίες** (*ποιόν ενέργειας, τροπικότητα και χρόνο*). Το λεξικό μόρφημα του ρήματος και τα παρεπόμενά του αποτελούν το ρηματικό σύνταγμα ή αλλιώς τον ρηματικό τύπο.

Αν εξαιρέσουμε το πρόσωπο και τον αριθμό, τα υπόλοιπα γραμματικά μορφήματα κατανέμονται στις παρακάτω κατηγορίες:

Φωνή

Φωνή είναι το εξωτερικό χαρακτηριστικό του ρήματος ή μια ιδιαίτερη κατάληξη. Τα ρήματα στην ελληνική γλώσσα στο α' ενικό του ενεστώτα τελειώνουν είτε σε **-ω** είτε σε **-μαι**. Αυτός ο διαχωρισμός μάς βοηθά να μελετάμε ευκολότερα τα ρήματα.

ΦΩΝΗ		
-ω, -ώ	ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ	<i>τρέχω, ζητάω/-ώ</i>
-μαι	ΜΕΣΟΠΑΘΗΤΙΚΗ	<i>συναντιέμαι, εργάζομαι, αποτελούμαι, θυμάμαι</i>

Υπάρχει και μια κατηγορία ρημάτων που έχουν μόνο μεσοπαθητική φωνή. Τα ρήματα αυτά ονομάζονται **αποθετικά**.

ΑΠΟΘΕΤΙΚΑ ΡΗΜΑΤΑ			
<i>αγωνίζομαι</i>	<i>δέχομαι</i>	<i>ετοιμάζομαι</i>	<i>συλλογίζομαι</i>
<i>αισθάνομαι</i>	<i>ειρωνεύομαι</i>	<i>κοιμάμαι</i>	<i>συμπεριφέρομαι</i>
<i>ανέχομαι</i>	<i>εκδικούμαι</i>	<i>ντρέπομαι</i>	<i>υπόσχομαι</i>
<i>απεχθάνομαι</i>	<i>εκμεταλλεύομαι</i>	<i>ονειρεύομαι</i>	<i>φαίνομαι</i>
<i>αφηγούμαι</i>	<i>εργάζομαι</i>	<i>σιχαίνομαι</i>	<i>χειρίζομαι</i>
<i>γίνομαι</i>	<i>έρχομαι</i>	<i>σκέφτομαι</i>	<i>χρειάζομαι κ.ά.</i>

Όταν ο/η ομιλητής/-τρια χρησιμοποιεί τα αποθετικά ρήματα σε παθητική σύνταξη, χρειάζονται λεξιλογικές και συντακτικές αλλαγές

- Τα παιδιά **εκμεταλλεύονται** τις καταστάσεις
- Οι καταστάσεις **γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης** από τα παιδιά
- Η τάξη **δέχτηκε** με χαρά τον νέο συμμαθητή
- Ο νέος συμμαθητής **έγινε δεκτός** με χαρά από την τάξη

Συζυγία

Μερικά ρήματα στην ενεργητική φωνή έχουν τονισμό στην παραλήγουσα, ενώ άλλα στη λήγουσα. Το ίδιο συμβαίνει και με τα ρήματα της μεσοπαθητικής φωνής: κάποια τελειώνουν σε *-ομαι* και τονίζονται στην προπαραλήγουσα, ενώ άλλα τελειώνουν σε *-ιέμαι*, *-ούμαι* ή *-άμαι* και τονίζονται στην παραλήγουσα. Η κατηγοριοποίηση των ρημάτων γίνεται με βάση τις **συζυγίες**.

ΣΥΖΥΓΙΑ		
-ω -ομαι	A' ΣΥΖΥΓΙΑ	ντύνω ντύνομαι
-άω/-ώ ιέμαι (B1)	B ΣΥΖΥΓΙΑ	κρατάω/-ώ κρατιέμαι
-ώ -ούμαι (B2)		θεωρώ θεωρούμαι
-άμαι		θυμάμαι

Διάθεση

Οι διαθέσεις των ρημάτων στο κείμενο περιγράφονται ως εξής:

- Ενεργητική διάθεση:** Τα ρήματα στην ενεργητική διάθεση δείχνουν ότι το υποκείμενο **εκτελεί** την ενέργεια.
 - Π.χ. «Ο πατέρας **επισκευάζει** το ποδήλατο.
- Παθητική διάθεση:** Τα ρήματα στην παθητική διάθεση δείχνουν ότι το υποκείμενο **δέχεται** την ενέργεια από κάποιον άλλον.
 - Π.χ. «Η έκθεση **γράφεται** από τη Μαρία.
- Μέση διάθεση:** Τα ρήματα στη μέση διάθεση δείχνουν ότι το υποκείμενο **εκτελεί μια ενέργεια που επιστρέφει** στον ίδιο τον εαυτό του ή/και σε άλλον.
 - Π.χ. «Ο Νίκος **λούζεται**».
 - Π.χ. **Αγκαλιάστηκαν** και έφυγαν.
- Ουδέτερη διάθεση:** χρησιμοποιείται για να περιγράψει περιπτώσεις όπου το ρήμα **δεν εκφράζει ούτε ενεργητική, ούτε παθητική ή μέση δράση**, αλλά έχει μια ουδέτερη ή απλή μορφή.
 - Π.χ. «**Είμαι**» (είμαι στο σπίτι)» (η ενέργεια επιστρέφει στον Νίκο).

Αυτές οι τρεις διαθέσεις καθορίζουν αν το υποκείμενο εκτελεί, δέχεται ή αναλαμβάνει την ενέργεια για τον εαυτό του. Για να προσδιοριστεί η διάθεση ενός ρήματος είναι ανάγκη να ληφθούν υπόψη τα συμφραζόμενα. Η διάθεση δεν σχετίζεται με τη φωνή. Μπορεί ένα ρήμα της μεσοπαθητικής φωνής να έχει ενεργητική διάθεση (π.χ. *αγωνίζομαι το όνειρό μου μέχρι τέλους*) ή και το αντίστροφο, ρήματα ενεργητικής φωνής με παθητική διάθεση (π.χ. *αδυνάτισα από την υπερπροσπάθεια*)

ΔΙΑΘΕΣΗ		
Ενεργητική		<i>Η Μαρία διαβάζει το βιβλίο</i>
Μέση	Αυτοπαθητική	<i>Κάθε φορά που λούζομαι, χρησιμοποιώ το ίδιο σαμπουάν</i>
	Αλληλοπαθητική	<i>Τα παιδάκια αγκαλιάζονται συχνά</i>
Παθητική		<i>Το χωράφι οργώθηκε από τον γεωργό</i>
Ουδέτερη		<i>Κοιμάμαι όλη μέρα σήμερα!</i>

Χρόνος

Κάθε πομπός τοποθετεί τα γεγονότα σε κάποιο σημείο αυτής της ευθείας.

Παρόν για τον πομπό είναι η στιγμή την οποία μιλά, για αυτό τον λόγο το παρόν αυτό αμέσως γίνεται παρελθόν. Ο χρόνος είναι σαν μια ευθεία γραμμή στο κέντρο της οποίας είναι το παρόν και στα δύο άκρα της το παρελθόν και το μέλλον. Κάθε πομπός τοποθετεί τα γεγονότα σε κάποιο σημείο αυτής της ευθείας. Συγκεκριμένα:

Ο **ενεστώτας** χρησιμοποιείται για να δηλώσει:

- κάτι που γίνεται στο **παρόν** και βρίσκεται σε εξέλιξη,
- κάτι που συμβαίνει **διαχρονικά** (γνωμικός ενεστώτας),
- κάτι που **αναμφισβήτητα** θα συμβεί (τίθεται αντί του μέλλοντα),
- **ζωντάνια στην αφήγηση** (ιστορικός ενεστώτας αντί αορίστου),
- **παραστατικότητα στον λόγο** (αντί παρατατικού).

Ο **παρατατικός** φανερώνει ότι κάτι γινόταν στο παρελθόν εξακολουθητικά, με διακοπή ή χωρίς.

Ο **συνοπτικός μέλλοντας** δηλώνει ότι κάτι θα γίνει στο **μέλλον** και παρουσιάζεται **συνοπτικά**.

Ο **μη συνοπτικός μέλλοντας** γνωστοποιεί ότι κάτι θα γίνεται στο **μέλλον με διακοπή ή χωρίς**.

Ο **συντελεσμένος μέλλοντας** διευκρινίζει ότι κάτι θα γίνει **πριν από μια χρονική στιγμή του μέλλοντος**.

Ο **αόριστος** χρησιμοποιείται για να δηλώσει:

- κάτι που έγινε στο **παρελθόν** και παρουσιάζεται συνοπτικά, ανεξάρτητα με το αν κράτησε πολύ ή λίγο,
- κάτι που **συμβαίνει συνήθως** (γνωμικός αόριστος),
- κάτι τόσο **βέβαιο**, ώστε ο πομπός θεωρεί ότι έχει ήδη συμβεί (αντί για Μέλλοντα).

Ο **παρακείμενος** χρησιμοποιείται για να αναφερθεί σε **γεγονότα του παρελθόντος** και μπορεί να αντικατασταθεί από τον αόριστο χωρίς να αλλάξει ουσιαστικά η σημασία. Παρ' όλα αυτά, **έχει μια σύνδεση με το παρόν**, καθώς τονίζεται το αποτέλεσμα μιας πράξης που έγινε στο παρελθόν και συνεχίζει να έχει επιπτώσεις στο παρόν.

Ο **υπερσυντέλικος** καταδεικνύει ότι κάτι ήταν συντελεσμένο πριν από μια χρονική στιγμή του παρελθόντος.

ΧΡΟΝΟΣ	
ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ – ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΣΤΟΝ ΧΡΟΝΟ	
Παρελθόν	
• Αόριστος	Προπονήθηκα σκληρά χτες
• Παρατατικός	Όταν έτρεχα ...
• Υπερσυντέλικος	Είχα ήδη συναντηθεί μαζί σου, όταν δέχτηκα την τηλεφωνική κλήση του Νίκου
• Παρακείμενος	Έχουμε περάσει πολλά μαζί

Γραμματικός
χρόνος

Συντελικοί
χρόνοι

Παρόν	
• Ενεστώτας	Ζούμε κάθε μέρα μαζί με χαρά και αμοιβαία κατανόηση
Μέλλον	
• Συνοπτικός Μέλλοντας	Θα σε συναντήσω για λίγο
• Μη συνοπτικός Μέλλοντας	Θα συναντιόμαστε τακτικά πλέον
• Συντελεσμένος Μέλλοντας	Θα έχω τακτοποιήσει όλες τις υποχρεώσεις μου

Το ποιόν ενέργειας είναι ο τρόπος με τον οποίο εμφανίζεται η ενέργεια του ρήματος. Στη ελληνική μπορεί να παρουσιάζεται ως:

- **Διαρκές** είναι το ποιόν ενέργειας που έχει διάρκεια, επανάληψη.
 - Το διαρκές ποιόν ενέργειας υπάρχει στον *ενεστώτα*, τον *παρατατικό*, τον *εξακολουθητικό μέλλοντα*.
- **Συνοπτικό** είναι το ποιόν ενέργειας που δεν έχει διάρκεια ή επανάληψη.
 - Το συνοπτικό ποιόν ενέργειας υπάρχει στον *αόριστο* και στον *συνοπτικό μέλλοντα*.
- **Συντελεσμένο** είναι όταν η ενέργεια έχει ολοκληρωθεί. Παρατηρείται στον *παρακείμενο*, τον *υπερσυντέλικο* και τον *συντελεσμένο μέλλοντα*.

Παρατηρείται η εσφαλμένη εντύπωση ότι το διαρκές ποιόν ενέργειας χρησιμοποιείται αποκλειστικά και μόνο για γεγονότα με μεγάλη διάρκεια ή επαναλαμβανόμενα και το συνοπτικό μόνο για τα στιγμιαία γεγονότα. Μπορούμε όμως να χρησιμοποιήσουμε το συνοπτικό ποιόν ενέργειας και με επιρρηματικούς προσδιορισμούς, που δείχνουν διάρκεια. Για παράδειγμα θεωρούνται γραμματικά και πραγματολογικά αποδεκτές οι πιο κάτω προτάσεις:

 - Χθες όλη μέρα **έγραφα** ασκήσεις.
 - Χθες όλη μέρα **έγραψα** ασκήσεις.

Ρηματικοί
χρόνοι και
ποιόν ενέρ-
γειας

Τρόπος

Ο πομπός του μηνύματος μπορεί να εκφράσει ένα μεγάλο εύρος προσωπικών τοποθετήσεων (αβεβαιότητα, πιθανότητα, δυνατότητα, υποχρέωση, επιθυμία, ελπίδα, ευχή, αναγκαιότητα, κ.ά.).

ΤΡΟΠΟΣ	
ΣΤΑΣΗ ΟΜΙΛΗΤΗ/-ΤΡΙΑΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΕ ΓΕΓΟΝΟΤΑ/ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΒΑΣΙΚΑ ΜΕΣΑ ΕΚΦΡΑΣΗΣ	
Υποτακτική	
• Συνοπτική	Θέλω να γράψω/γραφτώ, αλλά δεν μπορώ
• Μη συνοπτική	Φυσικά και δε γίνεται μόνο να πλένω/πλένομαι
Προστακτική	
• Συνοπτική	Καθάρισε/Καθαρίσου
• Συνεχής	Καθάριζε
ας	Ας έρχεσαι και ας ακυρώνω τις υποχρεώσεις μου
να (μην)	Ας έχω δώσει τα πάντα, άξιζε!
(δεν) θα	Να έδωσα άραγε;
	Θα έδινα, αλλά δεν έχω
χρόνοι	Πλήρωνα όσο-όσο, αρκεί να έβρισκα αυτό που ήθελα. (= θα ήθελα να πληρώσω)
	Θα πληρώνεις όταν πρέπει, για να δείξεις την αξιοπιστία σου (= Πλήρωνε)

Η υποκειμενική στάση του ομιλητή απέναντι στο γεγονός που παρουσιάζεται μπορεί να δηλώνεται με διάφορα μέσα, τόσο **γλωσσικά**, όσο και **παραγλωσσικά**. Για παράδειγμα, ένα απλό συνοφρύωμα μπορεί να δηλώνει αμφιβολία ή αβεβαιότητα, ενώ ένα σύνολο εκφράσεων και χειρονομιών διάφορα συναισθήματα και τοποθετήσεις του πομπού ως προς το γεγονός.

Για να εκφράσει ο τρόπος, ο χρήστης μπορεί να ανατρέξει σε μία μεγάλη δεξαμενή γλωσσικών μέσων, τόσο **λεξικών** όσο και γραμματικών. Στα **λεξικά μέσα** συμπεριλαμβάνονται επιρρηματικές εκφράσεις, όπως: *κατά τη γνώμη μου, πιθανότατα, προφανώς, αναγκαστικά, σίγουρα, ίσως, π.χ.*

- **Αναγκαστικά**, οι ηθικές αξίες είναι σαν ένας χάρτης που μας οδηγεί στη σωστή κατεύθυνση στη ζωή.
- Οι ηθικές αξίες μας δίνουν **προφανώς** τη δύναμη να αντιμετωπίσουμε τις δυσκολίες και να ξεπεράσουμε τα εμπόδια.

Στα **γραμματικά μέσα** ανήκουν διάφοροι τύποι του ρήματος:

- **Άφησε** πίσω σου ένα θετικό αποτύπωμα!
- **Να αφήσω** πίσω μου ένα θετικό αποτύπωμα.
- **Θα έκανα** τη διαφορά στον κόσμο!
- **Να ήμασταν** περισσότερο ευγενικοί και συμπνετικοί με τους άλλους!
- Άμα θέλει, **ας γίνει** καλύτερος άνθρωπος.

Τροπικά και **ημιτροπικά** ρήματα τα οποία συντάσσονται με συμπληρωματικές προτάσεις που εισάγονται με «να»:

- **Πρέπει να σεβόμαστε** τα δικαιώματα των άλλων, ακόμα κι αν δεν συμφωνούμε μαζί τους. (=οφείλουμε)
- **Πρέπει να ήταν** ειλικρινής μαζί τους όταν τσακώθηκαν. (=μάλλον)
- **Μπορεί να γίνουμε** μέλη αυτής της εθελοντικής ομάδας, αλλά δεν είναι σίγουρο. (=ίσως)

Ρηματικό Επίρρημα/Ρηματικό Επίθετο

Η τοποθέτηση στον άξονα του χρόνου γίνεται μόνο από την οριστική έγκλιση. Όλοι οι άλλοι τύποι του ρήματος με εξαίρεση τους τύπους του μέλλοντα δεν εκφράζουν χρόνο αλλά μόνο τρόπο και διάρκεια. Βρίσκονται στον λόγο εξαρτημένοι από άλλους τύπους του ρήματος που εκφράζουν χρόνο και έτσι το γεγονός τοποθετείται στον χρονικό άξονα από το κύριο ρήμα:

- Προσπαθώ να μελετήσω. Προσπαθώ να μελετώ.
- Προσπάθησα να μελετήσω. Προσπάθησα να μελετώ.
- Προσπαθούσα να μελετήσω. Προσπαθούσα να μελετώ.
- Θα προσπαθήσω να μελετήσω. Θα προσπαθήσω να μελετώ.
- Είχα προσπαθήσει να μελετήσω. Είχα προσπαθήσει να μελετώ.

Το **ρηματικό επίρρημα** σε -οντας/-ώντας δηλώνει το γεγονός ως σύγχρονο, ενώ ο τύπος του συντελεσμένου χρόνου (έχοντας δει) παρουσιάζει το γεγονός ως προτερόχρονο. Για παράδειγμα:

- Κουράζεται λύνοντας το πρόβλημα. Κουράζεται έχοντας λύσει το πρόβλημα.
- Κουράστηκε λύνοντας το πρόβλημα. Κουράστηκε έχοντας λύσει το πρόβλημα.
- Κουραζόταν λύνοντας το πρόβλημα. Κουραζόταν έχοντας λύσει το πρόβλημα.

Με τον ίδιο τρόπο (όπως το ρηματικό επίρρημα σε *-οντας/-ώντας*) λειτουργεί και ο πιο λόγιος σχηματισμός του ρηματικού επιθέτου σε *-όμενος*.

- Αγχώνεται *ερχόμενος* στο σπίτι μας.
- Αγχώθηκε *ερχόμενος* στο σπίτι μας.
- Αγχωνόταν *ερχόμενος* στο σπίτι μας.

Το ρηματικό επίθετο σε *-μενος, -η, -ο* λειτουργεί κυρίως ως επίθετο.

ΡΗΜΑΤΙΚΟ ΕΠΙΡΡΗΜΑ ΚΑΙ ΡΗΜΑΤΙΚΟ ΕΠΙΘΕΤΟ		
-οντας/-ώντας	ΡΗΜΑΤΙΚΟ ΕΠΙΡΡΗΜΑ	<i>Δίνοντας τον λόγο μου, δείχνω την αξιοπιστία μου</i>
-μένος, μένη, -μένο	ΡΗΜΑΤΙΚΟ ΕΠΙΡΡΗΜΑ	<i>Όλα είναι τακτοποιημένα</i>

Ρήματα και συμπληρώματα

Τα ρήματα της Ν. Ελληνικής μπορούν να μελετηθούν βάσει και της ύπαρξης συμπληρώματος. Κατ' αυτόν τον τρόπο έχουμε:

1. ρήματα χωρίς συμπλήρωμα (π.χ. *τρέχω*)
2. συμπλήρωμα (π.χ. *παίρνω **κάτι από κάποιον***)
3. με ή χωρίς συμπλήρωμα και χωρίς αλλαγή φωνής και σημασίας (π.χ. *σπουδάζω | σπουδάζω **κάτι***)
4. με ή χωρίς συμπλήρωμα και χωρίς αλλαγή φωνής και σημασίας (π.χ. *μην παίζεις | παίζεις **μπάλα***.)

Ρήματα με ή χωρίς συμπλήρωμα (με αλλαγή σημασίας)

<i>ανοίγω</i>	<i>δουλεύω</i>	<i>μαζεύω</i>	<i>πιάνω</i>	<i>τρώω</i>
<i>γελάω</i>	<i>καίω</i>	<i>μαρτυρώ</i>	<i>πλήττω</i>	<i>φτάνω</i>
<i>γυρίζω</i>	<i>κρεμάω</i>	<i>παίζω</i>	<i>πουλάω</i>	<i>φτιάχνω</i>
<i>διαρρέω</i>	<i>λαχταράω</i>	<i>πεθαίνω</i>	<i>τρέμω</i>	<i>φωνάζω</i>

Άρνηση

Όλες οι προτάσεις (αποφαντικές, ερωτηματικές και προστακτικές) που χρησιμοποιεί ο πομπός μπορούν να συνδυαστούν με άρνηση. Για παράδειγμα:

- Ο Κώστας δεν συμπεριφέρθηκε σωστά. (**αποφαντική** αρνητική)
- Δεν έχεις ετοιμάσει τα πράγματά σου; (**ερωτηματική** αρνητική)
- Μην πας εκεί! (**προστακτική** αρνητική)

Η άρνηση μπορεί να δηλωθεί με τους παρακάτω τρόπους:

- **Γραμματική** άρνηση, με λέξεις (προθέσεις, συνδέσμους, επιρρήματα, αντωνυμίες) ή άλλα στοιχεία: *δεν ήρθα, οι μη άνθρωποι, χωρίς αυτόν, ούτε χαίρομαι κ.λπ.* Η γραμματική άρνηση δηλώνεται με τα: *δεν, μη(ν), όχι, ούτε, μήτε, κανένας, κανείς, τίποτε, τίποτα, ποτέ, πουθενά, χωρίς, δίχως, άνευ.*
- **Λεξική** άρνηση που αφορά λέξεις που από μόνες τους έχουν αρνητική σημασία. Αυτό γίνεται με:

1. Στερητικά παραγωγικά μορφήματα:

- **α-**: ανόσιος
- **ξε-**: ξεμαθαίνω
- **από-**: αποσφραγίζω
- **αντί-**: αντίθεση
- **μη-**: μη καπνιστής

2. αντώνυμα: καλός – κακός, δυνατός – αδύναμος κ.ά.

Η άρνηση

Το γλωσσάρι της άρνησης

Αλλόμορφα των καταλήξεων

Η μεγάλη ιστορία της ελληνικής γλώσσας και η διπλή γλωσσική παράδοση είναι βασικός λόγος να εμφανίζονται στην κλιτική παραγωγή του ρήματος διτυπίες που ονομάζονται **αλλόμορφα**. Πολλές φορές οι διτυπίες αυτές έχουν υφολογικό χαρακτηρισμό, άλλοτε είναι απλώς εναλλακτική δήλωση κάποιων ληκτικών μορφών. Τέτοιες είναι:

- **-ουν/-ουνε/-ούν, -αν/-άνε, -αγαν/-άγανε, -ούσαν/-ούσανε, -ήκαν/-ήκανε, -ονταν/-όντανε.** Τα αλλόμορφα αυτά σχηματίζουν το γ' πληθυντικό πρόσωπο σε πολλά ληκτικά σύνολα. Παράλληλα το αλλόμορφο με **-ε** χρησιμοποιείται κυρίως στον προφορικό λόγο (*τρέχουνε, χτυπούνε, κ.λπ.*), ενώ το αλλόμορφο χωρίς το **-ε** χρησιμοποιείται κυρίως στον γραπτό λόγο (*τρέχουν, χτυπούν κ.λπ.*).
- **-ουμε/-ομε.** Το αλλόμορφο αυτό χρησιμοποιείται στο α' πληθυντικό πρόσωπο σε πολλά ληκτικά σύνολα. Το αλλόμορφο **-ουμε** χρησιμοποιείται και στον προφορικό και στον γραπτό λόγο. Συχνότερη όμως είναι η χρήση του **-ομε**.
- **-άω/-ω, άει/-ά, -άμε/-ούμε, -άνε/-ούν.** Τα αλλόμορφα **-άω, -άει -άμε, -ανε** χρησιμοποιούνται περισσότερο από τα αντίστοιχα **-ώ, -ά, -ούμε, -ούν** κυρίως στον γραπτό λόγο, στη λογοτεχνία, όπως και στον επιστημονικό λόγο.

Αλλόμορφα καταλήξεων

- *-αγα, -αγες, -αγε /-ούσα, -ούσες, -ούσε*. Τα αλλόμορφα αυτά χρησιμοποιούνται σε πολλά ληκτικά σύνολα στον ενικό αριθμό. Τα αλλόμορφα σε *-αγα, -αγες, -αγε* χρησιμοποιούνται περισσότερο στον προφορικό λόγο, ενώ τα *-ούσα, -ούσες, -ούσε* στον γραπτό λόγο.
- *όμουν/όμουνα, -όσουν/-όσουνα, -όταν/-ότανε*. Τα αλλόμορφα αυτά χρησιμοποιούνται σε ληκτικά σύνολα στον ενικό αριθμό. Τα αλλόμορφα με φωνηεντική κατάληξη (*-όμουνα, -όσουνα, -ότανε*) χρησιμοποιούνται περισσότερο στον προφορικό λόγο, ενώ τα συμφωνόληκτα (*-όμουν, -όσουν, -όταν*) στον γραπτό λόγο.
- *-όμαστε/-όμασταν, -όσαστε/-όσασταν*. Το αλλόμορφα αυτά χρησιμοποιούνται σε ληκτικά σύνολα στον πληθυντικό αριθμό.
- *-ονταν/-όντανε/-όντουσαν*. Τα αλλόμορφα αυτά χρησιμοποιούνται για τη δήλωση του μεσοπαθητικού Παρατατικού της α΄ συζυγίας. Το αλλόμορφο *-ονταν* χρησιμοποιείται περισσότερο στον γραπτό λόγο, ενώ το αλλόμορφο *-όντουσαν* στον προφορικό. Το αλλόμορφο *-όντανε* χρησιμοποιείται σπανιότερα.
- *ετε/-τε* στο β΄ πληθυντικό της προστακτικής της ενεργητικής φωνής. Το αλλόμορφο *-τε* χρησιμοποιείται περισσότερο στον προφορικό λόγο αλλά και στον γραπτό λόγο, ενώ το αλλόμορφο *-ετε* σε κείμενα με επίσημο ύφος.
- *θυμάμαι, λυπάμαι, κοιμάμαι, φοβάμαι*. Τα ρήματα αυτά σχηματίζουν στον Ενεστώτα και στον ατελή Μέλλοντα μια σειρά από καταλήξεις που διαφέρουν από τις καταλήξεις του μεσοπαθητικού Ενεστώτα, π.χ. *θυμάμαι/θυμούμαι, θυμάσαι, θυμάται, θυμόμαστε/θυμούμαστε, θυμάστε, θυμούνται*.
- Πολλά ρήματα λόγιας προέλευσης διατηρούν την κλίση που είχαν στην αρχική κλιτική παραγωγή τους (το *ίσταμαι* και τα σύνθετά του, τα ρήματα *πληρώ, αξιώ, απαξιώ*, τα ρήματα: *υποχρεούμαι, δικαιούμαι, καρπούμαι, ισούμαι, επικαρπούμαι, εγγυώμαι, εξαρτώμαι, συναρτώμαι, αιτιώμαι, αμιλλώμαι, ορμώμαι, αφορμώμαι, ακροώμαι, αποπειρώμαι, καταχρώμαι, απατώμαι, εξαπατώμαι, αυταπατώμαι, διαιτώμαι, ηττώμαι, διερωτώμαι, τιμώμαι, εκτιμώμαι, αποκτώμαι*.

Επιρρηματικοί Προσδιορισμοί

Επιρρηματικοί Προσδιορισμοί

Οι **επιρρηματικοί προσδιορισμοί** αποτελούν ένα συμπλήρωμα που δίνει ιδιαίτερες πληροφορίες στην πρόταση. Προσδιορίζουν κυρίως το ρήμα (επί + ρήμα), αλλά και το ουσιαστικό, το επίθετο, το επίρρημα, αποδίδοντας ό,τι χρειάζεται για να συμπληρωθεί η έννοιά τους και να γίνει πιο σαφής και συγκεκριμένη.

Οι **επιρρηματικές σχέσεις** εμφανίζονται με περιφραστικούς ή μονολεκτικούς τύπους και δηλώνουν: α) ποσό, β) αιτία, γ) τρόπο, δ) τόπο, ε) χρόνο, στ) σκοπό, ζ) αναφορά, η) αποτέλεσμα, θ) προϋπόθεση, ι) άρνηση, ια) βεβαίωση, ιβ) εναντίωση, ιγ) δισταγμό ή πιθανότητα.

Ο **τόπος** εκφράζεται με:

1. Το ερωτηματικό πού, π.χ. **Πού** πήγες σήμερα;
2. Τοπικά επιρρήματα, π.χ. **σήμερα** θα έχουμε μια έκπληξη.
3. Επιρρηματικές φράσεις, π.χ. Τα σύνορα της Ευρώπης επεκτείνονται συνεχώς **βόρεια, ανατολικά...**
4. Ονοματικές φράσεις, π.χ. Πάτρα, **25 Δεκεμβρίου 2022**.
5. Αναφορικές προτάσεις, π.χ. Η Ευρωπαϊκή Ένωση παρεμβαίνει, **όπου υπάρχουν διαφορές και διενέξεις μεταξύ των κρατών**.
6. Προθετικές φράσεις, π.χ. Μόλις έφυγε **από το σπίτι**.

Ο **χρόνος** εκφράζεται με:

1. Το ερωτηματικό πότε, π.χ. **Πότε** έχεις τα γενέθλιά σου;
2. Χρονικά επιρρήματα, π.χ. **Πριν και μετά** τον εορτασμό της ημέρας για την ισότητα υπάρχουν υπέροχες δράσεις από φορείς και οργανώσεις.
3. Επιρρηματικές φράσεις, π.χ. Η χαρά αυξάνεται ώρα **με τη ώρα**.
4. Ονοματικές φράσεις, π.χ. **Την ημέρα** της γυναίκας, αυτή **τη χρονιά** θα γίνουν ωραίες εκδηλώσεις.
5. Χρονικές μετοχές, π.χ. Δημιουργήθηκε μια ευχάριστη προσμονή, **υποβάλλοντας** την αίτηση για τις μεταπτυχιακές σπουδές του.
6. Χρονικές προτάσεις, π.χ. Η φιλία σταθεροποιείται, **όταν και οι δύο φίλοι ζήσουν πολλές και διαφορετικές στιγμές**.
7. Επιρρηματικό κατηγορούμενο, π.χ. Η συμφωνία σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ το 1961 αποδείχθηκε **ωφέλιμη** για την Ελλάδα.
8. Προθετικές φράσεις, π.χ. **Κατά τη διάρκεια του ταξιδιού** αισθάνθηκα ότι η φύση είναι κομμάτι του εαυτού μας.)

Ο **τρόπος** εκφράζεται με:

1. Το ερωτηματικό πώς, π.χ. «**Πώς** πήγες στην Αθήνα;»
2. Τροπικά επιρρήματα, π.χ. ειδικά «το άρθρο 24, το οποίο αφορά **ειδικά** στην προστασία του περιβάλλοντος».
3. Τροπικές μετοχές, π.χ. «**Ακολουθώντας** τις οδηγίες σου, κατάφερα να βρω το λιμάνι.
4. Αναφορικές προτάσεις, π.χ. «Η δημοκρατία, **όπως φανερώνουν και τα συστατικά της**, είναι το πολίτευμα στο οποίο ο λαός έχει την εξουσία.
5. Επιρρηματικό κατηγορούμενο, π.χ. Περπατά **καμαρωτός** ».
6. Προθετικές φράσεις, π.χ. «Βοήθησέ με **με όποιον τρόπο μπορείς**».

Το **ποσό** εκφράζεται με:

1. Το ερωτηματικό πόσο, π.χ. «**Πόσο** εύκολα βρήκες το σπίτι μας;»
2. Ποσοτικά επιρρήματα, π.χ. «Η άμυνα της ομάδας δεν ήταν **καθόλου** καλή».
3. Αναφορικές προτάσεις, π.χ. «**όσο κι αν φαίνεται εύκολος γρίφος**, μας ταλαιπώρησε αρκετά».
4. Προθετικές φράσεις, π.χ. «Ο πρόεδρος, εξελέγη **με** λιγότερες από 250.000 ψήφους»

Δήλωση σύγκρισης:

Σύγκριση: α' όρος σύγκρισης + συγκριτικό + β' όρος σύγκρισης

Ο **α΄ όρος σύγκρισης** μπορεί να είναι ουσιαστικό, αντωνυμία, επίθετο, ρήμα, πρόταση κ.ά.

Ο **β΄ όρος** εκφέρεται:

1. **με από + αιτιατική.**
2. **με συγκριτικά επίθετα** (π.χ. *μεγαλύτερος, μικρότερος, ανώτερος, κατώτερος, καλύτερος*), **με τον αδύνατο τύπο της γενικής της προσωπικής αντωνυμίας** (π.χ. *είναι μικρότερος σου*),
3. **με παρά + ομοιότροπα με τον α΄ όρο** (π.χ. *προτιμώ να τραγουδώ παρά να χορεύω*),
4. **βραχυλογικά**, δηλαδή παραμένει μόνο ο προσδιορισμός του, όταν είναι ίδιος με τον πρώτο (π.χ. *Αυτό είναι μικρότερο από το μέσο συνολικό ποσοστό ανεργίας*). Παραλείπεται όταν εννοείται εύκολα.

Το συγκριτικό είναι επίθετο ή επίρρημα συγκριτικού βαθμού.

Το όργανο εκφράζεται με:

1. **προθετικές φράσεις:** *πρόθεση με + αιτιατική* π.χ. *Οι άνθρωποι διοικούνται με νόμους.*
2. **αναφορικές προτάσεις:** *Δώσε μου το μολύβι που γράφεις. Δώσε μου το μολύβι με το οποίο γράφεις.*

Με συγκεκριμένες λέξεις ή σύνολα λέξεων παρέχονται επιπλέον πληροφορίες για το ρηματικό σύνολο. Βασική πληροφορία είναι ο προσδιορισμός της **αιτίας**.

Οι επιρρηματικοί προσδιορισμοί που δηλώνουν την αιτία μπορούν να λάβουν διάφορες μορφές:

1. **Επιρρηματικές προτάσεις.** Η συγκεκριμένη δήλωση της αιτίας συναντάται συχνά και δηλώνεται με σαφή τρόπο στον αναγνώστη.
 - *Μιας και ήρθες, κάτσε μαζί μου.*
 - *Επειδή δεν έχεις ετοιμάσει κάτι, πρέπει να φύγεις.*
 - *Δεν έρχομαι μαζί σου, γιατί είσαι επιπόλαιος.*
2. **Μετοχές.** Οι δευτερεύουσες αιτιολογικές προτάσεις μπορεί να αντικατασταθούν με μετοχές.
 - *Μιλώντας* (=επειδή μιλάς) *δυνατά ενοχλείς τους γύρω σου.*
 - *Βλέποντας* (=επειδή είδε) *τις δυσκολίες αναγκάστηκε να αποχωρήσει.*
3. **Ουσιαστικά με γενική.**
 - *Η χαρά της νίκης* ήταν φανερή στα πρόσωπα των αθλητών.
 - *Τα έξοδα της επέμβασης* ήταν δυσβάστακτα.
 - *Στα τραγούδια της ξενιτειάς* υπάρχει η λύπη του αποχωρισμού.

Πολλές φορές οι ονοματικοί αυτοί προσδιορισμοί συνοδεύονται από συγκεκριμένα ουσιαστικά όπως: *αιτία, λόγος, εξήγηση, αφορμή, δικαιολογία* για να δηλώσουν με πιο έντονο τρόπο την αιτία.

- *Είσαι η αιτία όλων των κακών μου.*
 - *Τα χρήματα ήταν η αφορμή της σύγκρουσής τους.*
5. **Ρήματα.** Πολλές φορές η σημασία κάποιων ρημάτων ή περιφράσεων δηλώνει την αιτιακή σχέση χωρίς να υπάρχει πάντα κάποιος άλλος προσδιορισμός της αιτίας.

- **Η φωτιά προκάλεσε** μεγάλες καταστροφές.
 - Η επιτυχία στις εξετάσεις **οφείλεται στη συστηματική προετοιμασία.**
 - **Οι δυσκολες συνθήκες** τον **έκαναν** πιο ήρεμο άνθρωπο.
6. Προθετικά σύνολα. Συνήθως οι προθέσεις που χρησιμοποιούνται είναι οι παρακάτω: *από, για, διά, εκ-εξ, ένεκα, εξαιτίας, λόγω, με, σε.*
- Υποφέρω **από την επιπόλεια συμπεριφορά σου.**
 - **Εξαιτίας των έκτακτων συνθηκών** η συναυλία αναβάλλεται.
 - **Λόγω της μεγάλης τρικυμίας** απαγορεύτηκε ο απόπλους.
7. Προτασιακά επιρρήματα. Τα πιο συνηθισμένα προτασιακά επιρρήματα για τη δήλωση της αιτίας είναι: *γι' αυτό, γι' αυτόν τον λόγο, ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο κ.ά.*
- **Γι' αυτόν τον λόγο** δεν πρόκειται να συνεργαστώ μαζί σου.

Εκτός από τον επιρρηματικό προσδιορισμό της αιτίας, σε ένα μήνυμα μπορεί να δηλώνεται και ο **σκοπός**. Ο σκοπός στα νέα ελληνικά εκφράζεται με πολλούς λεκτικούς τρόπους:

1. Επιρρηματικές προτάσεις που δηλώνουν σκοπό (τελικές προτάσεις). Οι προτάσεις αυτές εισάγονται (αρχίζουν) συνήθως με το **για να** ή το **να** (όταν το να μπορεί να μετατραπεί σε για να).
 - Έρθε, **για να κάνει παρατήρηση.**
 - Αγόρασε νέο αυτοκίνητο, **για να συμμετάσχει στους πανελλήνιους αγώνες.**
2. Επιρρηματικές φράσεις.
 - Έρθε τόσο μακριά **για χάρη της αγαπημένης του ομάδας.**
3. Το ερωτηματικό **γιατί**. Πολύ συχνά στον λόγο μας χρησιμοποιούμε το ερωτηματικό γιατί για να δηλώσουμε τον σκοπό. Το ερωτηματικό γιατί μπορεί να συνοδεύεται από ένα ρήμα που δηλώνει κίνηση:
 - **Γιατί** να πάμε;
 - **Γιατί** σκοπεύεις να εγκαταλείψεις την προσπάθειά σου;
4. Ουσιαστικά σε γενική και αιτιατική.
 - Φώτη, πιάσε τα ποτήρια **μπύρας!**
 - Πήγαμε **βόλτα** (για βόλτα).
5. Προθετικά σύνολα. Οι προθέσεις που χρησιμοποιούνται είναι οι εξής: *για, εις, επί, με, σε, χάριν.*
 - Πίνω **εις υγείαν** όλων των παρευρισκομένων!
 - Το λέω **χάριν αστεϊσμού.**
 - Έρθα **για βόλτα.**

Για να δηλωθεί το **αποτέλεσμα** στα νέα ελληνικά αξιοποιούνται:

1. Τα προθετικά σύνολα. Η πιο συνηθισμένη πρόθεση που δηλώνει αποτέλεσμα είναι η *σε/στο*:
 - Η νεράιδα μεταμόρφωσε με το μαγικό ραβδί της όλους **σε ζώα.**
 - Η προσπάθειά σου θα σε οδηγήσει **στην επιτυχία.**
2. Επιρρηματικές προτάσεις που δηλώνουν αποτέλεσμα (αποτελεσματικές προτάσεις). Με τους συνδέσμους: *ώστε, που (= ώστε), ώστε να, που να* εισάγονται αποτελεσματικές προ-

τάσεις.

- Είναι τόσο ήρεμος **που δεν εκνευρίζεται ποτέ**.
- Χάρηκα τόσο **ώστε κανένα πρόβλημα να μη με επηρεάζει**.
- Είναι τόσο σπάταλος, **ώστε δεν έχει ποτέ μαζί του χρήματα**.

3. Προτασιακά επιρρήματα. Για τη δήλωση του αποτελέσματος χρησιμοποιούνται και προτασιακά επιρρήματα που συνδέουν προτάσεις, π.χ. *έτσι, επομένως, κατά συνέπεια, συνεπώς, ως εκ τούτου*.

- Η ζέστη είναι ανυπόφορη. **Έτσι** αποφασίσαμε να πάμε για μπάνιο.
- Η γνώση είναι δύναμη. **Επομένως** πρέπει να γίνει συνείδηση όλων.

Αναφορά

Η αναφορά στα νέα ελληνικά δηλώνεται με: διάφορες εκφράσεις αναφοράς, προθετικές φράσεις και με την αιτιατική της αντωνυμίας τι με το ρήμα φταίω.

- **Όσον αφορά στο πρόβλημά σου**, δεν μπορώ να κάνω κάτι. (έκφραση αναφοράς)
- Όλα κρίνονται **κατά τα έργα σου**. (προθετική φράση)
- **Τι φταίω** για αυτό εγώ. (αιτιατική αντωνυμίας τι)

Προϋπόθεση

Οι προθετικές φράσεις, οι επιρρηματικές μετοχές και οι υποθετικές προτάσεις χρησιμοποιούνται για να δηλωθεί η προϋπόθεση στα νέα ελληνικά.

- Θα έρθω **με τον όρο** να μη με μαρτυρήσεις. (προθετική φράση)
- **Διαβάζοντας** με επιμέλεια θα καταφέρεις όλα τα όνειρά σου. (μετοχή)
- **Αν δεν συμφωνήσεις**, δεν μπορώ να κάνω άλλη αλλαγή. (υποθετική πρόταση)

Εναντίωση

Η εναντίωση στα νέα ελληνικά δηλώνεται με: τις προθετικές φράσεις, τις επιρρηματικές μετοχές και τις εναντιωματικές ή παραχωρητικές προτάσεις.

- Το έκανα **παρά την επιθυμία σου**. (προθετική φράση)
- **Και οργισμένος** καταφέρνεις να με εμπνέεις. (μετοχή)
- **Αν και δεν έχεις ετοιμάσει κάτι**, είσαι πάντα ευπρόσδεκτος. (επιρρηματική πρόταση)

Βεβαίωση

Για να δηλωθεί η βεβαίωση στα νέα ελληνικά αξιοποιούνται: τα βεβαιωτικά επιρρήματα, ομάδες λέξεων με ισοδύναμη σημασία με τα βεβαιωτικά επιρρήματα.

- **Ασφαλώς** και θα έρθω. (επίρρημα)
- **Δίχως άλλο** έχεις δίκιο. (ομάδες λέξεων)

Άρνηση

Για να δηλωθεί η άρνηση στα νέα ελληνικά αξιοποιούνται: τα αρνητικά επιρρήματα ή επιρρηματικές φράσεις.

- **Όχι** δεν θα έρθω. (επίρρημα)
- **Σαφώς και όχι** είναι η δήλωσή μου. (ομάδες λέξεων)

Προϋπόθεση

Είναι δυνατόν να δηλώνεται η προϋπόθεση που απαιτείται για να ολοκληρωθεί ένα πιθανό γεγονός. Οι εξαρτημένες προτάσεις που δηλώνουν αυτή την προοπτική ονομάζονται **υποθετικές**. Εισάγονται με τα: *αν, εάν, άμα, έτσι και, σε περίπτωση που, εφόσον, σαν, να* και σχηματίζουν υποθετικούς λόγους.

Η υποθετικότητα δεν είναι πάντα εμφανής (εμμεσότητα δήλωσης του νοήματος) και η **προϋπόθεση** ως **επιρρηματικός προσδιορισμός** μπορεί να δηλωθεί:

1. με τη χρήση **προστακτικής έγκλισης** στην υπόθεση και με **παρτακτικούς συνδέσμους** στην απόδοση.
Αγόρασέ το και θα δεις πόσο δίκιο είχα (= αν το αγοράσεις θα δεις ...).
2. με τη χρήση της **προστακτικής σε παράταξη**
 - *Ξύστε και κερδίστε* με σαφές υπονόημα «αν ξύσετε θα κερδίσετε».
3. με τη χρήση **ονοματικών φράσεων**
 - *Μια στραβοτιμονιά και σήμερα θα ήμουν αλλού.*
4. με τη χρήση **ονοματικών φράσεων σε διάζευξη** όπως:
 - *συμβιβασμός ή απόλυση* με σαφές υπονόημα «αν δεν υπάρξει συμβιβασμός, θα υπάρξει απόλυση».
5. **μετοχές** ενεστώτα τόσο της ενεργητικής όσο και της μεσοπαθητικής φωνής
 - *Ακούγοντας* την είδηση θα στενοχωριόσουν.
6. **προθετικές φράσεις** με το «με» ή το «χωρίς/δίχως»
 - *Δίχως να* το θέλεις δεν θα το επιτύχεις.
7. άλλες **μη υποθετικές δευτερεύουσες** προτάσεις
 - *Αφού πετύχεις στις εξετάσεις* θα υλοποιήσεις τα όνειρά σου.
8. **λεξικές και παγιωμένες εκφράσεις** που περιέχουν την υπόθεση στο λεξικό τους περιεχόμενο
 - *Σε περίπτωση που* βρέχει η εκδρομή θα αναβληθεί.
 - *Τηρουμένων των αναλογιών* δεν αδικήθηκες.
 - *Δεδομένου ότι* έσφαλες θα τιμωρηθείς.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

1. Ποια επιρρηματική έννοια δηλώνουν, κατά τη γνώμη σου, οι προτάσεις με τις υπογραμμισμένες λέξεις;
 - *Αν ερχόσουν θα ήταν τελείως διαφορετική η κατάσταση.*
 - *Να το ήξερα πιο πριν, θα είχα άλλη αντιμετώπιση.*
2. Δημιουργήστε μια νέα πρόταση που να χρησιμοποιεί προστακτική έγκλιση και παρτακτικό σύνδεσμο, εκφράζοντας την υπόθεση σχετικά με την υγεία.

Υποθετικοί
Λόγοι

3. Δημιουργήστε μια πρόταση με ονοματική φράση, που να εκφράζει μια υποθετική κατάσταση σχετικά με το μέλλον.
4. Δημιουργήστε μια πρόταση σε διάζευξη με υποθετική κατάσταση, χρησιμοποιώντας μία απόφαση που αφορά την προσωπική ζωή.

Λέξη

Λέξη είναι ένα τμήμα της γλώσσας που στον προφορικό λόγο βρίσκεται ανάμεσα σε δύο μικρά σταματήματα και στον γραπτό λόγο ανάμεσα σε δύο κενά. Η λέξη αποτελεί βασικό συστατικό της πρότασης, αλλά δεν έχουν βέβαια όλες οι λέξεις τον ίδιο ρόλο. Κάποιες λέξεις (τα άρθρα, οι αντωνυμίες, οι σύνδεσμοι, οι προθέσεις) έχουν γραμματικό ρόλο ενώ κάποιες άλλες είναι φορείς σημασίας. Η σημασία των λέξεων είναι μέρος του νοητικού λεξικού που υπάρχει σε όλους τους/τις ομιλητές/ομιλήτριες. Νοητικό λεξικό είναι ο τρόπος με τον οποίο ο εγκέφαλός μας αποθηκεύει και οργανώνει τη γνώση για τις λέξεις, τις σημασίες τους, τις συνδέσεις τους με άλλες λέξεις και τα συμφραζόμενα που τις συνοδεύουν. Κάθε λήμμα του νοητικού λεξικού περιέχει όλες τις πληροφορίες που είναι απαραίτητες στη δόμηση μιας πρότασης.

Οι πληροφορίες αυτές μπορεί να είναι:

1. **Φωνολογική** αναπαράσταση, (π.χ. με ποιο φώνημα αρχίζει η λέξη),
2. **Μορφολογικά** χαρακτηριστικά (π.χ. γένος, αριθμός, πτώση, κ.ά.),
3. **Συντακτική** κατηγορία και πλαίσιο υποκατηγοριοποίησης (με τι συντάσσεται),
4. **Σημασιολογικά** χαρακτηριστικά (π.χ. όλα τα φρούτα),
5. **Ορθογραφία**.

Η οργάνωση του νοητικού λεξικού μπορεί να γίνει με βάση:

- τον **ήχο – τη φωνολογική ομοιότητα**. Για παράδειγμα μπορεί να γίνει με όσες λέξεις αρχίζουν με το ίδιο φώνημα (π.χ. *αεροπλάνο, αέρας, αυτός*, κ.λπ.),
- τη **σημασία**. Η ταξινόμηση στην περίπτωση αυτή γίνεται βάσει κοινών σημασιολογικών χαρακτηριστικών που έχουν οι λέξεις (π.χ. *τραπέζι, καρέκλα*, κ.ά. : έπιπλα),
- την **ηλικία** κατά την οποία κατακτήθηκε η λέξη,
- τη **συχνότητα χρήσης**,
- την **ορθογραφία** και
- τη **γραμματική κατηγορία**.

Μόρφημα

Όταν μιλάμε ή γράφουμε, χρησιμοποιούμε λέξεις που είτε υπάρχουν ήδη στη γλώσσα, είτε φτιάχνουμε καινούργιες για να πούμε κάτι νέο. Οι λέξεις αποτελούνται από μικρότερα συστατικά που έχουν μορφή και σημασία ή επιτελούν κάποια γραμματική λειτουργία (γένος, αριθμός, πτώση, χρόνος κ.λπ.). Αυτά τα μικρότερα συστατικά ονομάζονται μορφήματα. Μόρφημα είναι η ελάχιστη μορφολογική μονάδα που είναι φορέας σημασίας ή γραμματικής κα-

Παραδείγματα
τα δόμησης
λεξικού

τηγορίας. Για παράδειγμα στις λέξεις: *καλοσύνη, καλός, καλύτερος, καλούτσικος* το μόρφημα /**καλ**/ είναι φορέας της σημασίας που παραπέμπει στο **καλό**, ενώ το μόρφημα της γραμματικής κατηγορίας /**υποκορισμός**/ μπορεί να περικλείει τις μορφές (αλλόμορφα): -άκι, -ίτσα, -ούλα.

Τα αλλόμορφα είναι διαφορετικά μορφήματα τα οποία όμως μοιράζονται την ίδια σημασία. Για παράδειγμα το μόρφημα /**γ'** **πληθυντικό οριστικής αορίστου ενεργητικής φωνής**/ έχει τα αλλόμορφα: {**αν**}: χτύπησαν και {**ανε**}: χτυπήσανε. Τα λεξικά και γραμματικά μορφήματα συνήθως συνδυάζονται και σχηματίζουν τις λέξεις. Π.χ.

- ακριβής: **ακριβ** (λεξικό μόρφημα που παραπέμπει στην ακρίβεια), **ης** (γραμματικό μόρφημα που είναι το γραμματικό μόρφημα του αρσενικού ή θηλυκού, στην ονομαστική ενικού στον θετικό βαθμό),
- ακριβέστερος: **ακριβ** (λεξικό μόρφημα που παραπέμπει στην ακρίβεια), **τερος** (γραμματικό μόρφημα που είναι το γραμματικό μόρφημα του αρσενικού, στην ονομαστική ενικού στον συγκριτικό βαθμό),
- ακριβέστατος: **ακριβ** (λεξικό μόρφημα που παραπέμπει στην ακρίβεια), **τατος** (γραμματικό μόρφημα που είναι το γραμματικό μόρφημα του αρσενικού, στην ονομαστική ενικού στον υπερθετικό βαθμό).

Τα μορφήματα διακρίνονται –βάσει της δυνατότητας να σταθούν μόνα τους ως λέξεις– σε **δεσμευμένα** και **ελεύθερα**. Τα δεσμευμένα μορφήματα είναι, υποχρεωτικά, τμήμα μιας λέξης. Για παράδειγμα, στη λέξη *δυσδιάκριτος* το μόρφημα /**δυσ**/ είναι ένα δεσμευμένο μόρφημα, όπως και στη λέξη χτυπητήρι το μόρφημα /**τήρι**/. Τα ελεύθερα μορφήματα είναι αυτόνομες λέξεις: /**επίσης**/, /**και**/, /**όταν**/ κ.λπ.

Μια άλλη κατηγορία μορφημάτων είναι τα **παραγωγικά** και τα **κλιτικά**. Παραγωγικά είναι αυτά που, όταν προστεθούν σε μία ρίζα (ένα μόρφημα ρίζας ή θέματος), παράγουν μια νέα λέξη, μια νέα σημασία. Π.χ. το παραγωγικό μόρφημα /**ποίηση**/ σχηματίζει τις λέξεις: *τραγικός + ποίηση = τραγικοποίηση, δράμα+ποίηση = δραματοποίηση* κ.λπ.

Παραγωγικά μορφήματα είναι οι καταλήξεις που μπαίνουν μετά από το θέμα: *άνθρωπος, παιδί, τρέχω*, κ.λπ. Επίσης, μπορούμε να φτιάξουμε λέξεις που να έχουν το μόρφημα /**κατά**/: π.χ. *κατα-γράφω, κατα-λαμβάνω*, κ.λπ. Είναι αυτονόητο για εμάς που είμαστε φυσικοί/φυσικές ομιλητές/ομιλήτριες της ελληνικής ότι το **κατα-** μπαίνει πάντοτε στην αρχή της λέξης. Το παραγωγικό μόρφημα που μπαίνει πάντοτε πριν από το θέμα της λέξης ονομάζεται πρόθημα.

Αν κατηγοριοποιηθούν τα μορφήματα ως προς τη θέση τους, έχουμε τα **ριζικά** και τα **μη ριζικά**. Τα ριζικά αποτελούν την κύρια σημασία των λέξεων, όπως είναι τα /**καλ**/, /**κακ**/, /**τρεχ**/, /**βολ**/. Αντίστοιχα τα μη ριζικά είναι όλα τα **προσφύματα**, δηλαδή τα **προθήματα** (πρόλογος: /**πρό**/), τα επιθήματα (αγροτικός: /**ικ**/ και τα **ενθήματα** (παλιόσπιτο: /**ο**/).

Πολύσημα μορφήματα

Όταν τα μορφήματα δεν αποτελούν από μόνα τους μια λέξη, αλλά ενώνονται με άλλες λέξεις, τότε μαζί δημιουργούν μια νέα σημασία. Δεν είναι όμως πάντα σαφής η συμβολή τους στη συνολική σημασία. Για παράδειγμα το μόρφημα /**ξε**/ μπορεί να δηλώνει **αντίθεση**

Πολύσημα
Μορφήματα

και άρση μιας κατάστασης (**ξεκουράζομαι**), μπορεί να δηλώνει **επίταση** (**ξεκουφαίνω, ξετρελαίνομαι, ξεπουλάω**) είναι δυνατόν όμως να δηλώνει και **ένα χρονικό διάστημα** που περνά ο/η ομιλητής/-τρια (**ξεκαλοκαιριάζω, ξευυχτάω**). Τα παρακάτω παραδείγματα δείχνουν πως αυτές οι λέξεις δεν είναι εύκολο να «διαβαστούν».

Το μόρφημα **/ιά/** μπορεί να δηλώνει:

1. όνομα φυτού ή δέντρου: **βελανιδιά, πορτοκαλιά,**
2. όνομα που δηλώνει ενέργεια που γίνεται με αυτό που εκφράζει το θέμα: **βελονιά, ματιά**
3. πολλά όμοια με αυτό που εκφράζει η πρωτότυπη λέξη: **αγροτιά**
4. εθνικά ονόματα με μειωτική σημασία: **Βλαχιά, Γυφτιά,**
5. χρόνο: **βραδιά**
6. όνομα, για να δηλωθεί μια πολύ καλή ιδιότητα: **κουστουμιά, πουκαμισιά,**
7. αφηρημένα ουσιαστικά: **κακομοιριά, κακογουστιά, παρηγοριά.**

Αντίστοιχα και το μόρφημα **/α/** μπορεί να δηλώνει:

1. στερητικό πρόθημα (**ά-κακ-ος**),
2. κλιτικό επίθημα αιτιατικής εν. αρσ., θηλ., ουδ. (**πατέρ-α, ημέρ-α, γάλ-α**),
3. ή κλιτικό επίθημα ονομαστικής πληθ. (**δοχεί-α**),
4. παραγωγικό επίθημα επιρρήματος (**άσχημ-ά**).

Με το πρόθημα **συν-** φτιάχνονται ρήματα (π.χ. **εργάζομαι > συν-εργάζομαι**), και ουσιαστικά (π.χ. **άνθρωπος > συν-άνθρωπος**), στα οποία το πρόθημα δίνει τη σημασία του 'μαζί', της συνεργασίας, της συνύπαρξης.

Με το πρόθημα **παρα-** φτιάχνονται ρήματα (π.χ. **τρώω > παρα-τρώω**), στα οποία το πρόθημα δίνει τη σημασία της υπερβολής.

Με το πρόθημα **δυσ-** παράγονται ουσιαστικά (π.χ. **λεξ- > δυσ-λεξία**), επίθετα (π.χ. **κάμπτ- > δύσ-καμπτος**) και ρήματα (π.χ. **λειτουργώ > δυσ-λειτουργώ**), στα οποία το πρόθημα δίνει τη σημασία της αρνητικής, κακής ιδιότητας.

Με το πρόθημα **ευ-** παράγονται επίθετα (π.χ. **κάμπτ- > εύ-καμπτος, στόχ- > εύ-στοχος**) και η σημασία που τους δίνεται με το πρόθημα είναι της θετικής, εύκολης ιδιότητας.

Αντίστοιχα υπάρχουν και μορφήματα με ίδια σημασία, αλλά διαφορετική μορφή. Έτσι ο υποκορισμός μπορεί να δηλωθεί μεταξύ άλλων με τα μορφήματα **/άκι/, /ούλα/** κ.λπ., τα μεγεθυντικά με τα μορφήματα **/άρος/, /άρα/**, τα περιεκτικά με **/ιά/, /ώνας/**, τα τοπικά με τα **/αριό/, /άδικο/** τα επαγγελματικά με **/άρης/, /τζής/**.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Να δημιουργήσετε ένα σύντομο διήγημα ή μια μικρή σκηνή που θα περιλαμβάνει τουλάχιστον πέντε λέξεις με το μόρφημα **/ιά/**. Το διήγημα μπορεί να έχει έναν συγκεκριμένο θεματικό άξονα (π.χ. ένα χωριό, μια καθημερινή σκηνή, ή μια συναισθηματική κατάσταση). Θα χρησιμοποιήσετε αυτές τις λέξεις για να ενισχύσετε το νόημα και την ατμόσφαιρα της ιστορίας σας.
2. Χωριστείτε σε ομάδες. Κάθε ομάδα θα δημιουργήσει ένα ποίημα ή μια μικρή ιστορία (2-3 παραγράφοι) χρησιμοποιώντας τουλάχιστον 3 λέξεις που περιέχουν το μόρφημα **/ιά/**. Η ιστορία ή το ποίημα πρέπει να είναι πρωτότυπο, ενσωματώνοντας τη γλωσσική και συναισθηματική δύναμη του μορφήματος.

Παραγωγή

Παραγωγή ορίζεται η διαδικασία κατασκευής νέων λέξεων συνήθως με την εφαρμογή προσφύματος πάνω σε λεξικό μόρφημα ή λέξημα. Τα παραγωγικά μορφήματα μπορεί να είναι μπροστά από το λεξικό μόρφημα (προθήματα) ή να το ακολουθούν (επιθήματα).

Η παραγωγή (**προθηματοποίηση** και **επιθηματοποίηση**) μπορεί να δημιουργήσει λέξεις που είτε διατηρούν την ίδια γραμματική κατηγορία με τη βάση τους (**ενδοκεντρική** δομή) είτε δεν τη διατηρούν (**εξωκεντρική** δομή): π.χ. ντύνω → ξεντύνω (ρήμα και στις δυο περιπτώσεις), παιδί → παιδάκι, μήλο → μηλιά (ουσιαστικό και στις δύο περιπτώσεις), αλλά κλήρος → άκληρος, καιρός → πρόσκαιρος, μάρμαρο → μαρμάρινος (επίθετο που παράγεται από ουσιαστικό).

Η σημασία μιας παράγωγης λέξης μπορεί να προκύπτει απλά αν ενώσουμε τις σημασίες των μερών της, π.χ. μαρμάρινος «από μάρμαρο», μπορεί όμως η σημασία να μην προκύπτει ξεκάθαρα από τα μέρη της λέξης, και κάποιες φορές να μην την περιμένουμε καθόλου. Για παράδειγμα η λέξη «συγγραφέω» περιέχει το «συν-», που κανονικά δηλώνει πολλούς/πολλές, όμως χρησιμοποιείται όμως όταν το κείμενο έχει μόνο έναν/μία συγγραφέα.

Η παραγωγή μπορεί να δημιουργήσει λέξεις που είτε ανήκουν είτε δεν ανήκουν στο ίδιο μέρος του λόγου με αυτή που ανήκει η λέξη η οποία έχει χρησιμοποιηθεί ως «βάση»: π.χ. ντύνω-ξεντύνω: ρήμα και στις δυο περιπτώσεις, αλλά αλήθεια-αληθινός: επίθετο παραγόμενο από ουσιαστικό.

Σε αντίθεση με τη διαδικασία της σύνθεσης, δεν μπορούν πάντα όλα τα στοιχεία που δημιουργούν την παράγωγή λέξη να υπάρχουν ως ανεξάρτητες λεξικές μονάδες. Συνήθως τα παραγωγικά μορφήματα δεν συναντώνται μόνα τους, δεν είναι δηλαδή ελεύθερα, χωρίς κάποιο λεξικό μόρφημα. Π.χ. το -ινος, το -τήρι δεν μπορούν να σταθούν από μόνα τους στον λόγο.

Μορφολογικές διαδικασίες

ΠΡΟΘΗΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ

Ένα βασικό ζήτημα είναι να ξεχωρίσουμε τι είναι πρόθημα και τι είναι πρώτο συνθετικό σε μια λέξη. Τα **προθήματα** είναι μικρά κομμάτια που αλλάζουν τη γραμματική μορφή μιας λέξης (π.χ. «ξανα-» στο «ξαναγράφω»), ενώ τα **πρώτα συνθετικά** είναι κομμάτια που έχουν δική τους σημασία και συμμετέχουν στη δημιουργία νέων λέξεων (π.χ. «ηλιο-» στο «ηλιοφάνεια»).

Οι προθηματοποιημένες λέξεις είναι δύσκολες στην ανάλυση για διάφορους λόγους:

- Ο τρόπος γραφής τους ποικίλλει και εξαρτάται από την κάθε λέξη (*αντιπυρηνικός, αντι-πολεμικός*).
- Οι συντακτικές και σημασιολογικές τους ιδιότητες διαφέρουν από τις ιδιότητες των αντίστοιχων ρημάτων χωρίς το πρόθημα. Για παράδειγμα δεν είναι αποδεκτές όλες οι παρακάτω φράσεις:
 - Ο τεχνικός έκανε τη βρύση (αποδεκτή).
 - Ο τεχνικός **παραέ**κανε τη βρύση (**μη αποδεκτή**).

- Η Μαρία κάνει παρέα με τον Πέτρο (αποδεκτή).
- Η Μαρία **παρά**κάνει παρέα με τον Νίκο (**αποδεκτή**).

Πρέπει να τονίσουμε ότι στη ΝΕ η προθηματοποίηση μπορεί να πραγματοποιηθεί και με περισσότερα του ενός πρόθημα που εφαρμόζονται σε μια λεξική μονάδα.

Ανάλογα με το πρόθημα ή το αχώριστο μόριο, σχηματίζονται λέξεις με άλλη σημασία και με συγκεκριμένα μέρη του λόγου. Ενδεικτικά:

- Με το πρόθημα **α-** φτιάχνονται επίθετα και η σημασία που δίνεται στη νέα λέξη είναι η **στέρση** αυτού που δηλώνει το θέμα της. π.χ. στέγη > **ά-**στεγος, πόνος > **ά-**πονος, θεός > **ά-**θεος. Όταν το θέμα της λέξης αρχίζει από φωνήεν, τότε το πρόθημα παίρνει τη μορφή **αν-**. π.χ. ικανός > **αν-**ίκανος.
- με το πρόθημα **συν-** φτιάχνονται ρήματα (π.χ. εργάζομαι > **συν-**εργάζομαι) και ουσιαστικά (π.χ. φωνή > **συν-**φωνία), στα οποία το πρόθημα δίνει τη σημασία του 'μαζί', της συνεργασίας, της συνύπαρξης.
- με το πρόθημα **παρα-** φτιάχνονται ρήματα (π.χ. βλέπω > **παρα-**βλέπω), στα οποία το πρόθημα δίνει τη σημασία της υπερβολής.
- με το πρόθημα **δυσ-** παράγονται ουσιαστικά (π.χ. μορφή > **δυσ-**μορφία), επίθετα (π.χ. κάμπτ- > **δύσ-**κάμπτος) και ρήματα (π.χ. λειτουργώ > **δυσ-**λειτουργώ), στα οποία το πρόθημα δίνει τη σημασία της αρνητικής, κακής ιδιότητας.
- με το πρόθημα **ευ-** παράγονται επίθετα (π.χ. λογ- > **εύ-**λογος) και η σημασία που δίνεται με το πρόθημα είναι της θετικής, εύκολης ιδιότητας.

ΕΠΙΘΗΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ

Τα επιθήματα αποτελούν μη ελεύθερα (δεσμευμένα) γραμματικά μορφήματα που εφαρμόζονται στην τελική θέση λεξικού μορφήματος. Το λεξικό αυτό μόρφημα αποτελεί τη βάση και τοποθετείται πριν τα γραμματικά μορφήματα κλίσης, λ.χ. **-ίζ-** στο ουσιαστικό βάση **βάσανο** για να κατασκευαστεί το ρήμα **βασαν-ίζ-ω**.

Η επιθηματοποίηση αποτελεί σημαντική διαδικασία κατασκευής λέξεων στη ΝΕ. Για τον λόγο αυτό οι παράγωγες λέξεις απαντούν συχνά στα σώματα κειμένων.

Υπάρχουν εξειδικευμένα επιθήματα που κατασκευάζουν:

- **ρήματα**, π.χ. σκούπα → **σκούπίζω**, όμορφος → **ομορφαίνω**,
- **ουσιαστικά**, π.χ. πορτοκάλι → **πορτοκαλιά**, παιδί → **παιδάκι**, κατευθύνω → **κατεύθυνση**, άρτιος → **αρτιότητα**,
- **επίθετα**, π.χ. τράπεζα → **τραπεζικός**, πληρώνω → **πληρωτέος**, καλός → **καλούτσικος**, και
- **επιρρήματα**, π.χ. ωραίος → **ωραία**.

Ορισμένα επιθήματα που παράγουν ρήματα είναι:

- **-εύ-**ω: ψάρ-ι > **ψαρ-**εύ-ω
- **-ών-**ω: κλειδ-ί > **κλειδ-**ών-ω
- **-ίζ-**ω: αφρός > **αφρ-**ίζ-ω

Ορισμένα επιθήματα που παράγουν ουσιαστικά:

- **-τη(ς)**: χορεύω > **χορευ-**τή(ς)
- **-σιμ-**ο: δένω > **δέ-**σιμ-ο
- **-ότητ-**α: άνθρωπος > **ανθρωπ-**ότητ-α

- **-οσύν-η**: καλός > καλ-οσύν-η
- **-άδ-α**: κόκκινος > κοκκιν-άδ-α

Για να φτιάξουμε την παράγωγη λέξη, αφαιρούμε τα κλιτικά (όπως για παράδειγμα τις κατάληξεις) από τη βάση και μετά προσθέτουμε το επίθημα. Τα κλιτικά δεν συμμετέχουν στη διαδικασία παραγωγής.

Ενώ γενικά τα επιθήματα αλλάζουν τη γραμματική κατηγορία της βάσης, λ.χ. *σκούπα* (ουσιαστικό) → *σκουπίζω* (ρήμα), κάποια επιθήματα, όπως τα επιθήματα κατασκευής υποκοριστικών και μεγεθυντικών, διατηρούν τη γραμματική κατηγορία της βάσης (π.χ. *παιδί* → *παιδάκι* || *κοπέλα* → *κοπελίτσα*).

Σύνθεση

Όταν δύο ξεχωριστές λέξεις ενώνονται για να φτιάξουν μια νέα λέξη, λέμε ότι υπάρχει **σύνθεση**.

Οι σύνθετες λέξεις μπορούν να ανήκουν σε όλα τα βασικά μέρη του λόγου. Έτσι:

- η σύνθετη λέξη **γαλατόπιτα** είναι *ουσιαστικό*,
- η σύνθετη λέξη **βορειοδυτικός** είναι *επίθετο*,
- η σύνθετη λέξη **μπαινοβγαίνω** είναι *ρήμα*,
- η σύνθετη λέξη **καλόκαρδα** είναι *επίρρημα*.

Τα περισσότερα μέρη του λόγου μπορούν να είναι πρώτα και δεύτερα συνθετικά.

Οι σύνθετες λέξεις μπορεί να έχουν κατάληξη που είναι η ίδια με την κατάληξη του δεύτερου συνθετικού. Είναι όμως δυνατόν η κατάληξη της σύνθετης λέξης να είναι διαφορετική. Έτσι:

- στη λέξη *παλιοκαρέκλα* η κατάληξη **-α** είναι ίδια με την κατάληξη του δεύτερου συνθετικού *καρέκλ-α*.
- στη λέξη *καρεκλοπόδαρο* η κατάληξη **-ο** δεν είναι ίδια με την κατάληξη του δεύτερου συνθετικού *ποδάρ-ι*.

Πολλές φορές ανάμεσα στις δύο λέξεις που συντίθενται μπαίνει ένα συνδετικό φωνήεν το οποίο είναι το **ο** όταν η πρώτη είναι κλιτή ή επίρρημα, π.χ. *ταιχλόφουσκα* (*ταίχλα* + *φούσκα*), *σιγοτραγουδώ* (*σιγά* + *τραγουδώ*). Όταν το αρχικό φωνήεν του β' συνθετικού είναι **ο** ή **α**, συνήθως το συνδετικό φωνήεν χάνεται, π.χ. *αχυράνθρωπος* (*άχυρο* + *άνθρωπος*).

Ο τόνος στις σύνθετες λέξεις ή παραμένει στη θέση τόνου του β' συνθετικού (*σιγοτραγουδώ*) ή ανεβαίνει μία ή και δύο συλλαβές (π.χ. *μικρός* + *βίος* → *μικρόβιο*).

Κατηγορίες σύνθετων

Οι κανόνες της σύνθεσης επιτρέπουν να δημιουργούμε διάφορους τύπους συνθέτων, ανάλογα με το πώς συνδυάζονται οι δύο λέξεις. Έτσι έχουμε τα:

- **παρτακτικά** σύνθετα, στα οποία το ένα προστίθεται δίπλα στο άλλο, π.χ. *αλατο-πίπερο*
- **προσδιοριστικά** σύνθετα στα οποία το α' συνθετικό προσδιορίζει το β', π.χ. *πικροδάφνη*,
- **κτητικά** σύνθετα, τα οποία μπορούν να αποδοθούν με τη φράση «*εκείνος που έχει...*» και συνήθως σχηματίζονται με επίθετο + ουσιαστικό π.χ. *καλόκαρδος*,
- **αντικειμενικά** σύνθετα, στα οποία το πρώτο συνθετικό είναι ουσιαστικό και το δεύτερο ρήμα και το ουσιαστικό έχει θέση αντικειμένου του ρήματος, π.χ. *νεροχύτης*, *βιβλιοπώλης*.

Είδη λέξεων

Οι λέξεις διακρίνονται σε δύο κατηγορίες, στις **λέξεις περιεχομένου** που δηλώνουν έννοιες (*αντικείμενα, δραστηριότητες, ιδιότητες, ιδέες*). Αυτή η κατηγορία λέξεων είναι ανοιχτή και περιλαμβάνει λέξεις των οποίων η σημασία δεν μπορεί πάντα να προβλεφθεί. Σ' αυτήν την κατηγορία ανήκουν τα ουσιαστικά, τα επίθετα, τα ρήματα και τα επιρρήματα.

Η δεύτερη κατηγορία λέξεων είναι οι **γραμματικές λέξεις**. Αυτές οι λέξεις είναι κλειστή κατηγορία και έχουν συγκεκριμένο ρόλο. Περιλαμβάνουν **τους συνδέσμους, τις προθέσεις, τα άρθρα και τις αντωνυμίες**. Η σημασία τους είναι σταθερή και χρησιμοποιείται για να συνδέσουμε τις λέξεις μεταξύ τους στη γλώσσα.

Οι λέξεις περιεχομένου μπορεί να είναι **απλές, σύνθετες, παράγωγες**.

- **Απλές** είναι οι λεξικές μονάδες όπου συνδυάζεται ένα λεξικό μόρφημα (θέμα) με ένα κλιτικό μόρφημα (κατάληξη), π.χ.: *άνθρωπ-ος*.
- **Σύνθετες** είναι οι μονολεκτικές λεξικές μονάδες, όπου συνδυάζονται δύο λεξικά μορφήματα, π.χ. *βουνοκορφή, νυχτολούλουδο*.
- **Παράγωγες** είναι οι μονολεκτικές λεξικές μονάδες όπου συνδυάζονται ένα λεξικό και ένα παραγωγικό μόρφημα, π.χ. *σκαλισ-τήριο*.

Οι παράγωγες λέξεις μπορεί να είναι:

1. παράγωγες από μονολεκτικό σύνθετο: *αστροναυτικός* από *αστροναύτης*
2. παράγωγες από πολυλεκτικό σύνθετο: *αρσιβαρίστας* από *άρση βαρών*,
3. σύνθετες από σύνθετο: *σπιτονοικοκύρης* (*σπίτι + νοικοκύρης*).

Μερικές φορές, λέξεις συνδυάζονται και σχηματίζουν μια νέα έννοια. Συνήθως είναι συνδυασμοί όπως:

- **Επίθετο με ουσιαστικό** (π.χ. *βαρύ ύδωρ, παιδική χαρά*),
- **Ουσιαστικό με ουσιαστικό σε γενική πτώση** (π.χ. *φακοί επαφής*),
- **Ουσιαστικό με ουσιαστικό στην ίδια πτώση** (π.χ. *νόμος-πλαίσιο, λέξη-κλειδί*).

Είδη δανείων

Το λεξιλόγιο κάθε γλώσσας αποτελείται – βάσει της ετυμολογίας και της προέλευσής τους - είτε από λέξεις που έχει κληρονομήσει από μια παλαιότερη μορφή της είτε από λέξεις που έχει δανειστεί από μια άλλη γλώσσα ή μια διάλεκτο. Σε κάθε γλώσσα παρατηρείται το φαινόμενο του δανεισμού. Οι δάνειες λέξεις εισέρχονται στο λεξιλόγιο της γλώσσας, είτε σε μια στιγμή που δεν μπορεί να προσδιοριστεί (ιδίως για παλαιότερες περιόδους) είτε σε μια στιγμή που εύκολα γίνεται αντιληπτή και ανιχνεύσιμη.

Υπάρχουν δύο κατηγορίες δανεισμού, ο **λαϊκός** και ο **λόγιος**. Στον **λαϊκό** δανεισμό οι λέξεις περνούν στην άλλη γλώσσα με τον προφορικό λόγο και οι ομιλητές προσαρμόζουν τη λέξη στη δική τους γλώσσα τόσο σε επίπεδο φωνητικής όσο και σε επίπεδο μορφολογίας (train < τραίνο, τρένο). Παραδείγματα λέξεων λόγιου δανεισμού είναι οι: *αβιογενετικός* < *abiogenetic*, *άγναθος* < *agnathous* και *αγνωστικισμός* < *agnosticism*.

Πολλές φορές στον λόγιο δανεισμό οι ομιλητές/-τριες επιλέγουν να μην εισάγουν τη λέξη στη γλώσσα τους με την ίδια φωνητική υπόσταση, αλλά τη μεταφράζουν χρησιμοποιώντας τα γλωσσικά της στοιχεία. Έτσι η αγγλική λέξη sky-scraper μεταφράζεται με απόλυτη πίστη στα συστατικά της: sky: ουρανός και scrape: ξύνω και στη συνέχεια με την προσθήκη του γραμματικού μορφήματος **/της/** που δηλώνει όργανο σχηματίζεται η λέξη *ουρανοξύστης*. Δεν είναι, όμως, πάντα δυνατό να μεταφράσουμε μια ξένη λέξη ακριβώς με την ίδια σημασία. Η ελληνική λέξη *αισθησιοκρατία* προέρχεται από τη γαλλική *sensualisme*. Η γαλλική κατάληξη *-isme* δεν είναι ακριβής μετάφραση του **-κρατία**, δείχνει, όμως, τον πιο ελεύθερο τρόπο μετάφρασης μιας ξένης γλώσσας στη γλώσσα μιας άλλης.

Μια άλλη κατηγορία δανείων είναι ο **σημασιολογικός δανεισμός**. Σε αυτή την περίπτωση, μια ξένη λέξη μπαίνει στο λεξιλόγιο και μεταφράζεται με μια λέξη που υπάρχει ήδη, αλλά της αποδίδουμε με μια καινούργια σημασία η οποία είναι επηρεασμένη από την ξένη λέξη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο τεχνικός όρος *mouse* που μεταφράζεται σε *ποντίκι* (συσκευή που συνδέεται με τον υπολογιστή). Κάποιοι/-ες χρήστες/-τριες, όμως, μπορούν να χρησιμοποιήσουν τον όρο «*μάους*», που είναι μια άμεση μεταφορά της ξένης λέξης με ελληνικούς χαρακτήρες.

Ο δανεισμός δεν εξαντλείται μόνο σε λέξεις αλλά επεκτείνεται και σε φράσεις. Είναι δυνατόν να μεταφραστούν στα ελληνικά φράσεις ολόκληρες όπως:

- *βιβλίο τσέπης* > *rocket book*,
- *θέση κλειδί* > *key position*,
- *φαύλος κύκλος* > *vicious circle*.

Χαρακτηριστικό του δανεισμού είναι ότι οι δάνειες λέξεις προσαρμόζονται στο φωνητικό και μορφολογικό σύστημα της γλώσσας στην οποία εντάσσονται. Οι λέξεις του λαϊκού δανεισμού προσαρμόζονται πιο εύκολα, ειδικά αν προέρχονται από γλώσσα που έχει παρόμοιο σύστημα με αυτή στην οποία μπαίνουν. Τέτοια λέξη είναι το *βαπόρι*, το οποίο προέρχεται από το ιταλικό *varore* και εντάχθηκε πλήρως στο μορφολογικό σύστημα των ουδετέρων σε *-ι* της νέας ελληνικής τόσο στον ενικό όσο και στον πληθυντικό αριθμό. Ωστόσο, βλέπουμε ότι πολλές λέξεις δεν ενσωματώνονται και δεν προσαρμόζονται στη μορφολογία της ελληνικής γλώσσας (το *σαλέ* < *chalet* (γαλλικά) , το *πάρτι* < *party* (αγγλικά) κ.ά.).

Αντιδάνεια

Ξεχωριστή κατηγορία δανείων λέξεων είναι τα **αντιδάνεια**. Τα αντιδάνεια είναι λέξεις που δανείστηκαν άλλες γλώσσες και μετά γύρισαν πίσω στην αρχική γλώσσα, αλλά με διαφορετική μορφή ή/και σημασία, π.χ. *καναπές, μπράτσο, μπάνιο*.

Μια τελευταία κατηγορία δανεικών λέξεων είναι αυτές που προέρχονται από την επιστημονική γλώσσα. Δημιουργήθηκαν σε νεότερες ευρωπαϊκές γλώσσες, βασισμένες σε αρχαία ελληνικά ή λατινικά, και αργότερα μπήκαν στη νέα ελληνική. Αν και μοιάζουν με αρχαίες ελληνικές λέξεις, είναι στην πραγματικότητα δάνεια που προήλθαν από άλλες γλώσσες. Λέξεις όπως *γεωλογία, καρδιολογία, υδρόμετρο* ανήκουν σε αυτή την κατηγορία, καθώς προέρχονται αντίστοιχα από τα γαλλικά *géologie, cardiologie, hydromètre*, τα οποία με τη σειρά τους σχηματίστηκαν με βάση τα αρχαία ελληνικά *γεω-, -λογία, καρδιο-, υδρο-, -μετρον*.

Ομώνυμα

Οι λέξεις σχετίζονται μεταξύ τους με διάφορους τρόπους. **Ομώνυμες** είναι διαφορετικές λέξεις που προφέρονται με τον ίδιο τρόπο, συμπίπτουν δηλαδή στη μορφή αλλά μπορεί να μην έχουν την ίδια ορθογραφία. Οι λέξεις *λύπη* και *λίπη* και *λείπει* είναι **μερικώς** ομώνυμες και οι λέξεις ταυτίζονται σε μερικούς μόνο γραμματικούς τύπους όπως:

Έξι & έξη,
Φύλο & φίλο & φύλλο,
Αυτί και αυτή,

Στα **απολύτως** ομώνυμα οι λέξεις ταυτίζονται σε όλους τους γραμματικούς τύπους. Απολύτως ομωνυμία έχουμε στους παρακάτω τύπους:

λύρα & λίρα,
κενός & καινός,
τόνος (=ψάρι) & τόνος (=σημάδι τονισμού),
πλάνη (λανθασμένη γνώμη) & πλάνη (εργαλείο)

Η ομωνυμία λέγεται και ομοηχία. Υπάρχουν ομώνυμες λέξεις που ταυτίζονται και ορθογραφικά. Αυτές ονομάζονται ομόγραφες λέξεις: π.χ. οι λέξεις *παραμάνα* (=τροφός) και *παραμάννα* (=είδος καρφίτσας με την οποία στερεώνουμε υφάσματα).

Η ομωνυμία δεν πρέπει να συγχέεται με την πολυσημία στην οποία δύο ή περισσότεροι τύποι συμπίπτουν μορφικά σε έναν, δηλώνουν διαφορετικές μεταξύ τους σημασίες και είναι ετυμολογικώς συγγενείς και σημασιολογικώς περισσότερο ή λιγότερο συγγενείς.

Για παράδειγμα η λέξη «**γλώσσα**» δηλώνει περισσότερες από μία ετυμολογικώς συγγενείς και σημασιολογικώς συναφείς σημασίες:

- **γλώσσα** (ανατομικό όργανο),
- **γλώσσα** (κάθε φυσική ή τεχνική γλώσσα επικοινωνίας),
- **γλώσσα** (είδος ψαριού),
- **γλώσσα** (μέρος του παπουτσιού).

Υπάρχουν και πολλές περιπτώσεις που δεν είναι εύκολη η διάκριση μεταξύ των πολύσημων ή ομώνυμων λέξεων, καθώς ετυμολογικά μπορεί να δικαιολογείται η πολυσημία, αλλά στη συγχρονική χρήση να υφίσταται πλέον ομώνυμία. Αυτό παρατηρείται στις λέξεις **θείος** (θεϊκός) και **θείος** (είδος συγγένειας).

Συνώνυμα

Συνώνυμες είναι δύο λέξεις που μοιάζουν ως προς τη σημασία αλλά διαφέρουν ως προς τη μορφή: π.χ. *σταχτοδοχείο* και *τασάκι*. Αν δύο λέξεις είναι συνώνυμες, μπορούν να αντικαθίστανται ελεύθερα σε όλα τα περιβάλλοντα. Στα παρακάτω παραδείγματα, η μία λέξη μπορεί να αντικατασταθεί με την άλλη συνώνυμη.

Μου δίνεις ένα τασάκι / σταχτοδοχείο;

Δεν έχω τασάκι / σταχτοδοχείο – δεν καπνίζει κανείς μας.

Οι λέξεις δεν είναι μόνο φορείς σημασιών, αλλά και κομμάτια της κουλτούρας και της αντίληψης μιας γλώσσας. Ενώ μπορεί να έχουν την ίδια βασική σημασία, δεν έχουν πάντα την ίδια κοινωνική ή συναισθηματική φόρτιση. Γι' αυτό, διακρίνουμε τη συνωνυμία σε **απόλυτη** και **μερική**.

Στην απόλυτη συνωνυμία οι συνώνυμες λέξεις έχουν ακριβώς την ίδια κατανομή, απαντούν δηλαδή στα ίδια περιβάλλοντα με το ίδιο ακριβώς νόημα κάθε φορά. Είναι πολύ σπάνιο να υπάρχουν απόλυτα συνώνυμες λέξεις σε μια γλώσσα, γιατί αυτό δεν συμφωνεί με την αρχή της οικονομίας που ισχύει για όλες τις γλώσσες.

Μερική συνωνυμία υφίσταται όταν οι λέξεις είναι συνώνυμες σε κάποια περιβάλλοντα χρήσης αλλά όχι σε όλα. Είναι δυνατόν να ειπωθεί:

– *η κυρία αυτή είναι όμορφη/ωραία,*

δεν είναι όμως αποδεκτό το παρακάτω εκφώνημα:

– *ωραίος *όμορφος(μη αποδεκτή) είσαι και εσύ.*

Δεν υπάρχουν λέξεις που να είναι εντελώς συνώνυμες, γιατί αποκτούν διαφορετικές σημασίες με την πάροδο του χρόνου. Είναι, επίσης, δύσκολο δύο λέξεις να μπορούν να αντικαθιστούν η μία την άλλη παντού. Έτσι είναι αποδεκτό το παρακάτω εκφώνημα:

– *Έχεις τασάκι/σταχτοδοχείο;*

Δεν είναι όμως δόκιμη η αντικατάσταση της λέξης τασάκι από το σταχτοδοχείο στο παρακάτω εκφώνημα:

– *Χρησιμοποίησε το μεγάλο τασάκι (πιο δόκιμο) / *σταχτοδοχείο (αδόκιμο).*

Αντίστοιχα μπορούμε να πούμε:

– *Φέρτε μας δύο μερίδες αρνί.*

όχι όμως:

– *Φέρτε μας δύο μερίδες πρόβατο.*

Οι λέξεις *πολιτικός* και *πολιτικάντης*, *νομικός* και *νομικίστικος*, δεν χαρακτηρίζονται από τέλεια συνωνυμία, γιατί έχουν την ίδια βασική σημασία, αλλά διαφέρουν στον τρόπο που δηλώνουν την αρνητική δήλωση:

- Αυτή η συμπεριφορά δεν είναι συμπεριφορά υπεύθυνου πολιτικού αλλά ανεύθυνου πολιτικάντη.
- Τα επιχειρήματα που χρησιμοποίησαν δεν ήταν νομικά, αλλά νομικίστικα.

Αντίθετα

Ορισμένες φορές η σημασία μιας λέξης μπορεί να οριστεί όχι θετικά, σε σχέση με το τι είναι, αλλά αρνητικά, δηλαδή με το τι δεν είναι. Για παράδειγμα *αληθινός* είναι αυτός που δεν είναι *ψεύτικος*, *ζωντανός* είναι αυτός που δεν είναι *νεκρός*, *αρσενικός* αυτός που δεν είναι *θηλυκός* κλπ.

Τα μέλη αυτών των ζευγών στα οποία οι λέξεις έχουν αντίθετη σημασία ονομάζονται *αντώνυμα*. Στην ελληνική γλώσσα σχηματίζουμε αντώνυμα συνήθως με προσφύματα όπως τα: *α-*, *αντί-*, *δυσ-*, *ξε-*.

Διακρίνονται οι πιο κάτω κατηγορίες αντωνύμων:

1. **Συμπληρωματικά** αντώνυμα: δύο λέξεις στις οποίες η αντίθεση είναι απόλυτη, δεν επιδέχεται διαβαθμίσεις. Η άρνηση της μιας λέξης ισοδυναμεί σημασιολογικά με την κατάφαση της άλλης. Συμπληρωματικά αντώνυμα είναι τα παρακάτω λεξήματα: *αληθής-ψευδής*, *παρών-απών*, *ζωντανός-νεκρός*. Για τον λόγο αυτό στη φράση:

Είναι λίγο απών

φαίνεται αφύσικο να θεωρείται κάποιος εν μέρει απών και μάλλον ο σκοπός που χρησιμοποιείται είναι χιουμοριστικός.

2. **Διαβαθμίσιμα** αντώνυμα: δεν εκφράζουν μια συμπληρωματική, απόλυτη αντίθεση. Η αρνητική σημασία μιας λέξης δεν είναι συνώνυμη με την αντίθετή της. Πρόκειται για λέξεις που επιμερίζουν ένα συνεχές. Για παράδειγμα *διαβαθμίσιμα* αντώνυμα είναι τα *μικροσκοπικός* ≠ *γιγάντιος* καθώς ενδιάμεσα μπορούν να ενταχθούν οι παρακάτω λέξεις: *μικρός* – *μεσαίος* – *μεγάλος* – *τεράστιος*. Άλλα τέτοια *διαβαθμίσιμα* αντώνυμα είναι τα: *χοντρός* (*κανονικός*) *αδύνατος*, *ψηλός* (*μέτριο ανάστημα*) *κοντός*, *αγαπώ* (*έχω ουδετερότητα*) *μισώ*, ή *κρύος* (*χλιαρός*) *ζεστός* κ.ο.κ.

3. **Συσχετιστικά** αντώνυμα: λέξεις που περιγράφουν το ίδιο γεγονός ή την ίδια κατάσταση από διαφορετικές (αντίθετες) οπτικές. Εκφράζουν τις δύο όψεις θέασης ενός πράγματος, μιας κατάστασης, ενός συμβάντος. Παραδείγματα συσχετιστικών αντωνύμων μπορούν να θεωρηθούν τα: *παιδί* – *γονέας*, *πουλώ* – *αγοράζω*, *καθηγητής* – *μαθητής*.

Στα καθημερινά εκφωνήματα του προφορικού λόγου υπάρχουν πολλές στερεότυπες φράσεις που τα αντώνυμα είναι το ένα δίπλα στο άλλο. Έτσι ο λόγος αποκτά δύναμη και ζωντάνια. Παραδείγματα τέτοιων εκφράσεων θεωρούνται τα:

Λεξι...παί-
γνιο!

- Χειμώνα καλοκαίρι έχεις την ίδια συμπεριφορά.
- Είμαι στα μέσα και στα έξω.

Η αναζήτηση και η δημιουργία των αντώνυμων λέξεων ενισχύει το λεξιλόγιο και την παραγωγή του γραπτού λόγου.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Δημιουργήστε τουλάχιστον από ένα παράδειγμα για κάθε τύπο σύνθετου που αναφέρθηκε (**παρατακτικό, προσδιοριστικό, κτητικό, αντικειμενικό**) και κατατάξτε τα ως ενδοκεντρικά ή εξωκεντρικά σύνθετα.
2. Στις παρακάτω προτάσεις, να βρείτε τα ρήματα και τα συστατικά τους. Ποια διαφορά στη σημασία προκύπτει αν απουσιάζει από το ρήμα το αρχικό συστατικό τους;
 - Η Μαρία ξαναχόρεψε στο σχολείο.
 - Ο Παύλος ξαναλέει την ίδια ιστορία.
 - Η Ελένη κουτσομιλάει μετά την εγχείρηση στον λαιμό

Το μήνυμα

Στην επικοινωνία ο/η ομιλητής/ομιλήτρια επιθυμεί να μεταδώσει εκούσια ή ακούσια μια πληροφορία που θα επηρεάσει ως ένα βαθμό το άτομο ή την ομάδα στην οποία απευθύνεται. Θα προκληθεί δηλαδή ένα αναδρομικό αποτέλεσμα στον δέκτη του μηνύματος ο οποίος, με τη σειρά του, θα αντιδράσει ανάλογα. Είναι πολύ σημαντικό να γίνει σαφές το μήνυμα που στέλνει ο/η ομιλητής/ομιλήτρια, το οποίο δεν είναι μια απλή άθροιση σημασιών των λέξεων που περιλαμβάνονται σε μία πρόταση. Πολλές φορές μάλιστα όσα δεν λέγονται και εννοούνται (υπονόημα) είναι πολύ περισσότερα από όσα λέγονται.

Με αυτή την οπτική η φράση:

Η γάτα είναι στο χαλί

μπορεί να έχει πολλές ερμηνείες και να σημαίνει:

- μια **απλή πληροφόρηση** για τη θέση της γάτας.
- μια **έμμεση προειδοποίηση** – απλή για τυχόν φθορά του χαλιού από τη γάτα ή
- το **υπονοούμενο** για την ασθένεια της γάτας, που την έχει φέρει σε αυτή τη θέση.

Είναι δυνατόν να προκύψουν και άλλες ερμηνείες ανάλογα με τις περιστάσεις επικοινωνίας.

Αντίστοιχα και η φράση:

Καμία μέρα θα πάρω κανένα φίλο να πάμε πουθενά να φάμε τίποτε

έχει το ακριβώς αντίθετο νόημα από τη σημασία των λέξεων και σημαίνει επίσκεψη σε κάποια τοποθεσία με παροχή πλούσιου γεύματος ή δείπνου και παρέα φίλου ή φίλων.

Στις συνθήκες επικοινωνίας περιλαμβάνονται και οι καταστάσεις κάτω από τις οποίες συμβαίνει. Αλλιώς γίνεται η επικοινωνία με ένα παιδί, διαφορετικά με έναν ενήλικα ή έναν/μία φίλο/φίλη μας, αλλιώς γράφουμε ένα γράμμα σε ένα επίσημο πρόσωπο αλλιώς σε μια

δημόσια επιστολή. Έχουμε δηλαδή την ικανότητα να προσαρμόζουμε τις λέξεις, το ύφος και το νόημα ανάλογα με την κατάσταση και τον σκοπό της επικοινωνίας.

Είναι σαφές ότι κάποιος/κάποια μπορεί να αντιληφθεί και να κατανοήσει όχι μόνο αυτό που ο/η ομιλητής/ομιλήτρια εννοεί με τα λεγόμενά του/της αλλά και τον λόγο της αλλαγής του ύφους και του τρόπου με τον οποίο μιλάει σε διαφορετικές περιστάσεις.

Στην επικοινωνία πρέπει να αντιληφθούμε πώς οι χρήστες μιας γλώσσας αντιμετωπίζουν την αμφισημία (ή την πολυσημία), αφού το νόημα βασίζεται στον τρόπο, τον χρόνο, τον τόπο κ.λπ. του λόγου. Ανακαλύπτουμε την ευγένεια, το χιούμορ, τον ρατσιστικό λόγο και άλλες δομές που κυριαρχούν σε κάθε γλώσσα αλλά έχουν διαφορετική πραγμάτωση. Στην καθημερινή μας επικοινωνία δηλαδή, τα συμφραζόμενα μάς βοηθούν να καταλάβουμε καλύτερα το νόημα του λόγου μας.

Εκφώνημα

Αυτό που μελετάμε δεν είναι μόνο οι λέξεις ή οι προτάσεις, αλλά το **εκφώνημα** — δηλαδή αυτό που λέγεται ή γράφεται σε μια συγκεκριμένη περίπτωση. Πρόκειται για γραπτό ή προφορικό απόσπασμα λόγου που περικλείεται μεταξύ δύο σημείων σιωπής (σε περίπτωση προφορικού λόγου) ή κενών (σε περίπτωση γραπτού λόγου). Δε συμπίπτει απαραίτητα με μια κύρια πρόταση, καθώς οτιδήποτε εμπίπτει στον παραπάνω ορισμό θεωρείται εκφώνημα. Το μήκος ενός εκφωνήματος είναι μεγαλύτερο, ίσο ή μικρότερο από μια πρόταση, ακόμη και μια φράση ή μια λέξη. Μπορούν να αποτελούνται και από μια σειρά προτάσεων. Οι παρακάτω φράσεις μπορεί να θεωρηθούν εκφωνήματα:

- *Γιατί δεν ήρθες;*
- *Έτσι.*
- *Για πλάκα.*
- *Δεν το συζητώ.*
- *Δεν υπάρχει αυτό το παιδί!*
- *Να βάλω;*
- *Ανάλατο!*

Το εκφώνημα μπορεί να είναι ελλειπτικό γιατί το περικείμενο (*τόπος, χρόνος, συμμετέχοντες, συνθήκες επικοινωνίας*) επιτρέπει την απουσία συστατικών (βασικών ή μη) της πρότασης.

Όταν μιλάμε δεν παράγουμε προτάσεις αλλά εκφωνήματα. Οι προτάσεις αντιστοιχούν στη γλώσσα και τα εκφωνήματα στην ομιλία. Κάθε φορά που μιλάμε, παράγουμε διαφορετικά εκφωνήματα, παρόλο που χρησιμοποιούμε τις ίδιες λέξεις, καθώς οι συνθήκες επικοινωνίας αλλά και η συναισθηματική μας κατάσταση δεν είναι ποτέ ίδιες. Για αυτό μπορεί σε κάθε θεατρική παράσταση το κείμενο να είναι ακριβώς το ίδιο και οι προτάσεις και οι φράσεις να μην αλλάζουν αλλά τα εκφωνήματα είναι κάθε φορά διαφορετικά. Σε κάθε παράσταση το έργο ξεκινά με την ίδια πρόταση, αλλά κάθε φορά αυτή λέγεται διαφορετικά. Μια πρόταση μπορεί να αντιστοιχεί σε άπειρα εκφωνήματα.

Το εκφώνημα είναι **ανεπανάληπτο γεγονός**, είναι **εφήμερο**, παράγεται ανάλογα με τον τόπο, χρόνο και περίσταση επικοινωνίας και περιλαμβάνει τα φυσικά χαρακτηριστικά της φωνής (ή γραφικού χαρακτήρα) και το ύφος του/της ομιλητή/-τριας.

Είδη Εκφωνημάτων

Όταν χρησιμοποιούμε τη γλώσσα στην επικοινωνία μας δεν αναφερόμαστε απλώς στον κόσμο, αλλά επιτελούμε πράξεις. Σκοπό δεν έχουμε μόνο να πούμε κάτι αλλά να κάνουμε, να πραγματοποιήσουμε κάτι. Μια ευρεία κατηγορία εκφωνημάτων είναι τα **επιτελεστικά** σύμφωνα με τα οποία ο/η ομιλητής/ομιλήτρια κάνει κάτι. Αυτό που τελικά αξιολογείται στο τέλος είναι εάν είναι επιτυχής ή όχι η πράξη. Για παράδειγμα στα παρακάτω εκφωνήματα:

- *Σε προειδοποιώ ότι, αν δεν τηρήσεις το πρόγραμμα, θα υπάρχουν συνέπειες.*
- *Υπόσχομαι ότι θα είμαι απόλυτα συνεπής στις υποχρεώσεις μου.*

Ο/Η ομιλητής/ομιλήτρια επιτελεί μια πράξη **προειδοποίησης** στο πρώτο εκφώνημα και **υπόσχεσης** στο δεύτερο. Η εκφώνηση δεν είναι μόνο λόγος αλλά και πράξη.

Η εκφώνηση **επιτελεστικών** εκφωνημάτων στο κατάλληλο συμφραζόμενο προκαλεί την πραγμάτωση μιας πράξης που επιφέρει αλλαγές στο ευρύτερο ή στενότερο περιβάλλον. Ρήματα όπως το «*ορκίζομαι*» σημαίνει ότι ο/η ομιλητής/-τρια κάνει πράξη αυτό που λέει τη στιγμή που το λέει και μόνο λέγοντάς το. Το ίδιο συμβαίνει και με τα ρήματα «*συγχαίρω*», «*συλλυπούμαι*», «*καλωσορίζω*», «*συμβουλεύω*», «*κηρύσσω τον πόλεμο*» κ.ά.

Τα επιτελεστικά εκφωνήματα είναι απαραίτητα σε ορισμένες περιστάσεις όπως σε μια ορκωμοσία, σε μια δίκη, σε άλλες τελετές καθώς χρησιμοποιούνται τυποποιημένες μορφές λόγου που συνοδεύουν το γεγονός. Για παράδειγμα, σε έναν γάμο πρέπει να εκφωνηθεί η τυποποιημένη φράση:

Αρραβωνίζεται ο δούλος του Θεού...

σε μία δίκη ο δικαστής θα εκφωνήσει:

Κατηγορούμενε, καταδικάζεσαι σε 2 χρόνια κάθειρξη ή

Κατηγορούμενε, αθωνέσαι

Σε αυτά τα παραδείγματα το εκφώνημα είναι απαραίτητο συμπλήρωμα μιας πράξης και είναι επιτελεστικό. Αξίζει να σχολιαστεί ότι σε όλα τα παραπάνω εκφωνήματα η πράξη περιγράφεται και δηλώνεται με σαφήνεια. Είναι όμως δυνατόν να θεωρηθούν όλα τα εκφωνήματα επιτελεστικά (ακόμη και εκείνα που περιγράφουν μια κατάσταση ή μια πράξη) καθώς επιτελούν την πράξη της περιγραφής.

Στα επιτελεστικά εκφωνήματα χρησιμοποιούμε **ρήματα σε α' πρόσωπο, ενεστώτα και σε κύρια πρόταση**, γιατί με αυτά δεν λέμε απλώς κάτι — το κάνουμε κιόλας με τα λόγια μας.

Υπάρχουν 5 κατηγορίες επιτελεστικών πράξεων. Οι πράξεις που κατηγοριοποιούνται στις παρακάτω κατηγορίες:

Εκφωνήματα

Αποφαντικές:	Οι περιπτώσεις όπου δίνεται μια απόφανση ή ετυμηγορία από έναν/μία δικαστή, διαιτητή ή τοποτηρητή	υπολογίζω, καταδικάζω, θεωρώ, ερμηνεύω, αντιλαμβάνομαι, εκτιμώ, διαγιγνώσκω
Υποχρεωτικές:	Χαρακτηρίζονται από τη λήψη μιας απόφασης υπέρ ή κατά ενός σχεδίου δράσης, μιας πορείας	διορίζω, ακυρώνω, απολύω, ανακοινώνω, καταδικάζω, σφορίζω, ονομάζω, προειδοποιώ
Δεσμευτικές:	Δεσμεύουν κάποιον για την ανάληψη συγκεκριμένης δράσης αλλά και εκφράζουν προθέσεις	υπόσχομαι, υποστηρίζω, στοιχηματίζω, δίνω τον λόγο μου, ορκίζομαι, σπάζομαι, υιοθετώ
Κοινωνικές:	Περιλαμβάνουν τις πράξεις αυτές που σχετίζονται με την κοινωνικοποίησή και την έκφραση συναισθημάτων	αποδοκιμάζω, επιδοκιμάζω, εγκρίνω, κατηγορώ, παραπονιέμαι, επικροτώ, εγκρίνω, ευχαριστώ, συγχαίρω
Αναφορικές:	Περικλείουν τις πράξεις αυτές που αφορούν έκθεση συγκεκριμένων απόψεων, αλλά και διευκρινίσεις σχετικά με τη γλωσσική χρήση και τα αντικείμενα αναφοράς των λεγομένων μας	αναφέρω, δηλώνω, αρνούμαι, δείχνω, απαντώ

Αποφαντικά εκφωνήματα

Μια άλλη κατηγορία εκφωνημάτων είναι τα **αποφαντικά** τα οποία περιγράφουν μια κατάσταση που μπορεί να είναι αληθής ή ψευδής. Στα παρακάτω εκφωνήματα:

- Το αυτοκίνητο χάλασε.
- Ο Νίκος έχει μεγάλη ακίνητη περιουσία.

Σε αντίθεση με τα επιτελεστικά, αυτό που μπορεί να τα χαρακτηρίσει είναι αν είναι **αληθή** ή **ψευδή**. Μπορεί να είναι δηλαδή αληθές ή ψευδές αν το αυτοκίνητο χάλασε ή αν ο Νίκος έχει μεγάλη ακίνητη περιουσία. Τα εκφωνήματα αυτά περιγράφουν τον κόσμο.

Είδη νοημάτων

Σε κάθε μήνυμα που εκπέμπεται στην επικοινωνία υπάρχει το νόημα (η σημασία). Το νόημα μπορεί να είναι αυτό που δηλώνεται με τη σημασία όσων λέγονται (**ρητό** νόημα) ή/και με ό,τι υπονοείται (το **υπόρρητο** νόημα). Με το υπόρρητο νόημα ο/η ομιλητής/ομιλήτρια θέλει να προτείνει πлагίως ή να μεταδώσει κάποια σημασία έμμεσα μέσω της γλώσσας. Ο/Η ομιλητής/ομιλήτρια θέλει να δείξει έμμεσα κάτι δημιουργώντας ένα ηβελημένο υπονόημα που μπορεί να γίνει (ή και να μην γίνει) αντιληπτό από τον/την ακροατή/ακροάτρια.

ΥΠΟΡΡΗΤΑ ΝΟΗΜΑΤΑ

Φράση ομιλητή/ομιλήτριας	Νόημα που γίνεται αντιληπτό από ακροατή/ακροάτρια	Υπονόημα που γίνεται έμμεσα αντιληπτό από ακροατή/ακροάτρια
– Σήμερα έχει ζέστη.	Επικοινωνείται το μήνυμα της υψηλής θερμοκρασίας	[Άνοιξες το παράθυρο!] [Σπαταλάς ενέργεια.]
– Είναι γιατρός, αλλά πολύ συμπαθής.	Το συγκεκριμένο πρόσωπο είναι πολύ συμπαθές στον/στην ομιλητή/ομιλήτρια	Είναι παράλογο να είναι κάποιος γιατρός και ταυτόχρονα να είναι και συμπαθής.
– Δικά σου είναι τα τετράδια;	Απλή ερώτηση ταυτοποίησης (ρητό νόημα)	Κάνει μια παρατήρηση, επειδή τα τετράδια είχαν βρεθεί παρατημένα κάπου ή μπορεί και να επιθυμεί να αγοράσει ο ίδιος ανάλογου τύπου τετράδια και για αυτό ζητά περισσότερες πληροφορίες.
– Θα ήθελα να αγοράσω δύο κρεμούλες.	Παραγγελία σε κατάσταση	Προσπαθεί να διασφαλίσει κλίμα φιλικό και χαλαρό.
– Χτύπησα ένα δάχτυλο.	Πληροφορία	Υπονοείται ότι ο/η ομιλητής/-τρια χτύπησε ένα δικό του/της δάχτυλο
– Η Μαρία θα συναντήσει έναν άνδρα.	Πληροφορία	Δεν θα συναντήσει τον άνδρα της ή έναν φίλο της αλλά κάποιον άγνωστο άνδρα

Η σημασία της πρότασης δηλαδή δεν είναι μια απλή άθροιση νοημάτων και σημασιών των λέξεων αλλά κάτι πολύ βαθύτερο. Για να γίνει σαφές το υπόρρητο νόημα πρέπει ο/η ακροατής/ακροάτρια να λάβει υπόψη του τόσο το **κειμενικό περιβάλλον**, τα συμφραζόμενα δηλαδή που προηγούνται ή/και που έπονται αλλά και τα στοιχεία και το είδος της επικοινωνιακής περιστάσης κάτω από το οποίο εκφωνείται το μήνυμα. **Ο/Η ομιλητής/-τρια, ο χρόνος, ο τόπος, η περίσταση, το θέμα, ο σκοπός της επικοινωνίας δίνουν στο μήνυμα άλλη σημασία.**

Το υπόρρητο νόημα μπορεί να κρύβεται και σε μορφολογικά στοιχεία. Μπορεί μια κατάληξη υποκοριστικού να μην δηλώνει μικρότερο μέγεθος, αλλά να υπονοεί άλλα στοιχεία (π.χ. προσπάθεια να επιτευχθεί οικειότητα μεταξύ των ομιλητών).

Λόγια που
είναι... πρά-
ξεις;

Λεκτικές πράξεις

Με τη γλώσσα δεν περιγράφουμε μόνο πράγματα αλλά κάνουμε πράξεις. Οι πράξεις που επιτελούνται με τα εκφωνήματα λέγονται γλωσσικές πράξεις και δηλώνουν την πρόθεση του/της ομιλητή/-τριας κατά την πράξη της εκφώνησης. Στην ουσία κάθε εκφώνημα είναι ένα είδος λεκτικής πράξης, που αναλύεται και προσδιορίζεται από τον επικοινωνιακό σκοπό του εκάστοτε ομιλητή, όπως για παράδειγμα η έκφραση ενός αιτήματος, μιας υπόσχεσης, μιας απειλής, διαταγής, ενός επαίνου κ.λ.π. Χρησιμοποιούμε τη γλώσσα για να:

- δώσουμε υποσχέσεις,
- ονομάσουμε κάτι,
- συγχαρούμε,
- συλλυπηθούμε,
- προειδοποιήσουμε,
- θέσουμε υποψηφιότητα,

κ.λπ.

Για παράδειγμα στη φράση:

— Ευχαριστώ για το ωραίο δώρο σου.

Ο ομιλητής χρησιμοποιεί μια γλωσσική έκφραση (ευχαριστώ) για να αναφερθεί στη λεκτική πράξη που εκφράζει (ευχαριστία). Στην ουσία κάθε εκφώνημα είναι ένα είδος λεκτικής πράξης. Ακόμη και στο απλό εκφώνημα *βρέχει* υπάρχει η λεκτική πράξη της δήλωσης της βροχής.

Είδη λεκτικών πράξεων

Οι λεκτικές πράξεις ανάλογα με το τι μήνυμα θέλουν να εκπέμψουν χωρίζονται στις παρακάτω κατηγορίες:

- **Βεβαιωτικές** / αποφαντικές ή δηλωτικές: με τις οποίες ο/η ομιλητής/ομιλήτρια δηλώνει, ισχυρίζεται και γενικά αναλαμβάνει την ευθύνη για την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης που εκφωνεί. Περιγράφουν μια κατάσταση πραγμάτων: δηλώσεις, ισχυρισμοί, συμπεράσματα, κ.λπ. Παραδείγματα βεβαιωτικών πράξεων: *Αυτό είναι ένα υπέροχο δώρο. Ο Γιάννης αγόρασε ένα ωραίο παλτό.*
- **Κατευθυντικές**: με τις οποίες ο/η ομιλητής/ομιλήτρια προσπαθεί να κατευθύνει (πείσει, ωθήσει) τον ακροατή να κάνει ή να μην κάνει κάτι. Παραδείγματα κατευθυντικών πράξεων: παρακλήσεις, παραγγελίες, προσκλήσεις, διαταγές, προτάσεις, κ.λπ. *Μπορείς να ανοίξεις την πόρτα; Έλα μέσα να σε δω. Φέρε μου το τετράδιό σου.*
- **Δεσμευτικές**: με τις οποίες ο/η ομιλητής/ομιλήτρια δεσμεύεται (αναλαμβάνει την υποχρέωση) να κάνει μελλοντικά κάτι. Παραδείγματα δεσμευτικών πράξεων: υποσχέσεις, απειλές, προσφορές, κ.λπ. *Θα σε πάω βόλτα το καλοκαίρι. Θα σε απολύσω, αν φέρεσαι έτσι. Θέλεις κάτι να παραγγείλεις;*
- **Εκφραστικές**: με τις οποίες ο/η ομιλητής/ομιλήτρια εκφράζει τα συναισθήματα και τη στάση του/της. Παραδείγματα εκφραστικών πράξεων: συγχαρητήρια, έπαινοι, συλλυπητήρια, απολογίες, παράπονα, κ.λπ. *Το δείπνο ήταν υπέροχο. Χαίρομαι πολύ για την επιτυχία σου. Μπράβο σου, Μαρία! Κρίμα που δε τα κατάφερες.*
- **Διακηρυκτικές**: είναι οι λεκτικές πράξεις που θεωρείται πως επιφέρουν μια συγκεκριμένη αλλαγή στην τάξη πραγμάτων στο περιβάλλον (τον κόσμο). Παραδείγματα διακηρυκτικών πράξεων: διορισμοί, βαπτίσεις, καταδίκες, απολύσεις, κ.λπ. *Σε διορίζουμε πρόεδρο. Προσλαμβάνεσαι! Καταδικάζεσαι σε πολυετή κάθειρξη.*

Προσλεκτική ισχύς

Η **προσλεκτική ισχύς** είναι το πιο σημαντικό στοιχείο των γλωσσικών πράξεων και δείχνει τι σημαίνει αυτό που λέμε, βασισμένο στην πρόθεση του/της ομιλητή/ομιλήτριας.

Είναι δυνατόν όμως ένα εκφώνημα να είναι πολύσημο και να δηλώνει πολλές λεκτικές πράξεις.

Εκφώνημα	Λεκτική πράξη	
– Θα τα πούμε σε λίγο	Υπόσχεση	(υπόσχομαι να τα πούμε σε λίγο)
	Προειδοποίηση	(προειδοποιώ ότι θα τα πούμε σε λίγο)
	Πρόβλεψη	(προβλέπω ότι θα τα πούμε σε λίγο).
– Κλείσε το παράθυρο! – Παράθυρο!!! – Μπάζει.	Επιθυμία, Προτροπή	(επιθυμώ να κλείσει το παράθυρο)

Η τελική ερμηνεία εξαρτάται από τον επιτονισμό, τις σχέσεις των συνομιλητών/ομιλητριών και τις περιστάσεις επικοινωνίας. Αν ο/η ομιλητής/-τρια αναγνωρίσει τη λεκτική πράξη του/της συνομιλητή/συνομιλήτριάς του/της η επικοινωνία είναι **επιτυχής**. Διαφορετικά οδηγούνται οι συνομιλητές/-τριες σε περίεργες επικοινωνιακές καταστάσεις. Για παράδειγμα, στον παρακάτω διάλογο υπάρχει αποτυχημένη επικοινωνία:

- Συγγνώμη. Ξέρετε πού είναι η βιβλιοθήκη της πόλης;
- Ναι ξέρω (και φεύγει).

Δείξη

Πολλές φορές στη μετάδοση των μηνυμάτων πρέπει να αναφερθούν η ταυτότητα των ομιλητών/-τριών (ποιος/-α είναι αυτός/-ή που επικοινωνεί το μήνυμα και ποιος/-α ή ποιοι/-ες είναι οι αποδέκτες/-τριες) καθώς και το χωροχρονικό περιεχόμενο (ο **τόπος** και ο **χρόνος** της εκφώνησης). Πρέπει στην επικοινωνία μας να ταυτοποιηθούν πρόσωπα, γεγονότα, καταστάσεις, διαδικασίες και δραστηριότητες. Το μήνυμα έτσι θα είναι σαφές. Η διαδικασία αυτή ονομάζεται **δείξη** και αποδεικνύει με τον πλέον προφανή τρόπο τη σχέση της γλώσσας με τον κόσμο. Η πιο βασική διάκριση μεταξύ των δεικτικών εκφράσεων είναι μεταξύ εκείνων που αναφέρονται σε κάτι που είναι «**κοντά** στον/στην ομιλητή/-τρια» (εγγύτητα) και εκείνων που είναι «**μακριά** από τον/την ομιλητή/-τρια» (απόσταση).

Στη φράση: *πάρτε το από εδώ και τοποθετήστε το εκεί* πρέπει να γίνει σαφές ποιοι/-ες είναι αυτοί/-ές που πρέπει να μετακινήσουν το αντικείμενο, ποιος είναι ο χώρος (το εδώ και το εκεί). Στη φράση *θα γυρίσω αύριο* πρέπει να προσδιοριστεί ο **χρόνος** (αύριο). Αν δεν προσδιοριστούν ακριβώς αυτές οι συντεταγμένες δεν είναι δυνατή η ερμηνεία του μηνύματος.

Βάσει αυτών των δεδομένων υπάρχουν τα παρακάτω είδη δείξης:

- **προσωπική** δείξη (σε σχέση με ομιλητή/-τρια και ακροατή/-τρια): προσωπικές αντωνυμίες, δεικτικές αντωνυμίες).

Δεικτικές
εκφράσεις

- **τοπική** δείξη (σε σχέση με τον τόπο της εκφώνησης): τοπικά επιρρήματα (εδώ, εκεί),
- **χρονική** δείξη (σε σχέση με το χρόνο της εκφώνησης): χρονικά επιρρήματα (τώρα, τότε),
- **κοινωνική** δείξη (σε σχέση με την κοινωνική απόσταση): πληθυντικός ευγενείας.

Οι ρηματικές καταλήξεις και οι προσωπικές αντωνυμίες χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν την **προσωπική δείξη** και να ταυτοποιήσουν τους συνομιλιακούς ρόλους. Με τη χρήση του α' προσώπου ο ομιλητής/-τρια δείχνει ότι έχει τον ρόλο του/της ομιλητή/-τριας και με τη χρήση του β' προσώπου ταυτοποιεί τον ρόλο του/της ακροατή/-τριας ή των ακροατών.

Η **τοπική δείξη** εκφράζεται με τα τοπικά επιρρήματα (εδώ, εκεί) και τις αντωνυμίες (αυτός, -ή, -ό και εκείνος, -η, -ο) και δηλώνουν τη θέση που βρίσκεται ο ομιλητής/-τρια (εδώ/αυτός: εγγύτητα) αλλά και τον χώρο που δε βρίσκεται ο ομιλητής/-τρια (εκεί/εκείνος: απόσταση). Τα ρήματα *πηγαίνω, έρχομαι, επιστρέφω και φέρνω*, μεταξύ άλλων, συμβάλλουν στην τοπική δείξη με το να συσχετίζουν την κίνηση που εκφράζουν με τη θέση του/της ομιλητή/-τριας ή του/της ακροατή/-τριας κατά την έναρξη ή τη λήξη της κίνησης. Δείχνουν ότι ο/η ομιλητής/-τρια δεν βρίσκεται στο σημείο του προορισμού του/της. Ακόμη, δείχνουν ότι ο/η ομιλητής/-τρια είναι στο σημείο εκκίνησης. Από την άλλη πλευρά, ρήματα όπως το «*έρχομαι*» και άλλα συνώνυμά του παραπέμπουν στο σημείο άφιξης, που βρίσκεται κοντά στον/στην ακροατή/-τρια.

Η **χρονική** δείξη δηλώνεται με επιρρήματα (*αύριο, χτες, τώρα, ύστερα, έπειτα, πριν*), με εμπρόθετα (*μετά από, πριν από*) επίθετα (*προηγούμενος, -η, -ο || επόμενος, -η, -ο*) που συνδυάζονται με ονοματικές φράσεις που δηλώνουν χρονικό διάστημα (*ημερών, μηνών, ετών, ημέρες της εβδομάδας, κ.λπ.*) και αντωνυμίες (*αυτός, -ή, -ό || εκείνος, -η, -ο*) που και αυτές συνδυάζονται με φράσεις που δηλώνουν χρονικό διάστημα. Και στη χρονική δείξη υπάρχει η διαφοροποίηση που γίνεται με βάση τη στιγμή της εκφώνησης του μηνύματος (βραχυπρόθεσμη ή μακροπρόθεσμη).

Στην **κοινωνική** δείξη με τη χρήση του πληθυντικού αριθμού ο/η ομιλητής/-τρια δείχνει την κοινωνική απόσταση που έχει με τον/την ακροατή/-τρια όπως και τη διάθεση να είναι ευγενής μαζί του/της.

Με τη δείξη δηλώνεται ο εγωκεντρικός ρόλος του/της ομιλητή/-τριας καθώς είναι το κεντρικό πρόσωπο που έχει και κεντρική κοινωνική θέση, εκφωνεί το μήνυμα στο κεντρικό χρονικό και τοπικό σημείο, καθώς ο χρόνος και ο τόπος που εκφωνείται το μήνυμα είναι αυτός που βρίσκεται ο/η ομιλητής/-τρια.

Πολλές φορές δεικτικές εκφράσεις χρησιμοποιούνται και για να εκφράσουν στοιχεία του περιεχόμενου που ελάχιστα έχουν σχέση με τον πραγματικό χρόνο ή χώρο. Στη φράση:

Τι κάνεις εδώ;

Το επίρρημα *εδώ* δε χρησιμοποιείται για να δηλώσει μόνο τη θέση του/της ομιλητή/-τριας αλλά και κάτι **ευρύτερο** (το ευρύτερο τοπικό πεδίο της πόλης, της χώρας που βρίσκεται ο/η ομιλητής/-τρια).

Είναι σαφές τέλος ότι δεν υπάρχει αυστηρή κατηγοριοποίηση στις δεικτικές εκφράσεις και άρα εκφράσεις που στην αρχή φαίνονται να δείχνουν **απόσταση**, μπορεί στην πράξη (ανάλογα με το πώς και πού λέγονται) να δείχνουν **οικειότητα** ή **κοντινή σχέση**. Στη φράση:

Τι κάνεις εκεί;

Το επίρρημα *εκεί* είναι προσδιορισμένο για να δηλώνει **απόσταση**. Είναι δυνατόν, όμως, σε ανάλογο περιεχόμενο να δηλώνει **εγγύτητα** (π.χ. όταν ο/η ομιλητής/-τρια βλέπει κάποιον/-α να πειράζει κάτι στο πρόσωπό του/της).

Όταν λέμε «*εδώ*» ή «*εκεί*», δεν δείχνουμε μόνο τόπο, αλλά ίσως και πόσο κοντά ή μακριά νιώθουμε κάτι. Οι ομιλητές/-τριες τείνουν να αντιμετωπίζουν τα αντικείμενα που είναι κοντινά στο φυσικό τους περιβάλλον ως ψυχολογικά κοντινά (προσιτά ή οικεία). Με άλλα λόγια η φυσική απόσταση μεταφράζεται σε ψυχολογική απόσταση. Επίσης, κάτι που είναι φυσικά μακρινό γενικά αντιμετωπίζεται ως ψυχολογικά μακρινό (π.χ. «*Εκείνος ο άνθρωπος εκεί*»).

Οι λέξεις που δηλώνουν δείξη δεν έχουν πάντα την ίδια σταθερή (σημασιολογική) σημασία. Πολλές φορές ο/η ίδιος/-α ο/η ομιλητής/-τρια τροποποιεί την αρχική σημασία της λέξης. Όταν ο/η ομιλητής/-τρια πει «*Δεν μου αρέσει εκείνο* (εκεί)» μπορεί δηλαδή να χρησιμοποιήσει την αντωνυμία *εκείνο* για να δηλώσει ότι αυτό, ενώ είναι κοντά του/της σε φυσική απόσταση, είναι μακριά του/της ψυχολογικά.

Δείξη

Αξιώματα επικοινωνίας

Η επικοινωνία (γραφτή ή προφορική) έχει στόχο τη μετάδοση ενός μηνύματος. Στην επικοινωνία ο/η ομιλητής/-τρια και ο/η ακροατής/-τρια εφαρμόζουν τη γενική αρχή ότι η συμβολή τους στην επικοινωνία πρέπει να είναι τέτοια, ώστε να είναι αποτελεσματική.

Οι βασικές αρχές (αξιώματα) που οφείλουν να ακολουθήσουν είναι τα παρακάτω:

- Το αξίωμα της **ποιότητας**, το οποίο αφορά την επιθυμία **μετάδοσης της αλήθειας** από τους επικοινωνούντες. Αυτό σημαίνει ότι ο/η ομιλητής/-τρια σε μια συζήτηση αναφέρει μόνο ό,τι πιστεύει ότι είναι σωστό και αληθές και ό,τι μπορεί να αποδείξει με επαρκή στοιχεία.
- Το αξίωμα της **ποσότητας**, το οποίο αφορά την **ποσότητα των στοιχείων** που μεταδίδονται από τους επικοινωνούντες, η οποία θα πρέπει να είναι επαρκής. Τόσο η υπερπληροφόρηση όσο και η ελλιπής πληροφορία μπορεί να καταστήσουν προβληματική την επικοινωνία και το μήνυμα να μη μεταδοθεί επειδή χάθηκε στον όγκο της πληροφορίας είτε επειδή δε στάλθηκε ευανάγνωστα και με πληρότητα από τον/την ομιλητή/-τρια. Βλέπουμε σαφώς την εμπλοκή του ανθρώπινου παράγοντα, εφόσον καλούμαστε να κρίνουμε τι θεωρείται επαρκής πληροφορία σε σχέση με το επικοινωνιακό πλαίσιο. Επιστρατεύουμε τη γνώση μας για τον κόσμο συνολικά.
- Το αξίωμα της **συνάφειας**, το οποίο αφορά τη **συνάφεια** του υπό συζήτηση θέματος με τον σκοπό της επικοινωνίας, τα οποία θα πρέπει να συνδέονται μεταξύ τους στενά. Τα εκφωνήματα που παράγονται πρέπει να είναι σχετικά και ανάλογα των στοιχείων που αναφέρονται.
- Το αξίωμα του **τρόπου**, το οποίο αφορά τη **σαφήνεια** του λόγου, τη συνοχή και συνεκτικότητα που πρέπει να έχουν μεταξύ τους τα νοήματα που μεταδίδουν οι επικοινωνούντες.

Παραβίαση
αξιώματος

Πολλές φορές όμως αυτές οι αρχές παραβιάζονται και πολλά είναι αυτά που δε λέγονται αλλά υπονοούνται εύκολα, άμεσα και, γενικά, χωρίς προβλήματα καθώς οι εμπειρίες που έχουν οι συνομιλούντες από το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο διευκολύνουν και διασφαλίζουν την προώθηση των μηνυμάτων. Για παράδειγμα σε μια κρύα ημέρα του χειμώνα είναι δυνατόν οι συνομιλούντες να παραβιάσουν την **ποιότητα** λέγοντας *σκάσαμε σήμερα από τη ζέστη* και σαφώς να περάσουν το υπονόημα ότι είναι αναγκαία η παροχή θέρμανσης. Αντίστοιχα και σε ένα διάλογο με δύο ερωτήματα μπορεί ο/η ομιλητής/-τρια να απαντήσει στο ένα από τα δύο και να παραβιάσει την **ποσότητα** αλλά να είναι σαφές ότι η μη απάντηση υπονοεί αρνητική απάντηση.

Παραβίαση
αξιώματος
ποιότητας

Παραβίαση του αξιώματος της **ποιότητας**:

[Μετά από ένα υπέροχο δείπνο]: *Πάλι νηστικοί μείναμε το βράδυ!*

Η παραβίαση αυτού του αξιώματος γίνεται συνειδητά επειδή ο/η ομιλητής/-τρια θέλει να δώσει μεγαλύτερη έμφαση στο πλούσιο δείπνο που του παρείχε ο/η συνομιλητής/-τρια. Η παραβίαση αυτής της αρχής, που αρχικά μοιάζει να είναι ηθικολογική, σχετίζεται με την ειρωνεία, τη μεταφορά και τα άλλα λεκτικά σχήματα.

Παραβίαση
αξιώματος
ποσότητας

Παραβίαση του αξιώματος της **ποσότητας**:

— Έμαθα ότι γύρισε ο Νίκος και έπιασε δουλειά.

— Ναι γύρισε.

Ο/Η πρώτος/η ομιλητής/-τρια έμμεσα ζητά την επιβεβαίωση δύο μηνυμάτων (*επιστροφή του Νίκου* και *εργασία του Νίκου*). Ο/Η δεύτερος/δεύτερη ομιλητής/ομιλήτρια επιβεβαιώνει μόνο το πρώτο μήνυμα και δεν δίνει επαρκείς πληροφορίες. Η απόκρυψη αυτή γίνεται συνειδητά για διάφορους λόγους (π.χ. *δεν δουλεύει ο Νίκος πλέον και θέλοντας να τον προστατεύσει από πιθανά σχόλια το αποκρύπτει*).

Παραβίαση
αξιώματος
συνάφειας

Παραβίαση του αξιώματος της **συνάφειας**:

— [σε μια διάλεξη σε ένα ιατρικό συνέδριο]: *Τελικά καλός είναι ο καιρός σήμερα.*

Ο/Η ομιλητής/-τρια φαίνεται να εκφωνεί ένα μήνυμα που δεν έχει καμία συνάφεια με τη θεματολογία της συζήτησης. Παρόλα αυτά με την παραβίαση του συγκεκριμένου αξιώματος προωθούνται μηνύματα (υπονοήματα) που είναι σαφή από του/τις ακροατές/ακροάτριες (π.χ. *ο/η ομιλητής/-τρια θέλει να κεντρίσει την προσοχή τους για κάτι που θα ακολουθήσει ή επιθυμεί να δείξει την ενόχλησή του/της για τη νωθρή συμμετοχή ή παρακολούθηση των ακροατών/ακροατριών κ.ά.*). Το χιούμορ εκμεταλλεύεται την προσδοκία της συνάφειας στη γλωσσική επικοινωνία, για να πετύχει έναν ξεχωριστό σκοπό — όπως να μας κάνει να γελάσουμε ή να μας εκπλήξει.

Παραβίαση
αξιώματος
τρόπου

Παραβίαση του αξιώματος του **τρόπου**:

— *Ζωγράφισα κάτι που μοιάζει αμυδρά με ανθρώπινο πορτρέτο.*

Η ασάφεια και αδιαφάνεια που διακρίνεται στην παραπάνω φράση (εκφώνημα) υποκρύπτει το έμμεσο (υπόρρητο) νόημα προστασίας της αυτό-εικόνας του/της δημιουργού από πιθανές αιτιάσεις και επικρίσεις για την καλλιτεχνική του/της δεινότητα.

Είναι σαφές ότι οι άνθρωποι δεν εκφωνούν ένα μήνυμα με σαφήνεια και καθαρότητα. Οι άνθρωποι δε λένε πάντοτε (ούτε καν τις περισσότερες φορές) αυτό που εννοούν. Οι ομιλητές/ομιλήτριες εννοούν πολύ περισσότερα απ' αυτά που πραγματικά λένε οι λέξεις που χρησιμοποιούν. Ενδέχεται να εννοούν κάτι πολύ διαφορετικό από αυτό που λένε οι λέξεις που χρησιμοποιούν ή ακόμη και εντελώς το αντίθετο.

The background of the page is an abstract, textured composition of thick brushstrokes. The colors are primarily various shades of blue and green, ranging from deep, dark tones to lighter, more vibrant hues. Interspersed among these are irregular, organic shapes of a pale yellow or cream color. The overall effect is one of dynamic movement and layered depth, reminiscent of a watercolor or oil painting that has been heavily worked with a brush.

8ο Κεφάλαιο

Πύκνωση Κειμένου

Στην πύκνωση/περίληψη κειμένου το περιεχόμενο του κειμένου αποδίδεται με σύντομο περιεχόμενο χωρίς να υπάρχει κανένα σχόλιο ή κριτική. Στην ουσία στην πύκνωση υπάρχει ενημέρωση του/της αναγνώστη/-τριας με λιτό και σαφή τρόπο για τα βασικά σημεία του κειμένου.

Σκοπός της πύκνωσης/περίληψης του κειμένου είναι:

1. η απόκτηση **αφαιρετικής ικανότητας** (σαφής διάκριση των αναγκαίων από τα περιττά στοιχεία), η απόκτηση **κριτικής σκέψης** των μαθητών/-τριών
2. η **διεισδυτική** και όχι η επιφανειακή **μελέτη** των κειμένων.

Οι βασικές στρατηγικές πύκνωσης/περίληψης είναι οι:

- η **απαλοιφή**.
- η **γενίκευση** και
- η **αναδιατύπωση**.

Είναι σημαντικό στην περίληψη/πύκνωση να υπάρχουν συχνά οι λεγόμενες μεταδιατυπώσεις, οι αναφορές δηλαδή που κάνει αυτός/-ή που γράφει την πύκνωση/περίληψη για να φανεί το βασικό πλαίσιο σκέψης του/της συγγραφέα του πρωτογενούς κειμένου:

Ο/Η συγγραφέας αναφέρει/υποστηρίζει/διατείνεται ότι.../ ξεκινά με.../ ελέγχει την ορθότητα μιας θέσης, προβληματίζεται, συμπεραίνει, απορρίπτει, αποκρούει, αναδεικνύει, αναρωτιέται καθώς και στον τρόπο οργάνωσης του κειμένου: πρώτα, αναφέρεται σε... Στη συνέχεια, γίνεται λόγος για... Τέλος, κλείνει με...

Προσέχουμε τα εξής:

- Στην περίληψη/πύκνωση ξεκινούμε με υποκείμενο τον/τη συγγραφέα και ακολουθεί το ρήμα που δηλώνει την πρόθεσή του/της ή την ενέργειά του/της (επισημαίνει, αναλύει, σκιαγραφεί, προβληματίζεται, αναρωτιέται, διατυπώνει τη θέση – άποψη, αιτιολογεί, κλείνει, ανακεφαλαιώνει, συμπληρώνει, επισημαίνει, περιγράφει, τονίζει, αναφέρει, καταλήγει, αναπτύσσει, θεωρεί, κρίνει, ισχυρίζεται, αποδοκιμάζει, διευκρινίζει, συμπεραίνει, υπαινίσσεται, ελέγχει την ορθότητα, προλογίζει, προσθέτει, εξετάζει διεξοδικά, εισηγείται, παρατηρεί, τεκμηριώνει, δηλώνει, συγκρίνει, προτείνει, μεταβαίνει, αποσαφηνίζει, προσθέτει, αντιτίθεται, πρεσβεύει, απευθύνεται, διακρίνει, ανακεφαλαιώνει, θίγει το θέμα, υπογραμμίζει).
- Στην περίληψη/πύκνωση χρησιμοποιούμε γ' πρόσωπο και κυρίως ενεργητική σύνταξη. Η παθητική σύνταξη χρησιμοποιείται όταν επικεντρωνόμαστε στο τι γίνεται στο κείμενο και όχι στο ποιος/α το κάνει.
- Προσέχουμε το κειμενικό είδος και ανάλογα δηλώνουμε την ιδιότητα του/της συγγραφέα (ο/η αρθρογράφος, ο/η δοκιμιογράφος, ο/η χρονογράφος). Σε περίπτωση που δεν είναι σαφές το κειμενικό είδος γράφουμε: ο/η συγγραφέας.
- Δεν κρίνουμε ούτε σχολιάζουμε θέσεις του/της συγγραφέα (θετικά ή αρνητικά) και απλώς παραθέτουμε την πορεία της σκέψης του/της.

- Δε μιμούμαστε το ύφος του κειμένου και δεν χρησιμοποιούμε φράσεις του κειμένου, παρά μόνο αν είναι απαραίτητο. Σε αυτή την περίπτωση χρησιμοποιούμε εισαγωγικά.
- Δεν αναφέρουμε τα παραδείγματα που υπάρχουν στο κείμενο. Παραθέτουμε τον σκοπό των επιχειρημάτων, π.χ. *μέσω παραδειγμάτων ο/η συγγραφέας φανερώνει...*
- Σε περίπτωση που μία παράγραφος επαναλαμβάνει τον ίδιο νοηματικό άξονα, τον παραλείπουμε.
- Εφόσον στο κείμενο υπάρχουν απόψεις άλλων, διευκρινίζουμε – εφόσον είναι αναγκαίο να ειπωθούν στην περίληψη – ότι δεν είναι του/της συγγραφέα.
- Δεν παραθέτουμε διαλόγους, παρά μόνο το νόημά τους, εφόσον κρίνουμε ότι είναι σημαντικό.
- Αν στον λόγο του/της συγγραφέα υπάρχει μεταφορικός, χιουμοριστικός ή ειρωνικός λόγος, αποδίδουμε το νόημα και όχι το χιούμορ, την ειρωνεία. Μπορούμε βέβαια να το δηλώσουμε, π.χ. *ο/η συγγραφέας με ειρωνικό ύφος καταγγέλλει ...*
- Δεν αναφέρουμε στην περίληψη/πύκνωση ονοματικούς προσδιορισμούς (π.χ. *η όμορφη πόλη: η πόλη*).
- Προσπαθούμε να αποδώσουμε με περιεκτικό όρο έννοιες οι οποίες είναι συναφείς (π.χ. *ΜΜΕ, φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας*).
- Συμπτύσσουμε δύο παραγράφους, στην περίπτωση που το νόημά τους είναι συναφές.
- Ο λόγος στην περίληψη/πύκνωση πρέπει να είναι συνεχής και να διασφαλίζεται η συνοχή και η αλληλουχία των νοημάτων με τη χρήση των κατάλληλων δεικτών λόγου.
- Αντικαθιστούμε δευτερεύουσες προτάσεις από μετοχές ή προθετικά σύνολα (*αν προσπαθήσουμε να ... **προσπαθώντας να ..., στην προσπάθειά να...***) και αντικατάσταση του προθετικού συνόλου με επίρρημα (... *Επιβλήθηκε με βιαιότητα ...**βία**...*).
- Αν το κείμενο έχει συγκεκριμένη ορολογία, αυτή ενσωματώνεται – στα βασικά της σημεία – και πάντα με σκοπό να παραχθεί ένα νέο κείμενο. Το ύφος του νέου κειμένου της περίληψης/πύκνωσης σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να είναι μίμηση του ύφους του/της συγγραφέα.
- Οι περιφράσεις αντικαθίστανται από μία λέξη (*καταβάλλει προσπάθεια ... **προσπαθεί***).

Στην περίληψη/πύκνωση τέλος πρέπει:

- να υπάρχει ισορροπία μεταξύ γενίκευσης και αφαίρεσης,
- να εξυπηρετείται ο στόχος της περίληψης (το **ποιος/α** γράφει, σε **ποιον/-α** απευθύνεται και για ποιο **σκοπό**, μπορεί να έχουμε επίπεδο λόγου οικείο, περισσότερο επίσημο κ.ο.κ.)

Πρέπει να τονιστεί ότι η περίληψη/πύκνωση ακολουθεί το σχέδιο οργάνωσης του κειμένου αναφοράς και δεν παραβιάζεται η σειρά διάταξης των θεματικών στοιχείων.

Η περίληψη/πύκνωση ανάλογα με την έκταση διακρίνεται σε **συνοπτική** και **εκτεταμένη**. Η συνοπτική περίληψη βασίζεται στο θεματικό κέντρο και στους πλαγιότιτλους των παραγράφων, ενώ η εκτεταμένη περίληψη εκτός του θεματικού κέντρου και των πλαγιότιτλων του κειμένου περιλαμβάνει και λεπτομέρειες.

Πορεία σύνταξης περίληψης¹ ή σύντομων σημειώσεων

ΠΡΟΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΣΤΑΔΙΟ

Στο **προσυγγραφικό** στάδιο εντοπίζουμε σε κάθε παράγραφο ή ευρύτερη θεματική ενότητα τα σημαντικά νοήματα και τα καταγράφουμε με τη μορφή σύντομων σημειώσεων. Στο στάδιο αυτό είναι σημαντικό να επικεντρωθεί η προσοχή στην κατανόηση των νοηματικών σχέσεων που υπάρχουν στο κείμενο. Αυτές οι σχέσεις, όπως η αιτιώδης σχέση (δηλαδή η σύνδεση αιτίου και αποτελέσματος), αποτελούν τη βάση για την ορθή διατύπωση και τη σαφήνεια του κειμένου. Επομένως, η αναγνώριση του τρόπου με τον οποίο οι ιδέες συνδέονται και αλληλοεπηρεάζονται είναι απαραίτητη για την αποτελεσματική συγγραφή του κειμένου.

ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΣΤΑΔΙΟ

Στην πρώτη περίοδο αναφέρεται το νοηματικό κέντρο που πραγματεύεται ολόκληρο το κείμενο. Επίσης, μπορούμε να δηλώσουμε το γραμματειακό είδος, τον/τη συγγραφέα, τον τίτλο του κειμένου: π.χ. *Ο/Η συγγραφέας/ αρθρογράφος του κειμένου αναφέρεται/ παρουσιάζει/τονίζει ...*

Στη συνέχεια -αφού διαβάσουμε πολύ προσεκτικά- παρουσιάζουμε το θεματικό κέντρο, τη συλλογιστική πορεία, το σκεπτικό του/της συγγραφέα της πρώτης παραγράφου ή της πρώτης θεματικής ενότητας.

Αμέσως μετά προχωρούμε στις επόμενες παραγράφους ή ενότητες χρησιμοποιώντας μία συνδετική λέξη ή μία φράση που αποκαλύπτει τη συνεκτικότητα μεταξύ των παραγράφων ή των ενότητων. Για παράδειγμα αν η νοηματική σχέση μεταξύ τους είναι αντιθετική, πρέπει να χρησιμοποιηθούν οι ανάλογες λέξεις ή φράσεις (π.χ. *αντίθετα, ο συγγραφέας αντιτίθεται...*). Παρατηρείται πολλές φορές κατάχρηση των δεικτών λόγου, στοιχείο που οδηγεί σε μια επιφανειακή σύνδεση και στην απώλεια της πραγματικής νοηματικής σχέσης (π.χ. **αίτιο-αποτέλεσμα** ή αν γίνεται **σύγκριση**...).

Με τη βοήθεια των πλαγιωτίτων συνοψίζουμε τα βασικά νοήματα των παραγράφων.

Το τελευταίο βήμα είναι ο μετασχηματισμός της τελικής παραγράφου (νοηματικής ενότητας) σε μια συνήθως περίοδο π.χ. *Κλείνοντας, ο/η συγγραφέας...*

ΜΕΤΑΣΥΓΓΡΑΦΙΚΟ ΣΤΑΔΙΟ

Στο τελικό μετασυγγραφικό στάδιο ελέγχουμε το κείμενο και επιφέρουμε τις όποιες διορθώσεις και προσθαφαιρέσεις, προκειμένου να εξυπηρετηθεί ο στόχος που έχουμε θέσει (η ενημέρωση του δέκτη) αλλά και να ανταποκριθούμε στο όριο λέξεων (αν έχει τεθεί).

1. Τα προτεινόμενα είναι ενδεικτικά και πρέπει να επισημανθεί ότι υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί τρόποι πύκνωσης του κειμένου.

Σημειώσεις

Σε κάθε κείμενο του γραπτού ή του προφορικού λόγου ο/η αναγνώστης/-τρια ή ο/η ακορατής/-τρια επιθυμεί να καταγράψει τα βασικά σημεία του. Είναι μια διαδικασία αφαιρετική στην οποία ο δέκτης της πληροφορίας προσπαθεί να καταγράψει την ουσιώδη και σημαντική πληροφορία και να παραλείψει την επουσιώδη. Η διαδικασία αυτή είναι απολύτως αναγκαία και χρήσιμη καθώς αποτελεί σημαντική μέθοδο αφομοίωσης και κατάκτησης της γνώσης αλλά και όξυνσης της κριτικής σκέψης του/της αναγνώστη/-τριας – ακροατή/-τριας. Οι σημειώσεις απαιτούν πλήρη κατανόηση του θέματος και αποτυπώνουν το βασικό νόημα κάθε παραγράφου ή ενότητας του κειμένου. Έτσι αν συγκεντρωθούν οι σημειώσεις από όλο το κείμενο θα έχουμε τα βασικά σημεία του κειμένου.

Στην καταγραφή των σημειώσεων κυριαρχεί ο υποκειμενικός παράγοντας τόσο ως προς τη μορφή τους όσο και ως προς το νόημα. Η ποικιλία αυτή φαίνεται από το γεγονός ότι κάποιος αποτυπώνει μια ενότητα καταγράφοντας τα βασικά σημεία με **φράσεις**, άλλος με **ελλειπτικό λόγο**, παραλείποντας άρθρα, συνδέσμους, αντωνυμίες, προθέσεις, ρήματα και γενικά παραλείποντας λέξεις που είναι λειτουργικές και εννοούνται εύκολα. Στις σημειώσεις κυριαρχεί η αριθμηση, οι συντομογραφίες ή άλλα σύμβολα και κάποιες φορές οι σημειώσεις έχουν και σχηματική μορφή (σχεδιάγραμμα). Πάντοτε όμως οι σημειώσεις έχουν προσωπικό χαρακτήρα και είναι χρήσιμες και απολύτως λειτουργικές μόνο για αυτόν που τις δημιουργήσει.

Οι σημειώσεις αποτυπώνουν το νοηματικό κέντρο της παραγράφου. Αυτό εντοπίζεται στη θεματική περίοδο ή – όταν δεν υπάρχει – στις λεπτομέρειες. Είναι καλό στις σημειώσεις να μην αποτυπώνεται μόνο το νόημα της παραγράφου αλλά και οι λέξεις ή φράσεις που συμβάλλουν στη διάρθρωσή του. Με τις λέξεις /φράσεις αυτές, μαζί με την οργάνωση του κειμένου, αναδεικνύεται και η συλλογιστική πορεία του/της συγγραφέα. Οι δείκτες λόγου είναι μεταβατικές – συνδετικές λέξεις, οι οποίες ενώνουν νοήματα στο πλαίσιο:

1. μιας περιόδου,
2. μιας παραγράφου,
3. περισσότερων παραγράφων.

Απαλοιφή

Στην απαλοιφή, που είναι και η πιο σημαντική πύκνωση ενός κειμένου, παραλείπονται οι περισσότεροι ή λιγότεροι αναγκαίες για την κατανόηση πληροφορίες π.χ. *ένας πολυσύχναστος και γεμάτος θόρυβο αυτοκινητόδρομος: ένας αυτοκινητόδρομος* (είναι σαφές ότι ο αυτοκινητόδρομος είναι και πολυσύχναστος και πολύβουος) || *μια πόλη γεμάτη πολιτισμό και φυσικές ομορφιές: μια πόλη* (δεν είναι αυτονόητο ότι κάθε πόλη θα έχει πολιτιστικά στοιχεία και φυσικές ομορφιές)

Στοχευμένη περίληψη

Πολλές φορές ζητείται η σύνθεση της περίληψης ενός μέρους του κειμένου (**στοχευμένη** ή **επιλεκτική** περίληψη). Αυτό το είδος περίληψης απαιτεί την παρουσίαση ορισμένων μόνο πληροφοριών που ζητούνται από το αρχικό κείμενο. Αυτό που πρέπει να γίνει είναι:

- Να εντοπιστούν τα συγκεκριμένα σημεία – χωρία του κειμένου που πρέπει να γίνει συνοπτική απόδοση.
- Να γίνει η απόδοση αυτών των σημείων στο όριο των λέξεων που έχει προσδιοριστεί.

Σε αυτή την περίπτωση η στοχευμένη ή επιλεκτική περίληψη έχει τα χαρακτηριστικά της πληροφοριακής περίληψης.

Αναλυτικότερα χρησιμοποιεί:

- πλάγιο λόγο και μεταδιατυπώσεις
- γ' ρηματικό πρόσωπο
- ύφος ανάλογο

Απλή πύκνωση

Στην περίπτωση της απλής πύκνωσης, μας ζητείται η περίληψη όλου ή ενός τμήματος του κειμένου, την οποία θα εντάξουμε σε μια ομαδική εργασία, σε μια έκθεση ιδεών κ.λπ. Συνθέτουμε την περίληψη, χωρίς να κάνουμε καμία αναφορά στον/στη συγγραφέα ή στο κείμενο (*Ο συγγραφέας αναφέρεται σε..., το κείμενο εστιάζει στο ζήτημα...*). Διαβάζουμε απλώς τις παραγράφους και γράφουμε τις σημαντικότερες ιδέες.

Πύκνωση (Στρατηγικές)

Μια αρκετά συχνή στρατηγική της πύκνωσης είναι η **γενίκευση**. Στη γενίκευση, στοιχεία του κειμένου αντικαθίστανται από υπερώνυμα (από συγγενή – σημασιολογικά - στοιχεία που περικλείουν σε ευρύτερη κατηγορία τη σημασία του περιεχομένου του κειμένου): π.χ. *Οι νέοι δεν επιθυμούν να προχωρούν στη ζωή τους με τη συστηματική προετοιμασία, την υπομονή και τη σωφροσύνη που τους δίνει κάθε στιγμή το σχολείο: Οι νέοι απορρίπτουν τα παραδοσιακά, διαχρονικά εφόδια του εκπαιδευτικού συστήματος.*

Αναδιατύπωση

Τεχνικές
πύκνωσης

Με την **αναδιατύπωση** γράφεται εκ νέου μέρος του κειμένου με άλλη προσέγγιση: η ρηματική φράση μεταγράφεται σε ονοματική ή και το αντίστροφο, μια ρηματική φράση που είναι εκτεταμένη γίνεται πιο συνοπτική, ενώνονται προτάσεις ή περίοδοι με συνδετικές λέξεις ή φράσεις με αποφυγή επαναγραφής κοινών λέξεων ή φράσεων: π.χ. η κοινωνία συνειδητοποιεί ότι η βία εξαπλώνεται με 'παράλογο' τρόπο ακόμη και σε χώρες με συνοχή και ασφάλεια: **η κοινωνία: παρατηρεί την εξάπλωση της βίας και σε χώρες που αυτοπροσδιορίζονται ως ασφαλείς. || υπάρχει αύξηση: αυξάνεται ||** Τι διαβάζει η ελληνική «ιντελιγκέντσια»; Με ποια κριτήρια διαμορφώνει στάση και γνώμη; Πώς πληροφορείται και με ποιους μηχανισμούς περνάει την πληροφόρηση αυτή στα ευρύτερα στρώματα του λαού; Είναι κυριολεκτικά εξωφρενικό μέσα σε αυτήν την πλημμυρίδα των Ελλήνων διπλωματούχων και πτυχιούχων να εμφανίζουμε αυτούς τους χαμηλότερους δείκτες σε σχέση με τις άλλες προηγμένες χώρες της Ευρώπης (Β. Φίλιας, Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις): **Αναρωτιέται για τον τρόπο διαμόρφωσης κρίσης και πληροφόρησης των Ελλήνων, οι οποίοι αυτοπροσδιορίζονται ως 'διανοούμενοι'.** Στο συγκεκριμένο χωρίο ενημερώνεται ο/η αναγνώστης/αναγνώστρια για την ειρωνεία που διακρίνεται στη λέξη 'ιντελιγκέντσια'.

Στις παρακάτω φράσεις ένας τρόπος σύνοψης είναι η ονοματοποίηση, η οποία μπορεί να γίνει ως εξής:

1. Πρέπει να επιλέγουμε προσεκτικά...
Η προσεκτική επιλογή είναι απαραίτητη.
2. Οι νέοι στρέφονται στα ναρκωτικά...
Η στροφή των νέων στα ναρκωτικά...
3. Οι αντιρρήσεις που εκφράζονται από τους ειδικούς...
Οι εκφραζόμενες από τους ειδικούς αντιρρήσεις...
4. Όταν υιοθετούνται ιδέες άκριτα...
Με την άκριτη υιοθέτηση ιδεών...
5. Είναι δεδομένο ότι παρουσιάζεται βία σήμερα στους αθλητικούς χώρους.
Η παρουσία βίας σήμερα στους αθλητικούς χώρους είναι δεδομένη.
6. Τα Μ.Μ.Ε. πρέπει να σέβονται τον άνθρωπο.
Είναι αναγκαίος ο σεβασμός του ανθρώπου από τα Μ.Μ.Ε.
7. Όταν απουσιάζει το ενδιαφέρον από την πλευρά της πολιτείας...
Με την απουσία ενδιαφέροντος από την πλευρά της πολιτείας.
8. Όταν υποτιμώνται ορισμένες εργασίες, υποτιμώνται και οι άνθρωποι που τις κάνουν.
Η υποτίμηση ορισμένων εργασιών σημαίνει και ανάλογη υποτίμηση των ανθρώπων που τις ασκούν.
9. Αν χρησιμοποιηθεί σωστά η μηχανή, δε θα υποδουλώνεται άνθρωπος σ' αυτήν.
Με τη σωστή χρήση της μηχανής δε θα υποδουλώνεται ο άνθρωπος σ' αυτήν.
10. Ότι η παιδεία συμβάλλει στην ολοκλήρωση του ατόμου είναι βέβαιο.
Η συμβολή της παιδείας στην ολοκλήρωση του ατόμου είναι βέβαιη.
11. Οι αποφάσεις που έχουν παρθεί στη νεανική ηλικία έχουν μεγάλη σημασία.
Οι ειλημμένες στη νεανική ηλικία αποφάσεις είναι καθοριστικής σημασίας...
12. Επιβάλλεται να λυθεί αυτό το πρόβλημα άμεσα, για να μη δημιουργηθούν νέα, εντονότερα.

Το γλωσσάρι
της πύκνω-
σης

Η άμεση επίλυση αυτού του προβλήματος είναι απαραίτητη για την αποφυγή δημιουργίας νέων πιο έντονων.

13. Για να αποφύγουμε να οξυνθεί το πρόβλημα, πρέπει να φροντίσουμε να δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας.

Για την αποφυγή όξυνσης του προβλήματος επιβάλλεται η μέριμνα για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

Άλλα παραδείγματα αναδιατύπωσης κειμένου:

ΚΕΙΜΕΝΟ 1

(απόσπασμα: **Claire Brisset - Le Monde Diplomatique**)

Πόσα είναι σήμερα τα εργαζόμενα παιδιά στον κόσμο; Οι ειδικοί του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας και της UNICEF κάνουν λόγο για ένα συνολικό αριθμό 250 εκατομμυρίων παιδιών που υφίστανται εκμετάλλευση, αριθμός τρομακτικός, που μαρτυρά μια ισχυρή επιδείνωση της κατάστασης τα τελευταία 20 χρόνια, μια αύξηση που η δημογραφία από μόνη της δεν μπορεί να εξηγήσει. Η έλλειψη κανονισμών και οι ισχυροί μηχανισμοί διάβρωσης του δικαστικού και πολιτισμικού συστήματος προστασίας των παιδιών βρίσκονται εδώ σε πλήρη δράση και εξηγούν αυτή την εξέλιξη. Η πλειονότητα των παιδιών που υφίστανται εκμετάλλευση ζουν σε χώρες του Τρίτου Κόσμου και τα μισά απ' αυτά στην Ασία. Μόνο στην Ινδία ο αριθμός τους ανέρχεται σε περισσότερα από πενήντα εκατομμύρια. Στην Αφρική είναι ακόμα περισσότερα, σε αναλογία, εφόσον το ένα στα τρία παιδιά εργάζεται, ενώ το ποσοστό αυτό για την Ασία είναι ένα στα τέσσερα και για τη Λατινική Αμερική ένα στα πέντε.

ΑΝΑΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΥ

Η συγγραφέας παραθέτει στοιχεία για την αύξηση της παιδικής εκμετάλλευσης κυρίως στις χώρες του τρίτου κόσμου και επιρρίπτει την ευθύνη στο αλλοιωμένο δικαστικό και πολιτιστικό σύστημα.

Αξίζει να επισημανθεί ότι, όταν στο κείμενο υπάρχουν στατιστικά στοιχεία, η αναδιατύπωση μπορεί να γίνει με τη φράση **παραθέτει στοιχεία**. Επιπλέον, με τη χρήση του ρήματος **επιρρίπτει την ευθύνη** παρουσιάζεται η βασική οπτική του συγγραφέα που αφορά στο βασικό αίτιο της αύξησης της νεανικής βίας.

ΚΕΙΜΕΝΟ 2

(απόσπασμα: **Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος - Αιτήματα από τη Σύγχρονη Παιδεία**)

Σήμερα είναι ολωσδιόλου διαφορετικά τα πράγματα. Και πρέπει, αν θέλουμε να οδηγήσουμε σωστά τους νέους, να τους μάθουμε πως θα είναι υποχρεωμένοι να ζήσουν μέσα σ' ένα εξαιρετικά κινητό σύμπαν. Οι παλιότεροι μπορεί να αισθανθούν την επιτάχυνση του ιστορικού γίνεσθαι, συγκρίνοντας τα νιάτα τους με την ωριμότητά τους. Οι νέοι αυτή την επιτάχυνση την αισθάνονται σαν αθεράπευτη και ασταμάτητη ανησυχία. Δεν έχουν καμιά εγγύηση για το μέλλον, που το προβλέπουν γεμάτο κινδύνους. Και γι' αυτό επιθυμούν ν' αποκτήσουν χωρίς αργοπορία όσα πράγματα θεωρούν αξιόλογα. Πέρασε πια ο καιρός της μακριάς υπομονής, της συστηματικής προετοιμασίας και της σωφροσύνης. Εκείνο που ήταν βέβαιο άλλοτε δεν είναι πια βέβαιο τώρα. Κι ενώ άλλοτε μπορούσαμε να στηρίζουμε την παιδεία μας στην παράδοση, τώρα η παράδοση αποδείχνεται ολοένα και περισσότερο ανίκανη να καλύψει την έκταση των παιδευτικών αναγκών. Χρειάζεται, λοιπόν, κάποιος μετασχηματισμός. Κι ανάμεσα στ' άλλα ο μετασχηματισμός αυτός

πρέπει να βασισθεί στην περιοδική και συχνή μετεκπαίδευση. Όποιος σπουδάζει μια επιστήμη είναι ανάγκη να νιώσει πως περισσότερο από κάθε άλλη φορά θα είναι αναγκασμένος να τη σπουδάζει παντοτινά, ν' ανανεώνει τις γνώσεις του, να συμπληρώνει τα κενά που έχει αφήσει η πρώτη του μαθητεία ή τα κενά που σχηματίζονται στο αναμεταξύ από την άρση δεδομένων, που έπαυσαν πια να ισχύουν. Έτσι, θα δημιουργηθεί ένας καινούριος τύπος ανθρώπου.

ΑΝΑΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΥ

Ο συγγραφέας επισημαίνει την ανάγκη προσαρμογής των νέων στη μεταβαλλόμενη κοινωνική πραγματικότητα, η οποία βιώνεται διαφορετικά από τις δύο γενιές. Παρατηρεί ότι οι νέοι απορρίπτουν τα παραδοσιακά εφόδια της υπομονής, προετοιμασίας και σωφροσύνης και επιθυμούν την ανάγκη της δια βίου μάθησης, προκειμένου να δημιουργηθεί ο νέος άνθρωπος.

Σε μεγάλες παραγράφους η αναδιτύπωση του κειμένου γίνεται τμηματικά και ανά περίοδο. Μπορούν, όμως, να συγχωνευθούν δύο ή περισσότερες περίοδοι. Στο συγκεκριμένο κείμενο είναι σαφές ότι κάποια σημεία του παρουσιάζονται αναλυτικά και κάποια όχι. Πιο συγκεκριμένα, τα εφόδια της υπομονής, της προετοιμασίας και της σωφροσύνης είναι αναγκαία για τον/την αναγνώστη/-τρια και παρουσιάζονται αναλυτικά, ενώ οι ενήλικες και οι νέοι αποτελούν τις δύο γενιές που βιώνουν διαφορετικά τις αλλαγές στη νέα κοινωνική πραγματικότητα (συνοπτική προσέγγιση).

ΚΕΙΜΕΝΟ 3

(απόσπασμα: Έρικ Φρομ, «Πειθαρχία και Ελευθερία»)

«[...] Ο *homo consumens* [άνθρωπος – καταναλωτής] είναι ο άνθρωπος που έχει για βασικό στόχο όχι να κατέχει πράγματα, αλλά να καταναλώνει όλο και περισσότερα, εξισορροπώντας έτσι το εσωτερικό του κενό, την παθητικότητα, τη μοναξιά και το άγχος του. Σε μια κοινωνία που χαρακτηρίζεται από το γιγαντισμό των επιχειρήσεων και των βιομηχανιών, από τις κυβερνητικές και εργασιακές γραφειοκρατίες, το άτομο που δεν ελέγχει σε τίποτε τα πλαίσια της εργασίας του, νιώθει ανίσχυρο, απομονωμένο, βαριεστημένο και γεμάτο άγχος. Ταυτόχρονα, η ανάγκη του κέρδους από τις μεγάλες καταναλωτικές βιομηχανίες, μέσα από τη διαφήμιση, τον μεταβάλλει σ' έναν αχόρταγο άνθρωπο, ένα αιώνιο βυζαντινικό βρέφος που θέλει να καταναλώνει όλο και περισσότερο και για το οποίο τα πάντα γίνονται αντικείμενο κατανάλωσης – τα τσιγάρα, το ποτό, το σεξ, ο κινηματογράφος, η τηλεόραση, τα ταξίδια, ακόμα και η μόρφωση, τα βιβλία, οι διαλέξεις. Νέες τεχνητές ανάγκες δημιουργούνται και τα ανθρώπινα γούστα χειραγωγούνται. (Ο χαρακτήρας του *homo consumens*, στις πιο ακραίες μορφές του είναι ένα γνωστό ψυχολογικό φαινόμενο. Το συναντάμε σε πολλές περιπτώσεις καταθλιπτικών ή αγχωτικών ατόμων που καταφεύγουν στο υπερβολικό φαγητό και τα υπερβολικά ψώνια ή τον αλκοολισμό για να εξισορροπήσουν την κρυφή τους κατάθλιψη ή το άγχος). Το πάθος της κατανάλωσης, μια ακραία μορφή αυτού που ο Φρόυντ ονόμασε «στοματικό – δεχτικό χαρακτήρα», έχει αρχίσει να γίνεται η κύρια ψυχική δύναμη στη σημερινή βιομηχανική κοινωνία. Ο *homo consumens* ζει με την ψευδαίσθηση της ευτυχίας ενώ, ασυνείδητα υποφέρει από ανία και παθητικότητα. Όσο μεγαλύτερη ισχύ αποκτάει πάνω στις μηχανές, τόσο ανίσχυρος γίνεται σαν άνθρωπος· όσο περισσότερο καταναλώνει, τόσο περισσότερο γίνεται σκλάβος των αυξανόμενων αναγκών που δημιουργεί και χειρίζεται το βιομηχανικό σύστημα. Μπερδεύει την έξαψη και τον εντυπωσιασμό με τη χαρά και την ευτυχία, την υλική άνεση με τη ζωντάνια· η ικανοποίηση της απληστίας γίνεται το νόημα της ζωής, και η επιδίωξή της, η νέα θρησκεία. Η ελευθερία στην κατανάλωση γίνεται η ουσία της ανθρώπινης ελευθερίας.

ΑΝΑΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΥ

Ο συγγραφέας σκιαγραφεί την προσωπικότητα του ανθρώπου καταναλωτή. Πρόκειται για τύπο που επιδιώκει την κατανάλωση για να καλύψει τις ψυχοσυναισθηματικές του ανάγκες. Ζει σε μια καταναλωτική και βιομηχανική κοινωνία της οποίας είναι θύμα και η οποία μέσα από τη διαφήμιση τον μετατρέπει σε άπληστο άνθρωπο σε όλα τα επίπεδα. Ο τύπος αυτός μελετάται από την επιστήμη της ψυχολογίας, όπως επιβεβαιώνει και ο Φρόυντ. Στην πραγματικότητα ζει μια ψευδαίσθηση ευτυχίας καθώς την ταυτίζει με την κατανάλωση, με αποτέλεσμα να χάνει την πραγματική του ελευθερία.

Όταν το κείμενο αναφέρεται σε χαρακτηριστικά ενός ανθρώπου, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε το ρήμα (σκιαγραφεί την προσωπικότητα). Στο συγκεκριμένο κείμενο απαιτείται προσοχή και πρέπει πάντα να αναφέρεται η περίληψη στον άνθρωπο αυτό (ζει, μελετάται, βιώνει). Όταν στο κείμενο υπάρχει αναφορά σε πνευματικούς ανθρώπους – επιστήμονες, η αναδιατύπωση μπορεί να γίνει χρησιμοποιώντας τον ρηματικό τύπο (όπως επιβεβαιώνει και ο ... [όνομα αυθεντίας]). Τέλος, στις τελευταίες περιόδους του κειμένου η αναδιατύπωση μπορεί να γίνει με τη χρήση της ονοματικής φράσης (ψευδαίσθηση ευτυχίας) καθώς και με την ταύτισή της με την κατανάλωση η οποία στην ουσία είναι απώλεια της πραγματικής ελευθερίας.

ΚΕΙΜΕΝΟ 4

(απόσπασμα: **Σταύρος Αρναουτάκης, «άρωμα γυναίκας ... σε όλο τον κόσμο»**)

Η 8η Μαρτίου είναι παγκοσμίως μια μέρα με ... άρωμα γυναίκας. Είναι ημέρα μνήμης των αγώνων των γυναικών, ημέρα αποτίμησης των κατακτήσεων και αφετηρία νέων στόχων για την ουσιαστική κατοχύρωση της ισότητας των φύλων. Η ένταξη των γυναικών στην πολιτική, οικονομική, επαγγελματική και κοινωνική δραστηριότητα, με ίσα δικαιώματα, υποχρεώσεις και ευκαιρίες με τους άνδρες υπήρξε πάντα το ζητούμενο. Σήμερα αποτελεί πλέον κατάκτηση των γυναικών και προτεραιότητα για την Ευρωπαϊκή Ένωση.

ΑΝΑΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΥ

Ο συγγραφέας με αφορμή την παγκόσμια ημέρα γυναίκας κάνει ιστορική αναδρομή στους αγώνες των γυναικών για ισότητα και επισημαίνει την ανάγκη ταύτισης του ρόλου των δύο φύλων σε όλα τα επίπεδα.

Οι παγκόσμιες ημέρες ή ένα γεγονός είναι η αφορμή για να εκφράσει ο συγγραφέας τη σκέψη ή τον προβληματισμό του. Το γεγονός αυτό πρέπει να αναφερθεί αρχικά στην περίληψη. Τέλος, στην αναφορά του συγγραφέα για τις δραστηριότητες των γυναικών (πολιτική, οικονομική, επαγγελματική, κοινωνική) η αναδιατύπωση μπορεί να γίνει με τη χρήση της ονοματικής φράσης (όλα τα επίπεδα).

ΚΕΙΜΕΝΟ 5

(απόσπασμα: **Γιάννης Πανούσης, «ΑΝ-ΑΠΕΙΡΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ»**)

Γεννηθήκαμε, γαλουχηθήκαμε και μεγαλώσαμε ακούγοντας ότι πηγή εξουσίας είναι ο λαός και ότι η δημοκρατική αρχή, δηλαδή το τεκμήριο αρμοδιότητας υπέρ του λαού, καλύπτει και κατοχυρώνει καλύτερα από κάθε άλλο σύστημα την ελευθερία και την ισότητα των πολιτών.

Όλη αυτή τη χρονιά παρακολουθούμε «πολιτικά» γεγονότα που μοιάζει να βγαίνουν από το καπέλο ενός όχι ιδιαίτερα διασκεδαστικού ταχυδακτυλουργού. (Πέπη Ρηγοπούλου, Κουρέλια εξουσίας).

Κι όμως, σήμερα, η παγκοσμιοποίηση αγορών και τεχνολογιών, η διάβρωση του Έθνους – Κράτους, οι διαψεύσεις και οι πολλαπλές διακινδυνεύσεις επιχειρούν να μας πείσουν ότι υπάρχει μια άλλη εκδοχή, μικρο – μακρο – μετα – δημοκρατική: αυτή της ψηφιακής δημοκρατίας.

ΑΝΑΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΥ

Ο συγγραφέας ορίζει τη δημοκρατία ως το πολίτευμα που διασφαλίζει την ελεύθερη και ισότιμη εξουσία του λαού. Στη συνέχεια επικρίνει μια νέα μορφή δημοκρατίας, την ψηφιακή, η οποία εμφανίζεται ως πολλά υποσχόμενη.

Στην πρώτη παράγραφο υπάρχει ένας λανθάνων ορισμός της δημοκρατίας. Σε μια τέτοια περίπτωση πρέπει να επισημανθούν τα βασικά στοιχεία του ορισμού που στην προκειμένη περίπτωση είναι η ελεύθερη και ισότιμη εξουσία του λαού. Η επόμενη παράγραφος έχει μια εικόνα και μια αλληγορική περιγραφή που αναφέρεται στην 3η παράγραφο που είναι η ψηφιακή δημοκρατία. Στην περίληψη πρέπει να συνδεθούν αυτές οι δύο παράγραφοι και να αποκαλυφθεί το έμμεσο μήνυμα που είναι το γεγονός ότι εμφανίζεται ως η πολλά υποσχόμενη που είναι ανάλογη με τις πράξεις ενός ταχυδακτυλουργού. Το στοιχείο που συνδέει τις δύο παραγράφους είναι η χρήση των εισαγωγικών στην ονομαστική φράση 'πολιτικά' γεγονότα, που δηλώνει ειρωνεία ως προς την αξιοπιστία των πράξεων που απορρέουν από την ψηφιακή δημοκρατία.

ΚΕΙΜΕΝΟ 6

(απόσπασμα: **Άρθρο, συντομευμένο και διασκευασμένο: Ελευθεροτυπία, 17/4/2009**)

Πολλές επιστημονικές μελέτες επικεντρώνονται στα νευρολογικά αίτια αυτής της εξαιρετικά βίαιης συμπεριφοράς των ανηλίκων ή των νεαρών ατόμων, ενώ κάποιες άλλες στη δραματική επίδραση των πολύ διαδεδομένων αντικαταθλιπτικών φαρμακευτικών ουσιών.

Έχει όμως κανείς τη δυσάρεστη εντύπωση ότι αυτές οι μεμονωμένες έρευνες βλέπουν συχνά το δέντρο αλλά, δυστυχώς, χάνουν το δάσος. Για παράδειγμα, ένας αποφασιστικός κοινωνικός παράγοντας είναι η μεγάλη διάδοση των όπλων και η εξαιρετικά εύκολη πρόσβαση των νέων σε αυτά, κυρίως στις ΗΠΑ αλλά και στην Ευρώπη (κυρίως μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης).

ΑΝΑΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΥ

Ο συγγραφέας παρουσιάζει ως δευτερεύοντα αίτια για τη νεανική βία τη χρήση φαρμακευτικών ουσιών και την ευκολία πρόσβασης στα όπλα που κυριαρχεί σε κάποιες χώρες.

Στην περίληψη αποκαλύπτεται η ουσία της μεταφορικής φράσης 'βλέπουν συχνά το δέντρο αλλά, δυστυχώς, χάνουν το δάσος' με τη φράση 'δευτερεύοντα αίτια'. Κατά τα άλλα προβάλλονται τα άλλα αίτια που είναι η χρήση φαρμακευτικών ουσιών και η ευκολία πρόσβασης στα όπλα.

Βάζουμε στη
σειρά

Δομικά στοιχεία παραγράφου

Κάθε κείμενο είναι γραμμένο σε παραγράφους προκειμένου να είναι σωστά δομημένο και να έχει πρόλογο, κυρίως μέρος και επίλογο. Η παράγραφος αποτελεί ένα αυτοτελές ενιαίο κείμενο που συνδέεται απόλυτα με το υπόλοιπο κείμενο. Σκοπός της παραγράφου είναι να μεταδώσει επαρκείς πληροφορίες και να πληροφορήσει τον/την αναγνώστη/-τρια για μια πτυχή του θέματος που παρουσιάζει.

Η δομή της είναι η ακόλουθη:

- **Θεματική πρόταση – περίοδος:** Στη θεματική περίοδο δηλώνεται το θέμα, η κεντρική ιδέα, το νοηματικό κέντρο που θα αναπτυχθεί στην υπόλοιπη παράγραφο.

Βοηθά τον/την αναγνώστη/-τρια στην παρακολούθηση του γραπτού και τον προϊδεάζει για τους βασικούς άξονες και θέσεις του/της συγγραφέα. Η θέση της μέσα στην παράγραφο μπορεί να είναι η οποιαδήποτε. Η θεματική περίοδος κυρίως βρίσκεται στην αρχή της παραγράφου για να δηλώσει σαφώς το θέμα της. Υπάρχουν και περιπτώσεις που βρίσκεται στη μέση της παραγράφου, όταν κάποιες σκέψεις οδηγούν σε αυτή, και στη συνέχεια ακολουθεί η επεξήγησή της. Τέλος, σπανιότερα η θεματική περίοδος τοποθετείται στο τέλος της παραγράφου. Τότε, έχουμε ταύτιση της θεματικής περιόδου με την περίοδο κατακλείδα.

- **Λεπτομέρειες:** Οι λεπτομέρειες αποτελούν το βασικότερο στοιχείο της παραγράφου και αναλύουν τη θεματική πρόταση – περίοδο. Στο τμήμα αυτό, ο/η συγγραφέας παρουσιάζει και αναλύει τις σκέψεις, τις προτάσεις, τους προβληματισμούς του/της, όπως και τις επισημάνσεις του/της. Είναι αυτό το μέρος της παραγράφου στο οποίο θα πρέπει να εξασφαλιστεί η επάρκεια των στοιχείων, για να τεκμηριωθεί νοηματικά και λογικά η θεματική της περιόδου. Οι λεπτομέρειες διακρίνονται σε **βασικές** και **βοηθητικές**. Οι βασικές λεπτομέρειες αναλύουν τη βασική, κατευθυντήρια ιδέα της παραγράφου και την καθιστούν πιο σαφή στον/στην αναγνώστη/-τρια. Οι βοηθητικές λειτουργούν υποστηρικτικά και επικουρούν τις βασικές λεπτομέρειες, που έχουν άμεση σχέση με τις λεπτομέρειες και έμμεση με τη θεματική.
- **Κατακλείδα:** Η ανάγκη να καταλήξουμε σε κάποιο συμπέρασμα μας οδηγεί στην περίοδο κατακλείδα. Δεν είναι απαραίτητο να υπάρχει η κατακλείδα σε μία παράγραφο και στην ουσία ανακεφαλαιώνει και παρουσιάζει τα συμπεράσματα, το βασικό νόημα του κειμένου. Συχνά η κατακλείδα μιας παραγράφου μπορεί να αποτελέσει την εισαγωγή της επόμενης.

Στην ουσία η δομή της παραγράφου είναι αντίστοιχη με τη δομή ενός κειμένου. Η θεματική πρόταση – περίοδος αντιστοιχεί με τον πρόλογο ενός κειμένου, οι λεπτομέρειες με το κυρίως θέμα και η κατακλείδα με τον επίλογο.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Σωτηρίου, Δ. (1987). *Το Ξυπόλητο Τάγμα* [οπισθόφυλλο]. Εκδόσεις Κέδρος.

Το 1941, η Ελλάδα βρίσκεται υπό γερμανική κατοχή. Η πείνα και η φτώχεια βασανίζουν τους κατοίκους, και η αντίσταση αρχίζει να παίρνει οργανωμένη μορφή. Ανάμεσα σε αυτούς που αγωνίζονται για την ελευθερία είναι και η Μαρία, μια νέα κοπέλα που αποφασίζει να συμμετέχει στην αντίσταση. Η Μαρία δεν είναι απλά μια αγωνίστρια, αλλά η φωνή της αδικίας, η εκπρόσωπος της ανάγκης για ελευθερία και δικαιοσύνη. Μέσα από τη δράση της, η συγγραφέας αναδεικνύει τις ανθρώπινες αξίες και την ανάγκη για αντίσταση απέναντι στην καταπίεση.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

1. Συμπύκνωσε το κείμενο σε 20-30 λέξεις, περιλαμβάνοντας τα κύρια σημεία:
 - Την ιστορική περίοδο
 - Την κεντρική ηρωίδα (Μαρία)
 - Την δράση της και το νόημα που έχει για την κοινωνία
2. Ποιες είναι οι κεντρικές αξίες που αναδεικνύονται στο κείμενο; (Απάντησε σε 3-4 προτάσεις.)
3. Δώσε έναν τίτλο στο κείμενο που να εκφράζει την ουσία του σε 4-5 λέξεις. Προσπάθησε να είναι όσο το δυνατόν πιο ελκυστικός.

Παράγραφος

Βιβλιογραφία

- Adam, J.-M. (1992). *Les textes: Types et Prototypes*. Armand Colin.
- Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Harvard University Press.
- Biber, D. (1988). *Variation Across Speech and Writing*. Cambridge University Press.
- Browning, R. (2004). *Η ελληνική γλώσσα: Μεσαιωνική και νέα* (μτφρ. Μ. Κονόμη). Παπαδήμας.
- Halliday, M., & Hasan, R. (1989). *Language, Context and Text: Aspects of Language in a Social Semiotic Perspective*. Oxford University Press.
- Holton, D., Macridge, P., & Φιλιππάκη-Warburton E. (2012). *Γραμματική της ελληνικής Γλώσσας*. Πατάκης.
- Horrocks, G. (2020). *Greek: A History of the Language and its Speakers* (2η έκδ.). Routledge.
- Saeed, J. (2017). *Σημασιολογία* (μτφρ. Ε. Δημέλα, επιμ. Γ. Ξυδόπουλος). Πατάκης.
- Tomlinson, C.-A. (2014). *Πώς να διαφοροποιήσουμε τη διδασκαλία σε τάξεις μεικτής ικανότητας* (μτφρ. Ε. Κορρέ). Γρηγόρης.
- Walton, D. (2014). *Αρχές κριτικής επιχειρηματολογίας* (μτφρ. Κ. Σαραντίδης). Gutenberg.
- Αρχάκης, Α., & Κονδύλη, Μ. (2002). *Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*. Νήσος.
- Βαλιαντή, Σ., & Νεοφύτου, Λ. (2017). *Διαφοροποιημένη διδασκαλία*. Πεδίο.
- Γεωργακοπούλου, Α., & Γούτσος, Δ. (2001). *Κείμενο και επικοινωνία*. Ελληνικά Γράμματα.
- Γούτσος, Δ. (2020). *Γλώσσα: Κείμενο, ποικιλία, σύστημα* (2η έκδ.). Κριτική.
- Γούτσος, Δ. (x.x.). Ψηφίδες για την Ελληνική Γλώσσα. *Νέα Ελληνικά. Αφήγηση*. Ανακτήθηκε 9 Μαΐου 2025, από https://www.greek-language.gr/digitalResources/modern_greek/tools/lexica/glossology_edu/lemma.html?id=168.
- Γούτσος, Δ. (x.x.). Ψηφίδες για την Ελληνική Γλώσσα. *Νέα Ελληνικά. Επιχειρηματολογία*. Ανακτήθηκε 9 Μαΐου 2025, από https://www.greek-language.gr/digitalResources/modern_greek/tools/lexica/glossology_edu/lemma.html?id=174&ur=3.
- Γούτσος, Δ. (x.x.). Ψηφίδες για την Ελληνική Γλώσσα. *Νέα Ελληνικά. Περιγραφή*. Ανακτήθηκε 9 Μαΐου 2025, από https://www.greek-language.gr/digitalResources/modern_greek/tools/lexica/glossology_edu/lemma.html?id=186.
- Γούτσος, Δ., & Φραγκάκη, Γ. (2015). *Εισαγωγή στη γλωσσολογία σωμάτων κειμένων*. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
- Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. (2021). *Νέα προγράμματα σπουδών για τη Γλώσσα*. ΙΕΠ.
- Κανάκης, Κ. (2007). *Εισαγωγή στην πραγματολογία: Γνωστικές και κοινωνικές όψεις της γλωσσικής χρήσης*. Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Κλαίρης, Χ., & Μπαμπινιώτης, Γ. (2005). *Γραμματική της Νέας Ελληνικής: Δομολειτουργική - επικοινωνιακή*. Ελληνικά Γράμματα.
- Μιχάλης, Α. (2020). *Γλωσσική διδασκαλία και πρακτικές γραμματισμού στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση*. Gutenberg.
- Μπαμπινιώτης Γ. (2017). *Συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας*. Κέντρο Λεξικολογίας.

- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. (2011). *Προγράμματα Σπουδών για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής Γλώσσας & της Λογοτεχνίας*. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Σπανός, Γ., & Μιχάλης, Α. (2012). *Η νεοελληνική γλώσσα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση*. Κριτική.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Συμπληρωματικό Υλικό διδασκτικής προσέγγισης

.....

Για κάθε λόγο υπάρχει ο... αντίλογος

Έγινε ο κόσμος μας περισσότερο βίαιος;

Δενδρική ανάλυση: Άσκηση

ΜοντέλοToulmin

Οδηγός: Διαφοροποιημένη διδασκαλία

Διαφοροποίηση Επικοινωνιακού Μηνύματος στα Μέσα της Επικοινωνίας

ΚΛΙΤΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

ΟΝΟΜΑΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ								
	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ				ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			
	Ονομαστική	Γενική	Αιτιατική	Κλητική	Ονομαστική	Γενική	Αιτιατική	Κλητική
ΑΡΘΡΑ								
Αρσενικό	ο	του	τον	-	οι	των	τους	-
Θηλυκό	η	της	τη(ν)	-	οι	των	τις	-
Ουδέτερο	το	του	το	-	τα	των	τα	-

ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ								
Αρσενικά								
	ΕΝΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ				ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ			
αρσ. σε -ας ισο- σύλλ.	ο κανόνας	του κανόνα	τον κανόνα	κανόνα	οι κανόνες	των κανόνων	τους κανόνες	κανόνες
	ο μήνας	του μήνα	τον μήνα	μήνα	οι μήνες	των μηνών	τους μήνες	μήνες
	ο κήρυκας	του κήρυκα	τον κήρυκα	κήρυκα	οι κήρυκες	των κηρύκων	τους κήρυκες	κήρυκες
αρσ. σε -άς ανι- σοσύλλ.	ο αμαξάς	του αμαξά	τον αμαξά	αμαξά	οι αμαξάδες	των αμαξά- δων	τους αμα- ξάδες	αμαξάδες
αρσ. σε -ης ισο- σύλλ.	ο πολίτης	του πολίτη	τον πολίτη	πολίτη	οι πολίτες	των πολιτών	τους πολίτες	πολίτες
αρσ. σε -ής ισο- σύλλ.	ο μαθητής	του μαθητή	τον μαθητή	μαθητή	οι μαθητές	των μαθητών	τους μαθητές	μαθητές
αρσ. σε -τής με διπλό πληθ.	ο βουτηχτής	του βουτη- χτή	τον βουτηχτή	βουτηχτή	οι βουτηχτές βουτηχτάδες	των βουτη- χτών βουτηχτάδων	τους βουτη- χτές βουτηχτάδες	βουτηχτές βουτηχτάδες
αρσ. σε -ής ανι- σοσύλλ.	ο βιολιτζής	του βιολιτζή	τον βιολιτζή	βιολιτζή	οι βιολιτζή- δες	των βιολιτζή- δων	τους βιολι- τζήδες	βιολιτζήδες
αρσ. σε -ης ανι- σοσύλλ.	ο τσοπάνης	του τσοπάνη	τον τσοπάνη	τσοπάνη	οι τσοπάνη- δες	των τσοπά- νηδων	τους τσοπά- νηδες	τσοπάνηδες
	ο φούρνα- ρης	του φούρ- ναρη	τον φούρ- ναρη	φούρναρη	οι φουρνά- ρηδες	των φουρνά- ρηδων	τους φουρ- νάρηδες	φουρνάρη- δες
αρσ. σε -ές ανισσύλλ.	ο λεκές	του λεκέ	τον λεκέ	λεκέ	οι λεκέδες	των λεκέδων	τους λεκέδες	λεκέδες
αρσ. σε -ούς ανισσύλλ.	ο παππούς	του παππού	τον παππού	παππού	οι παππού- δες	των παππού- δων	τους παπ- πούδες	παππούδες
αρσ. σε -ός ισο- σύλλ.	ο καιρός	του καιρού	τον καιρό	καιρέ	οι καιροί	των καιρών	τους καιρούς	καιροί
αρσ. σε -ος ισο- σύλλ.	ο τόπος	του τόπου	τον τόπο	τόπε	οι τόποι	των τόπων	τους τόπους	τόποι
	ο ανήφορος	του ανήφο- ρου	τον ανήφορο	ανήφορε	οι ανήφοροι	των ανήφο- ρων	τους ανήφο- ρους	ανήφοροι
	ο έμπορος	του εμπόρου	τον έμπορο	έμπορε	οι έμποροι	των εμπόρων	τους εμπό- ρους	έμποροι
αρσ. σε -έας ιδιόκλιτα	ο κουρέας	του κουρέα	τον κουρέα	κουρέα	οι κουρείς	των κουρέων	τους κουρείς	κουρείς

Θηλυκά								
θηλ. σε -ά ισο- σύλλ.	η αγκαλιά	της αγκαλιάς	την αγκαλιά	αγκαλιά	οι αγκαλιές	των αγκα- λιών	τις αγκαλιές	αγκαλιές
θηλ. σε -α ισο- σύλλ.	η πένα	της πένας	την πένα	πένα	οι πένες	των πενών	τις πένες	πένες
	η μέλισσα	της μέλισσας	τη μέλισσα	μέλισσα	οι μέλισσες	των μελισ- σών	τις μέλισσες	μέλισσες
	η ακτίνα	της ακτίνας	την ακτίνα	ακτίνα	οι ακτίνες	των ακτίνων	τις ακτίνες	ακτίνες
	η αθλιότητα	της αθλιότη- τας	την αθλιό- τητα	αθλιότητα	οι αθλιό- τητες	των αθλιο- τήτων	τις αθλιό- τητες	αθλιότητες
θηλ. σε -ά ισο- σύλλ.	η γιαγιά	της γιαγιάς	τη γιαγιά	γιαγιά	οι γιαγιάδες	των γιαγιά- δων	τις γιαγιάδες	γιαγιάδες
θηλ. σε -ή ισο- σύλλ.	η τιμή	της τιμής	την τιμή	τιμή	οι τιμές	των τιμών	τις τιμές	τιμές
θηλ. σε -η ισο- σύλλ.	η γνώμη	της γνώμης	τη γνώμη	γνώμη	οι γνώμες	των γνωμών	τις γνώμες	γνώμες
	η ζάχαρη	της ζάχαρης	τη ζάχαρη	ζάχαρη	οι ζάχαρες	-	τις ζάχαρες	ζάχαρες
θηλ. σε -η αρ- χαιοκλ.	η φύση	της φύσης φύσεως	τη φύση	φύση	οι φύσεις	των φύσεων	τις φύσεις	φύσεις
	η αίτηση	της αίτησης αιτήσεως	την αίτηση	αίτηση	οι αιτήσεις	των αιτή- σεων	τις αιτήσεις	αιτήσεις
θηλ. σε -ος αρ- χαιοκλ.	η διάλεκτος	της διαλέ- κτου	τη διάλεκτο	(διάλεκτο)	οι διάλεκτοι (διάλεκτες)	των διαλέ- κτων	τις διαλέ- κτους (διάλεκτες)	διάλεκτοι
θηλ. σε -ού ανι- σοσύλλ.	η μαϊμού	της μαϊμούς	τη μαϊμού	μαϊμού	οι μαϊμούδες	των μαϊμού- δων	τις μαϊμού- δες	μαϊμούδες

Ουδέτερα								
Ουδ. σε -ό ισο- σύλλ.	το γλυκό	του γλυκού	το γλυκό	γλυκό	τα γλυκά	των γλυκών	τα γλυκά	γλυκά
Ουδ. σε -ο ισο- σύλλ.	το φρούτο	του φρούτου	το φρούτο	φρούτο	τα φρούτα	των φρού- των	τα φρούτα	φρούτα
	το σίδερο	του σίδηρου	το σίδερο	σίδηρο	τα σίδηρα	των σίδηρων	τα σίδηρα	σίδηρα
	το θέατρο	του θεάτρου	το θέατρο	θέατρο	τα θέατρα	των θεάτρων	τα θέατρα	θέατρα
Ουδ. σε -ί ισο- σύλλ.	το αυτί	του αυτιού	το αυτί	αυτί	τα αυτιά	των αυτιών	τα αυτιά	αυτιά
Ουδ. σε -ι ισο- σύλλ.	το αμπέλι	του αμπε- λιού	το αμπέλι	αμπέλι	τα αμπέλια	των αμπε- λιών	τα αμπέλια	αμπέλια
Ουδ. σε -ος ισο- σύλλ.	το βάθος	του βάθους	το βάθος	βάθος	τα βάθη	των βαθών	τα βάθη	βάθη
	το έλεος	του ελέους	το έλεος	έλεος	τα ελέη	των ελεών	τα ελέη	ελέη
Ουδ. σε -μα ανι- σοσύλλ.	το αίμα	του αίματος	το αίμα	αίμα	τα αίματα	των αιμάτων	τα αίματα	αίματα
	το άγαλμα	του αγάλ- ματος	το άγαλμα	άγαλμα	τα αγάλματα	των αγαλμά- των	τα αγάλματα	αγάλματα
ουδ. σε -ιμο ανι- σοσύλλ.	το ράψιμο	του ραψί- ματος	το ράψιμο	ράψιμο	τα ραψίματα	των ραψιμά- των	τα ραψίματα	ραψίματα
Ουδ. σε -ας ανι- σοσύλλ.	το τέρας	του τέρατος	το τέρας	τέρας	τα τέρατα	των τεράτων	τα τέρατα	τέρατα
Ουδ. σε -ως ανι- σοσύλλ.	το φως	του φωτός	το φως	φως	τα φώτα	των φώτων	τα φώτα	φώτα
Ουδ. σε -ον ιδιό- κλιτα	το ον	του όντος	το ον	ον	τα όντα	των όντων	τα όντα	όντα
	το μέλλον	του μέλλο- ντος	το μέλλον	μέλλον	τα μέλλοντα	των μελλό- ντων	τα μέλλοντα	μέλλοντα

Ουδέτερα								
Ουδ. σε -αν ιδιόκλιτα	το παν	του παντός	το παν	παν	τα πάντα	των πάντων	τα πάντα	πάντα
Ουδ. σε -έν ιδιόκλιτα	το μηδέν	του μηδενός	το μηδέν	μηδέν				
Ουδ. σε -εν ιδιόκλιτα	το φωνήεν	του φωνήεντος	το φωνήεν	φωνήεν	τα φωνήεντα	των φωνήεντων	τα φωνήεντα	φωνήεντα
Ουδ. σε -ύ ιδιόκλιτα	το οξύ	του οξέος	το οξύ	οξύ	τα οξέα	των οξέων	τα οξέα	οξέα
Ουδ. σε -υ ιδιόκλιτα	το δόρυ	του δόρατος	το δόρυ	δόρυ	τα δόρατα	των δοράτων	τα δόρατα	δόρατα

ΕΠΙΘΕΤΑ								
Επίθ. σε -ός, -ή, -ό	ο ξηρός η ξηρή το ξηρό	του ξηρού της ξηρής του ξηρού	τον ξηρό την ξηρή το ξηρό	ξηρέ ξηρή ξηρό	οι ξηροί οι ξηρές τα ξηρά	των ξηρών των ξηρών των ξηρών	τους ξηρούς τις ξηρές τα ξηρά	ξηροί ξηρές ξηρά
Επίθ. σε -ος, -η, -ο	ο άβαφος η άβαφη το άβαφο	του άβαφου της άβαφης του άβαφου	τον άβαφο την άβαφη το άβαφο	άβαφε άβαφη άβαφο	οι άβαφοι οι άβαφες τα άβαφα	των άβαφων των άβαφων των άβαφων	τους άβαφους τις άβαφες τα άβαφα	άβαφοι άβαφες άβαφα
Επίθ. σε -ος, -α, -ο	ο νέος η νέα το νέο	του νέου της νέας του νέου	τον νέο τη νέα το νέο	νέε νέα νέο	οι νέοι οι νέες τα νέα	των νέων των νέων των νέων	τους νέους τις νέες τα νέα	νέοι νέες νέα
Επίθ. σε -ος, -ια, -ο	ο νότιος η νότια το νότιο	του νότιου της νότιας του νότιου	τον νότιο τη νότια το νότιο	νότιε νότια νότιο	οι νότιοι οι νότιες τα νότια	των νότιων των νότιων των νότιων	τους νότιους τις νότιες τα νότια	νότιοι νότιες νότια
Επίθ. σε -ός, -ιά, -ό	ο γλυκός η γλυκιά το γλυκό	του γλυκού της γλυκιάς του γλυκού	τον γλυκό τη γλυκιά το γλυκό	γλυκέ γλυκιά γλυκό	οι γλυκοί οι γλυκιές τα γλυκά	των γλυκών των γλυκών των γλυκών	τους γλυκούς τις γλυκιές τα γλυκά	γλυκοί γλυκιές γλυκά
Επίθ. σε -ύς, -ιά, -ύ	ο βαρύς η βαριά το βαρύ	του βαριού της βαριάς του βαριού	τον βαρύ τη βαριά το βαρύ	βαρύ βαριά βαρύ	οι βαριοί οι βαριές τα βαριά	των βαριών των βαριών των βαριών	τους βαριούς τις βαριές τα βαριά	βαριοί βαριές βαριά
Επίθ. σε -ής, -ιά, -ί	ο σταχτής η σταχτιά το σταχτί	του σταχτιού της σταχτιάς του σταχτιού	τον σταχτή τη σταχτιά το σταχτί	σταχτή σταχτιά σταχτί	οι σταχτιοί οι σταχτιές τα σταχτιά	των σταχτιών των σταχτιών των σταχτιών	τους σταχτιούς τις σταχτιές τα σταχτιά	σταχτιοί σταχτιές σταχτιά
Επίθ. σε -ης, -α, -ικο	ο γκρινιάρης η γκρινιάρη το γκρινιάρικο	του γκρινιάρη της γκρινιάρης του γκρινιάρη	τον γκρινιάρη τη γκρινιάρη το γκρινιάρη	γκρινιάρη γκρινιάρη γκρινιάρη	οι γκρινιάρηδες οι γκρινιάρηδες τα γκρινιάρηδες	των γκρινιάρηδων των γκρινιάρηδων των γκρινιάρηδων	τους γκρινιάρηδες τις γκρινιάρηδες τα γκρινιάρηδες	γκρινιάρηδες γκρινιάρηδες γκρινιάρηδες
Επίθ. σε -ής, -ής, -ές	ο διεθνής η διεθνής το διεθνές	του διεθνούς της διεθνούς του διεθνούς	τον διεθνή τη διεθνή το διεθνές	διεθνή(ς) διεθνής διεθνές	οι διεθνείς οι διεθνείς τα διεθνή	των διεθνών των διεθνών των διεθνών	τους διεθνείς τις διεθνείς τα διεθνή	διεθνείς διεθνείς διεθνή

ΕΠΙΘΕΤΑ								
Επίθ. σε -ος, -ος & -η, -ο	ο διάδικος η διάδικη το διάδικο	του διαδίκου διαδίκου της διαδίκου διάδικης του διαδίκου διάδικου	το διάδικο τη διάδικο διάδικη το διάδικο	διάδικε διάδικη διάδικο	οι διάδικοι οι διάδικοι οι διάδικες τα διάδικα	των διαδίκων διάδίκων των διαδί- κων των διαδίκων διάδίκων	τους διαδίκους διάδικους τις διαδί- κους διάδικες τα διάδικα	διάδικοι διάδικοι διάδικες διάδικα
Επίθετο πολύς, πολλή, πολύ	ο πολύς η πολλή το πολύ	της πολλής	τον πολύ την πολλή το πολύ		οι πολλοί οι πολλές τα πολλά	των πολλών των πολλών των πολλών	τους πολλούς τις πολλές τα πολλά	(πολλοί) (πολλές) (πολλά)

ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΑ					
ένας μία ένα	ενός μίας, μιας ενός	ένα(ν) μία, μια ένα			
			τρεις τρεις τρία	τριών τριών τριών	τρεις τρεις τρία
			τέσσερις τέσσερις τέσσερα	τεσσάρων τεσσάρων τεσσάρων	τέσσερις τέσσερις τέσσερα

ΑΝΤΩΝΥΜΙΕΣ							
εγώ	εμένα, μου	εμένα, με		εμείς	εμάς, μας	εμάς, μας	
εσύ	εσένα, σου	εσένα, σε	εσύ	εσείς	εσάς, σας	εσάς, σας	εσείς
αυτός, τος	αυτού, του	αυτόν, τον		αυτοί, τοι	αυτών, των	αυτούς, τους	
αυτή, τη	αυτής, της	αυτή(ν), τη(ν)		αυτές, τες	αυτών, των	αυτές, τες, τις	
αυτό, το	αυτού, του	αυτό, το		αυτά, τα	αυτών, των	αυτά, τα	

ΡΗΜΑΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ							
		είμαι					
ενεστ.	ορ. / υπ.	είμαι	είσαι	είναι	είμαστε	είστε	είναι
	μτχ.	όντας					
πρτ.	οριστ.	ήμουν	ήσουν	ήταν	ήμαστε & ήμασταν	ήσαστε & ήσασταν	ήταν
μέλλ.	οριστ.	θα είμαι	θα είσαι	θα είναι	θα είμαστε	θα είστε & θα είσαστε	θα είναι
		έχω					
ενεστ.	ορ. / υπ.	έχω	έχεις	έχει	έχουμε	έχετε	έχουν
	μτχ.	έχοντας					
πρτ.	οριστ.	είχα	είχες	είχε	είχαμε	είχατε	είχαν
μέλλ.	οριστ.	θα έχω	θα έχεις	θα έχει	θα έχουμε	θα έχετε	θα έχουν
		βάφω					
ενεστ.	ορ. / υπ.	βάφω	βάφεις	βάφει	βάφουμε	βάφετε	βάφουν(ε)
	προστ.		βάφε			βάφετε	
	μτχ.	βάφοντας					
πρτ.	οριστ.	έβαφα	έβαφες	έβαφε	έβαφαμε	έβαφατε	έβαφαν βάφανε

ΡΗΜΑΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ							
αόρ.	οριστ.	έβαψα	έβαψες	έβαψε	βάψαμε	βάψατε	έβαψαν βάψανε
	υποτ.	βάψω	βάψεις	βάψει	βάψουμε	βάψτε βάψετε	βάψουν
	προστ.		βάψε			βάψτε	
εξακολ. μέλλ.		θα βάφω	θα βάφεις	θα βάφει	θα βάφουμε	θα βάφετε	θα βάφουν
συνοπτ. μέλλ.		θα βάψω	θα βάψεις	θα βάψει	θα βάψουμε	θα βάψετε	θα βάψουν
πρκ.	ορ. / υπ.	έχω βάψει	έχεις βάψει	έχει βάψει	έχουμε βάψει	έχετε βάψει	έχουν βάψει
υπερσ.		είχα βάψει	είχες βάψει	είχε βάψει	είχαμε βάψει	είχατε βάψει	είχαν βάψει
μέλλ. συ- ντελ.		θα έχω βάψει	θα έχεις βάψει	θα έχει βάψει	θα έχουμε βάψει	θα έχετε βάψει	θα έχουν βάψει
βάφομαι							
ενεστ.	ορ. / υπ.	βάφομαι	βάφεσαι	βάφεται	βαφόμαστε	βάφεστε	βάφονται
	προστ.		(βάφου)			(βάφεστε)	
πρτ.	οριστ.	βαφόμεν	βαφόσουν	βαφόταν	βαφόμεσταν	βαφόσασταν, -αστε	βάφονταν
αόρ.	οριστ.	βάφτηκα	βάφτηκες	βάφτηκε	βαφτήκαμε	βαφτήκατε	βάφτηκαν
	υποτ.	βαφτώ	βαφτείς	βαφτεί	βαφτούμε	βαφτείτε	βαφτούν
	προστ.		βάψου			βαφτείτε	
εξακολουθ. μέλλ.		θα βάφομαι	θα βάφεσαι	θα βάφεται	θα βαφόμαστε	θα βάφεστε	θα βάφονται
συνοπτ. μέλλ.		θα βαφτώ	θα βαφτείς	θα βαφτεί	θα βαφτούμε	θα βαφτείτε	θα βαφτούν
πρκ.	ορ. / υπ.	έχω βαφτεί (ή είμαι βαμμέ- νος)	έχεις βαφτεί	έχει βαφτεί	έχουμε βαφτεί	έχετε βαφτεί	έχουν βαφτεί
	μτχ.	βαμμένος, -η, -ο					
υπερσ.		είχα βαφτεί (ή ήμουν βαμμέ- νος)	είχες βαφτεί	είχε βαφτεί	είχαμε βαφτεί	είχατε βαφτεί	είχαν βαφτεί
μέλλ. συ- ντελ.		θα έχω βαφτεί (ή θα είμαι βαμμένος)	θα έχεις βαφτεί	θα έχει βαφτεί	θα έχουμε βαφτεί	θα έχετε βαφτεί	θα έχουν βαφτεί
δηλώνω							
ενεστ.	ορ. / υπ.	δηλώνω	δηλώνεις	δηλώνει	δηλώνουμε	δηλώνετε	δηλώνουν
	προστ.		δήλωνε			δηλώνετε	
	μτχ.	δηλώνοντας					
πρτ.	οριστ.	δήλωνα	δήλωνες	δήλωνε	δηλώναμε	δηλώνατε	δήλωναν
αόρ.	οριστ.	δήλωσα	δήλωσες	δήλωσε	δηλώσαμε	δηλώσατε	δήλωσαν
	υποτ.	δηλώσω	δηλώσεις	δηλώσει	δηλώσουμε	δηλώσετε	δηλώσουν
	προστ.		δήλωσε			δηλώστε	
εξακολ. μέλλ.		θα δηλώνω	θα δηλώνεις	θα δηλώνει	θα δηλώνουμε	θα δηλώνετε	θα δηλώνουν
συνοπτ. μέλλ.		θα δηλώσω	θα δηλώσεις	θα δηλώσει	θα δηλώσουμε	θα δηλώσετε	θα δηλώσουν

ΡΗΜΑΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ							
ηρκ.	ορ. / υπ.	έχω δηλώσει (ή έχω δηλω- μένο)	έχεις δηλώσει	έχει δηλώσει	έχουμε δη- λώσει	έχετε δηλώσει	έχουν δηλώσει
υπερ.		είχα δηλώσει (ή είχα δηλω- μένο)	είχες δηλώσει	είχε δηλώσει	είχαμε δη- λώσει	είχατε δηλώ- σει	είχαν δηλώσει
μέλλ. συ- ντελ.		θα έχω δηλώ- σει (ή θα έχω δηλωμένο)	θα έχεις δηλώσει	θα έχει δη- λώσει	θα έχουμε δηλώσει	θα έχετε δηλώσει	θα έχουν δηλώσει
δηλώνομαι							
ενεστ.	ορ. / υπ.	δηλώνομαι	δηλώνεσαι	δηλώνεται	δηλώνομαστε	δηλώνετε	δηλώνονται
	προστ.					(δηλώνεστε)	
ηρτ.	οριστ.	δηλωνόμουν	δηλωνόσουν	δηλωνόταν	δηλωνόμα- σταν, -αστε	δηλωνόσα- σταν, -αστε	δηλωνόνταν
αόρ.	οριστ.	δηλώθηκα	δηλώθηκες	δηλώθηκε	δηλωθήκαμε	δηλωθήκατε	δηλώθηκαν
	υποτ.	δηλωθώ	δηλωθείς	δηλωθεί	δηλωθούμε	δηλωθείτε	δηλωθούν
	προστ.		δηλώσου			δηλωθείτε	
εξακολ. μέλλ.		θα δηλώνομαι	θα δηλώνεσαι	θα δηλώνεται	θα δηλωνό- μαστε	θα δηλώνετε	θα δηλώνονται
συνοπτ. μέλλ.		θα δηλωθώ	θα δηλωθείς	θα δηλωθεί	θα δηλωθούμε	θα δηλωθείτε	θα δηλωθούν
ηρκ.	ορ. / υπ.	έχω δηλωθεί (ή είμαι δηλω- μένος)	έχεις δηλωθεί	έχει δηλωθεί	έχουμε δη- λωθεί	έχετε δηλωθεί	έχουν δηλωθεί
	μτχ.	δηλωμένος, -η, -ο					
υπερσ.		είχα δηλωθεί (ή ήμουν δηλωμένος)	είχες δηλωθεί	είχε δηλωθεί	είχαμε δη- λωθεί	είχατε δηλω- θεί	είχαν δηλωθεί
μέλλ. συ- ντελ.		θα έχω δηλω- θεί (θα είμαι δηλωμένος)	θα έχεις δηλωθεί	θα έχει δη- λωθεί	θα έχουμε δηλωθεί	θα έχετε δηλωθεί	θα έχουν δηλωθεί
καταδιώκω							
ενεστ.	ορ. / υπ.	καταδιώκω	καταδιώκεις	καταδιώκει	καταδιώκουμε	καταδιώκετε	καταδιώκουν
	προστ.		καταδίωκε			καταδίωκετε	
	μτχ.	καταδιώκο- ντας					
ηρτ.	οριστ.	καταδίωκα	καταδίωκες	καταδίωκε	καταδίωκαμε	καταδίωκατε	καταδίωκαν
αόρ.	οριστ.	καταδίωξα	καταδίωξες	καταδίωξε	καταδίωξαμε	καταδίωξατε	καταδίωξαν
	υποτ.	καταδιώξω	καταδιώξεις	καταδιώξει	καταδιώξουμε	καταδιώξετε	καταδιώξουν
	προστ.		καταδιώξε			καταδιώξτε	
εξακολ. μέλλ.		θα καταδιώκω	θα καταδιώ- κεις	θα καταδιώκει	θα καταδιώ- κουμε	θα καταδιώ- κετε	θα καταδιώ- κουν
συνοπτ. μέλλ.		θα καταδιώξω	θα καταδιώ- ξεις	θα καταδιώξει	θα καταδιώ- ξουμε	θα καταδιώ- ξετε	θα καταδιώ- ξουν
ηρκ.	ορ. / υπ.	έχω καταδι- ώξει	έχεις καταδι- ώξει	έχει καταδι- ώξει	έχουμε κατα- διώξει	έχετε καταδι- ώξει	έχουν καταδι- ώξει
υπερσ.		είχα καταδι- ώξει	είχες καταδι- ώξει	είχε καταδι- ώξει	είχαμε κατα- διώξει	είχατε καταδι- ώξει	είχαν καταδι- ώξει

ΡΗΜΑΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ							
μέλλ. συ- ντελ.		θα έχω κατα- δώξει	θα έχεις κατα- δώξει	θα έχει κατα- δώξει	θα έχουμε καταδώξει	θα έχετε κατα- δώξει	θα έχουν καταδώξει
καταδίδωκομαι							
ενεστ.	ορ. / υπ.	καταδίδωκομαι	καταδίδωκεσαι	καταδίδωκεται	καταδιδωκό- μαστε	καταδίδωκεστε	καταδίδωκονται
	προστ.			-----		(καταδιδώκε- στε)	
πρτ.	οριστ.	καταδιδωκό- μουν	καταδιδωκό- σουν	καταδιδωκόταν	καταδιδωκόμα- σαν	καταδιδωκόσα- σαν	καταδιδωκό- νταν
αόρ.	οριστ.	καταδιδώχτηκα	καταδιδώχτηκες	καταδιδώχτηκε	καταδιδωχτή- καμε	καταδιδωχτή- κατε	καταδιώ- χτηκαν(ε)
	υποτ.	καταδιδωχτώ	καταδιδωχτείς	καταδιδωχτεί	καταδιδωχτού- με	καταδιδωχτείτε	καταδιω- χτούν(ε)
	προστ.		καταδιδώξου			καταδιδωχτείτε	
εξακολ. μέλλ.		θα καταδιώ- κομαι	θα καταδιώ- κεσαι	θα καταδιώ- κεται	θα καταδιδωκό- μαστε	θα καταδιώ- κεστε	θα καταδιώ- κονται
συνοπτ. μέλλ.		θα καταδιω- χτώ	θα καταδιω- χτείς	θα καταδιω- χτεί	θα καταδιω- χτούμε	θα καταδιω- χτείτε	θα καταδιω- χτούν(ε)
πρκ.	ορ. / υπ.	έχω καταδιω- χτεί (ή είμαι καταδιωγμέ- νος)	έχεις καταδι- ωχτεί	έχει καταδι- ωχτεί	έχουμε κατα- διωχτεί	έχετε καταδι- ωχτεί	έχουν(ε) κατα- διωχτεί
	μτχ.	καταδιωγμέ- νος, -η, -ο					
υπερσ.		είχα καταδιω- χτεί (ή ήμουν καταδιωγμέ- νος)	είχες καταδι- ωχτεί	είχε καταδι- ωχτεί	είχαμε καταδι- ωχτεί	είχατε καταδι- ωχτεί	είχαν καταδι- ωχτεί
μέλλ. συ- ντελ.		θα έχω κατα- διωχτεί (ή θα είμαι καταδι- ωγμένος)	θα έχεις κατα- διωχτεί	θα έχει κατα- διωχτεί	θα έχουμε καταδιωχτεί	θα έχετε κατα- διωχτεί	θα έχουν καταδιωχτεί
χτενίζω							
ενεστ.	ορ. / υπ.	χτενίζω	χτενίζεις	χτενίζει	χτενίζουμε	χτενίζετε	χτενίζουν(ε)
	προστ.		χτένιζε			χτενίζετε	
	μτχ.	χτενίζοντας					
πρτ.	οριστ.	χτένιζα	χτένιζες	χτένιζε	χτενίζαμε	χτενίζατε	χτένιζαν(ε)
αόρ.	οριστ.	χτένισα	χτένισες	χτένισε	χτενίσαμε	χτενίσατε	χτένισαν(ε)
	υποτ.	χτενίσω	χτενίσεις	χτενίσει	χτενίσουμε	χτενίσετε	χτενίσουν
	προστ.		χτένισε			χτενίστε	
εξακολ. μέλλ.		θα χτενίζω	θα χτενίζεις	θα χτενίζει	θα χτενίζουμε	θα χτενίζετε	θα χτενίζουν(ε)
συνοπτ. μέλλ.		θα χτενίσω	θα χτενίσεις	θα χτενίσει	θα χτενίσουμε	θα χτενίσετε	θα χτενίσου ν(ε)
πρκ.	ορ. / υπ.	έχω χτενίσει (ή έχω χτενι- σμένο)	έχεις χτενίσει	έχει χτενίσει	έχουμε χτε- νίσει	έχετε χτενίσει	έχουν χτενίσει
υπερσ.		είχα χτενίσει (ή είχα χτενι- σμένο)	είχες χτενίσει	είχε χτενίσει	είχαμε χτε- νίσει	είχατε χτε- νίσει	είχαν χτενίσει

ΡΗΜΑΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ							
μέλλ. συ- ντελ.		θα έχω χτε- νίσει (θα έχω χτενισμένο)	θα έχεις χτε- νίσει	θα έχει χτε- νίσει	θα έχουμε χτενίσει	θα έχετε χτενίσει	θα έχουν χτενίσει
χτενίζομαι							
ενεστ.	ορ. / υπ.	χτενίζομαι	χτενίζεσαι	χτενίζεται	χτενιζόμαστε	χτενίζεστε	χτενίζονται
	προστ.		(χτενίζου)			(χτενίζεστε)	
ηρτ.	οριστ.	χτενιζόμουν	χτενιζόσουν	χτενιζόταν	χτενιζόμασταν, -αστε	χτενιζόσασταν, -αστε	χτενιζόνταν
αόρ.	οριστ.	χτενίστηκα	χτενίστηκες	χτενίστηκε	χτενιστήκαμε	χτενιστήκατε	χτενίστηκαν(ε)
	υποτ.	χτενιστώ	χτενιστείς	χτενιστεί	χτενιστούμε	χτενιστείτε	χτενιστούν
	προστ.		χτενίσου			χτενιστείτε	
εξακολ. μέλλ.		θα χτενίζομαι	θα χτενίζεσαι	θα χτενίζεται	θα χτενιζό- μαστε	θα χτενίζεστε	θα χτενίζονται
συνοπτ. μέλλ.		θα χτενιστώ	θα χτενιστείς	θα χτενιστεί	θα χτενιστού- με	θα χτενιστείτε	θα χτενιστούν
ηρκ.	ορ. / υπ.	έχω χτενιστεί (ή είμαι χτενι- σμένος)	έχεις χτενιστεί	έχει χτενιστεί	έχουμε χτενι- στεί	έχετε χτενι- στεί	έχουν χτενι- στεί
	μτχ.	χτενισμένος, - η, -ο					
υπερσ.		είχα χτενιστεί (ή ήμουν χτε- νισμένος)	είχες χτενιστεί	είχε χτενιστεί	είχαμε χτενι- στεί	είχατε χτενι- στεί	είχαν χτενι- στεί
μέλλ. συ- ντελ.		θα έχω χτενιστεί (ή θα είμαι χτενι- σμένος)	θα έχεις χτε- νιστεί	θα έχει χτενι- στεί	θα έχουμε χτενιστεί	θα έχετε χτενιστεί	θα έχουν χτενιστεί
κρατώ							
ενεστ.	ορ. / υπ.	κρατώ	κρατάς	κρατά	κρατάμε	κρατάτε	κρατούν, -άν(ε)
	προστ.			κράτα		κρατάτε	
	μτχ.	κρατώντας					
ηρτ.	οριστ.	κρατούσα	κρατούσες	κρατούσε	κρατούσαμε	κρατούσατε	κρατούσαν
αόρ.	οριστ.	κράτησα	κράτησες	κράτησε	κρατήσαμε	κρατήσατε	κράτησαν(ε)
	υποτ.	κρατήσω	κρατήσεις	κρατήσει	κρατήσουμε	κρατήσετε	κρατήσουν
	προστ.		κράτησε			κρατήστε	
εξακολ. μέλλ.		θα κρατώ	θα κρατάς	θα κρατά	θα κρατάμε	θα κρατάτε	θα κρατούν, -άν(ε)
συνοπτ. μέλλ.		θα κρατήσω	θα κρατήσεις	θα κρατήσει	θα κρατή- σουμε	θα κρατήσετε	θα κρατήσουν
ηρκ.	ορ. / υπ.	έχω κρατήσει (ή έχω κρατη- μένο)	έχεις κρατήσει	έχει κρατήσει	έχουμε κρα- τήσει	έχετε κρα- τήσει	έχουν κρα- τήσει
υπερσ.		είχα κρατήσει (ή είχα κρατη- μένο)	είχες κρατήσει	είχε κρατήσει	είχαμε κρα- τήσει	είχατε κρα- τήσει	είχαν κρα- τήσει
μέλλ. συ- ντελ.		θα έχω κρατή- σει (ή θα έχω κρατημένο)	θα έχεις κρα- τήσει	θα έχει κρα- τήσει	θα έχουμε κρατήσει	θα έχετε κρατήσει	θα έχουν κρατήσει

ΡΗΜΑΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ							
		κρατιέμαι					
ενεστ.	ορ. / υπ.	κρατιέμαι	κρατιέσαι	κρατιέται	κρατιόμαστε	κρατιέστε	κρατιούνται
	προστ.						
πρτ.	οριστ.	κρατιόμουν	κρατιόσουν	κρατιόταν	κρατιόμασταν	κρατιόσασταν	κρατιόνταν
αόρ.	οριστ.	κρατήθηκα	κρατήθηκες	κρατήθηκε	κρατηθήκαμε	κρατηθήκατε	κρατήθηκαν
	υποτ.	κρατηθώ	κρατηθείς	κρατηθεί	κρατηθούμε	κρατηθείτε	κρατηθούν
	προστ.		κρατήσου			κρατηθείτε	
εξακολ. μέλλ.		θα κρατιέμαι	θα κρατιέσαι	θα κρατιέται	θα κρατιόμαστε	θα κρατιέστε	θα κρατιούνται
συνοπτ. μέλλ.		θα κρατηθώ	θα κρατηθείς	θα κρατηθεί	θα κρατηθούμε	θα κρατηθείτε	θα κρατηθούν
πρκ.	ορ. / υπ.	έχω κρατηθεί (ή είμαι κρατημένος)	έχεις κρατηθεί	έχει κρατηθεί	έχουμε κρατηθεί	έχετε κρατηθεί	έχουν κρατηθεί
	μτχ.	κρατημένος, -η, -ο					
υπερσ.		είχα κρατηθεί (ή ήμουν κρατημένος)	είχες κρατηθεί	είχε κρατηθεί	είχαμε κρατηθεί	είχατε κρατηθεί	είχαν κρατηθεί
μέλλ. συντελ.		θα έχω κρατηθεί (ή θα είμαι κρατημένος)	θα έχεις κρατηθεί	θα έχει κρατηθεί	θα έχουμε κρατηθεί	θα έχετε κρατηθεί	θα έχουν κρατηθεί
		θεωρώ					
ενεστ.	ορ. / υπ.	θεωρώ	θεωρείς	θεωρεί	θεωρούμε	θεωρείτε	θεωρούν(ε)
	προστ.					θεωρείτε	
	μτχ.	θεωρώντας					
πρτ.	οριστ.	θεωρούσα	θεωρούσες	θεωρούσε	θεωρούσαμε	θεωρούσατε	θεωρούσαν(ε)
αόρ.	οριστ.	θεώρησα	θεώρησες	θεώρησε	θεωρήσαμε	θεωρήσατε	θεώρησαν(ε)
	υποτ.	θεωρήσω	θεωρήσεις	θεωρήσει	θεωρήσουμε	θεωρήσετε	θεωρήσουν
	προστ.		θεώρησε			θεωρήστε	
εξακολ. μέλλ.		θα θεωρώ	θα θεωρείς	θα θεωρεί	θα θεωρούμε	θα θεωρείτε	θα θεωρούν(ε)
συνοπτ. μέλλ.		θα θεωρήσω	θα θεωρήσεις	θα θεωρήσει	θα θεωρήσουμε	θα θεωρήσετε	θα θεωρήσουν(ε)
πρκ.	ορ. / υπ.	έχω θεωρήσει (ή έχω θεωρημένο)	έχεις θεωρήσει	έχει θεωρήσει	έχουμε θεωρήσει	έχετε θεωρήσει	έχουν θεωρήσει
υπερσ.		είχα θεωρήσει (ή είχα θεωρημένο)	θεωρήσει	είχε θεωρήσει	είχαμε θεωρήσει	είχατε θεωρήσει	είχαν θεωρήσει
μέλλ. συντελ.		θα έχω θεωρήσει (ή θα έχω θεωρημένο)	θα έχεις θεωρήσει	θα έχει θεωρήσει	θα έχουμε θεωρήσει	θα έχετε θεωρήσει	θα έχουν θεωρήσει
		θεωρούμαι					
ενεστ.	ορ. / υπ.	θεωρούμαι	θεωρείσαι	θεωρείται	θεωρούμαστε	θεωρείστε	θεωρούνται
	προστ.						
πρτ.	οριστ.	θεωρούμουν	θεωρούσουν	θεωρούνταν	θεωρούμασταν	θεωρούσασταν	θεωρούνταν

ΡΗΜΑΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ							
αόρ.	οριστ.	θεωρήθηκα	θεωρήθηκες	θεωρήθηκε	θεωρηθήκαμε	θεωρηθήκατε	θεωρήθηκαν(ε)
	υποτ.	θεωρηθώ	θεωρηθείς	θεωρηθεί	θεωρηθούμε	θεωρηθείτε	θεωρηθούν
	προστ.		θεωρήσου			θεωρηθείτε	
εξακολ. μέλλ.		θα θεωρούμαι	θα θεωρείσαι	θα θεωρείται	θα θεωρούμαστε	θα θεωρείστε	θα θεωρούνται
συνοπτ. μέλλ.		θα θεωρηθώ	θα θεωρηθείς	θα θεωρηθεί	θα θεωρηθούμε	θα θεωρηθείτε	θα θεωρηθούν
ηρκ.	ορ. / υπ.	έχω θεωρηθεί (ή είμαι θεωρημένος)	έχεις θεωρηθεί	έχει θεωρηθεί	έχουμε θεωρηθεί	έχετε θεωρηθεί	έχουν θεωρηθεί
	μτχ.	θεωρημένος, -η, -ο					
υπερσ.		είχα θεωρηθεί (ή ήμουν θεωρημένος)	είχες θεωρηθεί	είχε θεωρηθεί	είχαμε θεωρηθεί	είχατε θεωρηθεί	είχαν θεωρηθεί
μέλλ. συ-ντελ.		θα έχω θεωρηθεί (ή θα είμαι θεωρημένος)	θα έχεις θεωρηθεί	θα έχει θεωρηθεί	θα έχουμε θεωρηθεί	θα έχετε θεωρηθεί	θα έχουν θεωρηθεί
κοιμούμαι							
ενεστ.	ορ. / υπ.	κοιμούμαι & κοιμάμαι	κοιμάσαι	κοιμάται	κοιμόμαστε & κοινούμαστε	κοιμάστε	κοιμούνται
ηρτ.	οριστ.	κοιμόμουν	κοιμόσουν	κοιμόταν	κοιμόμασταν	κοιμόσασταν	κοιμόνταν & κοιμόνταν
αόρ.	οριστ.	κοιμήθηκα	κοιμήθηκες	κοιμήθηκε	κοιμηθήκαμε	κοιμηθήκατε	κοιμήθηκαν
	υποτ.	κοιμηθώ	κοιμηθείς	κοιμηθεί	κοιμηθούμε	κοιμηθείτε	κοιμηθούν
	προστ.		κοιμήσου			θυμηθείτε	
εξακολ. μέλλ.		θα κοιμάμαι	θα κοιμάσαι	θα κοιμάται	θα κοιμόμαστε	θα κοιμάστε	θα κοιμούνται
συνοπτ. μέλλ.		θα κοιμηθώ	θα κοιμηθείς	θα κοιμηθεί	θα κοιμηθούμε	θα κοιμηθείτε	θα κοιμηθούν
ηρκ.	ορ. / υπ.	έχω κοιμηθεί	έχεις κοιμηθεί	έχει κοιμηθεί	έχουμε κοιμηθεί	έχετε κοιμηθεί	έχουν κοιμηθεί
υπερσ.		είχα κοιμηθεί	είχες κοιμηθεί	είχε κοιμηθεί	είχαμε κοιμηθεί	είχατε κοιμηθεί	είχαν κοιμηθεί
μέλλ. συ-ντελ.		θα έχω κοιμηθεί	θα έχεις κοιμηθεί	θα έχει κοιμηθεί	θα έχουμε κοιμηθεί	θα έχετε κοιμηθεί	θα έχουν κοιμηθεί

